

Világtörténelem

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

8 Világtörténelem

8

8

Világtörténelem

Olekszandr Hiszem
Olekszandr Martinyuk

Olekszandr Hiszem, Olekszandr Martinyuk

Világtörténelem

Tankönyv az általános középiskolák 8. osztálya számára

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma ajánlásával

Csernyivci
„Bukrek”
2021

УДК 94(100)»15/18»:37.016(075.3)
Г51

Перекладено за виданням:

Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія: підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти. Харків: Вид-во «Ранок», 2021. 144 с.: іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України
від 22.02.2021 №243)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Гісем О. В., Мартинюк О. О.

Г51 Всесвітня історія : підручник для 8 класу з навчанням угорською мовою закладів загальної середньої освіти. Чернівці: Букрек, 2021. 148 с.: іл.

ISBN 978—966—997—055—8 (угор.)

УДК 94(100)»15/18»:37.016(075.3)

Інтернет-підтримка

ISBN 978-617-09-6956-9 (укр.)
ISBN 978-966-997-055-8 (угор.)

© Гісем О. В., Мартинюк О. О., 2021
© ТОВ Видавництво «Ранок», оригінал-макет,
2021
© МПП «Букрек», переклад, 2021

Kedves nyolcadikos lányok és fiúk!

Mielőtt elkezded tanulni a világtörténelem következő korszakát, ismerkedjünk meg a tankönyv tartalmával és szerkezetével. A tananyag hat fejezetre tagolódik, minden fejezet több paragrafusból áll, amelyek további pontokra oszlanak. A fontos fogalmakat és évszámokat kiemelve találjátok a szövegben. Ez azt jelzi, hogy ezekre különösen oda kell figyelnetek. A tanórán és otthon is folyamatosan ellenőrizétek, sikerült-e helyesen megjegyezni az alapvető eseményeket, személyeket, új fogalmakat és szakkifejezéseket.

Minden paragrafus a tananyag tömör összefoglalójával és ismétlő kérdésekkel kezdődik. Ez segít felidézni a már tanultakat és felkészülni az új anyag elsajátítására.

Fontos szerepet játszanak a tananyag elsajátításában a történelmi források, térképek, illusztrációk, táblázatok és ábrák. A paragrafus tanulmányozása során fontos elolvasni a szöveges forrásokat és válaszolni a feltett kérdésekre. Az illusztrációk esetében figyeljete oda a feliratokra, amelyek segítenek megérteni az ábrázolt tartalmat. A történelmi térkép abban van segítségetekre, hogy megértsétek, hol és hogyan bontakoztak ki az események. Az ábrák és a táblázatok a történelmi jelenségek közötti kapcsolatokat szemléltetik, kiemelik azok sajátosságait stb.

Lapszálon kérdéseket vagy illusztrációkat találtok, amelyek segítik a tananyag jobb megértését.

Minden paragrafus végén kérdéseket és feladatokat találtok. Ezek segítségével ellenőrizhetitek, sikerült-e elsajátítani a tananyagot, elmélyíthetitek és jobban megjegyezhetitek ismereteiteket. Szükség esetén nézzetek utána egyéb forrásoknak is.

A tankönyvek van internetes melléklete. Az egyes oldalakon QR-kódokat találtok, amelyek segítségével a következő típusú feladatokhoz juthattok el:

- szöveges források;
- vázlatok a különböző feladatokhoz;
- kronológia;
- fogalmak és szakkifejezések szótára;
- pótlólagos források a paragrafushoz;
- segédanyagok a gyakorlati foglalkozásokhoz;
- feladatok a tananyag összefoglalásához;
- fejezetenként online-tesztek.

A tankönyv rovatai

- **Ukrajna és a világ**
- **Források**
- **Érdekességek**
- **Történelmi személyiség**
- **Szótár**
- **Kronológia**
- **Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?**
- **Kérdések és feladatok**
- **Játszva tanulunk**
- **Megválaszolendő kérdés**
- **Megoldandó feladat**
- **Alkotó feladat**

Vázlat

Szótár

Kronológia

Isméltés. Bevezetés

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mely időszakokat öleli fel az újkor és a koraújkor; melyek a koraújkor fő sajátosságai Ukrajna történetében.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Mi a történelem? **2.** Mivel különbözik a „történelem” mint tudomány és iskolai tantárgy? **3.** Milyen korszakokra tagolódik

a világtörténelem és Ukrajna történelme? **4.** Soroljátok fel az európai középkor jellegzetességeit. **5.** Osztályfoglalkozás. Soroljátok fel a fejedelmek korának jellegzetességeit Ukrajna történelmében.

? a koraújkort nevezhetjük-e új szakasznak az emberiség fejlődésében?

Újkor (modern kor) — a világtörténelemnek a középkort követő és a legújabb kort megelőző időszaka. A középkort követő időszak történelmét az ukrán történészek két szakaszra tagolják: újkorra és legújabb korra. A nyugat-európai történészek a középkor utáni időszakot modern kornak nevezik.

Koraújkor (korai modern kor) — az újkori történelem első szakasza. A nyugat-európai kutatók ezt az időszakot korai modern kornak nevezik az európai történelemben.

1. Az újkor fogalma és korszakolása. Ebben a tanévben tovább folytatjátok a világtörténelem és Ukrajna történelmének tanulmányozását. A korábbi tanévekben megismerkedhettetek az ókorról és a középkorral. A 8. osztályban az **újkort**, vagy modern kort kezdtétek el tanulni, amely a **XV. század végétől a XX. század elejéig** tartó időszakot öleli fel. Ebben a tanévben a tananyag az újkor első időszakát — a **koraújkort**, vagy korai modern kort öleli fel, amely a **XV. század végétől a XVIII. század végéig** terjedt.

A világtörténelemben az időszak meghatározó eseményei a protestáns reformáció, az európai vallási háborúk, a nagy földrajzi felfedezések és az európai gyarmatbirodalmak keletkezése, az államokban erős centralizált kormányok hatalomra kerülése, a mai államok elődjének tekinthető nemzetállamok kialakulása, a felvilágosodás kora és az ipari forradalom első szakaszának eredményei. A világtörténelem új korszakának beköszöntét a Kelet hagyományos civilizációinak fokozatos hanyatlása és a nyugati világ kulturális és politikai uralmának kezdetei jelezték. A nyugat-európai kutatók ezt a jelenséget nagy divergenciának nevezték el (latin „különböző irányokba történő szétszóródás”). E jelenségekről bővebb ismereteket az egyes paragrafusokból szerezhettek.

2. A koraújkor sajátosságai Ukrajna történelmében. A koraújkor eseményei a mai Ukrajna korabeli területein arról tanúskodnak,

Az egyetemes történelem periodizációja

A korszak neve	A korszak időhatárai
Őskor	Az ember megjelenése a Földön — i. e. 3 ezer évvel
Ókor	i. e. 3 ezer évvel — 476
Középkor	476—1492
Újkor (modern kor)	I. szakasz: koraújkor (korai modern kor): XV. század vége — XVIII. század vége II. szakasz: XVIII. század vége — XX. század eleje
Legújabb kor	I. szakasz: 1914—1945 II. szakasz: 1945-től máig

? **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, mire használják a kutatók a történelem korszakolását.

hogy államiság hiányában és más államok fennhatósága alatt is az európai történelmi folyamat részei maradtak és továbbra is befolyásuk volt ezekre a folyamatokra.

Számos kutató a korújkort az ukrán területeken a kozákság korának nevezik, amelynek kezdete egybeesik az új társadalmi réteg — a kozákság megjelenésével (XV. század vége — XVI. század eleje), vége pedig — amikor a kozákság végleg elveszíti politikai hatalmát. Az Ukrajna történelmével foglalkozó tankönyvből megismerhetitek az ukrán kozákság szerepét az időszak európai történelmi folyamataiban. A döntő események az ukrán nép nemzeti-felszabadító háborúja a XVII. század közepén Bohdan Hmelnickij vezetésével és az ukrán hetmani (kozák) állam — a Zaporizzsjai Had megteremtése.

? Milyen szerepet játszott az ukrán kozákság Ukrajna történelmében?

A korújkor, melyet Ukrajna történetében kozák kornak neveznek, számos eseményről, kiemelkedő történelmi személyiségről és jelenségről nevezetes. A korabeli Európa többi régiójához hasonlóan az ukrán területekre is hatással volt a reneszánsz, a reformáció és az ellenreformáció. Megjelentek a Szentírás első fordításai népnyelvre és megjelent egy új műfaj — a hitvitázó irodalom. A korabeli európai hagyományoknak megfelelően fejlődött az ukrán oktatás, tudomány és művészet. Pilip Orlik alkotmányának megjelenése azt jelezte, hogy az ukrán nép tudatosan törekszik a demokrácia normáinak betartására és elutasítja jogainak bármiféle korlátozását. Ez is megfelelt azoknak a tendenciáknak, amelyek a korabeli európai politikában voltak megfigyelhetők.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A korújkor változásokat hozott a keresztény Nyugat-Európában és fontos szakasza az ukrán területek történelmének is.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Ki tud többet” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. Az egyes tanulók, tanulópárok vagy csapatok azt a feladatot kapják, hogy meghatározott időn belül soroljanak fel minél több dátumot, szakkifejezést és fogalmat, személyiséget Európa és Ukrajna középkori történelméből (a pedagógus választja ki, hogy melyikből). Azok nyernek, akiknek a felsorolása a leghosszabb.
2. Mi az újkor és a korújkor? Melyek a két időszak korszakhatárai?
3. Soroljátok fel a korújkor meghatározó eseményeit. 4. Melyek a korújkor legfontosabb sajátosságai az ukrán területek történetében? Miért?
5. Mondjátok el a véleményeteket azokkal az állításokkal (olyan vélemények, amelyek igazságtartalmát tényekkel kell alátámasztani) kapcsolatban, amelyek a paragrafus mellékleteiben található. A továbbiakban ezt végeztétek el minden paragrafus után önellenőrzés céljából. 6. Kezdtétek el kitölteni az „Európa a korai modern korban” című szinkronizált táblázatot.

Korszak, korszakhatár (század, évezred vagy év)	Az ukrán területek eseményei	Az ukrán területeken kívüli európai világ eseményei	Megjegyzések
Korai modern kor (XV. század vége — XVIII. század vége)			

7. Írjátok esszét „Szüksége van-e történelmi tudásra egy mai ukrán fiatalnak?” címmel. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot.

Kronológia

- **XV. század vége — XX. század eleje** — újkor (modern kor).
- **XV. század vége — XVIII. század vége** — korújkor (korai modern kor).

I. Fejezet. Nagy földrajzi felfedezések és a kapitalista viszonyok kialakulása

1. § Az európaiak felfedezései

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyen okok és előfeltételek vezettek a nagy földrajzi felfedezésekhez; merrefelé jártak és milyen földrajzi felfedezéseket tettek a portugál tengerészek és Kolumbusz Kristóf; milyen volt az első világkörüli út; milyen sajátosságai voltak a Kolumbusz előtti amerikai civilizációnak.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Milyen elképzelései voltak a középkori embernek a világról? 2. Milyen volt az élete és a kultúrája India népeinek a XV. század végén? 3. Mit tudtok a vikingek észak-amerikai tengeri útjairól?

? Egyetértetek-e azzal, hogy a nagy földrajzi felfedezések akkor kezdődtek, amikor ennek megteremtődtek a feltételei? Indokoljátok meg véleményeteket.

Nagy földrajzi felfedezések — történelmi folyamatot jelölő fogalom, amely a XV. század közepén vette kezdetét és összekapcsolódott a nyugat-európai civilizáció világra gyakorolt hatásának kiterjedésével.

A nagy földrajzi felfedezések emlékműve. Lisszabon (Portugália). XX. század.

1. A nagy földrajzi felfedezése okai és előfeltételei. Az emberiség történetében a **nagy földrajzi felfedezések** korának azt az időszakot nevezik, amelyik az európaiak új földrészeket fedeztek fel és hajóval elérték Afrikát, Amerikát, Ázsiát és Óceániát.

A kutatók többsége a nagy földrajzi felfedezések korszakát a **XV. százada közepe** és a XVI. század közepe közé teszik. Tekintsük át a legfőbb okokat.

A középkor végére a keleti országokkal fenntartott kereskedelmi kapcsolatok állandósultak. A különféle keleti árucikkek, úgy mint a fűszerek, ötvösmunkák, kelmék stb. megsokszorozták a kereskedelmet az európaiak számára. A XV. század második felében azonban jelentősen bonyolódott a helyzet az Oszmán Birodalom hódításai miatt. A kereskedelmi hajók és karavánok kifosztása, a rablások és a kalózkodás nagyon kockázatosá, előnytelené és rendszertelenné tették a kereskedelmet. Nagy számban jelentek meg közvetítők (arab és velencei kereskedők), ami az árucikkek drágulásához vezetett. Az Egyiptomon és a Fekete-tengeren keresztül Indiába vezető utat teljes egészében az arabok ellenőrizték, akik nem engedték be az európaiakat. A nyugat-európai kereskedők és tengerészek azon igyekeztek, hogy új tengeri utakat találjanak Indiába, megkerülve az arabokat és a törököket.

Az Indiába vezető utak felkutatására ösztönözte az európaiakat az ezüst és az arany iránti igény is, melyekből hiány volt Nyugat-Európában.

A nagy földrajzi felfedezések előfeltételei a következők voltak:

- Európában nagy központosított államok jöttek létre, amelyek rendelkeztek a tengerentúli utak megszervezéséhez és finanszírozásához szükséges pénzzel. Ide sorolható elsősorban Spanyolország, valamint Anglia, Franciaország és Portugália.

- A katolikus egyház támogatása, amely úgy viszonyult az új területek meghódításához mint egyfajta kereszties hadjárathoz a pogányok ellen abból a célból, hogy őket keresztény hitre térítsék.
- A rekonkvizta sikeres befejeződése eredményeként jelentősen megnőtt a spanyol és portugál kismemesek száma, akiknek hadi tapasztalata haszonszerzéssel és vallási fanatizmussal párosult.
- Tökéletesedtek, illetve új navigációs eszközök és térképek készültek: tengeri iránytűk, asztrolábiumok, portolánok (tengeri térképek).
- Új típusú tengeri hajók — háromárbcos karavellák megjelenése..

A Kelet országaiba vezető utakat az európai országok közül elsőként Portugália és Spanyolország kezdte felkutatni.

2. A portugálok földrajzi felfedezései. Kedvező földrajzi helyzete, az arab földrajz és matematika, a tengeri hajózás ismerete révén Portugália a XV. században tengeri nagyhatalom lett. A portugálok földrajzi felfedezéseinek kezdete Tengerész Henrik herceg nevéhez kötődik.

India partjait Afrika nyugati partjai mentén és a kontinens délről való megkerülésével akarták elérni. Ugyanakkor a portugálok a XV. sz. 40-es éveitől kezdve rendszeresen szerveztek expedíciókat Nyugat-Afrikába fűszerekért, elefántcsontért, aranyért, rabszolgákért. Afrika térképén megjelent a „Fűszerpart”, „Elefántcsontpart”, „Aranypart”, „Rabszolgapart”. Az új területekről Portugália hatalmas gazdaságra tett szert.

1488-ban Bartolomeu Dias tengerész Afrika nyugati partjai mentén hajózva elérte a földrész déli részét és kijutott az Indiai-óceánra. Ám kénytelen volt visszafordulni matrózlázadás veszélye miatt. Afrika déli csücskét előbb Viharsaroknak nevezték el, majd — Jóreménység fokának, abban bízva, hogy a jövőben erre érkező tengerészek képesek lesznek elérni India partjait.

1497-ben közel 170 fős legénységgel négy hajó a portugál Vasco da Gama vezetésével elindult Lisszabonból. Elhajózva Afrika nyugati partja mentén és megkerülve a Jóreménység fokát, Vasco da Gama eljutott Mozambikba. Rövid pihenő után innen továbbindultak.

1498. május 20-án a portugál hajók kikötöttek az indiai Calcuttában. Az év végén, miután a helyi kormányzóval megállapodott a kereskedésről, Vasco da Gama hazaindult. Az expedíció kezdetétől számított két év múlva ért vissza Portugáliába. Ez volt az első európai expedíció, amelyik tengeri úton érte el Indiát.

Az Indiába vezető keleti út ellenőrzésének megszerzése után a portugálok igyekeztek megtalálni a nyugati utat is. 1500-ban a hajóflotta Pedro Cabral vezetésével felfedezte Braziáliát és Portugália birtokává nyilvánította.

? Egyetértetek-e azzal az állítással, hogy a portugál utazók földrajzi felfedezésének nagy szerepe volt a tengerhajózás fejlődésében? Támasszátok véleményeteket.

Vasco da Gamma expedíciójának jelentősége abban rejlett, hogy felfedezte az Indiába vezető tengeri utat Afrika partjai mentén, aminek eredményeképpen az arab és a velencei kereskedők elveszítették kizárólagos (monopol) jogukat a fűszerkereskedésre, melyet a keleti országokból szállítottak. A fűszerkereskedelem a portugál király monopóliumává vált. A kereskedőknek az áruból 80%-os haszna származott. A magas árak megőrzése érdekében a király évente csak öt-hat hajónyi fűszer behozatalát engedte meg Európába. Ezzel egyidejűleg Vasco da Gama felfedezése megnyitotta az utat, hogy Portugália **gyarmatbirodalom** váljon. A portugálok nem foglaltak el nagy területeket, hanem a partok mentén jól megerősített kikötővárosokat — **faktóriumokat** alapítottak.

Gyarmatbirodalom — állam, amelyik elfoglalt bizonyos területeket, melyeket gyarmatként csatolt magához.

Gyarmat — más állammal (metropólium) függőségben álló terület.

Faktórium — kereskedelmi iroda vagy telepeshely, amelyet kereskedők szerveztek más állam vagy gyarmat területén. Faktóriumoknak nevezték az állam távoli vidékein fennálló kereskedelmi központokat is.

? Gondolkozzatok el azon, miért volt fontos a korabeli európaiak számára Kolumbusz Kristóf utazása. Indokoljátok meg véleményeket.

Paolo Toscanelli úgy gondolta, hogy a Föld gömbölyű, és Európából a Kelet országait a legrövidebb úton nyugati irányban lehet elérni. Világtérképet készített, amelyen Ázsia az Atlanti-óceán nyugati partvidékén terület el. Számításai szerint a Kínába és Indiába vezető út az Atlanti-óceánon keresztül jóval rövidebb, mint Afrika megkerülésével. Toscanelli azonban rosszul állapította meg a Föld nagyságát, s emiatt az Európa és Ázsia közti távolságot is. Később azt mondták, hogy ez egy nagy hiba volt, amelynek egy nagy felfedezés köszönhető.

Kolumbusz Kristóf. Sebastiano del Piombo festménye. 1519.

Tordesillasi szerződés — Spanyolország és Portugália 1494-ben megkötött szerződése az újonnan felfedezett területek felosztásáról.

3. Kolumbusz Kristóf hajóútja Amerikába. Elsőként a spanyol uralkodók szolgálatában álló genovai (itáliai) tengerész, Kolumbusz Kristóf kísérelte meg nyugati irányban elérni Indiát. Paolo Toscanelli firenzei geográfus térképe és számításai meggyőzték arról, hogy Indiát el lehet érni az Atlanti-óceánon nyugat felé hajózva. Kolumbusz felajánlotta szolgálatait Az uralkodópárnak, Ferdinándnak és Izabellának. Támogatták az expedíciót, mivel sikere azzal kecsegtetett, hogy megtöri Portugália kizárólagos jogát a nyugat-afrikai kereskedelmi útvonalra „Indiába” (Kelet- és Dél-Ázsiába) és Spanyolország számára hatalmas jövedelemforrást ígért.

1492. augusztus 3-án kihajózott a tengerre Kolumbusz expedíciója, amely három hajóból — Santa María, Niña és a Pinta — és 90 fős legénységből állt. Az út több mint két hónapig tartott. Végre a tengerészek megpillantották a szárazföldet. A szigetet San Salvadornak, azaz a Megváltó szigetének nevezték el. Spanyolország birtokává nyilvánították, és felhúzták a spanyol zászlót. Ezt a napot, **1492. október 12-ét** tekintik Amerika felfedezésének.

Kolumbusz fedezte fel Kuba és Haiti szigetét is (utóbbit először Hispaniolának nevezték), majd visszatért Spanyolországba. Itt diadalmasan bejelentette a nyugati területek felfedezését, amit ő Indiának hitt, ám aranyat alig hozott magával. A királyi udvar csalódott volt. Kolumbusz Kristóf, mint az új földek alkirálya még három hajóutat tett meg, melyek során felfedezte a Kis-Antillákat, Puerto Rico, Jamaica, Trinidad stb. szigeteket, feltárta Közép-Amerika partvidékét. Kolumbusz élete végéig nem tudta meg, hogy új földrészt fedezett fel. Nyugat-Indiának nevezte el az általa felfedezett területet. Az „Amerika” nevet a kontinens az olasz utazótól, Amerigo Vespucciról kapta, akik felismerte, hogy az nem Ázsia, hanem az „Új Világ”. 1507-től a térképeken „Amerigo földje”-ként jelölték, majd idővel — egyszerűen „Amerika”-ként (Vespucci keresztnévének latin betűs változata alapján).

Kolumbusz felfedezésével kiéleződött a vetélkedés Spanyolország és Portugália között az új területek birtoklásáért. A nézeteltérések elsimítása érdekében VI. Sándor római pápa közvetésével **1494-ben** megkötötték **tordesillasi szerződést**. Ennek értelmében felosztották egymás között az újonnan felfedezett területeket a 30 szélességi foknál a Zöld-foki-szigetektől nyugatra fekvő délkör mentén. A nyugatra eső része spanyol, a keletre eső — portugál birtok lett. Azonban ezt a felosztást csak a nyugati féltekén tették meg. A következő vita Maluku-szigetek körül alakult ki (korábban Fűszer-szigeteknek nevezték). 1529-ben Zaragozában új szerződést kötött a keleti félteke felosztásáról, melynek értelmében a 17. szélességi foknál a Moluku-szigetektől keletre fekvő területet osztották fel egymás között.

4. A Csendes-óceán felfedezése. Ferdinánd Magellán első világszerte utja. 1513-ban egy spanyol expedíció Vasco Núñez de Balboa vezetésével elsőként kelt a Panama-földszoroson, a legendás „aranyország” — Eldorádó után kutatva. Az utazók előtt feltárult a Csendes-óceán. Azonban nem voltak tisztában a méreteivel, ezért az óceánt Dél-tengernek nevezték el.

A próbálkozások, hogy megtalálják a reménybeli nyugati utat Indiába, nem szakadtak meg. Az első, aki megtalálta és megtette az első világszerte utat, a portugál tengerész Ferdinánd Magellán volt (Fernão de Magalhães).

1519-ben az öt hajóból álló expedíció kihajózott a tengerre és elindult nyugati irányba. Az utazás nagyon nehéznek bizonyult. Az utazóknak kevés volt az élelmiszere és az ivóvize. Sokan betegség következtében meghaltak. Végül Magellán elérte Dél-Amerikát és megtalálta az átkelőt (ma Magellán-szorosnak nevezik), amely összekötötte a két óceánt. Az átkeléskor ragyogóan csendes, nyugodt idő volt, ekkor kapta a Csendes-óceán a nevét.

1521 tavaszán az expedíció elérte a szigeteket Ázsia keleti partvidékénél, melyeket később Fülöp-szigeteknek neveztek el. Ezeket a szigeteken a bennszülöttekkel való összecsapásokban Magellán meghalt. Juan Sebastián Elcano parancsnoksága alatt két hajó a Maluku-szigeteken elfoglalt egy rakomány fűszert és elindult vele haza.

1522-ben az utazók hazaértek Spanyolországba. Az öt hajóból csak egy volt meg, amelynek szimbolikus neve volt — Victoria (Győzelem). Az expedíció 253 résztvevőjéből 18 volt életben.

Az első világszerte utat köszönhetően a spanyolok megismerték a világot és az óceánokat, ami segítette a további kutatásokat és a Fülöp-szigetek gyarmatosítását. A nyugati út nem váltotta ki az Afrika körüli keleti utat, ám a következő spanyol expedíciók felhasználták Magellán tudását a Mexikótól a Fülöp-szigetekig tartó útvonalról.

5. A Kolumbusz előtti amerikai civilizáció. 1992-ben, amikor az egész világ Kolumbusz Kristóf első expedíciójának 500.

Kolumbusz Kristóf levele Ferdinánd királyhoz és Izabella királynéhoz, Spanyolország uralkodóihoz (1498. október 18.)

Innen... útnak indíthatjuk a rabszolgákat, akiket el lehet majd adni és sok színes faanyagot. Ha értesüléseim helyesek, akkor... 4000 rabszolga eladható... Kasztíliaiban, Portugáliában, Aragóniában, Itáliában, Szicíliában... igen nagy a kereslet rabszolgákra, és úgy vélem, hogy nem elegendő, amit Guineából behoznak. Az innen származó rabszolgák, ha behozzák őket [az említett országokba], háromszor olcsóbbak, mint a guineaiak... Szállításuk [a rabszolgáké] költsége pedig megtérül az eladásukból befolyó összegből. S ha útközben meg is hal belőlük — mindnyájukat ez a sors nem fenyegeti...

? Páros foglalkozás. Beszéljétek meg és válaszoljatok a kérdésekre: **1.** Milyen tényeket közöl a levél írója? **2.** Miről akarja meggyőzni a spanyol uralkodópárt? **3.** Hogyan értékelhető Kolumbusznak az általa felfedezett területek őslakosságához való viszonya?

Ferdinánd Magellán életének nagyobb részét tengeri expedíciókban töltötte. Amikor a portugál király a 35 éves tengerészt nevetséges juttatással küldte nyugdíjba, felajánlotta szolgálatait Spanyolország ifjú királyának, I. Károlynak. Magellán nyugatról akarta elérni a Maluku-szigeteket: hiszen ha közelebb fekszenek Amerikához, mint Indiához, akkor a tordesillasi szerződés értelmében Spanyolország formálhat rá jogot. Magellán meg volt győződve, hogy megtalálja az új átkelőt az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra.

Ferdinánd Magellán. XVII. századi ismeretlen festőművész. Uffizi Képtár (Firenze).

? Melyik kifejezést tartjátok szerencsésebbnek a vele kapcsolatos esemény megnevezésére: „Amerika felfedezése” vagy „két civilizáció találkozása” (az európai és a Kolumbusz előtti amerikai civilizációé)? Miért?

Kolumbusz előtti civilizációk — civilizációk, amelyek Észak- és Dél-Amerikában álltak fenn és elpusztultak, miután a kontinensen megjelentek az európai gyarmatosítók.

A Nap piramisa — Teotihuacan, a Kolumbusz előtti város legnagyobb építménye (Mexikó). Mai látkép.

Machu Picchu („Öreg csúcs”) — az inkák Kolumbusz előtti városa az Andokban (Peru). Mai látkép.

évfordulóját méltatta, első ízben a szokásos „Amerika felfedezése” helyett úgy beszéltek róla, hogy „két civilizáció találkozása” (az európai és a Kolumbusz előtti amerikai civilizációé).

Kolumbusz olyan területeket fedezett fel, ahol már 25—30 ezer éve éltek emberek. Az 1492-es expedíció hajónaplóiban fennmaradt a bejegyzés az indiánokkal való első találkozásról: „Gyapotot, papagájt, lándzsát és egyéb tárgyakat hoztak magukkal, melyeken hosszú lenne felsorolni, és bármilyen tárgyért elcserélték, amit csak felajánlottak nekik. Figyelmes voltam hozzájuk és kitartóan érdeklődtem, hogy van-e aranyuk...”. Kolumbusznak ezek a sorai semmi jót nem ígértek az amerikai bennszülötteknek. Az új területek európai felfedezőinek többségét elsősorban a saját meggazdagodása foglalkoztatta.

Eközben el sem tudták képzelni, hogy a Kolumbusz előtti Amerika népeinek kultúrája több ezer éves és magasan fejlett. Körülbelül 4 ezer évvel korábban alakult ki a földművelés. Az indiánok Európában ismeretlen növényeket termesztettek — kukoricát, burgonyát, kakaót, paradicsomot, napraforgót és egyebeket. Ugyanakkor nem tudtak vasat önteni, nem ismerték az Óvilág olyan felfedezéseit, mint a kerék, az eke, a löfegyver. A munkaeszközöket kőből, fából stb. készítették.

Dél- és Közép-Amerikában több civilizáció is létezett. A legfejlettebbek a maják (Yucatán- és Guatemala-félsziget), az aztékok (Mexikói magasság), az inkák (Andok, Bolíviai magasság) voltak. Ezeknek a népeknek voltak államaik, sok szép városuk, melyeket burkolt utak kötöttek össze. Sokféle istenben hittek, ami emberáldozatokkal is járt. Az utcákat kőtemplomok és az uralkodók palotái díszítették. A folyókon keresztül hidakat építettek, még posta is volt.

A maja civilizáció ismerte a hierografikus írást, mély ismeretekkel rendelkeztek a csillagászat és a matematika terén. Kidolgoztak egy naptárat, amelyet Közép-Amerika többi népe is használtak.

Az aztékok olyan birodalmat teremtettek, amelyek az ókori kelet klasszikus despotikus államaira emlékeztettek. Az azték orvosok könyvében 251 gyógynövény leírása volt megtalálható. A többségüket a mai tudomány nem ismeri.

A legnagyobb területű és a legnagyobb népességű az inkák birodalma volt. Ebben az államban írott törvények szerint éltek. Az inkák ismerték a rezet, amelyből többek között balta alakú pénzeket öntöttek. Az inkák a Kolumbusz előtti Amerika egyetlen olyan népe volt, amelyik a réz, az arany, az ezüst, a platina és ötvözeteik felhasználásán kívül bronzot is tudott önteni.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A keleti országokba vezető új utak felkutatásának igénye, valamint az ezüst és az arany iránti igény növekedése eredményezte a nagy földrajzi felfedezéseket.
- A felfedezéseknek köszönhetően a portugálok hozták létre az első gyarmatokat, melyek lakossága a XVI. század elején elérte az 1 millió főt.
- Portugália és Spanyolország éleződő szembenállása az újonnan felfedezett területekért eredményezte a világon az első befolyási övezetek kialakítását.
- Ferdinánd Magellán portugál tengerész volt az első, aki körbehajózta a Földet.
- A Kolumbusz előtti Amerikában fejlett civilizációk léteztek, melyek továbbfejlődését megakasztották az európai hódítások.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Találd ki a hős/hősnőt” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A pedagógus felírja egy lapra a történelmi személyiség nevét és beleteszik egy borítékba. A tanulóknak előre meghatározott számú kérdés (például tíz) alapján ki kell találniuk, kiről van szó. A játékot lehet párban, kiscsoportban vagy az egész osztállyal is játszani.
2. Milyen okok és előfeltételek összessége vezetett a nagy földrajzi felfedezésekhez? Véleményetek szerint ezek közül melyek a legfontosabbak? Miért? 3. Mivel járultak hozzá a portugál tengerészek a nagy földrajzi felfedezésekhez? 4. Mutassátok be, milyen hatása volt Kolumbusz Kristóf első utazásának az európai civilizációnak a világban való térbeli kiterjesztésére. 5. A nagy földrajzi felfedezések időszakának eseményeiben milyen szerepet játszott Ferdinand Magellán expedíciója? 6. Tényekkel támasszátok alá, hogy a Kolumbusz előtti Amerikában fejlett civilizációk léteztek.
7. A térképen mutassátok meg a XV. század végi — XVI. század eleji tengeri expedíciók útvonalait és mutassátok be eredményüket. 8. Töltsétek ki „A XV. század végének — a XVI. század elejének földrajzi felfedezései” című táblázatot.

A felfedezés éve	Az expedíció vezetője	Az expedíció támogató országa	A felfedezés	Történelmi jelentősége

9. Egészítsétek ki a szinkronizált kronológiai táblázatot (5. oldal) a nagy földrajzi felfedezésekkel, Kolumbusz Kristóf, Vasco da Gama és Ferdinánd Magellán utazásaival. A táblázatba illesszétek be a „Kronológia” rovatban szereplő dátumokat.

10. **Fejlesztő feladat.** Mondjátok el, hogyan értelmezték azt a kijelentést, hogy Amerika felfedezése Kolumbusz Kristóf által nagy felfedezés volt, ami egy nagy tévedésnek köszönhető.

Kronológia

- **XV. század közepe — XVI. század közepe** — nagy földrajzi felfedezések.
- **1492** — Amerika felfedezése Kolumbusz Kristóf által.
- **1498** — az első európai expedíció Vasco da Gama vezetésével, amelyik tengeri úton elérte Indiát.
- **1519—1522** — Ferdinánd Magellán első világmegkerülő útja.

Vasco da Gama.
António Manuel de Fonseca festménye. 1838.

Amerigo Vespucci.
Crispijn de Passe alkotása.
Metszet. 1590.

2. § Az Újvilág gyarmatosítása. A nagy földrajzi felfedezések következményei és jelentősége

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan zajlott az Újvilág meghódítása; milyen sajátosságai voltak az első európai gyarmatoknak és milyen volt az indiánok helyzete; mi volt a nagy földrajzi felfedezések következménye és jelentősége.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Merre vezettek a keleti országokból kiinduló kereskedelmi utak a XVI. századig? **2.** Mit tudtok a Kolumbusz előtti Amerika őslakosairól? **3.** Mi a gyarmatosítás?

? Megfelel-e a „konkviszta” kifejezés annak a folyamatnak a megnevezésére, ami az adott korban az Újvilágban végbement? Miért?

Hernán Cortés viszonylag kis ráfordítással hódította meg az aztékok államát. Moctezuma azték uralkodó bárként fogadta a spanyolokat és meghívta őket állama fővárosába — Tenochtitlanba, amely egy tó közepén állt. Amikor Moctezuma és kísérei beléptek az épületbe, ahol Cortés lakott, a spanyolok hirtelen bezárták az ajtókat és fogságba ejtették az azték uralkodót, majd később megölték. Moctezuma palotájában a spanyolok megtalálták az aztékok kincstárát és kirabolták. Az aztékok és a spanyolok fegyveres konfliktusba keveredtek. Cortés parancsba adta a visszavonulást. A pánikba esett spanyolok a töltésen verődtek össze, amely beszakadt alattuk. A szakadékba zuhantak a lovak és a sérült spanyolok. Cortésnak azonban sikerült kimenekülnie a csapdából, magával hurcolva a kincs egy részét.

Egy év múlva Cortés visszatért és lerombolta Tenochtitlant. A helyén a spanyolok új fővárost alapítottak — Mexikóvárost.

1. Konkvisztádorok az Újvilágban. 1495-ben a spanyol király és királynő rendeletet adott ki arról, hogy expedícióra indulhatnak új területek felé mindazok, akik aranyat és egyéb értékes forrásokat akarnak felkutatni. A feltalált kincsek kétharmadát kötelesek voltak a királyi kincstárnak adományozni. Ezzel a spanyol hatalom mindjárt két problémát is megoldott: megszabadult a harcias hidalgók (nemesek) nagy csoportjától, akik a rekonkviszta befejezése után hazájukban nem találtak elfoglaltságot, és a maga számára új jövedelemforrásokat biztosított.

Így kezdődött az Újvilág konkvisztája (spanyol *conquista* — hódítás), azaz Amerika spanyol gyarmatosítása. Résztvevői — a **konkvisztádorok** a különböző számítások szerint 5—10 ezren lehettek. Jobb fegyvereiknek köszönhetően a konkvisztádorok viszonylag gyorsan legyőzték az indiánokat és meghódították államaikat. A XVII. század elejére köze 200 ezren telepedtek le Amerikában, akik között konkvisztádorok nagyon kis arányban voltak. A konkviszta a különböző régiókban eltérően zajlott. A spanyolok által megszállt területek többsége a XIX. század elején szabadult meg a hódítóktól és nyerte el függetlenségét.

1508-ban Juan Ponce de León alapította az első európai települést az Újvilágban Puerto Rico szigetén, majd öt évvel később elfoglalta a félszigetet, amit „virágzó földnek” — Floridának nevezett el. 1517—1518-ban a spanyol konkvisztádorok megkezdték a maják államának meghódítását — ez volt a Kolumbusz előtti Amerikában a legrégebbi civilizáció. Ezt követte az aztékok meghódítása.

1519-ben az aztékok államába betört a spanyolok csapata Hernán Cortés vezetésével. Partra szállva parancsba adta, hogy gyűjtsák fel a hajókat. Ezzel Cortés azt demonstrálta, hogy nem szándékozik sem meghátrálni, sem hazatérni. Határozott és kegyetlen fellépésével rövid idő alatt legyőzte az aztékokat.

Cortés Új-Spanyolország helytartója lett (így hívták a spanyolok Mexikót). Néhány év alatt meghódítva a területet, a spanyolok lettek a világ leggazdagabb arany- és ezüstbányáinak a tulajdonosai.

Mexikó meghódításával egyidejűleg a spanyol konkvisztádorok elindultak Dél-Amerikába. Vonzották őket az elbeszél-

lések az aranyban és ezüst gazdag országról, Peruról (Perú). Ekkoriban az inkák birodalma volt.

1524—1530 folyamán Francisco Pizarro konkvisztádor meghódította az inkák államát. A meghódított területet felosztották Peru alkirályságra és Új-Spanyolországra (Mexikó). Mindkettőt Madridból kinevezett alkirály kormányozta.

2. Az európaiak első gyarmatai az Újvilágban. Az indiánok sorsa. A társadalom különböző rétegeinek képviselői telepedtek át az Újvilágba. Az a szándék egyesítette őket, hogy bármi áron meggazdagodjanak. A helyi lakosokhoz — az indiánokhoz — csak mint eszközökhöz viszonyultak, akik ebben a segítségükre lesznek. Az európai telepések elnyomása, valamint az általuk behurcolt betegségek (pestis, himlő, tífusz) a helyi lakosság lélekszámának drasztikus csökkenését eredményezték. A Kolumbusz előtti Amerika mintegy 40 millió őslakosának a különböző becslések szerint 50—90%-a elpusztult a XVII. század közepére.

Az európai telepések elvették az indiánok földjét és arra kényszerítették őket, hogy az arany- és ezüstbányákban dolgozzanak. A katolikus papok gyakran erőszakkal kényszerítették őket a kereszténység felvételére. Az indiánok tömegesen haltak meg a nehéz munka, az éhezés, a betegségek következtében, vagy megölték magukat és családjukat, hogy ne legyenek rabok. Annak érdekében, hogy a kihalt őslakosok helyét betöltsék a nehéz munkákon Afrikából sötétbőrű rabszolgákat kezdtek behozni. Egyetlen ilyen rabszolgáért a brazíliai rabszolgapiacon a XVI. században 15-ször többet fizettek, mint egy indián rabszolgáért. Az „élő áruval” való kereskedelem hatalmas jövedelmekre lehetett szert tenni. A rabszolgakereskedelem Amerikában a XIX. század első feléig fennállt.

Francisco Pizarro csellel foglyul ejtette Atahualpát, a „legfőbb inkát”, eközben lemészárolt 3 ezer inkát. Amikor Atahualpa megértette, hogy a spanyolok leginkább az arany érdekl, akkor szabadságáért nagy váltságdíjat ajánlott fel: megtölt egy termet arannyal felemelt kéz magasságáig, és egy kisebb termet pedig kétszer ezüsttel. Pizarro elfogadta az ajánlatot. Az inkák két hónapon keresztül gyűjtötték értékeiket, hogy kiszabadítsák uralkodójukat. Atahualpát azonban ennek ellenére kivégezték. A „legfőbb inka” halála után a spanyol hódítók szétszórták az államot, kirabolták a templomokat és a palotákat. A rablott arany tárgyakat beolvastották, amivel megsemmisítették az inkák pótolhatatlan művészeti értékeit.

? Hogyan hatottak a nagy földrajzi felfedezések az új európai civilizáció fejlődésére?

? Gondolkozzatok el azon, hogy a nagy földrajzi felfedezések valóban jelentős befolyást gyakoroltak-e Európa és az Újvilág lakosainak világlátására, gazdasági és társadalmi életére. Véleményeketek támasszátok alá érvekkel.

Gyarmati háborúk — államok fegyveres konfliktusai azoknak a területeknek a megszerzéséért, amelyek nem voltak gyarmatok, vagy a gyarmatbirtokok újrafelosztásáért.

„Árforradalom” — a pénz elértéktelenedésének folyamata annak következtében, hogy csökkent az arany értéke és nőttek az alapvető szűkségleti cikkek árai.

A nagy földrajzi felfedezések eredményeképpen az európaiak új mezőgazdasági kultúrákat kezdtek természeteni — kukoricát, babot, burgonyát, paradicsomot. Elterjedt a csokoládé, a cukor, a földimogyoró, a trópusi gyümölcsök, a pulykahús. A burgonya megjelenésével az európaiak végre megmenekültek az éhezéstől. A kukorica napi táplálék lett az embereknek és takarmány az állatoknak. A brazilai cukortermesztés és annak európai árusítása új élelmiszerágazatok megjelenését segítette elő. Az édességek nemcsak a gazdagok, hanem a szegény emberek számára is elérhetővé váltak. Az európai táplálkozásának részei lettek a halfélék. Elterjedt a kakaó, a kávé, a tea. Amerikából hozták magukkal az európaiak a dohányzás szokását és rugalmas kaucsukból készült labdával űzött játékokat (a mai kosárlabda és röplabda elődjét).

3. A nagy földrajzi felfedezések következményei és jelentősége.

A nagy földrajzi felfedezések jelentős befolyás gyakoroltak egész Európa gazdasági életére.

Míg korábban a legfőbb kereskedelmi utak a Földközi- és a Balti-tengeren keresztül vezettek, a változások következtében ezek áthelyeződtek az óceánokra. Kialakult a világkereskedelem, amelyik megteremtette a kapcsolatokat a kontinensek között. Megkezdődött a világpiaconak, mint az új társadalom gazdasága összetevőjének kialakulása.

Többé nem Itália volt Európában a legfejlettebb kereskedelmi terület, hanem átadta helyét előbb Portugáliának és Spanyolországnak, majd — Hollandiának és Angliának. Az új központok Spanyolországban Cádiz és Sevilla, Hollandiában Antwerpen és Amsterdam, Angliában London.

A nagy földrajzi felfedezések közvetlen következménye lett a gyarmatbirodalmak megjelenése. Először Portugália és Spanyolország, idővel — Hollandia, Anglia és Franciaország.

A gyarmatok a gyarmattartó államoknak hatalmas jövedelmeket biztosítottak. Ugyanakkor a gyarmatok vezettek a **gyarmati háborúkhöz**. Az első volt ezek sorában, amikor Franciaország a **XVI. század 60-as éveiben** megpróbálta megszerezni Spanyolországtól Észak-Amerikában a Florida-félszigetet.

A nagy földrajzi felfedezések egyik legfontosabb következménye az „árforradalom” volt. A XVI. század 40-es éveiben a legtöbb termék ára rohamosan nőni kezdett, ami felháborító Európa népességét. A XVI. században a kenyér 5—7-szeresére drágult. Az európaiak emiatt az áruk felvásárlóit hibáztatták, ám az árak megugrásának valódi oka az Európába Amerikából és Indiából beáramló hatalmas mennyiségű arany és ezüst volt. Ez okozta az arany és ezüst pénzek értékének jelentős csökkenését és a termékek drágulását.

Az „árforradalom” leginkább Spanyolországot érintette, amelyik csak a XVI. században az Újvilágból mai áron számítva 1,5 trillió dollár aranyat és ezüst hozott ki. Spanyolország amerikai birtokairól évente átlagban 300 tonna nemesfémhez jutott. A király ezt a vagyont elsősorban művészeti tárgyak vásárlására és európai háborúkra költötte. Kevesebb megrázkódtatás érte azokat az államokat, ahol az Újvilág ezüstjét és aranyát a termelés fejlesztésében fektették, aminek következtében nőtt a megtermelt áru mennyisége.

A nagy földrajzi felfedezések kora viszonylag rövid időszakot ölelt fel, ám ezen idő alatt fontos változások következtek be az embereknek a környező világról alkotott elképzeléseiben. A térképen új kontinensek, szigetek, kereskedelmi utak jelentek meg. Az emberek végleg meggyőződtek arról, hogy a Föld gömbölyű.

A nagy földrajzi felfedezések ösztönözték a tudományos felfedezéseket, a természettudományok — földrajz, biológia, csillagászat, fizika, kémia fejlődését.

A nagy földrajzi felfedezéseknek köszönhetően megváltozott az európaiak világlátása. Először tapasztalták meg milyen hatalmas és sokszínű a világ. A XVII. századra a XIV. századhoz képest meghatszorosozódtak az európaiak által ismert területek.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A spanyolok hódításainak köszönhetően az Újvilágban létrejött a kor legnagyobb gyarmatbirodalma, amely a dél-amerikai Tűzföldtől a Rio Grande folyó felső folyásáig terjedt Észak-Amerikában.
- A nagy földrajzi felfedezések hatalmas és ellentmondásos befolyást gyakoroltak Európa és a világ többi részének fejlődésére.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást az „Árverés” oktatójátékkal. *Játékszabály.* Az árverésen a tudásért egyenértékű pontokat lehet „szerezni”. Ehhez a tanulónak be kell mutatniuk a paragrafusban ismertetett eseményeket és jelenségeket (két-három mondatban). Minden helyes válasz 1 pont. Ugyanazt nem lehet kétszer megismételni.
2. Ítéljétek meg önállóan a konkvisztádorok cselekedeteit az Újvilágban. Milyen tényekkel tudjátok véleményeketeket alátámasztani?
3. Milyen sors várt az indiánokra a spanyol és a portugál gyarmatokon? 4. **Osztályfoglalkozás.** Igazoljátok vagy cáfoljátok, hogy Európa és az Újvilág lakosságának élete jelentősen megváltozott a nagy földrajzi felfedezések következtében.
5. Határozzátok meg, nevezzétek meg és mutassátok meg a térképen az európaiak gyarmatbirtokait az Újvilágban a XVII. század közepén. 6. Mutassátok meg a térképen, hogyan változott meg az európai civilizáció befolyási övezete a világban. 7. Folytassátok az „Európa a korai modern korban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal).
8. **Fejlesztő feladat.** Az egyik spanyol konkvisztádor a következőket írta az indiánokról: „Ezeknek a területeknek a nagy részét vadállatok és értelem nélküli lények vagy vademberek lakják és foglalják el jogtalanul, akik istentelen tudatlanságuk és istenkáromló bálványimádásuk miatt rosszabbak, mint a ragadozók.” Fejtésétek ki, mit gondoltok erről az állításról. Mire alapozták a konkvisztádorok, hogy joguk van meghódítani az indiánokat? Véleményetek szerint kik voltak ők az Újvilág őslakosaihoz való viszonyulásukat tekintve? Miért? Értékeljétek a konkvisztádorok cselekedeteit az Újvilágban. 9. **Páros foglalkozás.** Osszátok el a feladatokat és írjatok levelet Hernán Cortés vagy Ferdinand Pizarro nevében a spanyol királyhoz, melyben az indiánok meghódítását célzó expedícióról számoltok be.

Kronológia

- **1495 — a konkviszta** — az Újvilág meghódításának kezdete.
- **XVI. század 60-as évei** — a gyarmati háborúk kezdete.

Az újkori európaiak, akik az ismeretlen világok felkutatásának lázában égtek, tudomást szereztek a korabeli ukrán területekről is. Elsősorban itáliai utazók és diplomaták műveiből ismerkedhettek meg velük, melyekben keleti útjaikról számoltak be. A két legismertebb munka Ambrogio Contarini „Utazás Perzsiába” és Giosafat Barbaro „Utazás Tanaishba”. Rendkívüli szerepet játszott abban, hogy a korabeli Európát megismertesse a keleti szláv világgal Maciej Miechowita lengyel történész és geográfus latin nyelvű „Traktátus a két Szarmatiáról” című munkájának, amely 1517-ben jelent meg. Az európai közösség ebből a műből ismerhette meg az ukrán területeket.

Fűszerek — India legfőbb áruja.

? Véleményetek szerint miért voltak olyan értékesek a keleti fűszereket a korabeli európaiak számára?

3. § Az anyagi világ és a társadalom

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan bontakozott ki a technikai fejlődés a koraujkorban; melyek voltak az alapvető megnyilvánulása a parasztnak a piacgazdaságba történő bevonásának; hogyan alakultak ki a kapitalista viszonyok a városokban; mi jellemezte a manufaktúrális termelést.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Milyen találmányai és technikai újításai voltak az európaiaknak a középkorban? **2.** Soroljátok fel a kézműipar jellegzetességeit. **3.** Mi a társadalmi rend? Milyen jogai és kötelességei voltak a középkori társadalom három rendjének?

? Helytálló-e az a megállapítás, hogy a technikai találmányok és újítások jelentős befolyást gyakoroltak az európaiak életének különböző területeire a koraujkorban? Indokoljátok meg véleményeteket.

Nagyolvasztó (1). Üvegfúvók (2). Metszetek Georgius Agricola „A fémekről” című könyvéből. 1556.

? Mondjátok el, hogyan történt a fémöntés és az üvegtés a koraujkorban.

1. A találmányok és az újítások kora. A nagy földrajzi felfedezések növelték a keresletet a különböző termékek iránt, melyek segítették az új területek hasznosítását. Az emberek elkezdtek foglalkozni azzal, hogy lehetne megnövelni az áru-termelést. A XVI. században Európában lendületet vett a technikai fejlődés — nagy mennyiségben jelentek meg különféle találmányok és technikai újítások. Az európaiak ebben az időszakban a felfedezések tekintetében megelőzték a világ többi részét.

A technikai fejlődés egyik fő irányzata Európában az energiaforrások és a motorok tökéletesítése volt. Nyilvánvaló, hogy az ősidők óta legfőbb „motor” — az ember fizikai ereje — megmaradt, ám közben tökéletesedtek az egyéb eszközök. Tökéletesítették például a kereket, amely a vízimalmot hajtotta. Ennek köszönhetően a XVII. század második felében a malmok óránként 37 kg lisztet voltak képesek őrölni (a XII. században 17 kg-ot). A XVI. század első felében Hollandiában szélmalomokkal kezdtek energiát termelni. Ezek működtették a csiszolóeszközöket, fúrókat, fűrészeket, szivattyúkat, préseket stb.

Nagy jelentősége volt a csavar konstrukciója és előállításának — mivel ez alapvető alkatrésze volt bármely berendezésnek, amely energiát állított elő. Eleinte a csavarokat kézzel készítették fából vagy fémből. Majd Jacques Besson feltalálta a munkapadot, amely hengeres és kúpos csavarokat tudott esztergálni (1568). Megtanultak csavart önteni bronzból és rézből. Tökéletesedtek a munkafolyamatok egyéb területeken is. Nürnbergben (ma: Németország) 1550 körül csavaros nyomdaprést kezdtek el használni.

Jelentős változások történtek a bányászatban is. Így többek között pumpákat kezdtek használni a víz kiszivattyúzására a bányajáratokból, szállítóeszközöket az érc felszínre emelésére, a bányákban szellőztetőket építettek be. A mai Szlovákia területén használtak először csilléket a rézérc mozgatására a XVI. században; ezeket fa síneken lovak vontatták. Rövidesen a módszert bevezették az angliai kőszénbányákban. A kézi munkaerő felváltása lóerővel és mechanikus eszközökkel elősegítette a bányászat termelékenységének jelentős növekedését.

A koraujkorban az európaiak tökéletesítették a fémöntés technikáját. Először is változtattak a fémöntés folyamatán és a fémkohók konstrukcióján. A XVI. században Európában elkezdtek használni a nagyolvasztót. Ennek köszönhetően minőségi öntöttvasat tudtak előállítani. Másodsor nőtt a kőszénkitermelés volumene, amely magasabb hőfokon égett, mint a tőzeg és a faszén. A faszénnek kőszénre váltását az is indokolta, hogy a XVI. században gyorsan csökkenni kezdtek az erdőterületek.

A kőszén nem lehetett közvetlenül felhasználni a kohászatban, mert olyan káros anyagokat tartalmazott, melyek rontották a fém minőségét. A XVI. század 20-as éveiben Angliában megtanultak a kőszénből kokszt készíteni az által, hogy speciális kemencékben kiégették belőle a káros anyagokat. Anglia, amelyik a kokszt előállításához nagy kőszéntartalékokkal rendelkezett, legfőbb termelőjévé és ellátójává vált.

2. A piaci viszonyok és a parasztság. A XVI. században a tradicionális paraszti világ megváltozott. A parasztok rendelkeztek mindennel, amire az életükhöz szükség volt — munkaeszköz, lakóház, igás jószág, ám nem volt földjük. A földhasználatért a parasztok bérleti díjat fizettek az uraságnak, elvégezték a rájuk kiszabott munkát és a gazdaságban megtermelt termékek egy részét is odaadták. Az urak eleinte annak érdekében, hogy a parasztokat megtartsák az uradalmukban, függőségi viszonyt alakítottak ki. Később azonban gyakorlatilag nem maradtak szabad földterületek Európában, a parasztoknak nem volt hová költözniük, ezért a röghöz kötésük értelmét veszítette. Ez arra ösztönözte az urakat, hogy visszaadják a parasztoknak személyes szabadságukat.

Az urak nagyobb földterületeket adtak a parasztoknak, megengedték, hogy önállóan gazdálkodjanak azzal a feltétellel, hogy teljesítik a robotot és megfizetik a bérletet. A parasztok és a fölbirtokosok között újfajta munkakapcsolat alakult ki. Az uraság már nem volt az a védelmező, akinek a paraszt köteles volt engedelmessé válni, hanem csak földbirtokos, és a föld használatáért rendszeresen **bérleti díjat** kellett fizetni neki.

A parasztok önálló gazdákká váltak. Termékeiket a piacon értékesítették, tisztában voltak azzal, mely termékekre van kereslet, s melyekre — nincs. Természetesen nem mindenki volt sikeres: a tehetségesebbek gazdagodtak, a többiek pedig tönkrementek.

A piacgazdaság a parasztok anyagi széttagozódásához vezetett. A gazdag parasztok kevés fizetségért, vagy pusztán élelemért cserébe felfogadták elszegényedett falubelijeiket, akik nem tudták pénzben kiegyenlíteni a bérleti díjat vagy elvesztették földjeiket. A nemeseknek egyszerűbb volt egy-

A delfti kikötő (Hollandia).
Daniël Vosmaer festménye. 1658—1660.

? Helyes-e az az állítás, hogy a piaci viszonyok elterjedésével faluhelyen jelentősen átalakultak a termelői viszonyok? Indokoljátok meg véleményeteket.

Bérleti díj — a tulajdonból származó jövedelem, amelyet a bérlők szabályos időközönként fizettek a földtulajdonosoknak a földhasználat jogáért.

Bérlés — tulajdon bérbeadása, ideiglenes használatba adása meghatározott díj ellenében.

Kaszáló. Idősebb Pieter Bruegel festménye. 1565.

Tőke — az a pénz, ami a vállalkozó saját termelésének fejlesztésébe fektetett jövedelemszerzés céljából.

Kapitalizmus — társadalmi-gazdasági rend, amelyben az alapvető termelőeszközök a vállalkozó magántulajdonában volt, aki bérmunkásokat alkalmazott.

Tőzsde — az a hely, ahol különböző kereskedelmi és pénzügyi műveleteket hajtottak végre.

? Hogyan hatott a koraújkorban az európai társadalomra a manufaktúra megjelenése?

Manufaktúra (lat. manufactura — kézzel készített) — nagyvállalat, amelyben kézi szerszámokat használtak és alkalmazták a munkamegosztást. Ennek köszönhetően a manufaktúrában sokkal nagyobb mennyiségű terméket tudtak előállítani, mint a kézműves műhelybe).

A manufaktúris termelés jellegzetességei

- Nagyarányú termelés
- Munkamegosztás a különböző szakmák képviselői között
- Kézi bérmunka

A munkatermelékenység növekedése

Az árutermelés bővülése

két nagy bérlővel üzletelni, akik rendszeresen fizették a bérletet, mint több tucat kisbérlővel.

3. Kapitalizmus a városokban. Az európai városokban a XVI. század elején a legnagyobb vagytonokat a kereskedők tudhatták magukénak. A nemzetközi kereskedelemnek köszönhetően, kihasználva az árkülönbséget (különösen a gyarmatokról származó áruk esetében) és kivételezett helyzetüket a piacon, az európai kereskedők jelentős **tőkét** halmoztak fel. Azonban a városokban ezt a pénz meglehetősen nehéz volt befektetni. A középkori céhes szabályzatok nem tették lehetővé új vállalkozások alapítását. Az egyenlő piaci feltételek megteremtése helyett a céhes szabályok akadályozták a termelés fejlesztését.

Kezdetben a kereskedők a pénzüket különböző banki műveletekbe fektették be. Ebben az időszakban jelentek meg az európai városokban a bankhivatalok és a **tőzsdék**. Az elszámolások megkönnyítése érdekében értékpapírokat, fizetési meghagyásokat, nyugtákat stb. kezdtek használni. A kereskedők és a bankárok fokozatosan a társadalom legbefolyásosabb rétegeivé váltak. Ugyanakkor továbbra is a privilégiumok nélküli harmadik rend képviselői voltak, amelyik a papoktól és a nemesektől eltérően köteles volt adót fizetni. Azonban a társadalomban a reális hatalmuk és befolyásuk ennél jóval nagyobb volt.

4. A manufaktúra megjelenése. Európa és a gyarmatok lakosai igényeinek növekedése a különféle termékek iránt ösztönözte egy új nagyvállalati forma — a **manufaktúrák** megjelenését.

Ezek a vállalatok többnyire szövessel és ruhakészítéssel foglalkoztak. Hogyan jöttek létre? Amikor megnövekedett az igény a szövetek iránt, a vállalkozó, a kereskedő vagy a céhmester gyapotot vásárolt fel, amelyet továbbadott a kézműiparosoknak további feldolgozásra. Ezzel a tulajdonos függővé tette a kézműveseket, akik gyakran elvesztették termelőeszközeiket, ezért otthonaikban folytatták a munkát. Ezt a fajta vállalkozást nevezték szétszórt manufaktúrának.

Az új vállalkozási forma a centralizált manufaktúra volt, amikor a teljes munkafolyamat egy helységben zajlott és **bérmunkások** végezték. A vállalkozók felbérelték őket, és egy személyben eldöntötték az elvégzendő munka mennyiségét és az érte járó bért, amelyet minden munkás megkap. Ezekben a vállalatokban a kézi munka dominált. A munkafolyamatot a legapróbb részletekig feldarabolták, s egy munkás csak egyféle feladatot látott el.

A munkafolyamat és a munkaeszközök folyamatosan tökéletesedtek. Ennek köszönhetően a centralizált manufaktúrák több árut termeltek, mint a szétszórtak. Ennek ellenére

jóval kevesebb centralizált manufaktúra jött létre, mivel létrehozásukhoz a vállalkozóknak több pénzre volt szükségük.

A manufaktúra megjelenésével új társadalmi rétegek alakultak ki — bér munkások és vállalkozók vagy **burzsoázia**.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A korai újkorban számos felfedezés és újítás jelent meg, amelyek hozzájárultak az európai országok gazdaságának fejlődéséhez.
- Faluhelyen a bér munka terjedt el. A személyes függőséget fokozatosan felváltotta a bér munkások függése a vállalkozóktól.
- Elterjedt a vállalatok új formája — a manufaktúra. A korai újkorban a manufakturális termelés a nyugat-európai országok ipari termelésének alapvető formájává vált, a burzsoázia és a bér munkások pedig egyre nagyobb befolyásra tettek szert a társadalmi életben.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Tolmácsok” oktatójáték segítségével.

Játékszabály. A pedagógus elmond egy mondatot (fogalom meghatározást) a paragrafus tartalma alapján „tudományos” nyelven és arra kéri a tanulókat, hogy mondják el saját szavaikkal. Minden vállalkozó elmondhatja a saját változatát. A legjobb megfogalmazások felkerülhetnek az osztályban a falitáblára.

2. A XVI. századi Európában melyek voltak a legfontosabb találmányok és újítások? Miért? 3. Hogyan alakultak ki a piaci viszonyok a korabeli európai államok mezőgazdasági termelésében? 4. Miben nyilvánult meg a kapitalizmus megszületése a városokban? 5. Miben különbözött a szétszórt és a centralizált manufaktúra?

6. Folytassátok az „Európa a korai újkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal).

7. **Kiscsoportos foglalkozás.** Osszátok el a feladatokat és pótlólagos források alapján készítetek prezentációt (és mutassátok is be) az európai felfedezéseiről és újításairól a XVI—XVII. században. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 8. **Osztályfoglalkozás.** Hasonlítsátok össze a középkori és a korai újkori európai város társadalmi-gazdasági életét. 9. Milyen befolyást gyakorolt a kapitalista viszonyok fejlődése a parasztok és a városiak morális értékrendjére ebben az időszakban? 10. Képzeljétek el, hogy korabeli kereskedők vagytok, akik elhatározták, hogy szétszórt vagy centralizált manufaktúrát alapítanak. Írjátok össze, mi minden szükséges ehhez. 11. Fejtsétek ki a véleményeteket arról, hogy milyen szerepet kezdett játszani a vállalkozókedv és a pénzügyi jártasság a korai újkori európai életben.

Bér munkás — személyében szabad munkások, akiknek nem lévén eszközük a létfenntartásra, az alapvető termelőeszközök tulajdonosának dolgoztak.

Burzsoázia — kapitalisták, vállalkozók; társadalmi rend, amely a kapitalizmus időszakában uralkodó renddé emelkedett, amelyik birtokolta az alapvető termelési eszközöket és bér munka felhasználásából élt.

Kronológia

- **XVI. század** — találmányok és újítások, a technikai fejlődés kora Európában.

Az ukrán területek gazdálkodása a XVI. században alárendelődött az európai piaci szükségleteknek. Ennek eredményeképpen került sor a majorsági gazdaságok meghonosítására — sokprofilú gazdaságoké, amelyek a piacra termeltek. Ez lehetővé tette a földtulajdonosok számára, hogy növeljék a megtermelt áru mennyiségét a parasztok kizsákmányolásának fokozása révén. A városokban a kézművesek többsége céhekbe tömörülve dolgozott. Élénken fejlődött a kereskedelem. Az ukrán területeken keresztül vezettek a közép- és nyugat-európai államokat és a Keletet összekötő kereskedelmi utakat. Lviv, Kamjenec, Luck Kijev városok a nemzetközi kereskedelem jelentős európai központjaivá emelkedtek.

4. § Nyugat-európai életmód

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan változott meg Európa lakossága a koraújkorban; milyen újdonságok jelentek meg az európaiak életmódjában; milyenek voltak a házassági-családi kapcsolatok, a nők és az oktatás helyzete; miért tekintik a társadalom egyik jellemzőjének azt, ahogy a divatra tekint.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Hogyan változott meg a középkori Európában a lakosság összetétele és lélekszáma? 2. Hogyan változott meg az európai lakosság életmódja a középkorban? 3. Hogyan néztek ki a középkori városok? 4. Mivel táplálkoztak az európaiak a középkorban? 5. Milyenek voltak a házassági családi kapcsolatok, a nők és az oktatás helyzete a középkori Európában?

A XVII. században Európa különböző részein pusztítottak pestisjárványok. 1622-ben járvány tör ki Görögországban és az Oszmán Birodalomban, 1651-ben — az ukrán területeken. Az 1665-ös londoni „nagy pestis” 68 ezer életet követelt, 1676-ban Bécsben 77 ezren haltak meg, 1681-ben Prágában — 83 ezren.

Falusi utca pihenő utazókkal. Idősebb Jan Brueghel festménye. 1614.

A lakosság migrációja — a lakosság helyváltoztatása az állam határain kívülre ideiglenes vagy állandó lakhelyváltoztatás céljából.

1. Népeség. A XVI. században — a XVII. század első felében Európa népességének száma egyre nőtt. Így a XVI. században ez a szám 85 millióról 98 millióra emelkedett. A XVII. század végére már 128 millióan, a XVIII. század végére pedig — több mint 196 millióan éltek itt. Ezt a születésszám növekedése, az életmód javulása, az élelmiszeradagok változása eredményezte.

Az európai átlagéletkora 30—35 év volt, csak nagyon kevesek érték meg az öregkort. A férfiak általában tovább éltek, mint a nők. Akárcsak a megelőző időszakban, továbbra is magas volt a gyermekhalandóság: csak a gyermekek fele érte meg a tizedik életévét. Ez annak volt a következménye, hogy nem volt egészségügyi ellátás szülés közben, hiányoztak az elementáris higiéniai feltételek. A mai értelemben vett kórházak akkoriban még nem voltak, csak menedékek voltak a gyógyíthatatlan betegek, a rokkantak és az idősek számára.

A tisztaság hiánya a városokban a betegségek terjedésének táptalaj volt. Az 1629—1631-es pestisjárvány idején, amely a Földközi-tenger szinte teljes partvidékét érintette, a lakoságnak több mint a fele meghalt. Számos áldozatot követelt a himlő, a kolera, a tífusz is.

Európa lakossága nemcsak a betegségekbe halt bele, hanem az éhezésbe a rossz termést hozó években, a tűvészekbe, háborúkba. Különösen nagy emberveszteségeket okozott, amikor felfedezték a lőfegyvert. Nagyon sokan haltak meg Franciaországban a vallási háborúk idején és az első összeurópai harminc éves háborúban (ezekről a következő paragrafusokban lesz szó). Becslések szerint csak a XVII. században Európa a háborúkban 3 millió embert vesztett el.

Úgy az európai, mint a világ más tájainak lakosságának jelentős befolyással volt az európaiak tömeges **migrációja** a nagy földrajzi felfedezések után Amerikába és Ausztráliába, amire a XVI—XVII. században került sor.

A migráció következtében a koraújkorban benépesedtek a hatalmas szabad területek, ami által gyökeresen megváltozott a népesség összetétele.

2. Városok. Európa népességének zömét az időszakban a falusiak tették ki. A városiak az össznépesség 10—20%-át tették ki. Csak Hollandia volt kivétel, ahol viszonylag kis területen 300 város állt, amelyek lakosai az össznépesség 60%-át tették ki. A városok többsége megőrizte középkori kinézetét. Kis települések maradtak (3—5 ezer lakossal). A környező világtól ősi falak választották el őket.

Európa legnagyobb városának Párizst tartották a maga 300 ezer lakosával. Utána következett Nápoly (270 ezer lakossal), London és Amszterdam (egyenként 200 ezer lakossal), Velence és Antwerpen (egyenként 150 ezer lakossal), Róma, Milánó, Genova, Brugge, Prága (egyenként 100 ezer lakossal). Ezeknek a városoknak naponta nagy mennyiségű élelmiszerre, szénre stb. volt szüksége.

Utak kötötték össze őket a falvakkal és a kisebb városokkal, ahonnan a szükséges termékeket beszerezték. Az utak mentén pihenőudvarok, kereskedelmi raktárak alakultak ki, ahol a kereskedők a falusiaktól a városiak számára felvásárolt termékeket raktározták.

Az elővárosoktól eltérően a városok középső része lett az a hely, ahol a gazdagok laktak, közösségi épületek, városházák, bankok, ügyvédi hivatalok épültek. Az építési telkek hiánya miatt a városok központjában megdrágultak a telkek, ami lendületet adott az emeletes házak építésének.

3. Lakóház, háztartás. A XVI. században — a XVII. század elején Európa déli részén a parasztság többsége kőből, északon — fából építkezett. A tető szalmából vagy nádból készült. A házon belül nem voltak külön szobák — az egész család a közös helyiségben lakott. Az épület fűtésére és az ételkészítésre tűzhelyet használtak. A falusi házban kevés volt a bútor: egyszerű asztal, lócák, láda a ruháknak, egy-két szép és ágy helyett szénafekhely. Az ételt a tűz fölött lógó bográcsban készítették, és általában a közös edényből fogyasztották el, mert tál és bögre nem volt annyi, hogy mindenkinek jusson. A falusi házak hosszú időn keresztül nem változtak, ugyanolyanok maradtak, mint amilyenek régebben voltak.

A városiak otthonai azonban lényeges változásokon mentek keresztül. A városokban egyre több kőépület emelkedt. Az egyszerű városiak az ablakokat pergamennel vagy zsírpapírral vonták be, a gazdagabbak viszont beüvegezték, sőt ólomüveget tettek az ablakba. A gazdag városiak a padlót kő- vagy csempeburkolattal fedték, a leggazdagabbak pedig virágdíszes parkettát rakattak le. Az egyszerű városiaknak egyszerű fapadlója volt. A XVII. században a városi előkelőségek házaikat cseréppel kezdték el fedni, ami nagyon drága volt. Éppen ebben az időszakban jelentek meg Európában a nekünk már szokványos papírtapéták. Először az egyszerű városiak falait díszítették, majd a gazdagok körében is népszerűvé vált. A gazdag városiak otthonában

? A koraújkorban valóban jelentős változások történtek a városokban? melyek voltak ezek a változások?

Az európai migrációjának fő okai a nagy földrajzi felfedezéseket követően:

- politikai (menekülés az üldöztetés elől);
- vallási (egyes népek vallási elnyomása és üldöztetése);
- társadalmi-gazdasági (a maga és családja számára a jobb megélhetés lehetőségének keresése az újonnan felfedezett területeken).

Az itáliai építészek voltak azok, akik Európában megalkották az ideális városok tervét sugaras vagy négyzetes alakban elhelyezett épületekkel, körbe fákkal és szökőkutakkal. Csatornákat és vízvezetéseket is terveztek, aminek célja a higiéniai körülmények javítása és a járványok megállítása volt. A XVI. századtól elkezdtek ezeket az elképzeléseket valóra váltani. Az építészet a kézművességből ekkor vált valódi művészetté. Idővel itáliai város mintájára alakult át Párizs és London, majd Európa többi városa is.

A gazdag európaiak a XVI. században kezdtek fürdőszobát is berendezni az otthonukban, mert félték a városi fürdőket látogatni. Ez a szifilisz terjedésével volt összefüggésben — a betegséget az Újvilágból hozták be Európába. Azonban a lakosság zömének higiéniai körülményei igen alacsony szintűek maradtak.

Kocsmá belseje.
Adriaen van Ostade festménye. 1653.

A XVI. századtól kezdve Európában népszerűvé vált az „égetett bor” — az erős szeszesital fogyasztása. A mértéktelen fogyasztást elítélték. Desszertnek kandírozott gyümölcsöt és dióféléket szolgáltak fel. A XVI. században — a XVII. század első felében az európaiak elkezdtek sok cukrot fogyasztani, ami az újvilági gyarmatokról érkezett. A szegény emberek számára a cukor a ritka édesség szerepét töltötte be, a gazdag emberek számára azonban a napi fogyasztás része volt. Jelentős szerepe volt az európaiak táplálkozásában a halnak, különösen a vallási böjtök idején.

Családi kör.
Antoine Lenoir festménye. 1642.

? Állíthatjuk-e, hogy a korai európaiak életében a családnak fontos szerepe volt? miért?

megjelent a hall, ahol a házigazdák a vendégeket fogadták, a hálószoba, az étkező, a házigazda dolgozószobája és a külön helyiség a szolgálknak.

Ha a lakóház kézművesé vagy kereskedője volt, akkor a földszinten volt a bolt, ahol az árut értékesítették, vagy a kereskedelmi hivatal.

A bútorok és a berendezési tárgyak árulkodtak a tulajdonos vagyoni állapotáról. Az értékes edényt jól látható helyre tették. A tárgyakat és a ruhaneműt ládában tárolták, melyeket színes virágminta festéssel díszítettek. Az itáliai mesterek az elsők voltak, akik a ládájukat függőlegesen állították fel. Így jelent meg a XVI. században a szekrény. Volt a házban egyszerű asztal, körbe lócákkal. A családfő számára foteltettek az asztal mellé.

4. Az európai konyha. A XVI. századi — a XVII. század első felének embere még mindig kellett tartson az éhségtől, amely végigkísérte az európaiak életét a középkorban. Azonban idővel az élet könnyebb lett, az ételek pedig — finomabbak.

A gazdag európai ünnepi ebédje igencsak mély benyomást tenne a mai emberre. Az asztalokat „U” alakban helyezték el. A főhelyen a gazda és a legbecsesebb vendégek ültek.

A hímzett terítővel borított asztalokon arany és ezüst sőtartók és mártástartó edények sorakoztak. Minden vendégnek saját tányérja, kanala és kése volt. A számukra megszokott villát az európaiak nem használták, mert az egyház az ördög eszközének tartotta. A nagy kétágú villát csak arra használták, hogy a hús a tálalótárlól átemeljék a saját tányérjukba, majd kézzel folytatták az evést. Csak a XVIII. század végén lett a villa általánosan használt eszköz.

Különösen figyelmet érdemel a nagy mennyiségű hús Észak- és Közép-Európa gazdag embereinek ünnepi asztalain. Ebédre akár tízféle húsételt is felszolgáltak. Valamennyit nagy mennyiségű, az európai ember számára elérhető vált keleti fűszer felhasználásával készítették. Akárcsak korábban, az európaiak megszokott itala volt a szőlőből készült bor.

A falusiak és a szegény városiak jóval szerényebben étkeztek, mint a gazdagok, de az ő táplálékaik is változatosabbak lettek. Ebédre legtöbbször rizs, sajt, tojás, kenyér, olaj és vaj, ünnepekkor sonka és kolbász volt az asztalon. Hasznos kiegészítői voltak a menünek a zöldségek, gyümölcsök, bogyók és diófélék.

5. Házasság, család. A nők helyzete. Oktatás. Európában a korai korban a házasság egyetlen társadalom által elfogadott formája az egyházi volt, amelyet egyszer kötöttek meg és egész életre szólt. A válás a katolikus egyház tiltotta. A házasságot csak rendkívüli esetben lehetett felbontani (ilyen volt például, ha az asszony nem szült gyermeket) és csak a legfelsőbb egyházi vezetés engedélyével.

A család, akárcsak a megelőző időszakokban, patriarchális maradt, az apa rendelkezett minden szempontból a gyerekek felett. A családfő a családot eltartó férfi volt. A feleség anyagiilag teljes mértékben a férjtől függött és a törvények alig biztosították számára bármiféle védelmet.

A koraujkorban az európaiak számára a család a legközelebbi rokonokból állt — férj, feleség, szülei és gyermekeik. A gazdag családokban a gyermekeket gyakran házitánítók tanították és a családi foglalkozás folytatására készítették fel őket. Az egyszerű családok gyerekei többnyire nem tanultak, mert a családnak erre nem volt anyagi fedezete. A világi iskolák és egyetemek a felnőttek számára álltak fenn. A gazdag emberek nem terhelték túl gyermekeiket az oktatással, csak írni és olvasni kellett megtanulniuk — az viszont megengedhetetlen volt, hogy ezekben járatlanok legyenek.

Ismereteik pótlására, valamit gyerekeik tanítására a gazdag európaiak tanult titkárokat fogadtak fel, akik beszéltek görögül, latinul és jártasak voltak a „hét szabad művészetben”. Az iskolák és akadémiák végzősei megtiszteltetésnek vették, ha főurak udvarában titkárkodhattak. Köztük voltak költők, írók, gondolkodók, akik műveikben a korszak európai kultúráját méltatták.

6. Szeszélyes divat. A változások, amelyek az európaiak életének minden területét érintették, a divatra is kiterjedtek. Elterjedt szokássá vált a divat követése, évente változtatva a női és férfi ruhák fazonját.

A szegényeknek és a falusiaknak egy rend ruhája volt, ami egyben volt munkaruha és ünneplő is, s amelyet a szülők gyerekeikre örökítettek.

A gazdag európaiak képezték az a társadalmi rétegek, amelynek köszönhetően a XVI. században — a XVII. század első felében elterjedt a divat. Európában a divatkövetés fő szabálya az volt, hogy a ruhatárat helyzettől függően bármikor le lehet cserélni. A XVII. század végére gyökeresedett meg ez a szokás Európában. Attól kezdve a divat a világban más jelentésben terjedt el: haladni a korrallal. Fernand Braudel XX. századi európai tudós ezt a sajátosságot a következőképpen írta le: „A jövő... azoké a társadalmaké lett, amelyek megtanulták elvetni a hagyományokat.”

A XV. század végén — a XVI. század elején a divatot az itáliaiak diktálták. Az itáliai felvilágosodás pompás öltözéke a széles ruhaujjakkal, arany és ezüst hímzésekkel, brokáttal és bársonnyal például szolgált az európai államok lakóinak jelentős része számára.

A XVI. században a társadalom felső rétegeiben népszerűvé vált a szigorú, állig gombolt fekete kosztüm, amilyen a spanyolok viseltek. A XVII. század elején a holland stílus hódított — csipkegallér és magas kalap. megtestesítette az

A koraujkorban a megelőző korokhoz képest megváltozott a gyermekekhez való viszonyulás. A középkorban az egyszerű családból származó asszonyok szinte évente szültek (a gyermekek többsége meghalt). A gyermekeket szükséges munkaerőnek tartották. A koraujkorban, a magas gyermekhalandóság ellenére, elsősorban úgy viszonyultak, mint a családi foglalkozás folytatójához. A paraszt, akinek saját házzal, vagyonnal rendelkezett és szabad ember volt, a vagyonát végrendeletben a gyermekeire hagyhatta.

? Mondjátok el miben rejlik a divatnak mint a társadalom megújulásra való képességének értelmezése. Egyetértetek-e ezzel az értelmezéssel? Miért?

Divat — bizonyos stílusok rövid idejű uralma az öltözködés és emberek nagyobb csoportjainak élete egyéb területén.

Nemesasszony portréja (Lucrezia Borgia). Lorenzo Lotto festménye. 1533.

új európai állam — Hollandia gazdasági felemelkedését. Azonban ez a stílus nem maradt fenn sokáig. Hamarosan felváltotta a lazább szabású francia öltözék színes selymekből.

Kronológia

- **XVI—XVII. század** — az európaiak tömeges migrációja azokra a kontinensekre, amelyeket a nagy földrajzi felfedezések időszakában fedeztek fel.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- Európa népessége a XVI. században — a XVII. század első felében folyamatosan gyarapodott. Ugyanakkor továbbra is sokan haltak meg járványos betegségek és háborúk következtében.
- A korájtkorban megváltozott az európai városok arculata: megjelentek a többszintes épületek, széles és egyenes utcák, amelyek negyedekre osztották a városokat.
- Az európaiak többségének javultak az étkezési viszonyai. A középkort végigkísérő éhínség a múlté lett.
- A divatkövetés hamarosan olyan szeszélylé vált, amely ösztönözte a társadalom fejlődését. A divatnak köszönhetően új vállalkozások, termelések indultak, fejlődött a kereskedelem.

Gyakorlat foglalkozás az I. fejezet alapján.

Az I. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az I. fejezet alapján.

Kérdések és feladatok

- ① **1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Folytassátok az elbeszélés”** oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A játék során a tanulók párokat alkotnak. A paragrafus meghatározott pontjának tartalmát sorban egy mondatral válaszolva kell kifejtetniük. Az nyer, aki az utolsó mondatot mondja.
- ✎ **2. Hogyan változott Európa népessége a korújkor idején? 3. Miben különböztek a korabeli városok a középkoriaktól? 4. Soroljátok fel a korabeli európai otthonok sajátosságait és berendezését. 5. Soroljátok fel azokat a változásokat, melyek az asztalnál való viselkedésben történtek. 6. Hasonlítsátok össze a házassági-családi viszonyokat, a nők és az oktatás helyzetét Európában a középkorban és a korájtkorban. 7. Milyen szerepet töltött be a divat a korabeli Európa államaiban?**
- ② **8. Mutassátok meg a térképen a korabeli Európa legnagyobb városait. 9. Töltsétek ki „Nyugat-Európa lakosainak életmódja a korájtkorban” című táblázatot.**

A mindennapi élet területe	Változások

- ☞ **10. Kiscsoportos foglalkozás.** Osszátok el a szerepeket és pótlólagos források segítségével játsszátok el „Vendégségben egy korájtkori európai polgárnál” című jelenetet. **11. Készítsetek prezentációt „Európai divat a XVI. században — a XVIII. század első felében” vagy „Az ember egészségéről és biztonságáról alkotott elképzelések Európában a korájtkorban” címmel (szabadon választható). Vegyéttek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 12. Soroljátok fel a XVI. századi itáliai és spanyol női divat sajátosságait.**

II. Fejezet. Érett reneszánsz. Reformáció Nyugat-Európában

5. § Humanizmus. Érett reneszánsz

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyen sajátosságai voltak az érett reneszánsz kultúrájának és a humanizmusnak, mint a korszak eszmei háttérének; hogyan nyilvánultak meg a humanizmus eszméi Niccolò Machiavelli, Leonardo da Vinci, Raffaello, Michelangelo és az északi reneszánsz alkotásaiban.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Mit tudtok a korai humanizmusról és a reneszánsz kultúra kialakulásáról? 2. A világirodalom tanórákon szerzett ismeretek alapján soroljátok fel a humanizmus megnyilvánulásait a reneszánsz korának irodalmi és művészeti alkotásaiban. 3. Osztályfoglalkozás. A művészet és a világirodalom órákon szerzett ismeretek alapján soroljátok fel a reneszánsz kori művészet és irodalom jellemzőit. Milyen szerepet játszott ezekben az alkotásokban az antikvitás?

1. A humanizmus, mint az érett reneszánsz eszmei háttére.

Érett reneszánsz. A XIV. század közepe táján vette kezdetét Itáliában az újjászületés kora, amit a franciák **reneszánsz-nak** neveztek. Az Itália mesterek keltették új életre az ókori görögök és rómaiak művészetét, innen ered a korszak elnevezése.

Az új művészet eszmei alapját a **humanizmus** képezte. A reneszánsz korban intellektuális eszmei mozgalom volt, mely célul tűzte ki az emberi természet tökéletesítését az antikvitás kulturális örökségének megismertetése révén. A reneszánsz korában a humanizmus a világi szabadgondolkodást testesítette meg, gyakran kritikusan viszonyult a kereszténységnek a korabeli európai társadalomban betöltött szerepéhez. Követői — a humanisták — az ember mint személyiség, a szabad fejlődéshez és az önmegvalósításhoz való jogának elismerését vallották.

A reneszánsz csúcspontját az érett reneszánsz időszakában érte el (**XV. század vége — a XVI. század első évtizedei**) — ez volt az itáliai irodalom, képzőművészet, filozófia és tudomány „aranykora”. A reneszánsz képviselői új világlátást és az embernek a világban elfoglalt helyével kapcsolatos új megközelítést honosítottak meg. Itáliai hatásra az érett reneszánsz elterjedt Észak-Európa államaiban is.

Az érett reneszánsz korában alapjaiban megváltoztak az emberek elképzelései a világról, vallási és politikai meggyőződésük. Kialakulóban volt az új ember, amelyik szellemileg szabadabb volt és magabiztosabb, mint korábban. Az új eszmék forradalmasították a világlátást, aminek a következménye az európai reformáció volt (erről a következő paragrafusokban lesz szó).

? Mi az érett reneszánsz? Milyen változásokat hozott a korabeli európai világlátásban?

Reneszánsz — áramlat az irodalomban, a tudományban és a művészetben a XIV. század második felében — a XVI. században, amely Itáliából indult ki és nagy mértékben támaszkodott az antik hagyományok újjáélesztésére.

A reneszánsz korának humanizmusa — európai eszmei áramlat, amelyen a reneszánsz mint történelmi és kulturális korszak alapult; alapvető eszméje — az emberi természet javítása az antik örökség tanulmányozása által.

? Egyetértetek-e Machiavellinek az államról és a hatalomról vallott nézeteivel? Miért?

Niccolò Machiavelli.
Santi di Tito festménye.
XVI. század második fele.

Niccolò Machiavelli az elsők között vetette fel, hogy az államokat nem Isten, hanem az ember teremti. Az uralkodó tehetsége abban rejlik, hogy képes felismerni a társadalom igényeit és figyelemmel lenni az emberi gondolatokra és érzelmekre. A gondolkodó azt javasolta az uralkodónak, hogy gondoskodjon alattvalóiról, mert ellenkező esetben veszély esetén nem lesznek hívei. Hatalmának megőrzése érdekében az uralkodónak egyes esetekben határozottnak és könyörtelennek kell lennie. Miután az államban megszerzi a hatalmat, azonnal kemény intézkedéseket kell hoznia, majd engedni kell az erőszakból, s akkor a nép megnyugszik.

? Nevezhetjük-e Leonardo da Vincit és Raffaellót „az érett reneszánsz titánjainak”, akik művészeti alkotásaikkal a humanizmus eszméit éltették? Miért?

2. Niccolò Machiavelli. A reneszánsz korának kiemelkedő politikai gondolkodója volt **Niccolò Machiavelli**. Az általa vallott nézetekről való viták mind a mai napig nem csillapodtak. Egyesek Machiavelli kegyetlen képmutatónak tartják — mások két lábbal a földön álló realistának, aki merészelté olyanok ábrázolni a világot, amilyen valójában volt.

Machiavelli életében Itália több tucat fejedelemségre volt szétszakadva, ami vonzerőt gyakorolt a szomszédos államokra. Az állandó belső konfliktusok, idegen hadseregek támadásai arra készítették az itáliaiakat, hogy elgondolkozzanak arról, milyennek kell lennie a jó uralkodónak, aki egyesíti Itáliát és rendet tesz az országban.

A kérdés foglalkoztatta Niccolò Machiavellit is. Több könyvet írt, amelyek közül a legismertebb „A fejedelem” című tanulmánya (1516), melyet Lorenzo Medicinek, Firenze uralkodójának szentelt. A mű vezérgondolata, hogy ha az uralkodó sikert akar elérni, akkor el kell vetnie a morális elveket és erőből, ravaszsággal kell cselekedni. A szerző úgy vélte, hogy a lelkiismeret csak akadályozza az uralkodót.

A katolikus egyház elítélte a művet mint olyat, amely összeegyeztethetetlen a keresztény etikával, noha a gondolkodó csak elsőként kimondta azt, ami a valóság volt az adott korban.

3. Leonardo da Vinci. A leendő festőóriás Leonardo da Vinci Firenzében született. 14 évesen kezdett el festészetet tanulni. Azonban nemcsak eziránt érdeklődött. Leonardo da Vinci élete során számos tudománynak hódolt: matematika, anatómia, technika, repülő szerkezeteket és tengeralattjárókat szerkesztett. Feljegyzéseiben megtalálható a helikopter, az ejtőernyő, az autó, a telefon stb. leírása.

Leonardo da Vinci fénykorában festette a bibliai témájú „Utolsó vacsora” című freskót. Azt az evangéliumi jelenetet örökítette meg, amikor Krisztus a keresztrefeszítése előtti napon tartott vacsorán azt mondta tanítványainak, hogy valaki közülük el fogja árulni. A mester realiztikusan tudta visszaadni a tanítványok arcán tükröződő felháborodást és csodálkozást, valamint Júdás rémült arckifejezését.

Leonardo da Vinci egyik legismertebb műve a „Mona Lisa”, amely Francesco del Giocondo firenzei kereskedő feleségét ábrázolja. Ezt a portrét tartják a nyugat-európai festészetben a legelső olyan művek egyikének, amely az ábrázolt személy belső világát is kifejezi.

4. Michelangelo Buonarroti. Az olasz festőművész, építész és szobrász az embert tette meg művei főszereplőjévé. A táj nem érdekelte a mestert — csak az emberi test szépsége. A „Dávid” című hatalmas márványszobra a bibliai történettel ellen-

tétben nem egy gyerekfiút ábrázol, hanem egy ereje teljében levő felnőtt férfit. A szobor egyidejűleg jelképezte az antikvitás elveihez való visszatérést a művészetben, amely az új ideált, az állhatatos és hatalmas embert jelenítette meg.

Michelangelo öt évig dolgozott a Sixtus-kápolna mennyezeti freskóján. A mester egyedül festette meg a 600 m²-es freskót 18 méteres magasságban, bibliai jelenetekkel, több mint 300 alakkal. A kompozíció igen távol áll a hagyományos vallási tartalomtól, az emberi méltóságot és szépséget magasztalta. Mély ihletettséggel alkotta meg Mózes márványszobrát, mely II. Gyula római pápa sírját díszítette. Michelangelo Mózeszt népének hatalmas vezetőjeként ábrázolta, amilyenre Itáliának éppen szüksége volt.

Michelangelót tartják az itáliai reneszánsz legfüggetlenebb művészeinek. A római pápa kérésére, hogy alkossa meg a szobrát, a következőket válaszolta: „Engedje meg, hogy arról, mit csinál vagy nem csinál... az érintett döntsön.”

Michelangelo a szobrászatot új szintre emelte. Egy alkalommal, miután megszemlélte egy antik szobrot, azt mondta, hogy annak alkotója „többet tudott, mint maga a természet”. Ezek a szavak igazak Michelangelóra is.

Mona Lisa. Leonardo da Vinci festménye. 1503—1506. Louvre (Párizs).

? Milyen benyomást tesznek rád Leonardo da Vinci alkotásai? Miért?

5. Raffaello Santi. A kutatók Raffaello Santit az itáliai reneszánsz géniuszának nevezték, aki képest volt ötvözni az antikvitás szellemét a kereszténység eszméivel. Rövid élete során (37 évet élt) Raffaello nagyon sokat alkotott. Néhány évig irányította a római Szent Péter bazilika építését, freskókkal díszítette a római pápa vatikáni palotájának számos termét, kortársairól remek portrékat festett. Munkái visszaadják a legmélyebb emberi érzelmeket, az ábrázolt személyek lelki és fizikai szépségét. Az új emberideált a művész elsősorban portréiban és számos Madonna (Szűz Mária) ábrázolásában adta vissza.

Raffaello legnagyobb alkotása a „Sixtusi Madonna”. Érdekes a mű kompozíciója: félrelibben a függöny, és meglátjuk az asszonyt, aki egy gyermeket tart a karján; mintha oda akár adni, mégis erősen tartja a kezében. Szomorúság, a gyermek sorsa miatti szorongás tükröződik az arcán, akit áldozatul hoz az emberiség megmentése érdekében. Nemcsak egy asszony áll előttünk, hanem egy anya, aki ugyanúgy szenved, mint bármelyik ember.

Raffaello művészetének alapeszméje — az ideális ember általánosított alakjának megteremtése.

6. Északi reneszánsz. Északi reneszánsznak nevezik a reneszánsznak a XV—XVI. században Itáliától északra fekvő országokban — Németországban, Németalföldön, Franciaországban és Angliában — elterjedt változatát. Az itáliaitól

Mózes. Michelangelo Buonarroti szobra. 1513—1515. San Pietro in Vincoli címtemplom (Róma).

? Miként mutatkozik meg a reneszánsz eszménykép Michelangelo alkotásában?

Sixtusi Madonna. Raffaello Santi festménye. 1514. Képtár (Drezda).

? Véleményetek szerint Raffaello művészetének mely jellegzeteségei tükröződnek az alkotáson?

A kereszt hordozása. Albrecht Dürer metszete. 1512.

? Mondjátok el, mi látható a képen a tankönyv elektronikus mellékletében található segítség segítségével.

eltérően az északi reneszánsz nemcsak az antikvitásból merített ihletet, hanem a gótikából és a középkori teológusok munkáiból is.

Az északi reneszánsz művészetben a festészeté volt a főszerep. Kiemelkednek idősebb Pieter Bruegel alkotásai. A szép és a megismételhetetlen, az öröm és a tragédia tükröződik vissza a művein. Kora valóságát festette meg, festményeinek címei beszédesek: „A halál diadala”, „Szarka az akasztófán”, „Vakok”, „Koldusok” stb. Bruegel az északi reneszánsz többi mesteréhez hasonlóan igyekezett megmutatni a korabeli élet árnyoldalait — bizonytalanság a jövőt illetően, a hétköznapi életmód megváltozásától való félelem.

A XVI. századi Németország művészetében központi szerepe volt Albrecht Dürernek. A reneszánsz mesterekre jellemző sokrétűség jegyében érdeklődött az anatómia, a matematika, a mérnöki tudományok, a festészet és a metszetek iránt.

Dürer megfestette számos ismert kortársának portréját. Kiemelkednek metszetei, melyekből több mint 200-at készített. A bibliai jeleneteket új tartalommal töltötte meg. Közismert az „Apokalipszis” című metszetsorozata, amelyen az Isten magára haragító Ókori Babilon valójában a pápai Rómát jelképezte.

7. Rotterdami Erasmus. Az északi reneszánsz kiemelkedő gondolkodója, humanista tudósa volt Rotterdami Erasmus. A párizsi egyetem teológiai karának elvégzése után az európai tudományos világ vezető képviselője lett mint nyelvész, író és gondolkodó.

Rotterdami Erasmus műveiben humanista tanításait fejtegette ki. Többek között a kereszténységet az ember morális fejlődése csúcsának tekintette, ami az antik kultúrából és tudományból nőtt ki. Véleménye szerint az antikvitásnak volt meghatározó szerepe az emberesség és az emberi méltóság kialakításában az erkölcsi önfejlesztés általános folyamata során.

„A balgaság dicsérete”, „Nyájas beszélgetések” című satírái arról írt, hogy nincs semmi ésszerű alap a politikai, vallási, kulturális életben. A legélesebben az egyházi teológusokat bírálta.

A filozófus gondolatai megalapozták a reformáció mozgalmát (erről a későbbi paragrafusokban lesz szó). Annak ellenére, hogy amikor a reformáció elárasztotta Európát, Rotterdami Erasmus ellene lépett fel.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- Az itáliai érett reneszánsz művészei alkotásaikkal hozzájárultak ahhoz, hogy az európai társadalomban elterjedjenek az új nézetek az emberről és helyéről a világban.
- Az északi reneszánsz olyan problémák felé fordult, amelyek a korabeli embereket foglalkoztatták: életmód, a mindennapokban való bizonytalanság stb.
- Rotterdami Erasmus korának egyik legjelentősebb gondolkodója volt. Kortársai úgy nevezték, hogy „az ember, aki mindent tud”. Kritikai művei hozzájárultak a humanizmus eszméinek elterjedéséhez a korabeli európai társadalomban.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Szótenisz” oktatójátékkal. *Játékszabály.* A tanulók párokat alkotnak. Egy tanuló kérdést tesz fel, amelyre rövid választ lehet adni. A másik tanuló válaszol szóval, szókapcsolattal vagy rövid mondattal, majd kérdést tesz fel. A játék kezdetekor a pedagógus meghatározza, hogy hány válasz nélkül hagyott kérdés eredményez vereséget.
2. Melyek voltak a reneszánsz humanizmus újdonságai az európai szellemi mozgalomban? 3. Melyek voltak az államról alkotott új nézetek, amelyeket Machiavelli kifejtett? 4. **Osztályfoglalkozás.** Határozzátok meg a közös és az eltérő vonásokat „az érett reneszánsz titánjai” Leonardo da Vinci, Michelangelo és Raffaello művészetében. 5. Miről voltak nevezetesek az északi reneszánsz művészei? 6. Mivel járul hozzá Rotterdami Erasmus a korabeli európai szellemi mozgalom fejlődéséhez? 7. Tényekkel támasszátok alá a reneszánsz kultúra világi, nem vallásos jellegét.
8. Folytassátok az „Európa a koraujkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 9. Töltsétek ki „Az itáliai érett reneszánsz és az északi reneszánsz művészei” című táblázatot.

Alkotó	Alkotás

10. **Páros foglalkozás.** Osszátok el a feladatokat és pótlólagos források segítségével készítetek prezentációt az itáliai érett reneszánsz vagy az északi reneszánsz valamelyik alkotójának munkásságából (a tematikát a pedagógus határozza meg). Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 11. **Fejlesztő feladat.** Tegyetek javaslatokat arra vonatkozóan, miért kell megőrizni szülőföldetek és a világ művészeti örökségét. Indokoljátok meg ennek célszerűségét és fontosságát. 12. Értékeljétek és mondjátok el véleményeteket az érett reneszánsz művészi hagyományokról (két-három mű példáján).

Kronológia

- **XV. század vége — XVI. század első évtizedei** — az érett reneszánsz kora.

Vakok. Pieter Bruegel festménye. 1568. Nemzeti Galéria (Nápoly).

A mai Ukrajna korabeli területein a reneszánsz eszméit negatívan fogadták, mint olyan idegen kultúra befolyását, amely bomlasztotta a pravoszláv kulturális közösséget. A reneszánsz nagyon ritkán mutatkozott meg. A humanizmus eszméi pedig akkor jelentek meg az ukrán területeken, amikor Európa többi részén már a barokk kultúra hódított. A humanisták eszméit az ukrán területeken leggyakrabban olyanok terjesztették, akik európai egyetemi tanulmányaik után tértek ide vissza: Jurij Drohobics, Pavlo Ruszin, Sztanyiszlav Orihovszkij, Martin Zsuravickij, Sebastian Klonowic és mások. Galíciában és Volhíniában több reneszánsz stílusú épület fennmaradt, melyeket többnyire Európából érkezett mesterek építettek. A festészetben a reneszánsz hatása az életképek, a portrék, a tájképek.

6. § Reformáció Németországban

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mi volt a helyzet Németországban a reformáció küszöbén és milyen szerepet játszott benne a katolikus egyház; hogyan befolyásolta az országban fennálló helyzetet a német humanizmus; hogyan lépett színre Luther Márton és vette kezdetét a reformáció Németországban.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Hogyan fejlődött Németország a középkorban. 2. Mit tudtok a Szent Római Birodalom létrejöttéről? Mikortól lett Szent Német-római Birodalom? 3. Hogyan hatott Németország politikai életére az 1356. évi német aranybulla?

? Jellemezzétek a reformáció küszöbén Németországban fennálló helyzetet.

Reformáció — vallási-társadalmi mozgalom Európában a XVI. században — a XVIII. század közepén, amely célul tűzte ki a kereszténység bibliai forrásaihoz való visszatérést és a katolikus egyház megreformálását.

Választófejedelmek — hét egyházi és világi fejedelem a Szent Német-római Birodalomban, akik a császárt megválasztották.

A „reformáció” szó (a latin szó jelentése — „visszaalakítás”) egy egész korszak szimbóluma lett az európai országok történetében. Ez volt az az időszak, amikor a társadalomban mozgalom bontakozott ki a katolikus egyház szerepének újragondolására. Az egyetemi termekben zajló viták gyorsan áttevődtek a fegyverekkel vívott csatákra.

1. Németország a reformáció küszöbén. A katolikus egyház helyzete az országban. Az események, amelyek a reformáció mozgalmához vezettek Európában, Németországban bontakoztak ki a XVI. század elején. Ebben az időszakban a Szent Német-római Birodalom része volt. Németországon kívül hozzátartozott Hollandia, Belgium, Ausztria, Csehország, (francia) Burgundia, Itália egy része és más területek.

A Szent Római Birodalom politikai széttagolt állam volt, amelyik több nagyobb és kisebb, világi és egyházi birtokból tevődött össze. Németország választott királya állt az élén, akit császárrá koronáztak.

1438 és 1806 között a császárokat a Habsburg dinasztia tagjai közül választották. 1519-ben a fiatal spanyol király, I. Habsburg Károly lett a császár V. Károly néven (1619—1556).

Németország politikai életében fontos szerepet játszottak a fejedelmek és a városok. A XVI. század első évtizedeiben körülbelül 70 fejedelem volt — püspök, érsek és világi személyek. A közel három ezer város kétfelé tagolódott: a császári városok a császárnak voltak alárendelve, a szabad városok pedig önkormányzattal rendelkeztek. A XVI. században a császári és a szabad városok közötti különbségek szinte teljesen eltűntek. Mindegyik kiterjedt jogokkal rendelkezett, s gyakran fejedelemségekként kormányozták a környező területeket. A legnagyobb városok Nürnberg, Augsburg, Köln.

A Szent Római Birodalomban a legfelsőbb rendi gyűlés — a Reichstag volt. A gyűlésnek három háza volt — **választófejedelmek**, egyházi és világi előkelőségek és a városok képviselői számára. A fejedelemségekben Landtag, azaz helyi országgyűlés működött. Egyes Landtagoknak a falusi közösségek képviselői is tagjai voltak.

A XVI. század elején Németországban továbbra is fennálltak a feudális viszonyok. Az ország népességének többségét a függő parasztok képezték, akik adót fizettek a földbirtokosoknak és az egyháznak. Azonban fokozatosan terjedni kezdtek a piaci viszonyok. Új manufaktúrák jöttek létre. Ezzel egyidejűleg új társadalmi rétegek alakultak ki — a burzsoázia (bürgerek) és a bérmunkások. A burzso-

ázia mind gyakrabban fellépett az ellen, ami meggyőződése szerint akadályozta a vállalkozások fejlesztését. Eppen ezért tudta támogatni a katolikus egyház kritikáját, amit a német humanisták kezdtek meg.

A katolikus egyház vezető szerepet játszott a politikai széttagolt Németországban. Jóval szélesebb körű tevékenységet fejtett itt ki, mint az erősen centralizált államokban. Egész Németországban árusították a bűnbocsátó cédulákat, a szentek relikviáit és rengeteg adószedő gyarapította az egyházi kincstárakat. A katolikus egyház hatalmas földbirtokokkal, sőt városokkal is rendelkezett. A római pápa a legnagyobb jövedelmet éppen Németországból szedte.

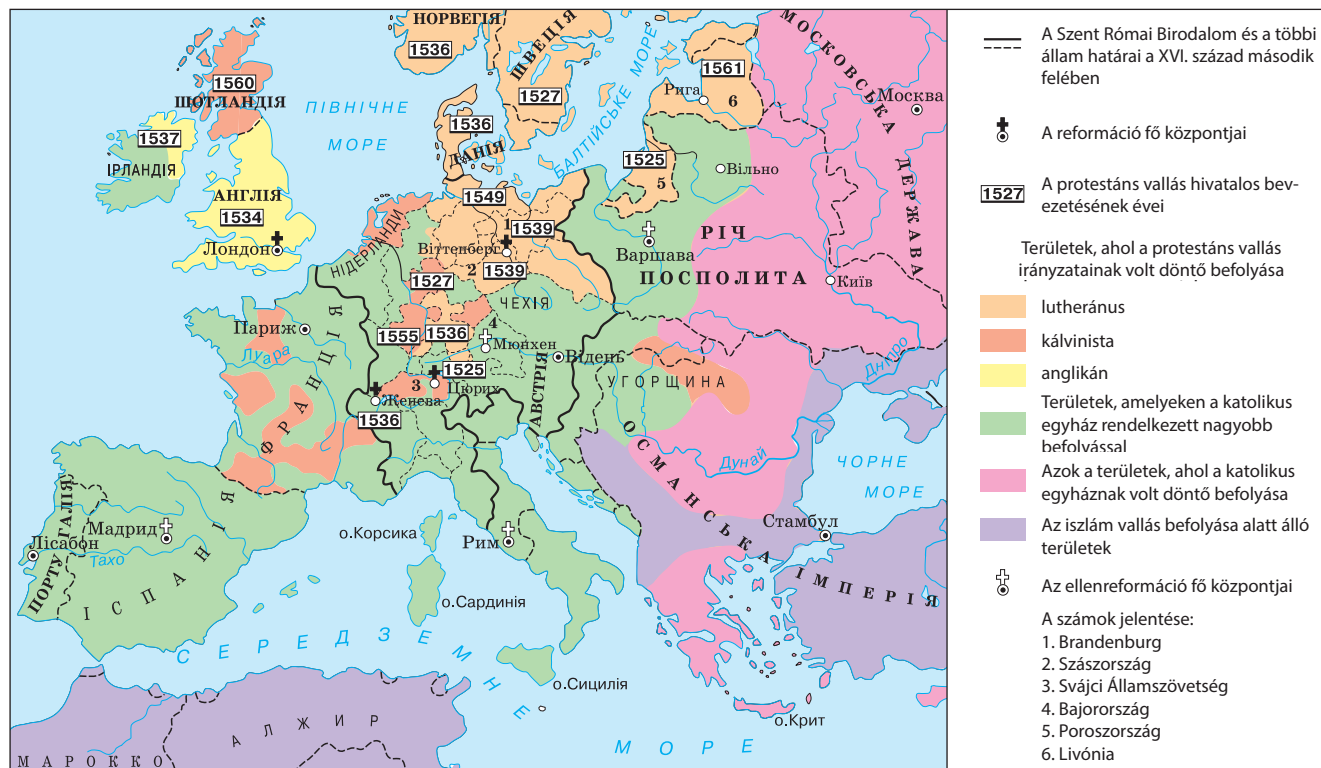
1510-ben I. Miksa császár megkísérelte a megegyezést a római pápával a katolikus egyház tevékenységének korlátozásáról Németországban. Többek között arra számított, hogy csökkenni fog a Róma számára fizetendő adó. A császár megbízásából elkészült „A német nemzet panaszai”, amelyben összefoglalták a pápával és Rómával kapcsolatos kifogásokat. Ám a kísérlet kudarcot vallott, a római pápa nem volt hajlandó engedelményeket tenni.

A birodalmi címer (Szent Római Birodalom) a választófejedelmek címereivel (Köln, Mainz, Trier, Csehország, Pfalz, Szász-Wittenberg, Brandenburg). 1545.

2. Német humanizmus. A reformáció okai. A katolikus egyház kritikája fokozódott Németországban a humanizmus eszméinek elterjedésével.

REFORMÁCIÓ ÉS ELLENREFORMÁCIÓ EURÓPÁBAN

? Helyes-e az a megállapítás, hogy a német humanizmus jelentős szerepet játszott a társadalom felkészítésében a reformáció eszméinek befogadására? Miért?

Részlet Ulrich von Hutten „Római Szentháromság” című gúnyiratából (1520)

Róma három dologgal gyűr maga alá mindent: erőszak, ravaszság és kép-mutatás. Három dolgot találtak ki az arany kiszivattyúzására az idegen területekről: bűnbocsátó levél, kitalált háború a törökkel és a pápa legátusok hatalma a barbár területek fölött. Három dolog fölött örködik Róma, noha soha semmit nem fejez be: a lelkek megmentése, a romos templomok helyreállítása és a török hadjáratok. Három dologról nem lehet kimondani az igazat: a pápáról, a bűnbocsánatról és a hitetlenségről. Három dolgot nem csinálnak szívesen Rómában: megtartani az ígéretet, segíteni másoknak és utat engedni... Három dolgot óhajt minden római: rövid misét, jó aranyat, élvezetekkel teli életet. Három dolog különbözteti meg Rómát: a pápa, a régi épületek és a kapzsiság...

? **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és válaszoljatok a kérdésekre: **1.** Ki ellen irányult Ulrich von Hutten gúnyirata? **2.** Mi az alapvető gondolata?

A XVI. század elején Németországban 16 egyetem működött, melyek többségén humanista tudósok oktattak. A reformációt humanizmus felvirágzása előzte meg Németországban. Ekkor ért a csúcspontjára a humanista szatíra, meggyökereztek az új társadalmi eszmék, polémiák zajlottak a vallási élet megújításáról.

Németországban megjelent a „Sötét emberek levelei” című szatirikus mű, amely feltárta a katolikus papság kulturátlanságát és morális hanyatlását, a legjelentéktelenebb részletekről is állandó hitvitákat folytattak. Európai nevet szerzett magának Rotterdami Erasmus fiatalabb kortársa, Ulrich von Hutten humanista lovag.

A reneszánsz korában kritikai szellemisége lehetővé tette a vallásnak és az egyháznak a társadalomban betöltött szerepe átértékelését. A humanizmus központba helyezte az ember személyiségét és személyes felelősségviselését a tetteiért. Ebben az új társadalmi helyzetben alakultak ki a reformációt előidéző tényezők:

- 1) A polgárság törekvése, amelynek befolyása a XV. század végétől egyre növekedett, a kereszténységnek a társadalomban betöltött szerepe átértékelésére.
- 2) Azoknak a nézeteknek a terjedése, hogy önálló német egyházra lenne szükség, amely nincs alárendelve a római pápának, és az igény megjelenése az anyanyelvű istentiszteletek iránt.

3. A reformáció kezdetei. Egyházi vagy magiszteri reformáció. 1517. október 31-én Luther Márton Wittenbergben kihirdette „95 tételét” a bűnbocsátó cédulák árusításával elkövetett visszaélések ellen. Alapvető tételei:

- 1) Az embert csak a saját hite válthatja meg.
- 2) Csak Isten kegyelme által van felmentés és az nem függ az ember semmilyen érdemétől, mert nem az emberek, hanem csakis az Isten ismeri „a jó ügyek” valódi értékét.
- 3) A hit kérdéseiben az egyetlen forrás a Szentírás, Isten szava.

Luther Márton tanítása, amit tömören „hit általi megváltás”, sok ember továbbgondolkodásra készített. Ha a megváltás csak Isten jóindulatától függ, akkor felmerül a kérdés: miért van akkor szükség az egyház közvetítésére, a római pápa által vezetett hatalmas egyházi hierarchiával együtt? Luther Márton tanítása megkérdőjelezte a pápa, a pápai döntések és az egyházi gyűlések határozatainak kötelező voltát. A teológus véleménye szerint, semmi ilyesmit nem tartalmaz a Szentírás, így azt el kell vetni, mint „emberi kitalációt”.

Luther Márton fellépésre visszhangra talált Németország lakosságának jelentős részében. A katolikus egyház elítélte, X. Leó pápa kiátkozta az egyházból. Ám néhány német fejedelem a wormszi birodalmi gyűlésen támogatta Luther Már-

tont. Németországban kezdetét vette a reformáció, amelynek hatása alá került az ország lakosságának többsége.

A kutatók a Németországban kibontakozó reformáció két irányzatát különböztetik meg. Luther Márton, aki a reformációt kezdeményezte az országban, az egyházi vagy magiszteri irányzatot képviselte. Követői a katolicizmus megreformálásával szerették volna megőrizni az egyházi hagyományokat. Az irányzat lökést adott a reformáció népi vagy radikális irányzata kialakulásának, amely elvetette a hagyományos egyházat.

4. Népi vagy radikális reformáció. Parasztháború. Németország minden városában és falujában az emberek arról vitáztak, milyen legyen az egyház a továbbiakban. Önkényesen elzavarták a papokat, feloszlatták a kolostorokat. Kihaszználva a helyzetet, a fejedelmek elfoglalták a kolostorok földjeit, a lakosság pedig megtagadta az egyházi adók befizetését. A római pápa hatalmát többé nem ismerték el.

Ezekkel a változásokkal azonban nem mindenki volt megelégedve. Meghallgatták a népi hittérítőket, akik a katolikus egyház azonnali megsemmisítésére, a korai kereszténységhez való visszatérésre és Isten Királyságának a Földön való megvalósítására szólítottak fel: „minden közös lesz és minden ember egyelő lesz”. Ők ezt tartották reformációnak és ezért harcolni is készek voltak.

Számos városban és faluban lázadások törtek ki. A reformáció, ami úgy kezdődött, mint a lakosság mérsékelt rétegeinek mozgalma, a humanista eszmék által fellelkesítve a katolikus egyház megreformálására, olyan mozgalommá alakult, amikor a nép helyzetének javításáért küzd.

A Szent Római Birodalomban mindenütt lázongások kezdődtek gazdasági és vallási célzattal. Részt vettek benne a parasztok, részben a városlakók és a szegényebb lovagok. A mozgalom 1524—1525-ös parasztháborúként került be a történelembe. A társadalmi ellentétek váltották ki, s mindkét oldalról nagy pusztításokkal, egész térségek elnéptelenedésével jártak. A lázadóknak nem volt egységes programja. A csúcspontját a mozgalom 1525 tavaszán-nyarán érte el, amikor több mint 300 ezren vettek részt benne.

Luther Márton elítélte a konfliktusban résztvevő mindkét fél kegyetlenségét. A lázadó parasztokat „tolvaj és rabló hordáknak” tartotta, ellenfeleiket pedig a keresztényi megbocsájtásra emlékeztette és fellépett azok ellen, akik „indulatosak, eszeveszett, nincs tudatában annak, amit cselekednek, zsarnokok, akik a csata után sem képesek csillapítani vérszomjukat”.

A parasztháború a lázadók vereségével ért véget. A mai történészek értékelése szerint annak során több mint 100 ezren haltak meg.

Ulrich von Hutten.
Erhard Schön alkotása.
Metszet. 1522.

? Mik voltak az okai és mivel végződött az 1524—1525-ös parasztháború?

Luther Márton. Idősebb Lucas Cranach festménye. 1526.

Felkelő parasztek körbe vesznek egy lovagot. Metszet. 1539.

Kronológia

- **1517** — Luther Márton fellépése, amellyel kezdetét vette a reformáció Németországban.
- **1524—1525** — parasztháború Németországban.

A korabeli ukrán területeken, ahol a többség pravoszláv vallású volt, a reformáció, amely a katolikus egyház fejlődésével volt összefüggésben, nem szerzett híveket. A jobb parti Ukrajnában az európai, elsősorban a lengyel reformáció eszméinek eredményeképpen a litván, a belarusz és az ukrán nemesség kis számú protestáns köröket hozott létre. Megjelentek az első népnyelvű fordítások is, ami ösztönzőleg hatott a pravoszlávok és a katolikusok fordítási-kiadási tevékenységére.

A városi és a falusi szegénység nagy része kiábrándult a reformáció eszméiből. A lázadókat üldözték, korlátozták a jogukat, és végeredményben nőtt a kölcsönös bizalmatlanság a nép jelentős része és a hatalom között.

Am a népi hittérítők nem hagytak fel tevékenységükkel. Ennek eredményeképpen jöttek létre a mai evangéliumi irányzatok — baptisták, mennoniták, metodisták és pünkösdisták.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI. század elején Németországban mozgalom bontakozott ki a katolikus egyház megreformálásáért.
- A német humanisták tevékenysége fontos szerepet játszott abban, hogy a társadalom fogékony volt a katolikus egyházat megreformálni akaró nézetek befogadására.
- Luther Márton fellépésével kezdetét vette a reformáció Németországban, amely később Európa más államaiba is áttért.
- A népi reformáció, amely a reformáció eszméinek a nép általi interpretációjából fakadt, az 1524—1525-ös parasztháborúhoz vezetett, amely vereséggel végződött.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást az „Asszociáció” oktatójátékkal. *Játékszabály.* A pedagógus mond egy szakkifejezést vagy fogalmat a tanultak alapján. A tanulóknak asszociációkat kell felsorolni, amelyek magyarázzák azt.
2. Milyen jellegzetességei voltak Németország fejlődésének a XVI. században? 3. Milyen szerepet játszottak a társadalomban a reformációra való felkészítésében a német humanisták? 4. Ismertessétek Luther Márton reformációs elképzeléseinek alaptételeit. 5. **Osztályfoglalkozás.** Milyen értékeket tartottak szem előtt az 1524—1525-ös parasztháború résztvevői? Véleményetek szerint egy ilyen társadalmi konfliktusnak mi a legjobb kimenete: a lázadók győzelme, a hatalom győzelme vagy a kompromisszum? Indokoljátok meg véleményeket.
6. Folytassátok az „Európa a koraújkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 7. Mutassátok meg a térképen (31. oldal) azokat a területeket, melyekre kiterjedt az 1524—1525-ös parasztháború.
8. **Fejlesztő feladat.** Németországban a reformáció kezdetekor elterjedt a következő mondás: „Erasmus lerakta a tojásokat, Luther pedig kikeltette.” Mondjátok el, mit értetek alatta. 9. **Páros foglalkozás.** Osszátok fel a szerepeket és játsszatok el egy párbeszédet a németországi reformáció híve és ellenzője között.

7. § A reformáció és az ellenreformáció terjedése Európában

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan alakult ki a protestantizmus; milyen sajátosságai vannak a kálvinizmusnak; mi az ellenreformáció; milyen szerepe volt a jezsuita rendnek az ellenreformáció terjesztésében.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Hogyan harcolt a középkori katolikus egyház azokkal, akik felléptek ellene? 2. Miért nyomott ez a katolikus egyház minden olyan próbálkozást, amely tagadta privilegizált helyzetét a középkori társadalomban?

1. A protestantizmus születése. A schmalkaldeni háború. A harc a lutheri eszmék követői és ellenzői között Németországban a parasztháború után még harminc évig zajlott. A **lutheranizmus** hívei Észak-Németországban megreformálták a katolikus egyházakat. Az egyházfő minden fejedelemségben a fejedelem lett, eltörölték a drága szertartásokat, az ikonok tiszteletét, az istentiszteletet anyanyelven tartották. Minden egyházi vagyont elkobozták.

1529-ben a Speyerben összehívott Reichstag alkalmával a katolikus többség úgy döntött, hogy kötelezőek a katolikus egyházi szertartások azokban a fejedelemségekben és városokban, ahol a lutheranizmus hívei élnek. Válaszul öt fejedelemség és 14 város tiltakozott, kijelentve, hogy a hit kérdésében nem lehet a többség akaratának engedelmeskedni. Ettől kezdve a lutheranizmus követőit **protestánsoknak** kezdték nevezni, a lutheránus egyházat pedig — protestánsnak.

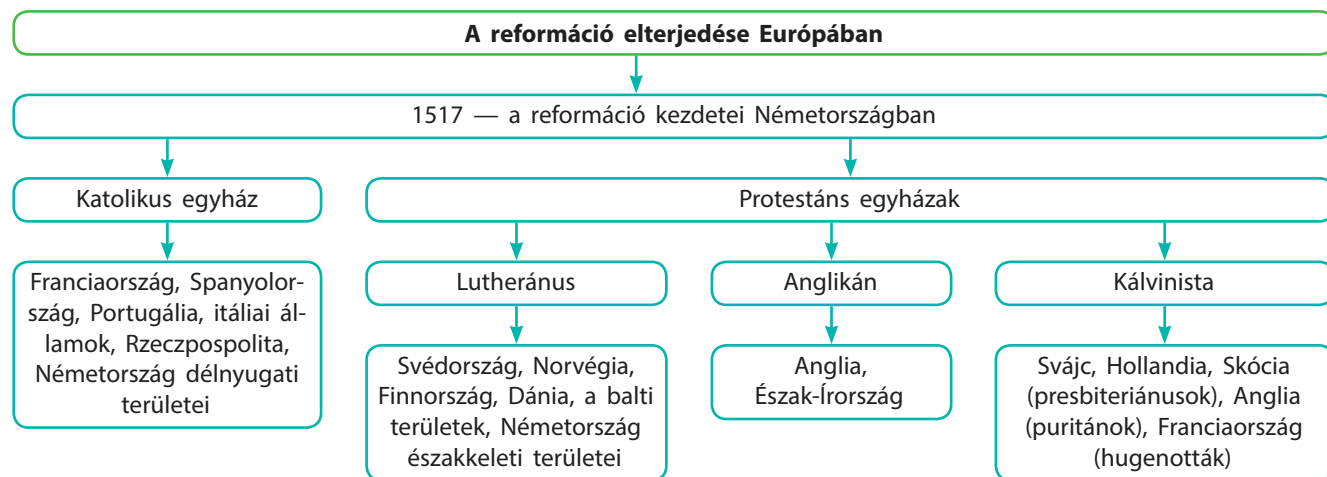
A katolikusok és a protestánsok szembenállása Németországban nem szünetelt és átcsapott **vallásháború**kba.

A protestáns fejedelmek létrehozták a schmalkaldeni szövetséget. V. Károly császár 1546-ban megkezdte ellenük az első schmalkaldeni háborút, győzelmet aratott, ám a győzelemmel nem tudott élni. A lakosság heves ellenállásába ütközött a kísérlete, hogy Németországban megállítsa a reformációt

? Véleményetek szerint jól gondolták-e a lutheranizmus követői, hogy a hit kérdésében nem lehet alárendelődni a többség véleményének? Indokoljátok meg álláspontotokat.

Lutheranizmus — a protestantizmus irányzata, amely a reformáció időszakában alakult ki Németországban a XVI. században. Alapját Luther Márton tanításai képezik.

Protestantizmus — a kereszténység három alapvető irányzatának egyike (a katolicizmus és az ortodoxia mellett), amely a reformáció időszakában jött létre a XVI. században. Számos olyan önálló egyházat foglal magában, amelynek megszervezése belőle indult ki.

Vallási háborúk — fegyveres konfliktus különböző vallási csoportok között. A vallásháborúk legtöbbször különböző vallású országok között törnek ki vagy pedig különböző vallási irányzatok között egy országban belül.

Szekularizáció (latin saecularis — világi) — 1) széles értelemben: az egyház befolyásának csökkenése a társadalmi élet minden területén és a vallás hatásának csökkenése az emberek gondolkodásmódjára; 2) szűk értelemben: az egyházi vagyon, földek stb. állam általi elkobzása.

? Miért éppen a kálvinizmus lett az újkorban az „üzletemberek” világnézete?

Kálvin János. Tiziano Vecellio festménye. XVI. század.

a tridenti zsinatig (erről a paragrafus későbbi részében lesz szó).

A második schmalkaldeni háborúban, amely 1552-ben vette kezdetét, a protestáns fejedelmek szövetsége együttműködött II. Henrik francia királlyal. Szétverték a császár seregét. Ezután **1555-ben** az Augsburgban összehívott Reichstag vallási békét hirdetett. A lutheránusok követelései ellenére a birodalom népei nem kaptak jogot a vallás szabad megválasztására. A követendő vallás fejedelemségek területén a fejedelmek határozták meg, az alattvalóknak pedig követniük kellett ebben. Az az elv érvényesült, hogy „akié a föld, azé a vallás”. A béke azoknak a lakosoknak, akik nem akarták felvenni fejedelmük vallását, megengedte, hogy elköltözzenek, eközben személyük és vagyonuk érinthetetlen volt. Az augsburgi vallásbéke nem oldott meg minden problémát, de csökkentette a katolikusok és a protestánsok szembenállását.

Terveinek újabb kudarc tudatában, és felismerve, hogy az augsburgi vallásbéke tényszerűen megerősítette a birodalom széthullását, V. Károly megtagadta az aláírását és lemondott a trónról.

2. Reformáció Svájcban. Kálvinizmus. A szomszédos Németországban zajló események nagy hatással voltak a kantonokra — különálló független területekre, amelyeket a svájci szövetség egyesített. A lakosság zöme elégedetlen volt a katolikus egyházzal, befolyásának korlátozásáért és birtokai **szekularizálásáért** lépett fel. A reformációt az államban Ulrich Zwingli kezdeményezte, aki Rotterdami Erasmus nézeteinek követője volt. 1523-ban Zürichben kihirdette „67 tételét”, amely tanításainak foglalata volt. Legfőbb állítása az volt, hogy a kegyelmet Isten ajándékozza a mélyen hívő embereknek. Zwingli szavaz szerint a keresztény hitben csak az az igazság létezik, amit a Szentírás alátámaszt, nem pedig az, amit Luther Márton tanított, hogy ami nem ellentétes vele. Zwingli követelte, hogy a templomokból távolítsanak el mindent, ami eltereli a hívek figyelmét miközben Istenhez fordulnak — a különböző díszeket, képeket, szobrokat, zenét. Ezenkívül tagadta a szentek tiszteletének szükségességét, az ereklyék tiszteletét, a szerzetesség létét és a bűjtöt.

Zürichben a katolikusokkal tartott vitái során Zwingli de facto győzelmet aratott. Ám halála után tanításai fokozatosan elhalványodtak.

Svájcban a reformáció mozgalmának másik központja Genf városa volt. A városlakók támogatták a lutheránus hitszónokokat és rákényszerítették a katolikus papságot, hogy hagyják el a várost. Genfben a reformáció akkor győzedelmeskedett véglegesen, amikor 1541-ben ide érkezett Kálvin János francia teológus, aki felekezeti üldözés elől menekült. Az egyház megreformálásának hívei körében „A keresztény vallás rendszere” című munkájának köszönhetően vált ismertté.

Kálvin János tanításának alapja az isteni elrendeltetés eszméje. Úgy vélte, hogy Isten minden ember sorsát előre elrendezte, és csak Isten dönt abban, hogy az ember a pokolba vagy a mennyországba került. Földi élete során az embernek dolgozania kell, nem törekedhet a kényelmes életre és az élvezetekre, szorgalmasnak kell lenni és vagyont gyűjteni.

Amíg a katolikus egyház a vagyont bűnnek tartotta, Kálvin János ellenkezőleg, az isteni áldás jelének tekintette. Támogatta az uzorát, és úgy vélte, hogy lehet rabszolgát tartani.

Európában Genfét „protestáns Rómának” kezdték nevezni, Kálvint pedig — „genfi pápának”. Ő volt a város vallási és politikai vezetője egészen haláláig. Svájcban a kálvinista egyház meglehetősen szigorúan ellenőrizte az emberi élet minden területét; tiltotta a táncmulatságokat, az éneket, az ünnepelőruhát, az ékszereket. A keresztény morál megsértését szigorúan büntették.

Az emberekkel szemben támasztott szigorú követelmények ellenére a kálvinizmus alapvetően megfelelt az új kapitalista társadalmi rend szükségleteinek. Kálvin János nézetei Genfből elterjedtek azokban az országokban, ahol fejlődtek a piaci viszonyok, és az „üzletemberek” világlátásának és abban az ember által elfoglalt helyre vonatkozó nézetrendszer alapja lett. A kálvinizmus a lutheránus tanokkal együtt a reformáció egyházi vagy magiszteri irányzatához tartozott.

3. Ellenreformáció. Tridenti zsinat. A protestantizmus befolyásának terjedésével összefüggésben a katolikus egyház is reformokba kezdett és az újjászületés útjára lépett. Ezt a folyamatot nevezték **ellenreformációnak**. Képviselői zsinat összehívását javasolták a katolikus egyházban szükséges reformok megvitatására és a protestantizmus terjedésének megállítására.

Amikor előállt annak a veszélye, hogy a lutheranizmus beszívárog Itáliába, III. Pál római pápa 1542-ben létrehozta a Szent Officiumot, az inkvizíció intézményét azzal a feladattal, hogy küzdjön az eretnység ellen. Idővel annak hatása szinte az összes katolikus országra kiterjedt. Különösen kegyetlen volt az inkvizíció Spanyolországban és Portugáliában, ahol minden gyanús személyt, a „lutheránusok maradványát” és „az erasmusi tanok híveit” máglyahalálra ítélték.

A következő évben megjelent a „Tiltott könyvek indexe”. Az ebben felsorolt műveket a tereken elégették szerzőik portréjával együtt. Azoknak, akik ilyen könyveket olvastak vagy rejtegettek, az inkvizícióval kellett szembenézniük. Ezenkívül a római pápa megbízta az egyháztudósok tanácsát, hogy dolgozzák ki a katolikus egyház megújításának tervét. A reformot egyházi zsinatnak kellett jóváhagyni, amelyet Trident városában hívtak össze. A tridenti zsinat szünetekkel 1545—1563 között ülésezett és a pápától teljes szabadságot kapott az egyházi élettel kapcsolatos kérdések megvitatásában.

Kálvinizmus — a protestantizmus egyik irányzata, amely a reformáció időszakában jött létre Svájcban a XVI. században. Megalapozója Kálvin János.

A kálvinista egyház megszilárdulásának időszakában Svájcban tragikusan alapult Michael Servet spanyol orvos élete. A katolikus egyház elleni fellépése miatt üldözte az inkvizíció és úgy remélte, hogy Genfben menedékre talál. Ám Kálvin Jánosnak sem volt ínyére, hogy Servet mindent kétségbe von. A „genfi pápa” eretnökséggel vádolta meg és máglyahalálra ítélte.

? Milyen alapvető intézkedéseket hozott az ellenreformáció?

Ellenreformáció (katolikus reformáció vagy katolikus újjászületés) — vallási-egyházi mozgalom Európában a XVI. század második felében — a XVII. század közepén a katolikus egyház megújításáért és megreformálásáért, amely reakció volt a protestáns reformációra és a protestantizmus terjedésére.

Loyolai Ignác. Ismeretlen festőművész. XVI. század.

Jezsuiták (latin *Jesus* — Jézus) — a katolikus „Jézus Társasága” szerzetesrend tagjai.

Misszionáriusok — itt: keresztény hittérítők, akik a világ legtávolabbi pontjain végezték tevékenységüket.

Részlet Loyolai Ignácnak V. Károly császárhoz írt leveléből (XVI. század közepe)

A Németországban tomboló rossz elleni küzdelemben mindenekelőtt olyan eszközöknek kell elsőbbséget adni, mint az egyetemek, amelyek a vallásos élet, a katolikus tanítás egységének példamutatói és a diákokat a jóra nevelik...

? Páros foglalkozás. Beszéljétek meg és válaszoljatok a kérdésre: **1.** Mire szólította fel a levélíró a császárt? **2.** A reformáció terjedésével szemben folytatott harcban véleményeket szerint milyen eszközöket tudtak a katolikus egyház kezébe adni az oktatási intézmények?

A zsinat felszólította az egyházat, hogy szabaduljon meg a méltatlan egyházi emberektől, megtiltotta a bűnbocsátó cédulák és az egyházi hivatalok árusítását, szigorú felügyelet alá helyezte a papok magatartását. Az egyház ismét fő feladatának — az emberi lelkek fölötti örökösnek és a szegények megsegítésének szentelte magát; a szerzetesek megnyitották a kolostorok kapuit a betegek és a koldusok előtt, menedéket nyújtottak a nélkülözőknek és táplálékot az éhezőknek. A tridenti zsinat jóváhagyta az alapvető katolikus tanokat is. A zsinati döntések lelkesedéssel töltötték el a katolicizmus híveit, ám kategorikus elzárkózása a protestánsokkal való kiegyezéstől a vallási megosztottság erősödéséhez vezetett Európában.

4. A „Jézus Társaság” (jezsuita rend). A reformáció ellen küzdelemben megkülönböztetett szerepe volt a „Jézus Társaságnak” vagy jezsuita rendnek, amelyet Loyolai Ignác spanyol nemes alapított 1534-ben. A pápa **1540-ben** erősítette meg a rendet, amely gyorsan kiterjedésszerűvé vált. 1556-ban ezer tagja, 1615-ben pedig — már közel 13 ezer tagja volt. A rend kezdetben csak prédikálással és karitatív tevékenységével foglalkozott, majd a katolikus hit védelmezőjének nyilvánította magát.

A jólszervezettség és a szigorú fegyelem elősegítette a rend hatékony tevékenységét, segítette gyorsan elérni a kitűzött célt, bármilyen eszközzel. Azonban ez nem olyan emberek közössége volt, akik vakon követték a vezetők parancsait. A „Jézus Társaság” tagjai magasan képzett emberek voltak, akik jártasak voltak a pszichológiában, kiemelkedő képességekkel rendelkeztek és tudatosan szentelték magukat az egyház nagysága visszaszerzése ügyének. A jezsuiták az emberek gondolatainak befolyásolásával igyekeztek elérni céljukat.

Az ellenreformáció kibontakozásával a jezsuiták a katolikus egyház történetében az első vallási rend lett, amelyiknek alapvető tevékenységévé az oktatás vált. A „Jézus Társaság” összes szervezetének kétharmada a XVII—XVIII. században iskolákat és egyetemeket tartott fenn, melyekben magas szintű képzés és katolikus szellemű nevelés folyt. A rend célja az volt, hogy az ifjúságon keresztül a lakosságot egyre inkább a katolikus egyház kebelébe tereljék. 1615-ben a jezsuiták világszerte összesen 370 iskolát —, 1773-ban — 800 iskolát tartottak fenn.

Nem kevésbé befolyásos irányvonala volt a rendnek a **misszionárius** tevékenység. Ennek az volt a jellegzetessége, hogy a jezsuiták, nem beavatkozva a helyi szokásokba és hagyományokba, békésen igyekeztek azokat összhangba hozni a keresztény vallással. Amikor olyan esetekkel találkoztak, hogy a gyarmatosítók súlyosan megsértették a keresztény erkölcsöt, a jezsuiták elítélték ezeket a cselekedeteket és a helyi lakosság védelmére keltek. 1556-ban, amikor meghalt Loyolai Ignác, a rendnek már több mint 100 missziója volt a világ különböző országaiban.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A schmalkaldeni háborúk voltak az első vallásháborúk a katolikusok és a protestánsok között egy államon belül.
- Az augsburgi vallásbéke értelmében Európában először győzött a vallási türelmesség eszméje, ami alapvető befolyást gyakorolt az újkori kultúra fejlődésére.
- A XVI. század közepén Kálvin János megfogalmazta tanítását az ember hivatásáról és továbbfejlesztette a reformáció eszméit. Genf, ahol letelepedett, az európai reformáció egyik központjává vált.
- Kálvin tanításai és az általa létrehozott egyház több hívet gyűjtött maga köré, mint a lutheranizmus. A katolikus egyház megreformálását és megerősítését az ellenreformáció segítette elő.
- A tridenti zsinat határozatai megújították a katolikus egyházat, a korabeli európai társadalom igényeihez igazították azt.
- A jezsuita rend iskolafenntartói tevékenységének köszönhetően Európa legnagyobb oktatórendjévé vált.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Láncszemek” oktatójátékkal. *Játékszabály.* A pedagógusok a tanulókból négy csapatot alkot. A csapatoknak ki kell fejteniük a paragrafus egy-egy pontjának tartalmát, sorban egy-egy mondattal. A több mint 30 másodperces szünet és a helytelen állítás büntetőponttal kap.
2. Hogyan küzdöttek jogaikért Németországban a lutheranizmus hívei? 3. Mivel vonzotta a kálvinizmus a vállalkozókat a korajukban? 4. Miben nyilvánult meg az ellenreformáció és a katolikus újjászülés? 5. Miben különbözött a jezsuita rend a többi szerzetesrendtől?
6. Folytassátok az „Európa a korajukban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 7. Mutassátok meg a térképen (31. oldal) azokat a területeket, ahol Európában a lutheranizmus és a kálvinizmus elterjedt. 8. Töltsétek ki a „Lutheranizmus és kálvinizmus” című táblázatot.

Összehasonlítás	Lutheranizmus	Kálvinizmus
Létrejöttének helye és körülményei		
Alapvető tanításai		
Országok, amelyekben elterjedt		

9. Egy mai történész véleménye szerint „azokban az országokban, ahol a protestantizmus vereséget szenvedett, a győztes a jezsuita tanító volt”. Mondjátok el, hogyan értelmezték ezt a kijelentést. Egyetértetek-e a történész véleményével? Miért? 10. Képzéjétek el, hogy genfi lakosok vagytok abban az időben, amikor Kálvin János a városban élt és írjatok levelet egy német lutheránushoz arról, hogyan változott meg a városban az élet. 11. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el véleményeteket annak az erkölcsi értékrendjéről és hitéről, aki: 1) támogatta az ellenreformáció kibontakozását; 2) a jezsuita rendben való szolgálatnak szentelte magát. 12. Írjatok esszét „A reformáció és az ellenreformáció elterjedésének tanulságai Európában” címmel. Vegyétek segítségül a tan könyv elektronikus mellékletében található vázlatot.

Kronológia

- **1555** — az augsburgi vallásbéke megkötése.
- **1534** — a „Jézus Társaság” (jezsuita rend) megalapítása.

A jezsuita rend főtemploma Rómában, amelyben annak alapítója, Loyolai Ignác van eltemetve. XVI. század.

A Rzeczpospolita fennhatósága alatt álló ukrán területeken a jezsuita rend 1569-ben kezdte meg a tevékenységét. Széleskörű felvilágosító munkát folytatott, humán tagozatos nyilvános iskolákat, a nemesek gyerkei számára kollégiumokat, tanítói és a papok számára teológiai szemináriumokat nyitottak. A lvivi, przemysli, jaroszlavlai iskolák idővel felsőfokú tanintézetek lettek. A jezsuita gimnáziumi modell alapján jött létre a pravoszláv Kijevi-Mohilai Kollégium.

A jezsuita iskolák vonzották a diákokat, mivel ezekben ingyenes volt az oktatás és az anyanyelvnek is volt helye.

8. § A barokk kor kultúrája. Az új európai tudomány megszületése

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mi jellemezte a barokk kor művészetét; milyen munkásságot fejtek ki a kor kiemelkedő művészei; hogyan jelennek meg a humanizmus eszméi Miguel Cervantes műveiben; hogyan fejlődtek a tudományos ismeretek a korban.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Milyen eszközökkel tükrözi vissza a művészet a valóságot? 2. Mivel van összefüggésben, hogy egyik művészeti stílust felváltja egy másik? 3. Hogyan fejlődött a tudomány a középkorban? 4. Milyen barokk stílusú emlékeket ismeresz?

? Ismertessék a barokk kor művészetének alapvető vonásait.

Barokk (latin barocco — nyakatekert okoskodás) — művészeti stílus Európa, államaiban, a közép- és dél-amerikai gyarmatokon a XVI. század végétől a XVIII. század végéig.

A keleti szlávok által lakott területek közül a barokk a legnagyobb hatással az ukrán területekre volt. A XVII. század második felében Kijev lett a barokk kultúra központja, amely hatásában áterjedt Északkeleti irányban a Moszkvai Államra, és délnyugati irányban a Balkánra. A pravoszláv keleti-szláv világhoz tartozó ukrán kultúrában épp ekkor növekedett meg a lengyel és a nyugat-európai kultúrákkal való kapcsolatok jelentősége. A kutatók véleménye szerint az ukrán barokk alapvető jellemvonása, hogy egyházi jellegű volt és előzményei között nem volt ott a fejlett reneszánsz kultúra.

1. A barokk kor művészetének sajátosságai. A XVI. század végén Európa egyes államaiban a reneszánsz kor kultúráját fokozatosan felváltotta egy másik stílusirányzat — a barokk. Hazájának Itáliát tekintik.

A barokk kor művészete tartalmában megváltozott. Az emberi szenvedélyeket és érzelmeket helyezte középpontba, vegyítette a valóságot az elképzelttel. A művészek figyelmen kívül hagyták a méreteket és a normákat, kontrasztokat ábrázoltak, amivel a valóság illúzióját keltették.

Meglehetősen elterjedt az a nézet, hogy a barokk kor a humanizmus válságának talajából indult ki. Az a világ, melynek megteremtésére szólítottak fel a humanisták, s amelynek rendezettnek és harmonikusnak kellett volna lenni, káoszba fulladt, amelyben az ember, mint kiderült, ellentmondásos lény volt, megkettőződve a jó és a rossz között. A barokk azt ábrázolta, hogy az ember élvezetet talál az életben, a művészetben és a természetben. Míg a reneszánsz gyakorlatilag nem lépett ki Nyugat-Európából, úgy a barokk stílus a világ más tájain is elterjedt. Nagy jelentősége van annak, hogy a XVII. század folyamán, melyet „a barokk századának” neveznek, valódi tudományos forradalom ment végbe, amely teljességgel megváltoztatta a középkori világlátást.

2. A barokk kor festői. A barokk kor legismertebb festői a holland Rembrandt van Rijn, a flamand Peter Paul Rubens, a spanyol Diego Velázquez.

A XVII. század 30-as éveiben **Rembrandt van Rijn** Hollandia legnépszerűbb festőművésze volt. A „Dr. Tulp anatómiája” című festménye tette ismertté, amelyen Tulp doktort ábrázolta tanítványai körében. A festménnyel a művész először mondott le a hagyományos kompozícióról, amikor minden alak modellt áll a művésznek. A képen a tanítványok körbeállnak egy asztalt, amelyen egy emberi test fekszik, és hallgatják a doktort. A művész képes volt ábrázolni a tanítványok arcán a hallottak alapján megjelenő különböző érzelmeket.

Medici Mária koronázása. Peter Paul Rubens festménye. 1610.

? Milyen benyomást tesznek rád Rubens művei? Milyen eszközökkel gyakorolt hatást a művész a szemlélőkre? Kommentáljátok véleményeteket.

A művész munkásságának csúcsa „A tékozló fiú hazatérése” című festménye — bibliai jelenetet dolgoz fel, amikor a tékozló fiú, miután az életben mindent elvesztett, visszatér a szülői házba, az apjához.

A flamand és a holland művészeket egyesítő közös vonás az élet szeretete annak minden megnyilvánulásában. Azonban míg a holland mesterek elsősorban családi jeleneteket, bűrgereket és polgárokat festettek meg, a flamand mesterek előnyben részesítették azt, amit a katolikus papság és a nemesek látni akartak. A XVII. századi flamand festészet központ alakja **Peter Paul Rubens**. Az ő művészetében mutatkoztak meg a legegységesebben ezek a sajátosságok. A mester és tanítványai több száz képet festettek, pompázatos színekben ábrázolták az emberek érzelmek és cselekedetek erejét, nagyszerűségét, szépségét.

Rubens számos történelmi témájú képet festett. Ezek közül a legismertebb sorozat — „Medici Mária élete” — 21 festményből áll, melyeken a művész valós történelmi személyiségeket és mitológiai alakokat is megfestett, visszaadta az adott történelmi kor reáliáit. Rubens munkássága rendkívüli befolyással volt a flamand festőiskolára, művei világszerte ismertek.

A spanyol mester **Diego Velázquez** kortársai „az igazság festőjének” nevezték. 24 éves korától élete végéig udvari festő volt IV. Fülöp spanyol király udvarában. Meghatározó szerepet játszottak művészetében a királyi család tagjai, a spanyol nemesek és feleségeik portréi. A spanyol arisztokrácia nem követelte meg, hogy szebbnek ábrázolják őket, mint amilyenek valójában, — származásukra voltak büszkék, és nem a múlt szépségére.

A szövőnők (Arakné története). Diego Velázquez festménye. 1658.

? Miért tartották Velázquezet „az igazság festőjének”? Indokoljátok meg véleményeteket.

? Állíthatjuk-e, hogy a barokk kor művészeinek munkásságában megfigyelhetők azonos vonások? Melyek ezek?

A tékozló fiú hazatérése. Rembrandt van Rijn festménye. 1632.

X. Ince római pápa, amikor meglátta saját portréját, melyet Velázquez festett, azt mondta: „Túlságosan hasonlít.”

A gyermek Margarita Teresa kék ruhában. Diego Velázquez festménye. 1659.

? Készítetek leírást egy olyan barokk kori festő művéről, akiről szó volt a paragrafusban. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot a vizuális információk elemzéséről.

Miguel de Cervantes „Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha” főhőse nem fogadja el a világban jelen levő igazságtalanságokat. A következőket mondta: „Egyformán erős igazságérzettel a szegény ember könnyei váltsanak ki benned nagyobb együttérzést, mint a gazdagok panaszaik.” Ezek a szavak olyan gondolatokat fejeznek ki, amelyek kimondásához nagy bátorság kellett, sőt veszélyes volt a XVII. századi Spanyolországban. A regényben Don Quijotét elkíséri hű társa — paraszti sorból származó Sancho Panza. Gyakran esetlen, csetlik-botlik, ám ezzel együtt a népi humor, jellem és bölcsesség megtestesítője.

? Megfelel-e a valóságnak az az állítás, hogy a barokk korban tudományos forradalom ment végbe? Indokoljátok meg a véleményeteket.

Velázquez élete végén festette „A szövönök” című képet, amelyen egyszerű munkásnőket ábrázolt, akik szőnyeget szőttek és udvarhölgyek álltak őket körbe, szemlélve a kész munkákat.

3. Miguel de Cervantes. A barokk kor, a spanyol irodalom „aranykorának” egyik alkotója volt **Miguel de Cervantes**. Legismertebb alkotása „Az elmés nemes Don Quijote de la Mancha”, melyet számos kutató az első korszerű regénynek és a világirodalom egyik legjelesebb alkotásának tart.

A könyv főhőse Alonso Quijana nemesember, aki a lovagi időkről álmódzott akkor, amikor azok már rég elmúltak. Az egyedüli volt, aki ezt nem értette meg, és mint az utolsó „búsképű lovag” meglehetősen komikus alak volt. Don Quijoténak, a kóborló lovagnak nevezte magát és megpróbálta egymaga megváltoztatni a fennálló rendet, megvédeni az özvegyeket és az árvákat, megbüntetni azokat, akik szenvedéseiket okozták. Valójában csak felfordulást okozott. Azonban cselekedeteinek motívumai — emberiek és nemesek.

A regény a számos lovagi regény szatírája volt, amelyek nagyon elterjedtek voltak a korabeli Spanyolországban. Ezekben ideális, és nem valóságos hősokeket ábrázoltak. Cervantes velük ellentétben két olyan tulajdonságot ábrázolt, amely a természettől adott — a jószándékú idealizmust és a realista gyakorlatiasságot. Osztotta a humanizmus ideáljait, egyidejűleg rámutatva arra, hogy az ember sokkal bonyolultabb jellem, mint ahogy a humanisták bemutatták.

4. Az orvostudomány és a matematika fejlődése. A XVII. század volt az az időszak, amikor döntő lépések történtek az ember és a világ törvényeinek megismerésében, melyek lerakták az új természettudomány alapjait.

Jelentős sikerek születtek az anatómia területén. Rendszeresen végeztek boncolásokat, ami lehetővé tette úgy ismeretek megszerzését az emberi szervezetről és új gyógymódok feltalálását. Andreas Vesalius itáliai orvos 1543-ban jelentett meg „Az emberi test működéséről” című fundamentális munkáját. Az egyházi és a világi hatalmak üldözése ellenére Vesalius végzett boncolásokat emberi testen, tanulmányozta az ember anatómiáját.

Miguel Servet spanyol tudós felfedezte és leírta az ember vérkeringését. A vérkeringés létezése alátámasztotta Vesalius anatómiai kísérleteit, William Harvey angol orvos és anatómiatanár pedig elsőként írta le részletesen a vérkeringés rendszerét. Később azt tanulmányozta, hogyan keletkezik az emberi élet. Azonban a korabeli európai viszonyok nem kedveztek az efféle kutatásoknak.

A XVI. század végétől gyors fejlődésnek indult a matematika. Elnyerte mai tartalmát az algebra. François Viète francia matematikus bevezette a betűvel jelölés és lefektette az egyenletek általános elméletét, aminek köszönhetően az új algebra megalapítójának tartják.

Még egy francia matematikus és filozófus René Descartes felismerte a kapcsolatot az egyenletek elmélete és a geometria között. Elméletét az „Értekezés az ész helyes vezetésének módszeréről” című munkájában fejtette ki.

Bonaventura Cavalieri, a bolognai egyetem professzora kidolgozta az oszthatatlanok módszerét, az integrálszámítás egyik alapját, melyet „Az oszthatatlanok geometriája” című munkájában fejtett ki. A módszer kidolgozásában fontos szerepet játszott a német matematikus Johannes Kepler (Németország) és René Descartes, aki bevezette a korlátlan oszthatóság fogalmát.

5. A csillagászat fejlődése. A tengerészet fejlődése a koraújkorban hozzájárult a tudományos alapokon nyugvó csillagászat kialakulásához. Éppen ezen a téren születtek azok a felfedezések, amelyek gyökeresen megváltoztatták a világról alkotott elképzeléseket. Arisztotelész és Ptolemaiosz úgy vélték, hogy a világ közepe a mozdulatlan Föld, amely körül a Hold, a Nap és a csillagok forognak.

A régi elméletet **Nikolausz Kopernikusz** cáfolta meg. Kísérleti úton arra a következtetésre jutott, hogy a Föld a többi bolygóval együtt a Nap körül forog, valamint a saját tengelye körül, és kidolgozta a heliocentrikus világméretű képet (a Nappal a középpontban).

A csillagászat fejlődésében a következő lépést **Giordano Bruno** tette meg. Kopernikustól eltérően, amely a világmindenség középpontjának a Napot tartotta, Bruno megalapozta a világmindenség végtelenségének elméletét, amelyben számos világ található, s mindegyiknek egy saját „nap” a középpontja. Nézeteiért letartóztatták, nyolc évet töltött börtönben, de így sem tagadta meg elméletét. Az inkvizíció eretnekséggel vádolta meg és máglyán megégették. Bruno összes művét tiltólistára tették, s ott is maradtak egészen 1948-ig.

Az olasz tudós **Galileo Galilei** készítette az első teleszkópot, amely 32-szeres nagyításra volt képes, és beszámolt az annak segítségével végzett megfigyeléseiről. Meggyőződött az űr végtelenségéről, hegyeket fedezett fel a Holdon, napkitöréseket a Napon és felfedezte a Jupiter kísérőbolygóit. Mindez bizonyította Kopernikusz és Bruno elméleteinek helyességét. 1632-ben kiadta „Párbeszéd: a két legnagyobb világméretűről, a ptolemaiosziról és a kopernikusziról” című munkáját, amelyben megindíthatatlan bizonyítékokkal szolgált Kopernikusz elméletének helyességéről. A könyv miatt az egyház bíróság elé állította a 70 éves tudóst. Öt hónap megaláztatás

Antoni van Leeuwenhoek amatőr tudós (Németalföld) találta fel a mikroszkópot, amely lehetővé tette, hogy számos fontos felfedezést tegyen. A legjelentősebb ezek közül a mikróbák felfedezése volt 1674-ben. Egy csepp vízben van Leeuwenhoek egy teljesen új világot tudott kimutatni.

? Helyes-e az az állítás, hogy a koraújkori csillagászat felfedezései megváltoztatták a világról alkotott elképzeléseket? Indokoljátok meg véleményeteket.

Csillagászat (görög és latin astronomia — a csillagokról szóló tudomány) — a világűrben található testek és a világmindenség felépítéséről és fejlődéséről szóló tudomány.

Galileo Galilei. Domenico Tintoretto festménye (1602—1607)

és vallatás után Galileo megtagadta nézeteit. A legenda szerint ezután felkiáltott: „És mégis mozog a Föld!”

Csak a XX. század 80–90-es éveiben ismerte el a katolikus egyház, hogy tévedett a tudósokkal kapcsolatban és fogadta el nézeteiket a világ berendezkedéséről.

Kronológia

- **XVI. század vége** — a barokk kor kezdete Európában.

Gyakorlat foglalkozás a II. fejezet alapján.

A II. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz a II. fejezet alapján.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A barokk kor olyan művekkel gazdagította az európai művészetet, amely egyesítette a pompát, a találékonyt és a kifejező művészi effektusokat.
- A XVI–XVII. századi tudományos felfedezések lerakták az alapjait az új természettudománynak, új elmélet keletkezett a világmindenség berendezkedéséről, ami megnyitotta az utat a természeti törvények megismerése előtt.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást az „Én kérdezek — ti válaszoltok” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A tanulók felírják egy lapra a nevüket és kérdést fogalmaznak meg a paragrafus alapján. A pedagógus összeszedi a lapokat, összekeveri és újból kiosztja. A tanulónak válaszolniuk kell a feltett kérdésre, felírni a lapra a nevüket, hogy a pedagógus ellenőrizni és értékelni tudja a tanulók munkáját.
2. Miben különbözik a reneszánsz és a barokk kor stílusa? 3. Mi újat tettek hozzá a festészet fejlődéséhez a barokk kor művészei? 4. Miről volt nevezetes Miguel de Cervantes? 5. Milyen hatással voltak az európai társadalomra az időszakban az orvostudomány és a matematika területén tett felfedezések? 6. Állíthatjuk-e, hogy a korabeli európai csillagászok felfedezései új világképet alkottak? Miért?
7. Folytassátok az „Európa a koraujkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 8. Töltsétek ki a „Tudományos felfedezések a XVI–XVII. században” című táblázatot.

Tudós	Felfedezés	A felfedezés jelentősége

9. Nikolausz Kopernikusz, Giordano Bruno és Galileo Galilei élete és tevékenysége alapján fejtsétek ki véleményeteket arról, miért volt szükségük személyes bátorságra a korabeli tudósoknak. 10. Lakóhelyeteken keressetek kulturális emléket a barokk korból. Röviden mutassátok be (megnevezése, ki is mikor alkotta, mik a jellegzetességei). 11. Fejtsétek ki személyes véleményeteket a barokk kor művészeti hagyatékáról (két-három szabadon választott alkotás példáján). 12. **Páros foglalkozás.** Ismerkedjétek meg a XVI–XVII. század alapvető tudományos felfedezéseivel, beszéljétek meg és fejtsétek ki véleményeteket a tudomány fejlődésének fontosságáról a társadalom fejlődése szempontjából. Ma fennáll-e még a tudománynak ez a szerepe? Indokoljátok meg választotokat?

III. Fejezet. Nyugat-és Közép-Európa a XVI—XVII. században.

9. § Az abszolút monarchia kialakulása Franciaországban

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan erősödött meg a királyi hatalom Franciaországban a XVI. század első felében; milyen változások történtek a korabeli francia társadalomban és gazdaságban; hogyan kezdődött a reformáció az országban; mi idézte elő, hogyan kezdődtek és mivel végződtek a vallás- (hugenotta) háborúk Franciaországban.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. **Osztályfoglalkozás.** Mutassátok be Franciaország társadalmi-gazdasági fejlődését a XV. században. 2. Soroljátok fel a rendi-képviselési monarchia sajátosságait Franciaországban a XV. század végén. 3. Minek volt köszönhető a reformáció győzelme Németországban?

1. A királyi hatalom megerősödése. A XVI. század elején Franciaország volt Európa legnépesebb országa. A XV. század végén 14–15 milliónyian lakták, a XVII. század közepén pedig — 16–18 milliónyian. Az emberek többsége faluhelyen élt, az ország alapvetően agrárjellegű volt.

Franciaország egységes centralizált államba való egyesítése a XV. század végén fejeződött be. Az ország egyesítésével erősödött a királyi hatalma. A rendi gyűlést 1484 óta nem hívta össze XII. Lajos király, annak kihagyásával folytatott hóditó háborút Itália ellen, adót vetett ki a hadsereg fenntartására stb. A királyi hatalmat immár semmi nem korlátozta, azaz abszolút hatalommá vált. Franciaországban a XVI. században, ahogy sok egyéb európai államban, az államirányítás új formája alakult ki — az **abszolutizmus** (abszolút monarchia).

I. Ferenc király hatalmát kiterjesztette a katolikus egyházra is. 1516-ban megállapodott X. Leó római pápával arról, hogy a király maga nevezhette ki a főpapokat, a pápa csak jóváhagyta a döntéseit. Az egyházi személyek de facto a király alattvalói lettek. Az ország ügyeit a királyi nagytanács irányította, amelyik előkészítette a királyi rendeletek, döntött a fontos bírósági ügyekben, új adókat állapított meg. I. Ferenc rendeleteiben először jelent meg a formula, amely a korlátlan hatalmat fejezte ki: „Ez az én akaratom.” a királyi hivatalnokok nyilvánosan hirdették, hogy a királyi hatalmát senki és semmi nem korlátozza.

Franciaországban és a többi európai államban a koraújkorban az abszolutizmus kialakulásának legfőbb előfeltétele a hagyományos középkori társadalom felbomlása volt, amelyben változatlan volt a három társadalmi rend és azoknak az érdekei, valamint az uralkodóról mint „Isten felkentjéről” alkotott elképzelés. Ettől kezdve az uralkodóra úgy tekin-

? Magyarazzátok el, mi eredményezte a korabeli Franciaországban az abszolút monarchia kialakulását.

Abszolutizmus (abszolút monarchia) — az államigazgatás formája, amelyben a legfőbb hatalom teljes mértékben az uralkodó kezében összpontosul, amelyik rendi-képviselési szerv közbeiktatása és törvényi korlátozások nélkül uralkodik.

I. Ferenc. Jean Clouet festménye. 1525.

A párizsi parlament (a bírósági ügyeket vizsgáló legfelsőbb testület) egyik ülésén az elnöklő a következő szavakkal fordult I. Ferenchez: „Őn felette áll a törvényeknek, a törvények és rendeletek nem kötelezhetik, és nincs egyetlen hatalom sem, ami bármire rákényszeríthetné.”

Michele Suriano, a Velencei Köztársaság követe beszámolója Franciaországról (1561)

Franciaországban igen sokan laknak, mivel több mint 140 városa van... Helyzeténél és méltóságánál fogva minden lakos három társadalmi rend valamelyikébe tartozhat: az első — a papság, a második — a nemesség, a harmadiknak nincs külön neve, mivel ide különböző réteghez tartozó embereket sorolnak, éppen ezért általában a népnek nevezhető. ... a papság nagy része nemesekből áll. Nemeseznek tartják azokat, akik rendelkeznek azzal a privilégiummal, hogy nem kell adót fizetniük és csak személyes katonai szolgálatra kötelezhetők. A harmadik rendbe tartoznak a hivatalnokok, a kereskedők, a kézművesek, a plebejusok és a parasztok. ... Az utóbbiak helyzete a legnehezebb.

? 1. Hogyan értékeli a szerző az állam nagyságát? 2. Milyen társadalmi rendeket említ a szöveg? 3. A társadalom rendi tagolódásának milyen változására utal a szerző a XVI. század második felében?

tettek, mint aki erős hatalmánál fogva biztosítja az általános jólétet az országban.

A nemesség jobban kezdett függeni a királyi szolgálattól. A nemesség abban bízott, hogy az uralkodó abszolút hatalma lehetővé teszi az adók újraelosztását a javukra. A kereskedők azt várták, hogy az erős uralkodó megvédi őket a külföldi konkurensaktól. A városiak készek voltak szabadságukat feladni az uralkodó politikájáért, amely kedvező feltételeket biztosít a vállalkozások számára. A parasztság abban reménykedett, hogy az erős királyi hatalom korlátozza az urak önkényét és rendet teremt az országban. Azaz a különböző társadalmi csoportok együttesen érdekeltek voltak a királyi hatalom megerősítésében.

2. Változások a társadalomban és a gazdaságban. A XVI. század elején a francia társadalomban, akárcsak korábban, megőrződött a három társadalmi rend meghatározott jogokkal és kötelezettségekkel.

Franciaország lakosságának legbefolyásosabb része a XVI. század elején is a nemesség volt. Többnyire nem akadályozták az országban a királyi hatalom megerősítését. Csak néhány régi nemesi család (Guise, Bourbon, Montmerency) őrizte meg erős befolyását és gyűjtött maga köré híveket a közepes és kismemesek sorából. A XV. század közepétől az örökletes nemesség egybeolvadt a városi gazdagokkal (kereskedőkkel, céhmesterekkel), akik királyi kegyelemből nemesi címeket és magas hivatalokat kaptak (vagy vásároltak). A nemesség két csoportra oszlott: régi nemesekre, akik a nemességet karddal szereztek („kard nemessége”), és új nemesekre.

Az új nemesek nem voltak katonai szolgálatra kötelezhetők, ami a régi nemesség privilégiuma maradt. A katonai szolgálat felmentést jelentett az adófizetés alól.

Az új nemesség csak akkor nem fizetett adót, ha felhagyott kereskedői vagy pénzügyi tevékenységével. A legelterjedtebb módja a nemesség megszerzésének az állami hivatalok viselése volt. A XVII. század elején soraiban jelentős volt a hivatalnokok száma, akiket a „hivatal nemességének” tartottak.

A XVI—XVII. században Franciaországban kialakultak a piaci viszonyok. Ez a folyamat meglehetősen vontatott volt: hátráltatták a továbbélő középkori szokások, a nemesség és a papok rendi kiváltságai, a vállalkozók jogfosztottsága.

Az új viszonyok kialakulása a városokban ment végbe. A parfümkészítés, ékszerkészítés, üvegedények, bútorok, ruházat előállításának központja Párizs volt, a nyomdászaté és a bankvilágé — Lyon. Évente négyszer rendeztek Lyonban vásárt, amelyre eljöttek a kereskedők Európa minden részéből.

A francia ipari manufaktúrák fokozatosan kiszorították a kézműves céheket minden területen. Különösen sok manu-

Lefèvre d'Étaples. Jean de Laon alkotása. Metszet. 1581.

Vallás— (hugenotta) háborúk — polgári konfliktusok Franciaországban a többségben levő katolikusok és a protestáns kisebbség között, amelyik a kálvinizmus híve volt.

François de Guise herceg. François Clouet festménye. 1550—1560.

a kálvinizmust. A lakosság az ország északi részén, többek között Párizsban hű maradt a katolicizmushoz. Németországtól eltérően a katolikus egyház Franciaországban alá volt rendelve a királynak és nem váltott ki ahhoz hasonló elégedetlenséget a nép körében.

I. Ferenc király a XVI. század 30-as éveinek közepén üldözni kezdte a hugenottákat. 1535-ben a hatalom letartóztatott 300 személyt és közülük 35-öt halálra ítélek. 1540-től kezdve az országban megkezdte működését az inkvizíció. Az új király, II. Henrik uralkodásának első éveiben a hugenottákkal való harc érdekében létrehozta a „rendkívüli törvénykezéket”, amelyik működésének első három évében 500 elmarasztaló ítéletet hozott. Ez azonban nem tudta megállítani a reformáció terjedését Franciaországban.

4. A vallásháborúk okai és kezdetei. Szent Bertalan éjszakája.

A XVI. század 50—60-as éveiben Franciaország mély válságot élt át. A nemesek hiába reménykedtek a katonai zsákmányban, az új területekben és hivatalokban a Franciaország által ekkoriban folytatott háborúk eredményeképpen, ezek a remények nem igazolódtak. Ráadásul az „árforradalom” következtében jelentősen csökkentek a bevételeik. Ebben a helyzetben a reformáció eszméi vonzották a nemesség egy részét, bízva abban, hogy megszerezhetik az egyházi földek egy részét. Közben azok, akik hűek maradtak a királyhoz és a katolikus egyházhoz, abban reménykedtek, hogy az ellenfél vagyonából kapnak jutalmat. A nemesség zöme azonban nem foglalt állást, semleges maradt.

A katolikus egyház híveinek élén a Guise lotharingiai hercegi család állt. A hugenották vezérei a Bourbon hercegek közül kerültek ki, akik a francia és a spanyol határon fekvő Navarra királyságát birtokolták. A két csoport között tört ki a háború, amely 36 évig tartott (1562—1598) és **vallás- (hugenotta) háborúknak** nevezték. A vallásháború legfőbb okai a katolikusok és a hugenották közötti ellentétek és a bonyodalmas franciaországi belpolitikai helyzet voltak. A háború küszöbén a francia kormány igyekezett vallási türelmességet gyakorolni. Azonban a feleket nem sikerült megbékíteni.

A háború közvetlen kiváltója a hugenották legyilkolása volt **1562. március 1-jén** Wasa városában. François de Guise herceg a város keresztül haladva csapatával megtámadta a hugenottákat, akik éppen istentiszteletre készülődtek. Megöltek 23 embert és közel 200-at megsebesítettek. A katolikus Párizs Guise herceget hősként fogadta, a hugenották azonban a háború kitörésének tekintették.

A háború első tíz évében egyik fél sem tudott vitathatatlan győzelmet aratni. IX. Károly hozzájárulásával 1572. augusztus 24-én Párizsban és néhány más városban sor került a hugenották és családjaik tömeges lemészárlására — ez volt Szent

Szent Bertalan éjszakája. François Dubois festménye. 1572—1584.

? Mit árul el Szent Bertalan éjszakájáról az illusztráció?

Bertalan éjszakája. Ennek során több ezer ember halt meg. A háború újabb erőre kapott.

A hugenották most már azért harcoltak, hogy új dinasztia kerüljön a trónra és 1576-ban Franciaország déli részén megalakították a hugenotta konföderációt önálló kormányzati szervekkel, adózással, hadsereggel. A konföderáció élére Navarrai Henrik állt.

IX. Károly halála után annak fivére, III. Valois Henrik lett a király. Miután nem voltak utódai, a trón elsőszámú várományosává Navarrai Henrik lépett elő. Annak a lehetősége, hogy hugenotta király kerülhet a trónra, aktív cselekvésre készítette a katolikusokat. 1585-ben létrehozták a katolikus városok ligáját. Ennek élére állt Guise Henrik herceg, aki szintén bejelentette igényét a francia koronára. Az ország két ellenséges táborra szakadt: a hugenotta délre és a katolikus északra.

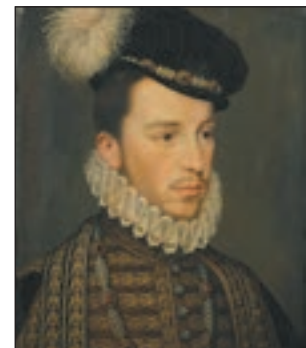
5. A vallásháborúk befejezése. III. Henrik király képtelen volt javítani a helyzeten. Guise Henrik herceg azt követelte tőle, hogy fossa meg Navarrai Henriket az utódlási jogtól. A király válaszul feloszlatta a ligát. Guise fellázította Párizst a király ellen. III. Henrik szövetséget kötött a hugenottákkal és segítségükkel lecsillapította Párizst. Azonban nemsokkal ezután megölték. Franciaországban eluralkodott a káosz. II. Fülöp spanyol király és a római pápa megvitatták annak lehetőségét, hogy a spanyol herceget tegyék meg Franciaország királyának.

A helyzet annyira felbőszítette a katolikusokat, hogy inkább belegyeztek abba, hogy elismerik királynak Navarrai Henriket, ám követelték tőle, hogy vegye fel a katolikus vallást. Utóbbi erre a következő szavakkal válaszolt: „Párizs

Guise Henrik herceg. ismeretlen festőművész. 1580.

? A történelmi személyiségek 48—50. oldalakon látható portréin milyen jellemvonásokat igyekeztek hangsúlyozni az alkotók?

III. Henrik. Jean Decourt festménye. XVI. század.

? Hogyan értek véget a vallásháborúk Franciaországban?

Franciaországban a vallásháborúk 36 éve alatt nyolc háborús konfliktusra került sor. Ezek számos emberéletet követeltek, azonban az áldozatok pontos számát nem sikerült kideríteni. Csak Szent Bertalan éjszakáján, a különböző becslések szerint, néhány ezertől több tízezerig tehető a hugenotta áldozatok száma.

Kronológia

- 1562—1598 — vallás- (hugenotta) háborúk Franciaországban.
- 1598 — nantes-i ediktum kiadása.

IV. Henrik. Ifjabb Frans Pourbus festménye. 1600.

megér egy misét!” (a mise — a katolikus istentiszteleti szer-tartás) és katolikus lett. 1594-ben IV. Henrik néven király-lá koronázták.

A vallásháborúkat a **nantes-i ediktum** zárta le, amelyet a király adott ki 1598-ban. A katolikus lett az uralkodó val-lás, ám a hugenották jogot kaptak a szabad vallásgyakorlás-ra és vallási közösségek létrehozására minden városban Pá-rizs kivételével. Bármilyen állami hivatalt elfoglalhattak. A megállapodás garanciájaként a hugenották délen megtart-hattak 200 erődöt és helyőrségként 25 ezres hadsereget.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI. században Franciaországban megkezdődött az abszolút monarchia kialakulása, amely a rendi-képviselési monarchia helyébe lépett.
- A korájukban változások történtek a nemesi rend struktúrájában, az régi és új nemességre tagolódtak.
- A reformáció elterjedése Franciaországban szakadást eredményezett annak támogatói és ellenzői között. A következménye hosszú val-lásháborúk voltak.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Találd ki a dátumot vagy a fogalmat” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A pedagógus gondol egy dátumra vagy eseményre, feljegyzi egy papírlapra, amit borítékba tesz. A tanulók meghatározott számú (például hat) kérdést tehetnek fel, hogy az alapján kitalálják a dátumot vagy a fogalmat. A pedagógus csak „igen”, „nem”, „részben” választ adhat.
2. Milyen változások következtek be Franciaországban a XVI. század első felében az abszolút monarchia kialakulásának időszakában?
3. Soroljátok fel a korabeli Franciaország társadalmi és gazdasági életében bekövetkezett változásokat. 4. Hogyan hatott a társadalom helyzetére az országban a reformáció eszméinek elterjedése? 5. Soroljátok fel a franciaországi vallásháborúk okait és következményeit.
6. Mutassátok meg a térképen (47. oldal) azoknak az eseményeknek a helyszíneit, amelyek a franciaországi vallásháborúkat elindították.
7. Folytassátok az „Európa a korájukban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 8. Soroljátok fel, milyen változások történtek Franciaországban az abszolút monarchia kialakulásának időszakában.
9. **Páros foglalkozás.** OBeszélgétek meg és hasonlítsátok össze a németországi és a franciaországi vallásháborúkat. Véleményetek szerint milyen szerepet tölthettek be Európa életében. 10. Egy franciaországi polgár nevében írjatok levelet egy németországi ismerősötöknek arról, mihez vezetett a reformáció eszméinek elterjedése az országban.
11. Írjatok esszét „Vallásháborúk Franciaországban” címmel. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot.

10. § Az abszolút monarchia megszilárdulása Franciaországban

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyen szerepet játszott Franciaország történetében IV. Henrik uralkodása; hogyan szilárdult meg a Richelieu-féle abszolutizmus XIII. Lajos uralkodása idején; melyek voltak XIV. Lajos uralkodásának jellegzetességei; milyen szerepet játszott Jean-Baptiste Colbert a korabeli Franciaország történetében.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Mi az abszolutizmus (abszolút monarchia)? **2.** Melyek voltak az abszolutizmus kialakulásának előfeltételei Franciaországban? **3.** Soroljátok fel a változásokat, amelyek Franciaország kormányzásában bekövetkeztek az abszolutizmus kialakulásának korai időszakában. **4.** Soroljátok fel azokat az eseményeket, amelyek szerintetek a legfontosabbak voltak Franciaország XVI. századi — XVII. század eleji történetében.

1. Franciaország felemelkedése IV. Henrik idejében. IV. Henrik (1594—1610) „a jó király” melléknevet kapta. Uralkodása idején rendbetették az ország gazdaságát, amely a vallásháborúk idején hanyatlott; a lakosságtól beszedett adókat rendezték és csökkentették.

A gazdaság újjáépítése és fejlesztése érdekében hozott intézkedések mindenekelőtt Maximilien de Béthune Sully, Franciaország első minisztere nevéhez kötődik. Úgy vélte, hogy Franciaország gazdaságát csak úgy lehet újjáéleszteni, ha támogatják a mezőgazdaság és az ipar fejlődését.

A kézműveseket mentesítették a korlátozások alól, amelyeket a céhszabályok írtak elő, kedvező feltételeket teremtettek a manufaktúráknak. Korlátozták a külföldről történő árubehozatalt, valamint leállították a nyersanyagkivitelt. A termelés bővítése érdekében a manufaktúrák tulajdonosainak még segínyt is adtak a királyi kincstárból. Királyi privilegizált manufaktúrák voltak azok, amelyek selyem, porcelán és parfüm előállításával foglalkoztak.

IV. Henrik kormánya által Franciaország gazdasági életének újjáélesztése érdekében hozott intézkedések a korabeli európai közgazdászok körében népszerű **protekciónizmus** és **merkantilizmus** elvein alapultak.

A külpolitikában IV. Henrik a tengerentúli kereskedés ösztönözte. 1604-ben megkezdődött francia Kanada gyarmatosítása, melynek kormányzóvá a felfedező Samuel de Champlaine neveztek ki.

Franciaország legfőbb ellenségeinek Európában IV. Henrik a spanyol és az osztrák Habsburgokat tartotta. Igyekezett megakadályozni II. Fülöp spanyol királyt a reformáció elfojtásában, mivel tisztában volt azzal, hogy Spanyolország megerősödése Franciaország érdeke ellen van. Henrik és Sully elkerülhetetlennek tartották a háborút a Habsburgokkal, ezért készültek rá. A francia király megölése azonban megakasztotta az előkészületeket.

? Tekinthejtük-e IV. Henriket Franciaország jelentős államférfijának? Miért?

Protekciónizmus — az állam gazdaságpolitikája, amelynek során igyekszik megvédeni a saját előállítású árukat a külföldi konkurenciától.

Merkantilizmus — a kapitalizmus korai időszakának gazdaságpolitikája, melynek jellemzője az állam aktív beavatkozása a gazdasági folyamatokba, a külkereskedelem ösztönzése, a gyarmatosítás és a kereskedelmi háborúk.

IV. Henrik megölése. Charles-Gustave Housez festménye. XIX. század.

? Mutassátok be Richelieut, kiemelve azokat képességeket, amelyek a francia államférfiját jellemezték.

Richelieu bíboros. Philippe de Champaigne festménye. 1642.

Armand Jean du Plessis de Richelieu szegény nemesi családban született. Előbb katona szeretett volna lenni, majd inkább az egyház szolgálatát választotta. 22 évesen püspök lett. Kivételesen irodalmi képességekkel rendelkezett, kiváló oktatásban részesült, törekvő és energikus volt. Richelieu 31 évesen a hadügyek irányító lett. 1624-től kezdve tagja volt a királyi tanácsnak, később pedig államminiszter (a kormány feje) lett. 18 éven keresztül de facto irányította Franciaországot a meglehetősen határozatlan XIII. Lajos helyett. Ahogy az egyik kortárs találóan megjegyezte: „XIII. Lajos hordta a koronát, Richelieu pedig a jogart.”

2. A Richelieu-féle abszolutizmus megszilárdulása XIII. Lajos uralkodása idején. Az ország megszilárdítását folytatta Franciaország első minisztere XIII. Lajos király uralkodása idején (1610—1643), **Armand Jean du Plessis de Richelieu** bíboros. Egyik legfőbb feladatának tartotta a királyi hatalom tekintélyének megerősítését.

Richelieu-nak meggyőződése volt, hogy Franciaország egységének megteremtése a király korlátlan uralma alatt halaszthatatlan feladat, s ez nem lehetséges a hugenotta privilégiumok felszámolása nélkül az ország déli részében. A hugenották elleni háború, amely 1620-ban vette kezdetét, a királyi sereg győzelmével ért véget. A hugenották erődjait lerombolták. **1629-ben** megjelent a „restitúciós ediktum”, amely a hugenottáknak megengedte a szabad vallásgyakorlást, de sem helyőrséget, sem erődöket nem tarthattak fenn.

Richelieu határozott harcot folytatott a régi örökletes arisztokrácia ellen. Minden olyan tagját, aki nem vetette alá magát a király hatalmának, száműzték vagy elítélték, váraikat lerombolták. Kivégzés terhe alatt betiltották a párbajokat — a nemesek egymás elleni küzdelmeit. Megjelentek az intendánsok — királyi hivatalnokok a provinciákban, akik teljes felelősséggel tartoztak az adók beszedéséért és a rájuk bízott területeken a dolgok állásáért. Más hivatalnokoktól eltérően, akik vásárolták a hivatalukat, őket a király nevezte ki. Az intendánsok fokozatosan teljesen átvették az irányítást a provinciák felett, megerősítették a király hatalmát és ezzel együtt csökkentették a helyi nemesség befolyását. A központi apparátusban megnőtt a király által kinevezett titkárok befolyása, akik egy-egy területet felügyeltek.

Richelieu nagy erőfeszítéseket tett a katonai és a kereskedelmi flotta fejlesztése érdekében. Ebben az időben a Földközi-tenger Spanyolország uralta, amelyet Franciaország az ellenségének tartott. Franciaországnak ott csak 12 gályája volt. Richelieu erőfeszítéseinek köszönhetően a helyzet megváltozott. **1635-ben** a Földközi-tengeri francia flotta több tucat különböző típusú hajóból állt, összességében ezer ágyúval és több mint 5 ezer matrózzal.

A kereskedelmi flotta fejlesztésére Richelieu azért helyezett hangsúlyt, hogy biztosítsa a szabad kereskedelmet az Újvilággal és ott francia gyarmatokat hozzon létre. Támogatta a kereskedelmi társaságok létrehozását (az ő idején 22 ilyen társaság jött létre). Maga Richelieu is érdekelt volt az „Új Franciaország” kereskedelmi társaságban, amelynek feladata Kanada gyarmatosítása volt. Richelieu idejében Franciaország nagy hangsúlyt fektetett a gyarmatbirodalom kiépítésére, háborút vívott Angliával és Hollandiával az új területekért.

A külpolitikában az első miniszter mindent megtett annak érdekében, hogy az európai ügyekben javítsa országga presztízsét. **1635-ben** Franciaország beleavatkozott a harmincéves háborúba. Richelieu diplomáciai tehetségének kö-

szönhetően az ország elérte Spanyolország európai befolyásának csökkenését.

Richelieu nagy figyelmet fordított a tudomány és a kultúra fejlesztésére is, ám azok képviselőitől megkövetelte politikájának támogatását, ezzel igyekezve a francia abszolutizmus szolgálatába állítani őket. Kezdeményezésére újjászervezték a Sorbont (a párizsi egyetemet) és megalakult a francia akadémia.

Richelieu államférfiúi tevékenységének legfőbb eredménye a francia abszolutizmus megszilárdítása.

3. XIV. Lajos abszolutizmusa. Az abszolút monarchia kiépítése összességében XIV: Lajos uralkodása idején fejeződött be (1643—1715). Ötévesen lett Franciaország királya. Nevében anyja, Ausztriai Anna kormányozta az ország — de facto pedig — favoritja, és Richelieu utódja az első miniszteri posztton, Jules Mazarin bíboros. Folytatta Richelieu politikáját, amely Franciaország megerősítésére és a királyi hatalom megszilárdítására irányult.

Mazarin alatt Franciaország számára sikeresen lezárult a harmincéves háború. Az ország a korabeli Európa egyik vezető hatalma lett. Tervei megvalósításához Mazarinnak több pénzre volt szüksége, ezért új adókat vezetett be, ami kiváltotta a lakosság elégedetlenségét és az ország különböző régióiban tiltakozások kezdődtek.

1648-ban Franciaországban kormányellenes megmozdulás kezdődött, amely 1653-ig tartott. Ez az eseménysorozat Fronde néven került be a történelembe. Mazarin képes volt elfojtani a lázadás. A Fronde veresége hozzájárult a királyi hatalom megszilárdulásához.

Mazarin halála után XIV. Lajos bejelentette, hogy nem szándékozik új első miniszter kinevezni, hanem maga fog kormányozni. A király tetteivel bebizonyította, hogy méltó uralkodója a hatalmas európai államnak. A király akaratának legfőbb végrehajtója, a pénzügyek intendánsa, a kormányfő Jean-Baptiste Colbert volt. Az ő tevékenysége fémjelezte XIV. Lajos kormányának belpolitikáját.

A gazdaságban Colbert, akárcsak elődei, a protekcionizmus elveit érvényesítette. Magas vámokat állapított meg, ezzel megvédte a francia termelőket a külföldi áruk jelentette konkurenciától. Megtiltotta a nyersanyag kivitelét Franciaországból. Évente jelentős összegeket költöttek az utak fenntartására, javítására és építésére. Nagy energiákat fordítottak a francia gyarmatok megteremtésére és fejlesztésére.

Fejlődött a tengeri kereskedelem. Az állam támogatásával aktív tevékenységet folytatott a Kelet-Indiai és a Nyugat-Indiai kereskedelmi társaság. 1683-ban Franciaország volt a harmadik hatalom Európában Németalföld és Anglia után a tengeri kereskedelem volumenét illetően. A francia katonai flottáról való gondoskodás miatt Colbert-t annak „atyjának”

Ausztriai Anna. Peter Paul Rubens festménye. 1620—1625.

Ausztriai Anna, III. Fülöp spanyol király lánya, XIII. Lajos francia király felesége a korabeli Európa legszebb asszonyának számított. Férjével való kapcsolata azonban fokozatosan megromlott intrikákra, árulásra való hajlama miatt, és mert Franciaországban spanyol párti politikát igyekezett vinni. Ausztriai Anna és XIII. Lajos kapcsolatának szentelte nevezetes trilógiáját a XIX. századi francia író, Alexandre Dumas: „A három testőr”, „Húsz év múlva”, „Bragelonne vicomt”.

Fronde — társadalmi-politikai megmozdulás az abszolutizmus ellen Franciaországban a XVIII. század küszöbén; kormányellenes megmozdulások összessége, melyekre Franciaországban került sor 1648—1653-ban.

Mazarin bíboros. Pierre Mignard festménye. 1658—1660.

XIV. Lajos visszaemlékezéseiből (1661)

Azokkal a személyekkel kapcsolatban, akik a munkámat segítették, azt a döntést hoztam, hogy nem nevezek ki új első miniszter; és ha egyet-értenek velem... ez mindörökké el fog tűnni Franciaországból, mert nincs semmi méltatlanabb, mint azt látni, hogy egyik ember birtokolja az összes királyi hatalmat, a másik ember pedig — csak a királyi titult. Ennek érdekében a bizalmamat és előírásaim végrehajtását meg kellett osztani oly módon, hogy senki se kaphasson meg mindent... Ha az államért dolgozol — magadért dolgozol. A saját javad a mások dicsősége. Ha az első boldog, lelkes és hatalmas, akkor az, aki ennek a boldogságnak az okozója, dicsőségre tesz szert és, megfelelően, többje van, mint az alattvalói és saját maga, minden az övé, ami a legjobb az életben.

? 1. Páros foglalkozás. Beszéljétek meg és mondjátok el, hogyan értékelte XIV. Lajos a király szerepét és helyét az államban.

tekintették. Jelentősen nőtt a hajók száma és bevezették a kötelező tengeri szolgálatot. A hadsereg reformjának eredményeképpen az országnak immár 320 ezres serege volt, a legerősebb Európában. A pénzügyek irányításában Colbert konok volt és kegyetlenségbe hajlóan szigorú. Ezen a téren a visszaélések felszámolása érdekében különbírárságot hozott létre.

Colbert nagy figyelmet fordított a tudomány és a művészet fejlesztésére. Kezdeményezésére jött létre az irodalmi akadémia, a királyi tudományos akadémia, a királyi zenei akadémia és a királyi építészeti akadémia. Colbert javaslatára nyitották meg a párizsi obszervatóriumot. Gyarapította királyi könyvtárat, botanikus kertet, finanszírozta az új területek felfedezésére indult expedíciókat.

Erős pénzügy rendszer, megbízható hadsereg — ezek azok a dolgok, amire elsősorban támaszkodott a királyi abszolút hatalom XIV. Lajos idejében. A legfelsőbb bírói hatalmat is a király gyakorolta. Még a katolikus egyházzal való kapcsolatokat is úgy alakította XIV. Lajos, hogy az minden tekintetben tőle függjön. Az 1685. évi nantes-i ediktumot teljes egészében eltörölték, a kálvinizmust betiltották, több mint 200 ezer hugenottát rákényszerítettek, hogy hagyják el Franciaországot.

A külpolitikában XIV. Lajos sokat tett annak érdekében, hogy megakadályozza a Habsburg-uralmat Európában. Igyekezett növelni állama területét, elfoglalva szomszédos területeket.

XIV. Lajos 54 évnyi önálló uralkodása alatt Franciaország 32 évig háborúzott. 1667—1668-ban meghódította spanyol Németalföldet, ám az 1672—1678-as háború Hollandia meghódításáért kudarcot vallott. Franciaország veresége ebben, és a későbbi háborúkban — 1683—1684 (újraegyesítési háború), 1688—1697 (az augsburgi liga háborúja) és 1701—1713 (spa-

XIV. Lajos. Hyacinthe Rigaud festménye. 1701.

? Vizsgáljátok meg az időszak franciaországi történelmi személyiségeinek portréit (52—55. oldal). A művészek a megörökített személyek mely jellemvonásait igyekeztek kiemelni? Indokoljátok meg véleményeteket.

nyol örökösödési háború) — úgy a katolikus, mint a protestáns államok ellenállásának volt a következménye, hogy megakadályozzák a királyt egész Európa alárendelésében.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- IV. Henrik uralkodása alatt Franciaországban talpraállították a valásháborúkban lerombolt gazdaságot, a király megerősítette hatalmát és az ország nemzetközi tekintélyét.
- Richelieunek megkülönböztetett helye van Franciaország történetében. Sokat tett az ország tekintélyének növelése érdekében.
- Colbert gazdaságpolitikájával hozzájárult Franciaország megerősödéséhez. Ám tevékenysége sokszor összeegyeztethetetlennek bizonyult XIV. Lajos állandó háborúskodásaival.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Történelmi ábécé” című oktatójátékkal.
Játékszabály. A pedagógus megnevezi az ábécé egy betűjét. Az egyes tanulók meghatározott idő alatt felírják azokat a szavakat, amelyek kapcsolódnak a paragrafus témájához és ezzel a betűvel kezdődnek. Az nyer, aki a legtöbb szót írja össze.
2. Értékeljétek IV. Henrik uralkodását. 3. Milyen szerepet játszott Franciaország történelmében az első miniszter Richelieu? 4. Osztályfoglalkozás. Hogyan hatottak Franciaország fejlődésére XIV. Lajos király és Colbert cselekedetei??
5. Mutassátok meg a térképen (47. oldal) azokat a helyeket, amelyek fontos szerepet játszottak Franciaország történelmében ebben az időszakban. 6. Folytassátok az „Európa a korájukban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 7. Töltsétek ki a „Franciaország fejlődése 1594—1715-ben” című táblázatot.

Király, uralkodásának évei	Kormányának feje	Belpolitika	Külpolitika

8. **Kiscsoportos foglalkozás.** Nézzetek utána pótlólagos forrásoknak Franciaország XVI. századi — XVIII. század eleji uralkodóiról és kormányfőiről. Beszéljétek meg és értékeljétek tevékenységüket. véleményetek szerint milyen erkölcsi elvek vezérelték a francia uralkodókat és kormányfőket ebben az időszakban. Indokoljátok meg véleményeteket. 9. Egy IV. Henrik, XIII. Lajos vagy XIV. Lajos idejében (szabadon választható) élt francia nevében íratok levelet egy másik országban élő rokonotoknak a Franciaországban uralkodó állapotokról. Szükség esetén nézzetek utána pótlólagos forrásoknak. 10. **Fejlesztő foglalkozás.** IV. Henriket Franciaországban „a jó királynak” nevezték. Véleményetek szerint hogyan lehetne nevezni XIII. Lajost és XIV. Lajost? Miért?

Kronológia

- **1629** — a „restitúciós ediktum” elfogadása.
- **1685** — a kálvinizmus betiltása Franciaországban XIV. Lajos rendeletével.

Jean-Baptiste Colbert. Philippe de Champaigne festménye. 1655.

A francia akadémia tagjai XIV. Lajos figyelmébe ajánlják az akadémia szótárát. Jean Mariette alkotása. Metszet. 1694.

11. § A Habsburgok államai. A németalföldi nemzeti-felszabadító háború

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mi történt a Habsburgok államaival V. Károly lemondása után; milyen volt Németalföld helyzete a spanyol Habsburgok uralma alatt a XVI. században; mik voltak az okai és hogyan vette kezdetét a németalföldi nemzeti-felszabadító háború; milyen politikát folytatott Németalföldön Alba herceg és hogyan tudott győzni a felkelés az ország északi részében; milyen eredménnyel záródott, mi volt a jelentősé-

ge és mik voltak a következményei a németalföldi nemzeti-felszabadító háborúnak.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Mutassátok meg a térképen a Szent Római Birodalom területét V. Károly uralkodásának végén. **2.** Mikor és milyen körülmények között mondott le a trónról V. Károly? **3.** Melyik voltak Kálvin János tanításainak sajátosságai? **4.** Miért volt vonzó a kálvinizmus a burzsoázia számára?

? Milyen szerepet játszott II. Fülöp spanyol király a korabeli Európában? Indokoljátok meg a véleményeket.

I. Ferdinánd. Idősebb Hans Bocksberger festménye. XVI. század.

1. A Habsburgok államai a XVI. század második felében. Miután 1556-ban V. Károly lemondott a trónról, a Habsburgok államait felosztották. Spanyolországot, Németalföldet és Itáliát megkapta a fia, II. Fülöp (1556—1598), az osztrák területeket és a császári címet pedig fivére, I. Ferdinánd (1556—1564). Ez a felosztás összességében pozitív hatással volt a birodalom helyzetére. A buzgó katolikus II. Fülöptől eltérően a kompromisszumokra hajlamos I. Ferdinánd az egyik megalkotója volt az augsburgi vallási békének.

A XVI. század második felében — a XVII. század elején I. Ferdinánd képes volt megőrizni a birodalom területi egységét és a vallási békét annak köszönhetően, hogy a felmerülő problémákat elsősorban jogi eszközökkel (erőszak alkalmazása nélkül) igyekezett megoldani.

A katolikusok, a lutheránusok és a kálvinisták között feszültség azonban fennmaradt. A tridenti zsinat határozatainak hatására aktivizálódott az ellenreformáció. Egyes német fejedelemségekben a katolikusok üldözni kezdték a protestánsokat. Ehhez hozzáadódott a birodalmi renddel szemben növekvő elégedetlenség.

II. Fülöp, megörökölve apja trónját és az uralma alatt álló területek nagy részét, nemcsak európai, hanem újvilági területek fölött is uralkodott. Ebből eredt az a korabeli mondás, hogy „országában sosem nyugodott le a nap”. II. Fülöp magát a katolikus egyház védelmezőjének nyilvánította a protestantizmussal, az iszlámmal és az eretnekséggel folytatott harcban. Az 1580. évi ibériai unió által Portugália királya lett és megkapta annak összes gyarmatát.

II. Fülöp segített Franciaország katolikus hatalmának legyőzni a hugenottákat a vallásháborúkban. Igyekezett meghódítani a protestáns Angliát, azonban tengeri csatában vereséget szenvedett tőle. Az 1571. évi lepantói győzelem után

II. Fülöp megvédte a török agressziótól a Földközi-tenger nyugati partvidékét. Nagy próbatétel volt a király számára a németalföldi helyzet. Politikája **nemzeti-felszabadító háborúhoz** vezetett a spanyol uralom ellen, ami a felkelők győzelmével végződött.

2. Németalföld Spanyolország uralma alatt a XVI. században.

Spanyolország hatalmas birtokai közül nagyon eltért Németalföld. A XVI. század közepén azt a területet foglalta el, ahol ma Hollandia, Belgium, Luxemburg és Észak-Franciaország található.

Itt nem voltak termékeny földek, hasznos ásványok, az ország állandóan szenvedett az árvizektől. Legfőbb gazdagságát a munkaszerető emberek jelentették. Büszkeséggel állították: „Isten teremtette az eget, mi pedig — a szárazföldet.” a németalföldiek elhódították a tengertől a földet, ahol új mezőket hoztak létre, településeket emeltek.

Németalföld 17 tartományra tagolódott, melyek fejlettségi szintje eltérő volt. Az északi területek a szabad parasztoké voltak, akik gyakran alkalmaztak bérmunkát. Itt kezdtek kialakulni a piaci viszonyok. A déli részén a földek nagyobb része a nemesek tulajdonában volt. Szabad parasztok dolgoztak rajtuk, akik a földhasználatért robotot teljesítettek. Ennek ellenére délen is kialakultak a piaci viszonyok, különösen az iparban. Messze földön híresek voltak a flamand szövömanufaktúrák, melyekben textileket, selymet, szőnyeget állítottak elő.

A nagy földrajzi felfedezéseket követően Németalföld az új kereskedelmi utak kereszteződésébe került, Antwerpen pedig a világkereskedelem központja lett. A gazdasági növekedésnek köszönhetően Németalföld lett Európa legsűrűbben lakott területe.

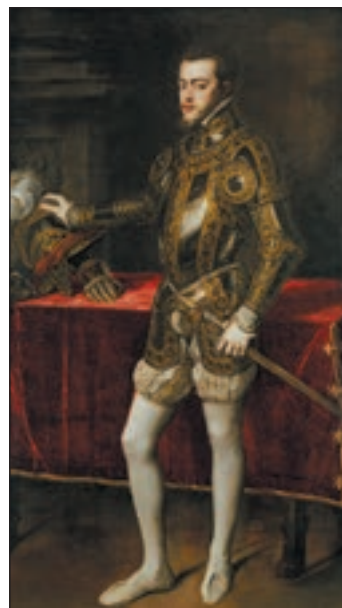
A XV. század második felében Németalföld a Szent Római Birodalom kötelékébe került. Ez a viszonylag kis területet négyszer annyi jövedelmet biztosított számára, mint az összes újvilági birtok. Ám a nagy adók, amiket a németalföldiek fizettek, a birodalom háborúira mentek el, amelyeket a szomszédos európai országokkal, az Oszmán Birodalommal és Németország protestáns fejedelemségeivel folytatott. A németalföldiek ezeket a háborúkat fölöslegesnek és károsnak tartották, mivel nagy kereskedelmi partnereik ellen zajlottak. A reformáció eszméinek terjedésével először jelentős számú híve lett a lutheránizmusnak, később pedig — a kálvinizmusnak. Az ezek elleni harc érdekében a birodalom Németalföldre is kiterjesztette az inkvizíció tevékenységét és külön törvényeket hozott a protestánsok ellen.

A protestánsok hatalom általi üldözése elégedetlenséget és a társadalmi feszültség növekedését váltotta ki.

Németalföld — történelmi régió a Rajna, a Schelde és a Maas folyó torkolatvidékén és az Északi-tenger partján.

Nemzeti-felszabadító háború — a népek fegyveres harca az idegen uralom ellen és saját helyzetük javítása érdekében.

? Egyetértetek-e azzal, hogy a spanyol uralom hátráltatta Németalföld fejlődését a XVI. században? Indokoljátok meg a véleményeket.

II. Fülöp. Tiziano Vecellio festmény. 1551.

A spanyol uralom elleni németalföldi nemzeti-felszabadító háború (1566—1648) okai

Politikai

A spanyol hatalom ignorálta a helyi nemesség és burzsoázia jogait

Vallási

A spanyol hatalom kegyetlenül üldözte a kálvinizmus követőit

Gazdasági

A spanyol adópolitika ellentétes volt Németalföld gazdasági érdekeivel

Pszichológiai

A spanyol hatalom erőszakos fellépése, amely feldühítette a németalföldi társadalmat és táplálta az elnyomók elleni bosszúvágyukat

? Helytálló-e az az állítás, hogy a németalföldi nemzeti-felszabadító háborút II. Fülöp spanyol királynak a régióban folytatott politikája váltotta ki? Miért?

3. A németalföldi nemzeti-felszabadító háború okai és kezdete. A németalföldi helyzet, melyet II. Fülöp politikája alakított ki, és amely arra irányult, hogy katolikussá tegye, egyre bonyolultabbá vált. A területen növelték a spanyol katonaság számát, a hatalom teljes egészében a spanyolok híveiből álló Államtanács kezében összpontosult. Alapítottak 14 új püspökséget, aktivizálta tevékenységét az inkvizíció, megkezdődött az eretnekek üldözése. II. Fülöp megtiltotta a németalföldi kereskedőknek, hogy az Újvilággal kereskedjenek és 40-szeresére emelték a gyapjú vámját, amit Spanyolországból vásároltak. Németalföldön bezárták a szövö-manufaktúrákat, sok ember lett munkanélküli.

1565-ben a németalföldi nemesek Pármai Margithoz, a spanyol király németalföldi helytartójához fordultak, hogy állítsa le az inkvizíciót és hívja össze a parlamentet (Staten-Generaal). Egyik tanácsadója a szerényen öltözött nemeseket geuseknek, azaz koldusoknak nevezte. Később mindenkit így kezdtek nevezni, aki Németalföldnek a spanyol hatalom alóli felszabadításáért harcolt. Jelképünk II. Fülöp portréja volt a következő felirattal: „Hűségesek a királyhoz a koldusért.” Ezzel utaltak a sikertelen közbenjárásra és hogy a spanyol hatalom folyamatosan pusztította Németalföldet. A spanyolok elleni németalföldi szabadságharc vezetője Orániai Vilmos (Nassaui Vilmos orániai herceg) volt.

A spanyol uralommal szemben növekvő elégedetlenség körülményei közepette a kálvinista hittérítők határozottan elítélték a katolikus „bálványimádatot”, értve alatta az ikonokat, és azok lerombolására szólítottak fel.

Németalföldön mindenütt spontán lázadások törtek ki. **1566** nyarán a lázadások szabadságharccá terebélyesedtek a spanyol hatalom és a katolikus egyház ellen. A felfegyverzett kézművesek és parasztok lerombolták a templomokat, kolostorokat, elégették az ikonokat. Az ikonégetők megmozdulása néhány nap alatt a 17 tartományból 12-re áttért. Ezzel kezdetét vette Németalföld nemzeti-felszabadító háborúja a spanyol uralom ellen.

A megrémült Pármai Margit kész volt engedményeket tenni, ha a németalföldiek leteszik a fegyvert. Azonban nem így történt. II. Fülöp utasítására 1567-ben Németalföldre

Pármai Margit.
Antonis Mor festménye. 1562.

érkezett a 10 ezres spanyol sereg Fernando Álvarez de Toledo (Alba herceg) vezetésével. Az inkvizíció tüzevel és vásárral fogott hozzá Németalföld „lecsillapításához”. Rögtönítélő bíróságot (ún. „Vértörvényszéket”) állított fel, amely korlátlan hatalommal rendelkezett. A lázadók vagyonát elkobozták. Növelték az adókat. Az első három hónap alatt 1,8 ezer embert végeztek ki. Az üldöztetéseket elől számos ember elmenekült a tartományból.

1569 márciusában Alba herceg új adók bevezetését határozta el Németalföldön: 10% bármely termék eladása után, 5% — földbirtok eladása után és 1% — ingó és ingatlan vagyok eladása után. Mivel minden áru több kézen ment keresztül, mielőtt a fogyasztóhoz került, Németalföldön a gazdasági élet hanyatlott. „Jobb az Istennek és a királynak megőrizni egy elszegényedett és lerombolt országot — mondta Alba herceg —, mint meghagyni virágzó állapotban az ördög és követői — az eretnekek számára.”

Az egész ország felháborodott. A németalföldiek megértették, hogy nincs mit veszteniük.

4. A szabadságharc győzelme a tartomány északi felében. A háború befejezése. Németalföld lakossága harcra kell a spanyol hatalom ellen. 1572-ben a geusek tengeri hajói horgonyt vetettek Brielle kikötőjében. A város lakosaival összefogva megsemmisítették a spanyol helyőrséget, nagy tengeri hajóhadat szerveztek és megkezdték a partvidék felszabadítását, távol tartva a spanyol erősítést szállító hajókat. Az erdőkben megjelentek az erdei geusek csapatok. A lakosság minden eszközzel támogatta őket.

A szabadságharc kiterjedt Németalföld teljes északi területére. Alba herceg „parasztlázádnak” minősítette és hozzá tette: „Figyelemre sem méltó.” Azonban tévedett. A lázadók északon győzelmet arattak és kiszorították a spanyolokat. A lázadás vezetőjének Orániai Vilmost hívták meg. A herceg elfogadta a felkérést és 1572-ben Hollandia, Zeeland, Flandria és Utrecht felszabadított területének kormányzója lett.

Az 1573—1576 közötti időszak volt a legnehezebb a lázadók számára. A spanyol sereg pusztította a lázadókat támogató németalföldi városokat.

1575-ben Spanyolország csődöt jelentett, felfüggesztette a németalföldi zsoldosok kifizetését, amire azok fosztogatni kezdtek és erőszakoskodtak a helyi lakossággal. Felgyújtották Antwerpent, ahol a tűzvészben és az általános mészárlásban 8 ezren haltak meg. A németalföldiek nagy részét ez arra készítette, hogy összefogjanak a spanyol sereg ellen.

1579 őszén az északi (kálvinista) és a déli (katolikus) tartományok aláírták a genti egyezményt, amely vallási békét hirdetett és összefogást a spanyol erővel szemben. A szövetség három évig állt fenn.

I. Vilmos orániai herceg (A Hallgatag). Adriaen Thomasz Key festménye. 1579.

Fernando Álvarez de Toledo (Alba herceg). Antonis Mor festménye. 1549.

? Vizsgáljátok meg a történelmi személyiségek portréit az 56—59. oldalon. Készítsetek valamelyikükről prezentációt. Vegyétek igénybe a tankönyv elektronikus mellékletében található emlékeztetőt.

R. Butenko ukrán történész összehasonlította a németalföldi nemzeti-felszabadító háborút és az ukrán nép nemzeti-felszabadító háborúját a XVII. század közepén. Rámutatott, hogy mind Németalföld, mind az ukrán területek fontos gazdasági szerepet tölthettek be abban az államban, amelyhez tartoztak. Németalföldön zajlott a farmergazdálkodás fokozatos bevezetése. Az ukrán területeken filvarkok, majorsági gazdaságok alakultak ki, a déli részeken pedig, ahol a kozák telelőket alakították ki, a farmergazdálkodáshoz hasonló tevékenységet folytattak. Mind a Németalföldön, mind az ukrán területeken a politikai, nemzeti-vallási és szociális-gazdasági elnyomás váltotta ki az elégedetlenséget. Németalföldnek a spanyol abszolutizmus elleni harcához Európa összességében pozitívan viszonyult. Az ukrán területeken a háború a harmincéves háború befejezése után vette kezdetét, amely kimerítette Európát és nem kívánt a szomszédságában egy erős ukrán államot. A németalföldi háború csak az északi tartományokban ért véget győzelemmel. Az új állam Európa egyik gazdaságilag fejlett állama lett. Ukrajna számára a háború tragikus véget ért: független államot nem sikerült teremteni. A háború, az éhínség, a betegségek stb. következtében a korabeli ukrán területek lakosságának 60–70%-a elpusztult.

Köztársaság — államforma, amelyben a hatalom forrása a nép, az államhatalmi szerveket meghatározott időre választják; három hatalmi ág létezik — törvényhozó, végrehajtó és bírói.

Oligarchia — politikai rendszer, amikor az államban a politikai és a gazdasági hatalmat emberek egy kis csoportja gyakorolja, valamint ennek a csoportnak a megnevezése.

1569-ben három tartomány képviselői, akik elégedetlenek voltak a kálvinisták tetteivel, aláírták az arrasi uniót és elismerték II. Fülöp hatalmát. Később még két tartomány csatlakozott hozzájuk. Válaszul erre még ugyanabban az évben öt északi kálvinista tartomány elfogadta az utrechti uniót és szövetséget alkotott, amely lerakta az alapjait az északi független államnak. Később még két tartomány csatlakozott hozzá. Ez volt Hét Egyesült Németalföldi Köztársaság (Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden), a mai Hollandia elődje.

Az új állam kényszerből lett köztársaság, mivel Anglia és Franciaország uralkodói, akiknek felajánlották a koronát, visszautasították az ajánlatot.

A Hét Egyesült Németalföldi Köztársaság és Spanyolország szembenállása 1648-ig folytatódott. A háború a műnsteri békeszerződéssel ért véget, amely a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke része volt. Spanyol uralom alatt maradtak Németalföld déli tartományai (a mai Belgium).

5. A németalföldi nemzet-felszabadító háború jelentősége és következményei. A spanyol uralom elleni nemzeti-felszabadító háború győzelme eredményeképpen függetlenné vált Németalföld északi része, ahol lehetővé vált az új társadalom alapját képező protestantizmus felvirágzása. Kialakult a holland (az északi tartományokban) és a flamand (a déli tartományokban) nemzet, akik egy nyelvet beszéltek, de eltérő volt a vallásuk.

A mai kutatók a Holland Köztársaság államformáját **oligarchikus (bürger) köztársaságként** írják le.

Németalföld északi részében a nemzeti-felszabadító háború győzelme kedvező feltételeket teremtett a kapitalista viszonyok meghonosodásának. Gyors fejlődésnek indult a kereskedelem, délről számos vállalkozó ide telepítette át a manufaktúráját. Mind gyorsabban fejlődött a tengerhajózás. A XVII. század közepén a Holland Köztársaság katonai-tengeri és kereskedelmi flottája kétszer akkora volt, mint Franciaországé és Angliáé együttesen. Hatalmasra nőtte ki magát a Holland Kelet-Indiai Kereskedelmi Társaság, amelyet a kortársak úgy neveztek, hogy „állam az államban”.

A Holland Köztársaság kikötői közül az első helyre Amsterdam került, amelyik átvette Antwerpen szerepét. A XVII. század elejére lakosainak száma meghaladta a 100 ezret. Naponta a kikötőjében közel 2 ezer hajó horgonyzott különböző országokból. Európa legfőbb piacává alakult az indiai áruk, a gabona, a hal, a szörme és a faanyag kereskedelemben. Amsterdam lett az egyik európai pénzügyi központ is 1609-ben az Amszterdami Nemzeti Bank megalapításával.

Németalföld déli területei egy ideig még Spanyolország fennhatósága alatt maradtak. Ez az uralom negatív hatással volt a területre, ahonnan a kultúra képviselői, az értelmiség, a vállalkozók, a bankárok északra menekültek.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI. század második felében a Habsburgok által uralt területek, akárcsak korábban, fontos szerepet játszottak Európa életében.
- A németalföldi nemzeti-felszabadító háború volt az első eset, hogy egy lázadás valamelyik idegen uralom ellen sikerrel ért véget a korabeli Európában.
- A lázadók győzelme Németalföld északi felében a korai újkorban egy új állam — Hollandia megalakulásához vezetett.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Három mondat” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A pedagógus megjelöl egy témát, amelyet a tanulóknak három mondatban kell kifejteniük. Az nyer, aki a legrövidebb, tartalmilag helyes válaszokat adja. Az értékelés megkönnyítésére a feladatot írásban is el lehet végezni.
2. Milyen volt a Habsburg területek helyzete a XVI. század második felében? Indokoljátok meg véleményeketeket. 3. Ismertessétek Németalföld helyzetét a nemzeti-felszabadító háború küszöbén. 4. Soroljátok fel a németalföldi nemzeti-felszabadító háború okait és azt elindító eseményeket. 5. Hogyan vezetett győzelemhez a lázadás északon és mivel ért véget a háború? 6. Ismertessétek a németalföldi nemzeti-felszabadító háború jelentőségét és következményeit. 7. **Osztályfoglalkozás.** Véleményetek szerint Spanyolország, amelyik a korabeli Európa egyik leghatalmasabb állama volt, miért nem volt képes elnyomni a németalföldi lázadást?
8. Mutassátok meg a térképen azoknak az eseményeknek a helyszíneit, ahol a németalföldi nemzeti-felszabadító háború kibontakozott. 9. Folytassátok az „Európa a korai újkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal).
10. **Kiscsoportos foglalkozás.** Osszátok fel a szerepeket és mondjátok el, milyennek látták a németalföldi nemzeti-felszabadító háborút a németalföldi katolikusok, a németalföldi kálvinisták és a spanyol hatalom képviselői? 11. **Osztályfoglalkozás.** Milyen következtetésre lehet jutni a németalföldi nemzeti-felszabadító háború és az ukrán nép XVII. századi közepén zajló nemzeti-felszabadító háborúja összehasonlításából? 12. Fejtsétek ki véleményeket a németalföldiek társadalmi aktivitásáról és felelősségérzetéről, ami a nemzeti-felszabadító háború idején megnyilvánult. Szükség esetén nézzetek utána pótlólagos információknak.

Kronológia

- **1566 — 1648** — Németalföld nemzeti-felszabadító háborúja.
- **1579** — az utrechti unió megalakítása.

Hajóépítés egy amszterdami hajógyárban

A XVII. század elején a hollandok elfoglalták Észak-Amerika keleti partvidékét és Új-Hollandiának nevezték el. Itt alapították Új-Amszterdam városát. Később az angolok átnevezték Új-Yorknak — New York. A város egyik negyede — a Harlem — megtartotta holland elnevezését. 1648-ban a hollandok kiszorították Afrika déli részéből a portugálokat és megalapították Fokföld gyarmatot. A XVII. század folyamán Hollandia hatalmas gyarmatbirodalomná vált.

12. § Anglia

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyen változások történtek az angol társadalomban a XVI. században; hogyan zajlott a reformáció az országban és erősödött meg a királyi hatalom; hogyan keletkezett a puritán mozgalom; milyen volt I. Erzsébet uralkodása, Anglia és Skócia viszonya; hogyan hódította meg Anglia Írországot és harcolt Spanyolországgal a tenger uralásáért.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. **Osztályfoglalkozás.** Melyek voltak Anglia fejlődésének sajátosságai a XV. század végén? 2. Mi a reformáció? 3. Mely államoknak volt a legtöbb gyarmata a nagy földrajzi felfedezéseknek köszönhetően?

? Miről tanúskodtak azok a változások, amelyek a XVI. századi Anglia gazdaságában és társadalmában végbementek. Indokoljátok meg véleményeket.

Falusi élet a XVI. században. Koraújkori miniatúra.

1. Változások a gazdaságban és a társadalomban. A XVI. században Anglia területét tekintve kis méretű ország volt. Jelentéktelen birtokokkal rendelkezett Írországból, Skóciából sem tartozott hozzá. A XVI. század elején Anglia lakossága mintegy 3 millió fő volt, a század végére ez 4 millióra nőtt (Skócia nélkül). Alapvetően agrárország volt: városokban a lakosság 10–20%-a élt. A föld a fölbirtokosok és a király tulajdonában volt. A parasztok többségének nem volt saját földje, a földhasználatért pénzbeli bérleti díjat fizetett.

Anglia számára valóságos sokkot okozott az „árforradalom”, aminek következtében a földbirtokosok a bérleti díjat 3–7-szeresére emelték. A parasztok elvesztették gazdaságukat és koldusok lettek.

Az ipar alapvető terméke a posztó volt. Az iránta való kereslet növekedése a manufaktúris terjedés elterjedését eredményezte az országban.

A nagy földrajzi felfedezések eredményeképpen Anglia az Európa és Amerika közötti kereskedelmi utak kereszteződésébe került. Ez lökést adott a külkereskedelem fejlődésének. Az áruszállítás biztonságosabbá tétele érdekében a XV. század 70-es éveiben alakultak az első angol kereskedőszövetségek. A XVI. századtól új kapitalista **részvénytársaságokat** alapítottak. A kereskedők egyesítették a tőkéjüket és részvénytársaságokat alapítottak, amelyből a befektetés arányában részesedtek.

A XVI. századi Angliában a mezőgazdasági fejlődés sajátossága volt az agrárforradalom kezdete. Miután nőtt a gyapjú iránti kereslet, ami a posztó alapanyaga volt, fejlődésnek indult a birkatartás. A földbirtokosok birtokaikat legelőkké alakították. A legelők alapterületének növelésével kisajátították a faluközösséget földjeit és bekerítették azokat. Ez a folyamat a **bekerítés** elnevezést kapta.

A bekerítések eredményeképpen Angliában új társadalmi rétegek alakultak ki — az újnemesek és a falusi bérmunkások. Az újnemesek jövedelme a birkatartásból és a gyapjúértékesítésből származott. Az új társadalmi rétegek kialakulása arról tanúskodott, hogy az angliai falvakban is kialakulóban voltak a kapitalista viszonyok.

Részvénytársaság — egyéni tőketulajdonosok tökegyesítési társasági formája.

Agrárforradalom — a mezőgazdaságban áttérés a természeti gazdálkodásról az árutermelésre, a kisgazdaságok felszámolása és a földterületek nagybirtokosok, bérlők kezében való összevonása. Ezeknek a változásoknak a legfőbb eredménye a kapitalista piaci viszonyok kialakulása volt.

A hatalom igyekezett megakadályozni a bekerítéseket. VIII. Henrik király az 1516. évi statútummal megtiltotta a szántóföldek legelőkké alakítását, az 1533. évi statútummal pedig 2 ezerben maximalta az egy birtokos által tartható birkák számát. Az 1597. évi statútumban I. Erzsébet királynő elrendelte a falusi birtokok helyreállítását. Ám ez már hiábavaló volt.

A manufaktúrák és az újnemesek gazdasági nem tudtak munkát biztosítani a földjüktől megfosztott parasztnak. A városokat megtöltötték a koldusok. A XVII. század elején csak Londonban 50 ezer koldus volt. VIII. Henrik törvényeket adott ki a koldulás ellen. Kéregetni csak a rokkantaknak és az öregeknek volt szabad; azokat pedig, akik képesek voltak dolgozni, megverték és hazazavarták. Ha a koldust másodszor is rajtakapták — ismét megverték és letépték a fél fülét. Akit harmadszor is tetten értek — kivégezték. VIII. Henrik uralkodása idején 72 ezer embert végeztek ki. Törvényeit „véres törvényeknek” nevezték.

VI. Edvárd király tovább szigorította ezeket a törvényeket. Azt az ember, aki nem dolgozott, rabszolgának adták ahhoz az emberhez, aki feljelentette. Ha a rabszolga megszökött, akkor a homlokára vagy az arcára bélyeget sütöttek és örökös rabságba vetették. A második szökésért második bélyeget sütöttek rá, a harmadikért — kivégezték.

2. Királyi reformáció. A királyi hatalom megerősítése. A XVI. századi Angliában a Tudor dinasztia uralkodott. Az időszakot az abszolutizmus megerősödése jellemezte. VII. Henrik király (1484—1509) elvette a lehetőséget a báróktól, hogy harcoljanak ellene azzal, hogy megtiltotta tüzérség és fegyveres csapatok fenntartását. A nemesek fölött a Csillagkamara (Court of Star), a közbiztonsági bíróságok kiegészítései ítéleztek. VIII. Henrik uralkodása idején a legfelsőbb államigazgatási szerv a Titkos Tanács volt. Ám Franciaországtól és Spanyolországtól eltérően, ahol a rendi-képviselői szervek működését gyakorlatilag felfüggesztették, Angliában megőrizte fontos szerepét a parlament. Az angliai abszolút monarchia jellegzetességeihez tartozott még, hogy a grófságok önkormányzattal rendelkeztek és volt állandó hadsereg.

VIII. Henrik uralkodása idején (1509—1547) Angliában kezdetét vette a reformáció. Itt a folyamat „felülről” indult — a király tevékeny közbeavatkozásával, ezért királyi reformációnak is nevezték. A reformációhoz az indokot az szolgáltatta, hogy VII. Kelemen római pápa nem engedte meg VIII. Henrik házasságának felbontását első feleségével — Aragóniai Katalin spanyol hercegnővel. Ekkor VIII. Henrik rákényszerítette a papokat, hogy fogadják el a döntést, miszerint a király az angliai egyház feje. Ezután akadály nélkül elvált és új házasságra lépett a szépséges udvar-

Bekerítések — a közösségi földhasználat felszámolása a parasztnak a földektől való erőszakos megfosztása révén, melyeket később a földtulajdonosok bekerítettek az elsődleges tőke felhalmozása időszakában.

A XVI. században London gyors gazdasági fejlődésnek indult, a világ egyik legnagyobb kikötővárosává, kereskedelmi és pénzügyi központjává vált. Megkezdődött London City — a belváros kialakulása, ahol a bankok a kereskedelmi nagyvállalatok kaptak helyet.

? Soroljatok fel az angliai reformációval kapcsolatos eseményeket.

VIII. Tudor Henrik. Ifjabb Hans Holbein festménye. 1540.

? Képzeljétek el, hogy idegenvezetőként vagytok a múzeumban XVI. századi portrékat tartalmazó termében. Ismertessétek meg a látogatókat a képeken látható személyiségekkel (63., 67. oldalak).

Anglikán egyház — államegyház Angliába, amely az országban XVI. században, a reformáció időszakában alakult ki. Az összes protestáns egyház közül ez őrizte meg a legtöbb katolikus vonást.

VIII. Henrik idején a parlament döntése értelmében bezárták az összes kolostort, vagyonuk pedig befolyt a királyi kincstárba. A földeket megvették vagy bérelték az újnemesek és a burzsoázia tagjai, hogy saját gazdaságokat alakítsanak ki. Ennek köszönhetően az egyház reformja elősegítette Angliában a piacgazdaság fejlődését. Ezzel egyidejűleg több tízezer angol szerzetes menedék nélkül maradt és sújtották őket a koldulás elleni „véres törvények”. Minden angoltól elvárták az anglikán egyház feltétel nélküli elismerését, annak megtagadását ugyanúgy büntették, mint a hazaárulást. A lutheranizmushoz hasonlóan a hit általi megváltást hirdették, ám Angliában megőriztek két szentséget: a keresztelest és az úrvacsorát. Az istentisztelet csak angol nyelvű lehetett, a kormány által jóváhagyott imakönyv alapján. Minden egyéb tekintetben az új vallás a katolikusra hasonlított, megmaradt az ikontisztelet, az ünnepélyes körmenek stb.

? Tekinthejtük-e I. Erzsébetet Anglia egyik kiemelkedő uralkodójának? Miért?

Puritánok (latin purus — tiszta) — angol protestánsok, akik nem ismerték el az állami egyház hatalmát, a katolicizmus maradványainak felszámolásáért és a reformáció elmélyítéséért léptek fel az országban; a kálvinizmus követői Angliában a XVI—XVII. században.

hölgygel, Boleyn Annával. Amikor VII. Kelemen kiátkozással fenyegette meg a király, a parlament **1534-ben** elfogadta a szupremácia (főhatalom) törvényt, amellyel az anglikán egyházat kivonta Róma főhatósága alól és VIII. Henriknek rendelte alá. Ezzel létrejött az **anglikán egyház**.

A következő uralkodó, VI. Edvárd (1547—1553) folytatta az egyházi reformok. Minden istentiszteletet angol nyelven tartottak, egyszerűsítették az egyházi szertartásokat. A régi nemesek és a falusiak jelentős része a katolikus vallás híve maradt, mivel az új vallást a bekerítés jelenségével hozták összefüggésbe.

A katolikus **I. Tudor Mária** királynő uralkodása idején (1553—1558) Angliában kísérlet történt a régi katolikus vallásra való visszatérésre. A királynő megújította a katolikus egyházat, elkezdte kivégezni a protestánsokat, amiért a „Véres Mária” melléknevet kapta. Ő az anglikán egyház már meglehetősen mély gyökereket eresztett a társadalmi életben. Senki sem akarta visszaadni sem a földeket, sem a vagyont a kolostoroknak.

I. Tudor Mária halála után a korona I. Erzsébetre szállt (1558—1603). Megújította az anglikán egyházat. A katolikusokkal szemben szigorú törvényeket hoztak. 1571-ben elfogadták a „harminckilenc cikket” (a hit szimbólumát), amely az anglikán egyház alapelveit tartalmazta.

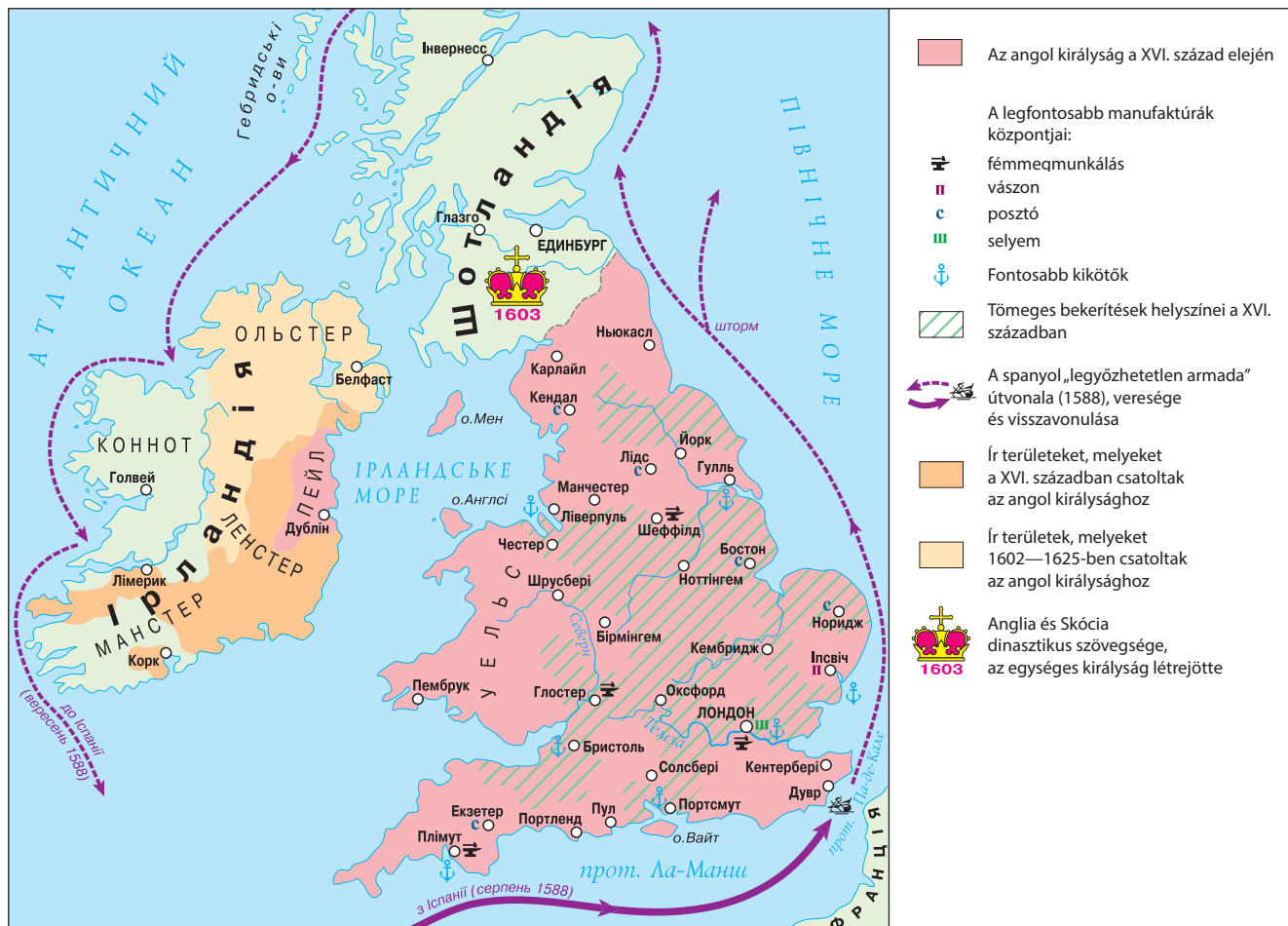
3. A puritán mozgalom kibontakozása. A burzsoázia egyes tagjai elégedetlenek voltak a reformáció korlátozottságával, a kálvinizmus eszméit hirdették. Az anglikán egyháznak a katolicizmus maradványaitól való „megtisztításáért” szálltak síkra. Őket nevezték **puritánoknak**. Fokozatosan kiváltak az anglikán egyházból és saját egyházközségeket alkottak élén a közösség által megválasztott igehirdetők (ún. vének) álltak.

A puritánok bíztak I. Erzsébet támogatásában, ám tévedtek. A királynőnek nem tetszett az a követelés, hogy az egyházat válasszák el az államtól és a királyi hatalmat rendeljék alá az egyháznak, ezért üldözte és büntette a puritánokat.

Ugyanakkor a puritánok mozgalma jelentős szerepet játszott Anglia és az észak-amerikai angol gyarmatok történelmében. A XVII. század közepén lezajlott az angol forradalom, amelyben a puritánok az angol parlamenttel együtt I. Stuart Károly király ellen léptek fel és halálra ítélték (erről a következő paragrafusban lesz szó).

4. I. Erzsébet uralkodása. Anglia és Skócia viszonya. Írország meghódítása. I. Erzsébet a protekcionizmus politikáját követte, elősegítette a belső termelés és kereskedelem fejlődését, privilégiumokat biztosított a kereskedelmi társaságoknak, különösen a Kelet-Indiai Társaságnak. A kereskedelem sikeres fejlődésének bizonyítéka volt a londoni tőzsde megnyitása.

ANGLIA a XVI. században — a XVII. század elején

A királynő jelentős sikereket ért el a külpolitikában. Kiemelt figyelmet fordított a szomszédos Skóciának és Írországnak az angol koronához való csatolására.

A gazdaságilag gyenge, belharcokban megtépázott Skócia a XVI. században Anglia hódítási célpontjává vált. Az Anglia elleni háború a XVI. század első felében évtizedekig tartott. 1542-ben meghalt a skót király, aki ebben a háborúban vereséget szenvedett. A korona újszülött leánygyermekére, I. Stuart Máriára szállt. Máriát Franciaországban neveltették, ahol kérelhetetlen katolikussá lett. Skóciát ebben az időben a királynő anyja — Lotaringiai (Guise) Mária kormányozta.

A XVI. század közepén Skóciában terjedni kezdtek a kálvinista eszmét. A skót reformáció élén John Knox állt. A kálvinistáknak a katolikus egyház elleni harcát fegyverrel és pénzzel támogatta I. Erzsébet.

Férje, II. Ferenc francia király halála után 1560-ban I. Stuart Mária visszatért Skóciába. A kálvinisták harca a katolikusok ellen újult erővel lángolt fel.

A Kelet-Indiai Társaság hajói egy londoni hajókészítő üzemben. XVII. századi metszet.

Stuart Mária katolikus, **I. Erzsébet** — protestáns volt. Máriának felhőtlen gyermekkorra volt. A skót koronát már csecsemőként megkapta, 16 évesen pedig Franciaország királynéja lett.

Erzsébet úgy nőtt fel, mit hazaárulással vádolt ember lánya. Anyja — Boleyn Anna — kivégzése után Erzsébetet a Towerba zárták. Stuart Mária úgy vélte, hogy minden országnak van uralkodója és számára mindegy volt, melyikben uralkodik. Erzsébet úgy vélte, hogy Angliáé és az angol népé, az államot irányítva, Isten akaratát teljesíti. Erzsébet nem habozott döntené, amikor úgy vélte, hogy az Anglia javát szolgálja.

Kalózok — a XVI. században — a XVII. század elején a kalózok és a csempészek főleg Spanyolország újvilági gyarmatainak és az azokhoz vezető tengeri utakon tevékenykedtek.

1562-ben az angol kalózok Spanyolország amerikai gyarmataira afrikai rabszolgákat kezdtek szállítani. I. Erzsébet kegyence, a kalóz és felfedező Walter Raleigh 1584-ben felfedezte Észak-Amerika egyik területét, amelyet a szűz királynőről Virginiának (angol *virgin* — szűz) nevezett el. A korszak leghíresebb angol kalóza Francis Drake volt.

I. Stuart Mária támogatta a katolikus egyházat, kapcsolatba lépett az angol katolikus nemesekkel, akik összeesküvést szöttek I. Erzsébet ellen. Utóbbi azonban megszervezte a kálvinisták lázadását I. Stuart Mária ellen 1567-ben. I. Stuart Mária kénytelen volt menekülni és védelmet kérni I. Erzsébettől. A cselszövő királynő menedéket nyújtott „kedves húgának” oly módon, hogy húsz évre egy várbörtönbe záratta.

Skóciában az angol királynő támogatásával angolpárti erők kezébe ment át a hatalom. Skócia királya I. Stuart Mária fia, VI. Jakab lett.

1585-ben az angol parlament törvényt fogadott el, amely szerint mindenkit, aki a királynő elleni összeesküvésben vesz részt, ki kell végezni. E törvény alapján a bíróság I. Stuart Mária Anglia és a királynő elleni szervezkedés miatt halálra ítélte. 1587-ben az ítéletet végrehajtották. VI. Jakab háborúval fenyegette meg Angliát anyja halála miatt, ám I. Erzsébet megtalálta a módját, hogy lecsillapítsa. Mivel a királynőnek nem volt gyermeke, VI. Jakabot elismerte az angol trón örökösének. I. Erzsébet halála után ő lett Anglia király **I. Jakab** néven (1603—1625), ezzel a Stuart dinasztia került az angol trónra.

Írország meghódítása még VIII. Henrik idején megkezdődött, aki 1541-ben Írország királyának nyilvánította magát. A legfőbb eszköz a helyi nemesek birtokainak elkobzása volt. Az elkobzott földeket angol telepéseknek adták.

A XVI. század második felében a sziget déli részét több lázadás is kitört az angol uralom ellen. Valamennyi vereséget szenvedett, és Írország Anglia fennhatósága alá került.

5. Harc Spanyolországgal a tengeri hatalomért. A XVI. században Anglia kísérleteket tett arra, hogy Amerika földjére lépjen. Ám útjában volt Spanyolország, amely Portugáliával való egyesülése után hatalmas gyarmatokkal rendelkezett. Anglia és Spanyolország háborúja a XVI. század közepétől a spanyol gyarmatokról való csempészkereskedelemtől és arról szólt, hogy **kalózok** támadták meg a kikötőket és a hajókat, amelyek az aranyat szállították Európába. Ezek a „kalandorok” az angol kormány engedélyével fosztogatták az Angliával ellenséges államok birtokait és hajóit. A korban az európai államoknak ez szokásos eljárása volt az ellenséges államokkal szemben.

II. Fülöp spanyol király felháborodott az angol királynő vakmerőségén. Anglia megtámadása érdekében hatalmas flottát gyűjtött. 1587-ben Francis Drake I. Erzsébet parancsára megtámadta Cádiz kikötőjét — a spanyol flotta bázisát — és megsemmisítette a spanyol hajók többségét. A spanyoloknak ismét össze kellett szedniük az erőiket. **1588-ban** a „legyőzhetetlen armada” (így hívták II. Fülöp flottáját) elindult Anglia partjai felé. Az angol flotta parancsnoka Francis Drake volt. Az angol hajók a La Manche-csatornában támadták

a „legyőzhetetlen armadát”. A grevelingeni csata két hétig tartott. A nehéz spanyol hajókat legyőzték a könnyű angol hajók. Anglia flottája egyetlen hajót sem vesztett. Anglia ezzel elindult azon az úton, hogy a „tengerek ura” legyen, Spanyolország pedig elvesztette elsőbbségét a tengereken.

? Nevezétek meg a tenger fölötti uralomért folytatott angol és spanyol küzdelem alapvető eseményeit.

Kronológia

- **1534** — Anglia parlamentje elfogadta a szupremácia törvényt.
- **1588** — a grevelingeni csata.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI. században Anglia gazdaságát és társadalmát elérték a változások, melyek számos hagyományt felülírtak.
- A Tudorok uralkodása idején Angliában végbement a királyi reformáció és kialakult az abszolutizmus.
- Az utolsó Tudor uralkodó — I. Erzsébet — hozzájárult ahhoz, hogy Anglia befolyásos európai állam legyen.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Fejazzétek be a mondatot” oktatójátékkal.
Játékszabály. A pedagógus megkéri a tanulókat, hogy fejazzék be a mondatokat az adott történelmi időszak jellemzéséről.
Példamondatok: 1) a XVI. században az angliai gazdaság legfőbb ágazata... 2) Egyéni tőketulajdonosok tökegyesítési társasági formája... 3) a királyi reformáció kezdete Angliában... 4) Angliában a „harminckilenc cikk” (a hit szimbóluma)... 5) Angliában a protestánsokat — a kálvinizmus követőit, akik nem ismerték el az államegyház tekintélyét... 6) Az 1588. évi tengeri csata, amelyekben elpusztult a „legyőzhetetlen armada”...
2. Angliában a XVI. században végbement gazdasági és társadalmi változások közül melyeket tartjátok a legfontosabbaknak? Miért?
3. Soroljátok fel Anglia történelmének legfontosabb eseményeit, amelyek a királyi reformáció kibontakozásával kapcsolatosak. 5. Milyen szerepet játszott Anglia fejlődésében az a harc, amit Spanyolország ellen folytatott a tengerek uralásáért?
6. Mutassátok meg a térképen (65. oldal) azoknak az eseményeknek a helyszíneit, amelyek Anglia fejlődésében a XVI. században — XVII. első felében fontos szerepet játszottak. 7. Folytassátok az „Európa a koraújkorban” című szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal). 8. Állítsatok össze táblázatot „I. Erzsébet királynő bel- és külpolitikája: alapvető intézkedések és eredmények” címmel.
9. **Páros foglalkozás.** Képzeljétek el, hogy hazafias érzelmű angol és spanyol vitatkozik a XVI. században uralkodóikról — angliai I. Erzsébet királynőről és II. Fülöp spanyol királyról. Osszátok el a szerepeket és játsszátok el a párbeszédet. 10. Miért nevezik a XVI. század második felét „Erzsébet kornak”? Mely eseményeket tartjátok ebben az időszakban a legfontosabbaknak? Indokoljátok meg véleményeteket.

Stuart Mária. Rowland Lockey festménye. XVII. század eleje.

I. Tudor Erzsébet. Nicholas Hilliard festménye. 1573—1575.

13. § Angol forradalom

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mik voltak az angol forradalom okai, előzményei, lefolyása és következményei; ki volt Oliver Cromwell; hogyan erősödött meg a parlamentarizmus Angliában.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Milyen szerepet játszott Anglia életében a parlament? 2. Mikor keletkezett a puritanizmus? Mik voltak a puritánok alapvető nézetei?

? Melyik volt a vezető gazdasági ágazat Angliában? Mivel volt ez összefüggésben?

A gazdaságban végbemenő változások visszatükröződtek az angol társadalom szerkezetében is. Noha továbbra is rendi társadalom volt, a társadalom egyes rétegeinek magatartásában, szokásaiban foglalkozásában jelentős változások következtek be. A földművesek közül kiváltak az újnemesek, akik a régi nemességtől eltérően élénk gazdasági tevékenységet folytatta: birkát tenyésztettek, nem idegenkedtek a kereskedéstől és a manufaktúris termeléstől. Gyorsan nőtt a bérmunkások száma.

Forradalom — radikális, gyökeres minőségi változás, ugrás a természet, a társadalom, a megismerés fejlődésében. Politikai értelemben a „forradalom” terminust csak a XVII. században kezdték el használni. Az első esemény, amelyet forradalomban neveztek, az 1688-as angliai „dicsőséges forradalom”. Idővel így nevezték el mind a korábbi, mind a későbbi eseményeket.

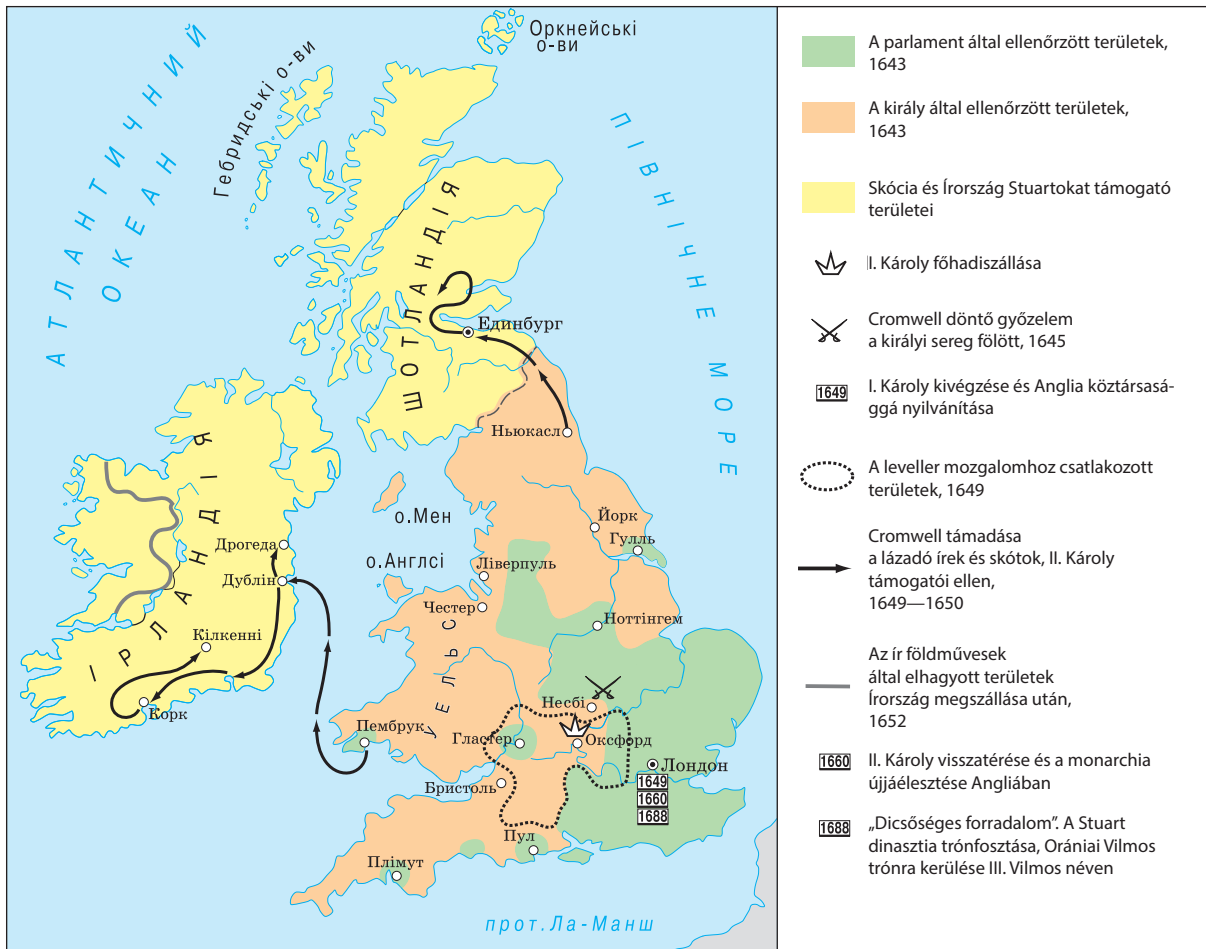
? Állíthatjuk-e hogy a királyok törekvése az abszolutizmus bevezetésére Angliába idézte elő a forradalmat?

1. Anglia társadalmi-gazdasági fejlődése a forradalom küszöbén. A XVII. századtól kezdve Anglia a festetlen kelméből a legnagyobb ellátó lesz az európai piacokon. Már a XVII. század közepén az összeurópai szénkitermelés 80%-a (közel 3 millió tonna) angol kézen volt. A XVII. század első 40 évében a kereskedelem volumene megkétszereződött. Ezt elősegítették a kereskedelmi társaságok, amelyek adott régiókban monopoljogokkal rendelkeztek. A legnagyobb a Kelet-Indiai Társaság volt. A közép- és dél-angliai grófságokban erőteljesen terjedtek a piaci viszonyok. Északon azonban megmaradt a természetben adózás (dézsmá) az ingyenmunka (robot).

2. Az angol forradalom politikai előzményei. A forradalom kitörése. 1603-ban Angliában a Stuart dinasztia került trónra. Képviselői abszolút monarchiát igyekeztek teremteni az országban. A parlamenti régi jogait az uralkodók engedményének tekintették, amelyik el is törölhető. A katolikus egyház iránti szimpátiájuk pedig éles vallási konfliktusokat okozott a protestánsokkal és az anglikán államegyházzal. Ezt a politikát folytatta a kivégzett I. Stuart Mária fia, I. Jakab.

Noha ez a politika nem volt népszerű, fia, **I. Károly** (1625—1649) ugyanezt folytatta. Háborúba kezdett Spanyolország és Franciaország ellen, amihez pénzre volt szüksége. Uralkodásának első három évében I. Károly háromszor hívta össze és oszlatta fel a parlamentet: első alkalommal adott neki pénzt, második alkalommal megtagadta, harmadik alkalommal ahhoz a feltételhez kötötte, hogy a király írja alá a petíciót, amelyben visszaadja a régi angol jogokat. Miután megkapta a pénzt, I. Károly ignorálta a megállapodást, és tizenegy éven keresztül nem hívta össze a parlamentet. Költségeinek fedezésére egész Angliára kiterjesztette a régi hajóadót (pajzsadót — a tengerparti területek kötelező adóját a flotta fenntartására). Az elégedetlenek elhallgattatására kibővítették a rendkívüli bíróságok tevékenységét. Az országból megindult a tömeges elvándorlás Észak-Amerikába. I. Károlyt ez nyugtalanította, ezért szigorú büntetés terhe alatt megtiltotta a kivándorlást.

АНГОЛ ФОРРАДАЛОМ a XVII. század közepén

A nyílt lázadáshoz a közvetlen okot az szolgálhatta, hogy megkísérelte Skóciában is elfogadtatni az anglikán egyházat. A skótok fegyvert fogtak. A háború elhúzódott. I. Károly kénytelen volt 1640-ben összehívni a parlamentet, hogy megerősítse az új adók beszedését. Ez a parlament a „hosszú parlament” néven került be a történelembe (1653-ig működött), mivel elérte a király beleegyezését, hogy csak akkor oszlik fel, amikor ezt maga indokoltnak tartja. A parlament átadta a királynak a Nagy tiltakozás (Grand Remonstrance) elnevezésű dokumentumot (1641), amelynek feltételeit I. Károly kénytelen volt teljesíteni. A rendkívüli bíróságokat és a hajóadót megszüntették. A király kötelezte magát, hogy legalább háromévente összehívja a parlamentet.

A történészek véleménye szerint a „hosszú parlament” összeülése tekinthető az angol forradalom kezdetének.

3. Polgárháborúk. 1642 januárjában I. Károly elhagyta Londont és északra urazott, ahol a legtöbb híve volt.

? Miért vesztett a király a háborúban a parlament ellen?

Polgárháború — politikai küzdelem formája, amikor társadalmi rétegek, csoportok fegyverrel harcolnak egymás ellen az államhatalom megszerzéséért vagy bizonyos jogok, privilégiumok eléréseért (megvédéséért).

I. Károly. Idősebb Daniel Mytens festménye. 1631.

I. Károlynak a második polgárháborúban elszenvedett vereség és bebörtönzése után a parlament több törvényt is elfogadott: minden földet tulajdonosaik magántulajdonának nyilvánították (kivéve a parasztok esetében); a kereskedő-vállalkozó réteg teljes szabadságot kapott tevékenysége végzésére és a monopólium felszámolására; a király, hívei és az egyház földjeit szétszították a katonáknak fizetség fejében.

Independensek (angol *independent* — független) — a kálvinisták radikális képviselői (puritánok).

1642. augusztus 22-én a király háborút üzent a parlamentnek. Az országban kitört az első **polgárháború** (1642—1646). A király seregét nemesek és az anglikán egyház hívei alkották. A parlamenti sereg (kerekfejűek, Roundheads) zömében puritánokból és a parlament híveiből állt. Kezdetben a parlamenti sereg vereségeket szenvedett, de a helyzet megváltozott **Oliver Cromwell** megjelenésével, aki megreformálta a sereget.

A parlamenti sereg döntő csapást mért a királyi erőkre a Marston Moor-i (1644) és a Naseby-i csatában (1645). A király fogságba esett és bebörtönözték.

1648 végén I. Károly megszökött a fogságból és elindította a második polgárháborút (1648—1649), ám ismét vereséget szenvedett.

Noha a képviselők többsége a királyi hatalom megőrzése mellett volt, Oliver Cromwell a hozzá hű katonaság élén bevonult Londonba és eltávolította a parlamentből a királyhíveket. I. Károlyt bíróság elé állították és **1649-ben** kivégezték. A parlamentben feloszlatták a lordok házát, Angliát köztársasággá nyilvánították. A törvényhozó hatalmat a „hosszú parlament” gyakorolta, a végrehajtó hatalmat — az államtanács. Az ország tényleges irányítója azonban Oliver Cromwell volt.

4. Angol köztársaság. A köztársaság kikiáltása után az országban a hatalom az **independensek** kezébe került. Véleményük szerint az államnak ugyanúgy kell felépülnie, mint a hívek közösségének, azaz társadalmi szerződésre alapozva, amely a közösség tagjai vagy a polgárok jogainak és kötelességeinek kölcsönös elismerésén alapszik.

Az independensek csak saját Szentírás értelmezésüket fogadták el és ezért azonnal elkezdődött a nyomásgyakorlás a többi vallási közösségre. Állították: mivel Isten előtt mindenki egyenlő, ezért mindenkinek egyenlő jogokat kell adni. Ebből következtek követeléseik: általános választójog a férfiak számára, a „hanyag városok” felszámolása (azoké, amelyek valamikor megkapták a jogot, hogy a parlamentbe képviselőt küldjenek, de lehanyagoltak) stb. A levellerek (egyenlősítők) a népet tartották a hatalom forrásának. Döntő szerepet játszottak a király kivégzésében és a lordok házában felszámolásában.

Ám Cromwell meg volt győződve, hogy a magántulajdon minden ember elvitathatatlan joga, a vagyoni egyenlőség pedig — az angol hagyományok megsértése. A polgárháborúban aratott győzelem után Cromwell büntetőhadjáratokat szervezett Skóciába, amelyik elismerte királyának II. Károlyt, a kivégzett I. Károly fiát. A következő csapást Írországra mérte, amelyiknek a katolikus lakossága segítette a király a parlament elleni

háborúban. A Skócia és Írország elleni hadjáratokkal kezdetét vette a brit gyarmatbirodalom kiépítése.

A gyarmati hódítások és a tengereken az elsőség szempontjából nagy jelentősége volt az Angliában 1651-ben kiadott az angol hajózási törvénynek (Navigation Act). A törvény értelmében az árut, amelyek bekerültek Angliába, csak angol hajók vagy a termelő ország hajói szállíthatták. A törvény a hollandok ellen irányult, aki közvetítő kereskedelmet folytattak, s emiatt Hollandiával kitört a háború, amely Anglia győzelmével ért véget.

5. Oliver Cromwell protektorátusa. A köztársaság kikiáltásától kezdve a legfőbb hatalom az országban a „hosszú parlamenté” volt, amelynek csak independens tagjai voltak. A következő erő az országban a hadsereg volt, amely személyesen Cromwellnek engedelmessé vált.

A „hosszú parlament” elnyúló ülésezése felháborította az embereket, különösen a hadsereget, amelyik meglehetősen hosszú időn keresztül nem kapta meg a fizetséget. **1653-ban** Oliver Cromwell feloszlatta a „hosszú parlamentet és összehívta a konventet (a katonaszentek parlamentjét). A hadsereg jóváhagyásával elfogadták az új alkotmányt (a kormányzás eszközét), amely teljhatalmat adott Oliver Cromwellnek — Anglia, Skócia és Írország **lordprotektorának**. A kezében nagyobb hatalom összpontosult, mint a királynak a forradalom előtt. Az új alkotmány értelmében a törvényhozói jogot gyakorló parlament egykamarás lett, a képviselők a legfontosabb városok küldöttei voltak.

Az új parlament is engedetlenséget tanúsított, ezért Cromwell feloszlatta azt és az országot 14 katonai körzetre osztotta. Mindegyikben a főhatalmat a maga által kinevezett tábornokokra bízta. A király híveire különadót vetett ki. Betiltotta a húsvét és a szentháromság ünnepelését, valamint a vasárnapi ünnepségeket és a sportversenyeket is. A legfontosabb tevékenységek a munka és az imádkozás voltak.

Cromwell protektorátusa lényegét tekintve katonai-vallási diktatúra volt, amely az erő tekintélyén, az életről alkotott puritán elképzeléseken és vezetőjének külpolitikai sikereken alapult.

6. A Stuartok restaurációja. „Dicsőséges forradalom”. 1658-ban Oliver Cromwell meghalt, aki utódjául jelölte ki fiát, Richardot. Azonban utóbbi gyorsan a tábornokok bábává vált és végül kénytelen volt lemondani a lordprotektori címről. A kereskedelmi-ipari rétegek és az arisztokrácia, félve a nép lázadásától, meghívták az angol

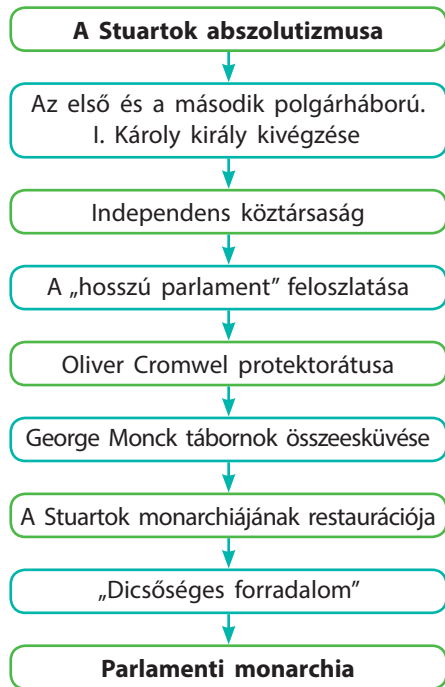
Oliver Cromwell. Samuel Cooper festménye. 1656.

Oliver Cromwell kismemesi családból származott, és az independens protestáns közösségéhez tartott, akik az egyháznak az államtól való függetlenségéért, politikai értelemben a köztársasági kormányformáért szálltak síkra. Amikor megkezdődött a polgárháború, Cromwell a parlament hozzájárulásával saját pénzen tüzérezredekert szerelt fel, amelyekbe csak szilárd vallási meggyőződésű embereket (independenseket) vettek fel. Példás fegyelem, bátorság, hűség a vezető iránt, azonos vallási és politikai meggyőződés jellemezte Cromwell ezredeit, amelyek egy újfajta katonaságot, parlamenti sereget képviseltek.

Protektorátus (latin *protector* — pártfogó) — egyik állam függése a másiktól, vagy a társadalom függése egy személytől (vagy másiktól) államtól, melynek során a társadalmi-politikai élet működtetése a pártfogótól függ.

? Miért nevezték az 1688—1689-es eseményeket „dicsőséges forradalomnak”?

Politikai restauráció — a régi, megdöntött társadalmi rend vagy dinasztia visszaállítása.

Deklaráció — dokumentum, hivatalos nyilatkozat, amely kihirdeti az állam kül- és belpolitikájának alapelveit vagy egy párt, szervezet programját.

Parlamentari monarchia — társadalmi rend, amikor az államfő — az uralkodó — nem tud közvetlen befolyás gyakorolni a kormány összetételére és politikájára, amelyet kizárólag a parlament alkot meg és csak annak tartozik felelősséggel.

trónra II. Károlyt (1660—1685). 1660-ban Angliában George Monck tábornok összeesküvést szervezett, melynek értelmében végbement a politikai restauráció — a hatalomba visszatért a Stuart dinasztia.

A királyi hatalmat II. Károly, akárcsak elődei, abszolútnak tekintette. Mindenekelőtt parancsba adta a nyilvános leszámolást az apja kivégzésében résztvevőkkel. Ismét elfoglalta régi helyét az anglikán egyház és a földek egy részét visszaadták tulajdonosaiknak.

Am az országot nem volt lehetséges úgy kormányozni, ahogy annakelőtte. A parlament szigorúan őrködött a forradalom alatt kivívott jogok felett. A parlament két táborra szakadt: **torikra** és **whigekre**. A torik a királyi hatalom hívei voltak, kiálltak a király meglévő jogainak korlátozhatatlansága és a fennálló rend mellett. A whigek minden vitában védelmezték a parlament intézményét és reformokat követeltek a gazdaságban, az államberendezésben, az egyházban. Azonban mindkét párt ellene volt az uralkodó abszolút hatalmának.

1685-ben II. Károly fivére, **II. Jakab** lett az új király (1685—1688). Ő is az abszolút hatalom kialakítására törekedett. Mint buzgó katolikus, az egyes pozíciókba csak katolikusokat nevezett ki. Miután elfogadták a vallásgyakorlást szabályozó törvényt (Toleration Act), II. Jakab feloszlatta a parlamentet és egyszemélyben uralkodott. A népet felhőborította a király franciapárti külpolitikája is. A parlamenti tagok elhatározták, hogy titokban meghívják az angol trónra a holland uralkodót, Orániai Vilmost. 1688 őszén partraszállt Anglia partjainál és elindult Londonba.

Orániai Vilmost **III. Vilmos** néven Anglia királyává koronázták (1689—1702). Átnyújtották neki a **Jogok törvényét (Bill of Rights)**, amelyben lefektették a törvényhozó hatalom (a parlament) és a végrehajtó hatalom (a király és minisztere) jogait és kötelességeit. A Jogok törvénye megtiltotta a királynak, hogy törvényeket adjon ki, adót szedjen, hadsereget toborozzon a parlament hozzájárulása nélkül. A dokumentum hangsúlyozta, hogy a népnek jogában áll eltávolítani a méltatlan királyt és a helyére másikat választani, valamint megváltoztathatja a trónutódlást is.

Így ment végbe Angliában a palotaforradalom, amelyet „**dicsőséges forradalomnak**” (1688—1689) neveztek. Ezzel véget ért a parlament és a király hosszú háborúskodása. Angliában meghonosodott a **parlamentari monarchia**.

III. Vilmos alatt alakultak ki a mai angol politikai rendszer alapjai. A képviselőket a parlamentbe háromévente választották. A király azoknak a pártoknak a képviselőiben alakított kormányt, amelyeknek többsége volt a parlamentben. Azaz a király a parlamenten keresztül

irányította az országot. A pártoknak a hatalomért folytatott harca során Angliában kétpártrendszer alakult ki.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVII. század első felében Angliában konfliktus támadt a parlament és a király között, akik abszolút hatalomra törtek. Végeredményben ez a küzdelem polgárháborúhoz, I. Károly király kivégzéséhez és köztársaság bevezetéséhez vezetett.
- Angol forradalmakban fontos szerepet játszott a vallás kérdése. A protestáns közösségek voltak a változások fő mozgatói.
- Az egyszemélyes hatalom (protektorátus, uralkodó) nem segítette elő a stabilitást az országban. Végeredményben olyan politikai rendszer alakult ki, amely mind a mai napig fennáll.
- A forradalmak eredményeképpen Angliában parlamenti monarchia alakult ki és megszilárdultak a piaci viszonyok.

Kronológia

- **1640** — az angliai forradalom kezdete.
- **1649** — I. Károly király kivégzése és Anglia köztársasággá nyilvánítása.
- **1653—1658** — Oliver Cromwell protektorátusa.
- **1688—1689** — „dicsőséges forradalom”; Angliában meghonosodik a parlamenti monarchia.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Találd ki a hőst/hősnőt” oktatójátékkal.
Játékszabály. A pedagógus felírja a lapra a történelmi személyiség nevét és beleteszi egy borítékba. A tanulóknak előre meghatározott számú kérdésből (például tíz) ki kell találniuk, kiről van szó. A pedagógusok csak „igen”, „nem”, „részben” válaszokat adhat. Ezt lehet pártban, kiscsoportban, vagy az egész osztállyal játszani.
2. Jellemezték Angliát a forradalmak előtti időszakban. 3. Hogyan harcolt egymással a király és a parlament? 4. Milyen jellemvonásai voltak a köztársasági Angliának? 5. Miért nevezték a konventet a katonaszentek parlamentjének? 6. Milyen tények támasztják alá, hogy a lordprotektor szélesebb jogkörökkel rendelkezett, mint a király a forradalmak előtt? 7. Osztályfoglalkozás. Helytálló-e az az állítás, hogy Oliver Cromwell katonai-vallási diktatúrát épített? Indokoljátok meg álláspontotokat.
8. Mutassátok meg a térképen (69. oldal) milyen gyarmatokat alapított Anglia a köztársaság időszakában. 9. Folytassátok az „Európa a korájukban” szinkronizált kronológiai táblázat kitöltését (5. oldal).
10. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, miért volt lehetséges a Stuartok restaurációja. 11. Pótlólagos források segítségével támasszátok alá vagy cáfoljátok azt az állítást, hogy az 1688—1689-es események forradalmak voltak. 12. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, milyen szerepet játszott a vallás kérdése az angol forradalom eseményeiben. Indokoljátok meg véleményeteket.

III. Vilmosnak átadják a Jogok törvényét. Samuel Whyte alkotása. Metszet. 1783.

14. § A Rzeczpospolita

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyen szerepe volt a nemességnek, többek között a mágnásokban Lengyelország irányításában; milyen okok vezettek a lublini unióhoz és mihez vezetett.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Mi készítette Lengyelországot, hogy unióra lépjen Litvániával? 2. Kiket neveztek kozákoknak?

? Állítható-e hogy a nagy földrajzi felfedezések negatívan befolyásolták Lengyelország fejlődését?

1. Gazdasági fejlődés. Társadalmi rendek. A XVI. században a mezőgazdasági **árutermelés** iránt Nyugat-Európában növekvő igénytel összefüggésben a lengyel nemesség áttért a **filvark** típusú gazdálkodásra. A filvarkok elterjedésével a parasztok pénzbeli adóját felváltotta az ingyenmunka (robot). 1505-ben a robot heti egy napot tett ki, a XVI. század végén pedig — öt napig terjedt. A földtulajdonos jövedelme ezzel a munkaszervezéssel 10—15-szörösére növedekett.

A XVI. század első felében Lengyelország gazdasági fellendülőben volt. Új városok keletkeztek. A királyság új fővárosa Varsó lett. A lengyel kereskedők élénk kapcsolatokat létesítettek Németországgal, Magyarországgal, Itáliával, a skandináv országokkal, a Moszkvai Állammal. Megjelentek a manufaktúrák. Azonban már a XVI. század második felében a gazdálkodás központjai a városokból fokozatosan áthelyeződtek a nemesi birtokokra.

Ennek az volt az oka, hogy az Oszmán Birodalom balkáni hódításai következtében szinte teljesen leállt a délkeleti kereskedelem. A „kenyérrel” való kereskedelem a Visztulán és a Balti-tengeren keresztül hatalmas bevételeket biztosított a nemeseknek, nem pedig a kereskedőknek. Ráadásul a király semmit nem tett, hogy a lengyel termelőket megvédje a külföldi konkurenciától. A kereskedők felfüggesztették tevékenységüket, a manufaktúrák hanyatlani kezdtek. Éppen ezért Lengyelországban nem alakult ki erős vállalkozó réteg (burzsoázia), mint Nyugat-Európában, ahol az új társadalmi rend alapját képezték.

A korabeli lengyel társadalomban az alapvető társadalmi rétegek a privilegizáltak (papság és nemesség), a félig privilegizáltak (polgárok) és privilégiumok nélküli réteg (parasztok). A katolikus egyházé volt a földbirtokok ötöde. Jelentős materiális és pénzügyi javak fölött rendelkezett.

A XVI. század elején befejeződött a földbirtokosok egységes rendjének — a nemességnek (slachta) a kialakulása. Jelentős jogokkal és privilégiumokkal rendelkezett. A nemesek többnyire egy-két faluval rendelkeztek. A nemesek kötelessége volt a katonáskodás és a részvétel az állam irányításában. A leggazdagabb nemeseket mágnásoknak nevezték. Az ő tulajdonukban volt a lengyelországi falvak harmada. A hatalmas vagyonuk lehetővé tette, hogy befolyásolják az állam bel- és külpolitikáját.

Árutermelés — a termelésnek az a módja, amikor az előállított termék nem csak saját fogyasztásra szolgál, hanem a piacon való értékesítésre is.

Filvark — többprofilú gazdaság, amelyben a föld a földbirtokos tulajdonában volt, robotra kötelezett parasztok végezték a munkát. A filvark célja mezőgazdasági termékeknek piacon való értékesítés céljából való előállítás, noha a természeti gazdálkodás néhány vonását is megőrizte. A parasztok kényszerből végzett munkája azonban alacsony hatékonyságú volt. Ezért az a fajta gazdálkodás csak extenzív lehetett (a termelés bővítése és nem pedig minőségi javítása eredményezte). A nagyobb jövedelem érdekében a földbirtokosnak több földre és vele függő viszonyban álló parasztra volt szüksége. Ez „földéhséget” eredményezett a nemesség körében.

2. A reformáció és az ellenreformáció megnyilvánulásai. A XVI. század 20-as éveiben Lengyelországban terjedni kezdtek a reformáció eszméi. A lengyel reformációs mozgalom jellegzetessége az volt, hogy nem volt egy egységes irányzata, amelyet a lakosság többsége támogatott volna.

A protestantizmus túlnyomórészt a nemesség támogatást, akik annak lehetőségét látták benne, hogy nagyobb függetlenséget nyernek a hatalomtól és hogy egyházi földekhez juthatnak. Azonban az **exekúciós mozgalom** juttatta őket újabb privilégiumokhoz, így a nemesség érdeklődése a protestantizmus iránt elhalványult. A városok hanyatlásával a reformáció elveszítette társadalmi bázisát. Eközben **1573-ban** az állam egységének megőrzése érdekében vallási türelmességet és biztonságot hirdettek minden felekezet képviselői számára. A XVI. század végén Lengyelországban megerősödött és végül győzött a katolikus ellenreformáció.

Báthory István király (1576—1586) támogatásával jelentős tevékenységet fejtettek ki a jezsuiták, akik úgy tekintettek Lengyelországra, mint hídfőre, ahonnan kiindulhat a katolicizmus keleti irányú terjesztése.

III. Zsigmond (Sigismund) uralkodása idején (1587—1632), aki a lengyel trónon a svéd **Vasa-ház** első uralkodója volt, a protestantizmust Lengyelországban felszámolták. A király megtiltotta, hogy a protestánsok állami hivatalt kapjanak, ami csökkentette a népszerűségét a nemesség körében.

3. Dinasztiaaváltás a királyi trónon. Nemessi demokrácia. A XVII. században arisztokrata (szlachta) köztársaság, vagy **nemessi demokrácia** alakult ki. A nemesség választotta a királyt. A választott király a szejm hozzájárulása nélkül nem hozhatott fontos döntést, amely két házból állt, képviselőházból és felsőházból (szénátusból). A hatalom valódi gyakorlói a mágánusok voltak, ezért ez egy arisztokratikus államrendezkedés volt.

1572-ben II. Zsigmond Ágost halálával kihalt a Jagelló dinasztia. Míg korábban az új király megválasztása formális aktus volt, úgy ezúttal a szejm házainak szavazatával választottak új uralkodót. Az első választott király a francia herceg **Henrik (III. Valois Henrik)** volt (1573—1574). Noha néhány hónap múlva hazatért Franciaországba, nevéhez kötődik a „**Henrik cikkelyek**” aláírása. A dokumentum szerint a király nem jelölhette ki utódát, nem hagyhatta jóvá és nem semmisíthette meg a szejm döntését, nem üzenhetett hadat, nem köthetett békét, nem hirdethetett nemessi felkelést (opolcenyije). E feltételek megszegése esetén a nemesség megfoszthatta hatalmától. Miután nem volt komoly befolyása a belpolitikára, a király aktív külpolitikát folytatott, aminek következtében az ország háborúba és vitákba keveredett.

4. Lublini unió. A XIV. században megkezdődött a keleti irányú lengyel **expenzió**. A megvalósítás egyik útja volt a szoros

? Miért hirdettek a Rzeczpospolitában vallási türelmességet, miközben Európa többi országában vallásháborúk dúltak?

Exekúciós mozgalom — a közép-nemesség mozgalmai az állam modernizálásért annak érdekében, hogy megakadályozzák az abszolutizmus bevezetését és köztársasági államformát honosítsanak meg.

Báthory István.
Martin Kober festménye. 1583.

? Lengyelországban (később a Rzeczpospolitában) miért alakult ki a nemessi demokrácia?

Nemessi demokrácia — politikai rendszer a XVI—XVII. században a Lengyel Királyságban, majd a Rzeczpospolitában, amelyben a nemesség széles jogkörökkel vehettek részt az állam irányításában. A nemessi demokrácia a képviselői demokrácia egy formája, ám ezzel csak a nemesség tagjai élhettek.

Expenzió — egyik állam befolyásának kiterjesztése egy másik államra gazdasági, politikai és egyéb téren, törekvés a megszállásra és függőség kialakítására.

Lublini unió. Marcello Bacciarelli festménye. 1785—1786.

Az 1609—1618-as lengyel—moszkvai háborúban jelentős szerepet játszottak a kozákok. 1618-ban Petro Konasevics-Szahajdacsnij hetman a lengyel király kérésére 20 ezres sereggel indult meg a király fia, Ulászló megsegítésére. Moszkva alatt a hetman tönkrevverte a moszkvai sereget és egyesült Ulászló seregével. Azonban a moszkvai kremlt a kozákok nem ostromolták meg. Kedvezőtlenek voltak az időjárási feltételek, kimerítő volt az út, s mindezek kilátástalanná tették egy nagyváros sikeres ostromát. Ráadásul Konasevics-Szahajdacsnijnak nem állt érdekében, hogy véget vessen a háborúnak, mert különben új foglalkozás után kellett volna nézniük. Van egy másik elmélet is arról, hogy Konasevics-Szahajdacsnij miért állt el az ostromtól: meghallotta a pravoszláv templomok harangját (éppen a legszentebb istenszülő oltalmának — pokrov — ünnepe volt), kicsordultak a könnyei és visszafordult.

szövetség (unió) a Lengyel Királyság és a Litván Nagyfejedelemség között. A XVI. században több oka is volt a két ország egyesülésének. A lengyel nemesség először is a filvarkok fejlesztése érdekében meg akarta szerezni az ukrán területeket, amelyek Litvánia fennhatósága alá tartoztak. A litván nemesség privilégiumokat akart, melyekkel a lengyel nemesek rendelkeztek. Közös volt a szándék a Moszkvai Állami nyugati terjeszkedésének megakadályozására.

1569 januárjában Lublinban II. Zsigmond Ágost összehívta a közös litván—lengyel szejmet, hogy döntsön a két állam uniójáról. Litvánia és Lengyelország képviselői eltérően képelték el ezt a szövetséget.

A litván tervezet szerint mindkét állam megőrzi külön hatalmi szerveit, amelynek csak saját polgárai lehetnek a tagjai, a külön pénznemet stb. A lengyel elképzelés az volt, hogy Litvánia és Lengyelország egyesülésével létrejövő államnak egy királya és közös hatalmi szervei lesznek.

Annak érdekében, hogy a litván felet rávegyék a lengyel feltételek elfogadására 1569 márciusában univerzálét adott ki, melynek értelmében Volhíniát és Podlasiét Litvániától Lengyelországhoz csatolták. Később ugyanez történt a kijevi és a braclawi tartománnyal is. Ily módon szinte az összes ukrán terület lengyel fennhatóság alá került. A livóniai háborúban meggyengült Litvánia nem fejtett ki ellenállást. Annak érdekében, hogy az elcsatolt területek nemességét a maga oldalára állítsa, a király a lengyel nemességgel azonos jogokat biztosított számukra. A döntésen felháborodott litván mágnások próbálták megvédeni Litvániának e területekhez fűződő jogait, ám eredménytelenül.

A litván—lengyel uniót **1569. július 1-jén** Lublinban írták alá. Megalakult az egységes állam, a **Rzeczpospolita** (köztársaság), közös választott királlyal, szejmmel, pénzegységgel és külpolitikával. A két országrész megőrizte önálló pecsétjét, helyi közigazgatását, pénzügeit, seregét és bíróságát.

5. A Rzeczpospolita külpolitikája. Az unió megkötése után Lengyelország új külpolitikai feltételek közé került. Harcolnia kellett a Moszkvai Állammal, Svédországgal és az Oszmán Birodalommal Közép-Kelet-Európa uralásáért. Így Lengyelország beleavatkozott a livóniai háborúba (1558—1583), amelyben Litvánia a Livóniai Rend oldalán harcolt a Moszkvai Állammal szemben. Báthory István király jelentős csapást mért IV. Rettegett Iván moszkvai cár seregére. 1582-ben a Moszkvai Állammal egyezményt írtak alá, melynek feltételei szerint fel kellett adnia Livóniát. Az egyezmény egy időre megakasztotta Moszkva törekvését, hogy kijusson a Balti-tengerre.

Azonban Lengyelország rövidesen háborúba keveredett Livóniáért Svédországgal, amely szünetekkel 1600—1635 között zajlott. A háború következtében Riga és Vidzeme történelmi régiója Svédországhoz került, Kurzeme (Kurföld) pedig a Rzeczpospolita kötelékében maradt. Ez a felosztás egyik

félnek sem felelt meg és húsz évvel később a háború újult erővel bontakozott ki.

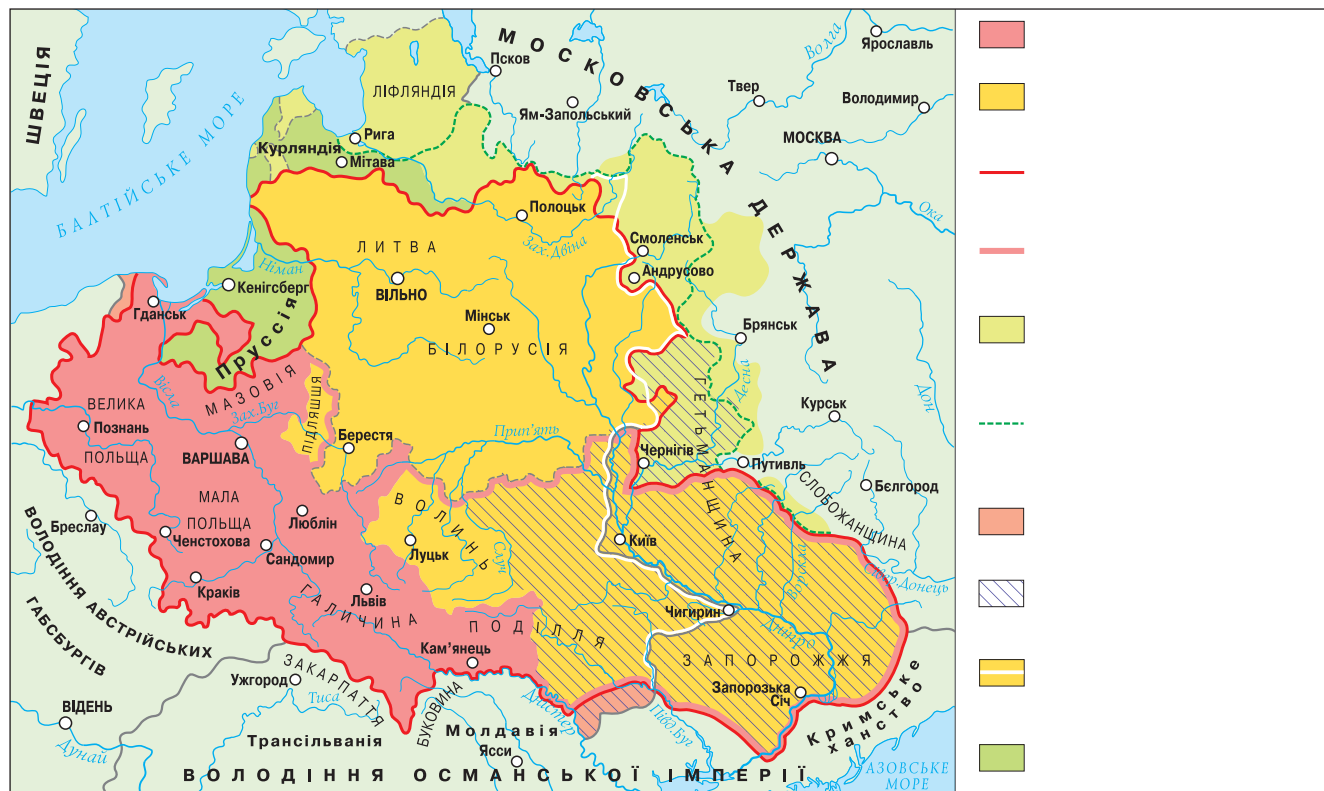
A lublini unió által megszerezve az ukrán területeket, Lengyelországnak erős határa lett az Oszmán Birodalom birtokaival, ugyanakkor állandó fenyegetéssel a török—tatár seregek részéről. Ezért foglalkoznia kellett a déli határvédelemmel. Az ukrán kozákok, akik saját területeket védelmezték a tatár támadásoktól és maguk szerveztek hadjáratokat a török partokhoz, immár a lengyel király fennhatósága alá kerültek.

A XVI. század végén — a XVII. század elején Lengyelország és az Oszmán Birodalom közötti kapcsolatok rendkívül kiéleződtek a kozák hadjáratok miatt. A kulmináció az 1621-es hotini háború volt, amelyben a kozák—lengyel sereg megállította az Oszmán Birodalom előrenyomulását a Rzeczpospolita belsejébe. Azonban ezzel Lengyelország és az Oszmán Birodalom szembenállása nem ért véget.

A XVII. század első harmadában új konfliktus kezdődött a Moszkvai Állammal. A Rzeczpospolita kihasználva a Rurik-dinasztia kihalását, beavatkozott a cári trónért folytatott harcokba, saját embert akart cárként látni, később kitört a háború is (1609—1618). A háború a deulinói béke aláírásával ért véget, amely a Rzeczpospolita legnagyobb sikere volt a Moszkvai Állammal szemben. A Rzeczpospolita megszerezte Szmolenszk, Csernyihiv és Novgorod-Sziverszk tartomá-

? A XVII. század második felében miért fordult szembe egymással a Rzeczpospolita és Svédország, a Moszkvai Állam és az Oszmán Birodalom?

A RZECZPOSPOLITA a XVI—XVII. SZÁZADBAN

Kronológia

- **1569** — a lublini unió megkötése.
- **1573** — a vallási türelem meghirdetése a Rzeczpospolita-ban

A XVI—XVII. században Lengyelországban nagyot fejlődött a kultúra a reneszánsz eszméinek hatására. Nagy számban alapítottak iskolákat, az emberek elkezdtek érdeklődni a tudomány és a felfedezések iránt. Az „arany század” csúcspontja Nikolaus Kopernikusz tevékenysége volt. Fejlődött a szépirodalom is. Mikolaj Rej és Jan Kochanowski megalapozták a lengyel irodalmi nyelvet. Követték a reneszánsz vívmányait az építészek is, Lengyelországban nemesi udvarházakat építettek. Az új kultúra befogadója volt a királyi udvar is.

A lengyel kultúra jellemzője az időszakban a nemesi eszmények, értékek és szokások formálódása. Ezt a jelenséget nevezték szarmatizmusnak (a legenda szerint a lengyel nemesek a szarmatáktól eredeztették magukat), ami a korabeli lengyel kultúra másik irányzata lett. Magábaolvastotta mind a nyugati, mind a keleti kultúrát. Ez megnyilvánult például a nyelvben: a lengyel nyelv számos latin kifejezést vett át. A lengyel nemesek öltözéke is ötvözte a nyugati és a keleti elemeket.

nyokat (összesen 29 várost). A lengyel király továbbra is a moszkvai trón hivatalos várományosainak sorában maradt.

1632-ben a Moszkvai Állam megpróbálta visszaszerezni az elvesztett területeket (szmolenszki háború), ám vereséget szenvedett.

1634-ban a Rzeczpospolita és a Moszkvai Állam aláírta a poljanovci békeszerződést, amely megerősítette a deulinói békével kialakított határokat. A Moszkvai Állam kompenzáció fejében megkapott két kisvárost, Szerpejszket és Trubcsevszket. Ezenkívül a moszkvai követek megvesztegetéssel elérték, hogy Ulászló lemondjon a „moszkvai cár” titulusról.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI—XVII. század a lengyel állam felemelkedésének és hanyatlásának időszaka. A lublini unió és a háború következtében történelme során a legnagyobb területgyarapodást érte el.
- A Rzeczpospolita külpolitikai hatalmát nem támasztotta alá belpolitikai stabilitás. Az állam soknemzetiségű összetétele és a nemesi demokrácia gyengítette az állam belső erőit és végül a széthullásához vezetett.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „magyarázatók meg a fogalmat” oktatójátékkal.
Játékszabály. A tanulók két csapatot képeznek. A pedagógus lapokra fogalmakat ír fel a tanultak alapján. A csapatok sorban húznak a lapok közül. A feladatok — definiálni a fogalmat úgy, hogy közben nem nevezik meg. A másik csapat feladata a definíció alapján kitalálni a fogalmat.
2. Milyen változások történtek Lengyelország politikai berendezkedésében a XVI. században? 3. Mikor írták alá a lublini uniót? 4. Páros foglalkozás. Beszéljétek meg és mondjátok el, mi okozta a lengyel városok hanyatlását a XVII. században 5. Jellemeztétek a lengyel mezőgazdaságban a XVI. században bekövetkezett változásokat. 6. **Osztályfoglalkozás.** Soroljátok fel a reformáció terjedésének sajátosságait Lengyelországban. 7. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és soroljátok fel Lengyelország külpolitikájának alapvető irányait.
8. Pótlólagos források segítségével beszéljétek az 1620—1621-es lengyel—török háborúról és abban az ukrán kozákok részvételéről. 9. Mutassátok meg a térképen (77. oldal) a Rzeczpospolita területét a XVII. század közepén. A Rzeczpospolita mely állammal folytatott küzdelem során szerezte a legnagyobb területeket?
10. Mi segítette a Rzeczpospolitát a XVII. század első felében, hogy Európa egyik leghatalmasabb állama legyen? Indokoljátok meg véleményeketeket. 11. **Osztályfoglalkozás.** A nemesi demokrácia erősítette vagy gyengítette a Rzeczpospolitát?

15. § Nemzetközi kapcsolat a XVI. században — a XVII. század elején. A harmincéves háború

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: milyenek voltak a nemzetközi kapcsolatok a XVI. században — a XVII. század első felében; melyek voltak a harmincéves háború okai, eseményei és következményei.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Soroljátok fel a XVI. század vezető európai államait. **2.** Mutassátok meg a térképen azokat területeket, ahol a protestáns mozgalmak terjedtek el, és azokat, amelyeket a katolikus egyház uralt.

1. A XVI. századi nemzetközi kapcsolatok jellemzése. Az európai nemzetközi kapcsolatokban a koraújkorban, akárcsak korábban, fontos szerepet játszottak a dinasztikus elvek. Ugyanakkor új elem volt az államok közötti kapcsolatokban Európa kettészakadása a vallás kérdésében a reformáció következtében. Számos ország vonódott be a nemzetközi konfliktusba, az általuk gyakorolt vallás szerint kötöttek szövetségeket és az általuk nem támogatott vallás terjedését szerették volna megakadályozni.

Meghatározó szerepet játszottak az időszak európai kapcsolataiban a spanyol és az osztrák Habsburgok, Anglia és Franciaország. Komoly összetűzésbe került Franciaország a vele szomszédos területeket birtokló Habsburgokkal. Ezeknek az ellentéteknek a legsúlyosabb megnyilvánulásai az itáliai háborúk voltak (1494—1559). Éles szembenállás támadt a protestáns Anglia és a katolikus Spanyolország között is.

Azonban a konfliktusban résztvevő egyetlen vezető európai hatalom sem volt elég erős ahhoz, hogy vereséget mérjen az ellenfelére. A nemzetközi kapcsolatoknak ezt a rendszerét nevezték egyensúlyi helyzetnek.

A XVI. század végén Európában fontos szerepet kezdett játszani Svédország. Meghódította Norvégiát és Finnországot, és igyekezett kiterjeszteni a hatalmát dán, német, lengyel területekre és a Balti-tenger keleti partvidékére.

A XVI. században az európai viszonyokra a legkomolyabb befolyást az Oszmán Birodalom terjeszkedése gyakorolta. Az oszmán fenyegetés arra kényszerítette az európai uralkodókat, hogy együttesen lépjenek fel az agresszorral szemben. Ugyanakkor ez nem akadályozta meg az egyes államokat, hogy saját érdekükben ideiglenes szövetségeket kössenek a szultánnal.

2. Az európai államok közötti ellentétek kiéleződése a XVII. század elején. A harmincéves háború. Európában a nemzetközi helyzet a XVI. század végén feszült és bonyolult volt. A Habsburg dinasztia spanyol és osztrák ágai a versengés időszaka után elhatározták, hogy egyesítik erőiket annak érdekében, hogy uralmuk alá hajtsák Európát. Franciaország igyekezett ebben megakadályozni őket és támogatást nyújtott a németországi protestánsoknak. Ezenkívül Franciaország igyekezett

- ?
1. Mely államok játszottak döntő szerepet a XVI. századi Európa nemzetközi kapcsolataiban?
  2. Mely tényezők befolyásolták a nemzetközi kapcsolatokat a XVI. században?

Az 1538. évi nizzai béke I. Ferenc és V. Károly között III. Pál pápa közvetítésével. Taddeo Zuccari festménye. XVI. század.

- ?
- Elkerülhető lett volna az összeurópai konfliktus háborús megoldása?

Harcincéves háború — az első összeurópai háború két államcsoport között: a Habsburgszövetség (a spanyol és az osztrák Habsburgok, Németország katolikus fejedelemségei, a Rzeczpospolita) és a Habsburg-ellenes koalíció (Franciaország, Svédország, Dánia, Németország protestáns fejedelemségei stb.).

II. Rudolf. Idősebb Joseph Heintz. 1594.

„Prágai defenestráció”. Karel Svoboda festménye. 1844.

megvetni a lábát Itáliában, mivel nem nézte jól szemmel a spanyol Habsburgok itteni terjeszkedését.

Anglia nem szeretette volna, ha a katolikus Habsburgok nagyobb befolyásra tesznek szert Hollandiában és Németországban, de nem felelt meg kereskedelmi érdekeinek Franciaország megerősödése sem. Dánia, amelyik politikai és gazdasági kapcsolatokat tartott fenn Észak-Németországgal, szintén nem akarta, hogy a Habsburgok megvessék a lábukat Németországban. A svéd és a dán királyok igyekeztek saját befolyásukat kiterjeszteni az északi tengeri utakra. Spanyolország expanziója akadályozta ezeket a terveket.

Ezzel egyidejűleg Európa nagy részében hanyatlott a katolikus egyház tekintélye. Egyes országokban a reformáció hívei győztek, másokban — az ellenreformációé. Egyik oldal sem akart kiegyezni a másikkal. Ennek lett a következménye a **harcincéves háború** kitörése, amely **1618-tól 1648-ig** tartott.

Milyen okok vezettek a háború kitöréséhez? a XVII. század elejét a Habsburg dinasztia mindkét ága harcolt a protestánsok ellen, támogatta a katolikusokat, és igyekezett kiterjeszteni hatalmát Európa államaira. Határozottan fellépett a protestánsokkal szemben II. Habsburg Rudolf, a Szent Római Birodalom választott császára (1576—1612). Támogatásával a jezsuiták kiterjesztették tevékenységüket Csehországra és Németország protestáns fejedelemségeire.

Az üldöztetésekre válaszul Németország protestáns fejedelmei 1608-ban megalakították a Protestáns Uniót, élén V. Frigyes pfalzi választófejedelemmel. 1609-ben a katolikus fejedelmek megalakították a Katolikus Ligát Miksa bajor herceg vezetésével. Mindkét egyesülés szövetségeseket keresett Európában. A Protestáns Uniót a protestáns államok támogatták — Hollandia, Dánia, Svédország és Anglia, valamint a katolikus Franciaország, amelyik nem akarta, hogy megnőjön a Habsburg európai befolyása. A Katolikus Ligát az osztrák és a spanyol Habsburgok támogatták.

3. A háború cseh-pfalzi szakasza (1618—1623). A háború hadi konfliktusai Csehországban kezdődtek, amely az osztrák Habsburgok uralma alatt állt. A cseh lakosság zöme elégedetlen volt az elnyomás, a politikai jogok hiánya miatt. 1617-ben Csehország királyává választották a Habsburgokat támogató II. Ausztriai Ferdinándot (később a Szent Római Birodalom császára lett). Az esemény felszínre hozta az elégedetlenséget Csehországban. Prágában, Csehország fővárosában felkelés tört ki. A protestáns tömeg elfoglalta a prágai királyi palotát és kidobott az ablakot három királyi tanácsost, akik a király távollétében irányították az országot. Ez az esemény „prágai defenestráció” néven került be a történelembe. A cseh trónra a Protestáns Unió fejét, V. Frigyes pfalzi választófejedelmet hívták meg. Erre válaszul II. Ferdinánd, aki nem szeretne volna elveszíteni a koronát, háborút indított a Katolikus

Liga támogatásával. A csehek hősiessen harcoltak és néhány győzelmet is magukénak mondhattak. Ám seregük jóval kisebb volt, mint a Katolikus Ligáé, amelyet tapasztalt hadvezér, Johann Tilly vezetett. Az 1620. november 8-i fehérhegyi csatában legyőzte a cseh protestánsokat. Csehországban katolikus terror vette kezdetét. A vereség következménye lett az is, hogy Csehország közel 300 évre elveszítette az államiságát.

Ily módon Johann Tilly tovább indult a német területekre és elfoglalta V. Frigyes pfalzi választófejedelem birtokait.

A háború első szakaszában a katolikusok sikerei nyugtalanították Észak-Európa protestáns uralkodóit.

4. A háború dán—holland szakasza (1624—1629). A Protestáns Uniónak a Habsburgok elleni háborúját támogatta IV. Keresztély dán király. Most az unió jóval nagyobb erővel rendelkezett, mint II. Ferdinánd, akinek nem volt elég pénze a sereg fenntartására. II. Ferdinánd megtalálta a kiutat a helyzetből, elfogadta az ajánlatot új sereg felállításáról **Albrecht Wallenstein** vezetésével.

Wallenstein kötelezte magát, hogy saját pénzén 20 ezres zsoldos sereget gyűjt, ha II. Ferdinánd megengedi, hogy a sereget rekvirálások (a lakosság kirablása) útján tartsák fenn. Az uralkodó beleegyezett és kinevezte Wallensteint főparancsnoknak. A császárral kötött megállapodás értelmében az övé volt a teljes hadizsákmányt. Rövid idő alatt a sereg 100 ezerre növekedett, aminek köszönhetően a katolikusok szétverték IV. Keresztély seregét. Ám a főparancsnok sikerei irigységet váltotta a Katolikus Liga vezetőiből. Követelésükre a császár eltávolította Wallensteint a sereg éléről és elrendelte a sereg feloszlását.

Az események alakulása nyugtalanította Richelieu kardinálist, Franciaország főminiszterét, aki felbiztatta **II. Gusztáv Adolf** svéd király (1611—1632), hogy lépjen fel a Katolikus Liga ellen.

5. A háború svéd szakasza (1630—1634). 1630 nyarán II. Gusztáv Adolf Észak-Németországba érkezett és háborúba bocsátkozott. A svéd sereg protestáns szabad parasztokból állt, akik úgy vélték, hogy hittársaikat védelmézik a „gyűlölt” katolikusokkal szemben.

A háborúnak ebben a szakaszában a protestánsok a sikereket Svédországnak köszönhették. II. Gusztáv Adolf serege szétverte Tilly seregét és Bajorország — a németországi katolikus erők központja területére lépett. A helyzet megmentése érdekében II. Ferdinánd visszahelyezte Wallensteint a sereg élére és korlátlan hatalommal ruházta fel. A hadvezér gyorsan megszervezte az új sereget és megkezdte a svéd erők támadását. A háború elhúzódott. 1632 novemberében Leipzig közelében, Lützen település mellett került sor a döntő csatára. Mindkét sereg hatalmas veszteséget szenvedett és kénytelen

Az 1620-as fehérhegyi csatában ukrán kozák zsoldosok is részt vettek Sztanyiszlav Ruszinovszkij vezetésével (a Habsburgok 28 ezres seregének körülbelül 12—25%-át tették ki). A kozák lovasság biztosította a győzelmet, a csata döntő pillanatában megsemmisítve a magyar (erdélyi) tüzérséget.

II. Ausztriai Ferdinánd. Georg Pachmann festménye. 1635.

Albrecht Wallenstein. Anthonis van Dyck festménye. 1629.

II. Gusztáv Adolf. Jacob Hoefnagel festménye. 1624.

II. Gusztáv Adolfot „észak oroszánjának” nevezték. A Lengyelország és a Moszkvai Állam elleni sikeres háborúknak köszönhetően megerősítette Svédország pozícióit a balti régióban, a Balti-tengert „svéd tengerré” változtatta (a déli rész kivételével a teljes partvidék Svédországhoz tartozott). II. Gusztáv Adolf protestáns volt és nemkívánatosnak tartotta a katolikus Habsburgok pozícióinak erősödését Európában.

III. Ferdinánd. Jan van den Hoecke festménye. 1634.

volt visszavonulni. A svéd király meghalt a csatában, és a protestáns tábor vezető nélkül maradt. Wallenstein visszahúzódtott Csehországba, ahol tárgyalásokat kezdett a protestánsokkal a békéről. Emiatt hazaárulással vádolták meg, leváltották parancsnoki tisztéből, és nem sokkal ezután megölték.

1634 szeptemberében a császári sereg megverte a legyengült svéd sereget Dél-Németországban Nördlingen közelében. A Habsburgoknak azonban nem volt alkalmuk megünnepelni a győzelmet. Beavatkozott ugyanis Franciaország, amelyik a Habsburg-ellenes koalíció élére állt.

6. A háború svéd—francia szakasza (1635—1648). A háború alapvetően Németország, Spanyolország és Spanyol-Németalföld területén zajlott. Richelieu kardinális, kihasználva mindkét fél meggyengülését, igyekezett minden lehető politikai hasznot kiaknázni. A Habsburg szövetség megkísérelte egyetlen csapással a maga javára fordítani a háborút.

1643 májusában a Habsburgok 27 ezres serege betört Franciaországba, ám a Rocroi melletti csatában megsemmisítő vereséget szenvedett. A következő években a Habsburgok új vereségeket voltak kénytelen elviselni. 1646-ban az egyesített svéd—francia sereg elfoglalta Bajorországot; felmerült a veszélye a Szent Német-római Birodalom felosztásának Svédország és Franciaország között, amelyek elfoglalták a Habsburgok fővárosát, Bécsset. III. Ferdinánd császár (1637—1657) kénytelen volt elfogadni a Franciaország és szövetségesei által diktált békét.

7. A vesztfáliai béke. A harmincéves háború következményei Európa számára. A háborúban részt vevő államok között tárgyalások Vesztfália két városában zajlottak: 1644-től Münsterben — a császár és a francia kormány követei között, 1645-től pedig Osnabrückben — a császár követei, valamint a svéd kormány és a német protestáns fejedelmek küldöttsége között. A tárgyalások nagyon vontatottan haladtak előre.

Csak **1648.** október 24-én hirdették ki a vesztfáliai béke aláírását. A győztesek jelentős területekhez jutottak: Svédország megkapta Kelet-Pomerániát és Nyugat-Pomeránia egy részét; Franciaország — Elzászt és véglegesen a magáénak tudhatta Lotaringiát. Megerősítették Németország széttagoltságát, elismerték Svájc és Hollandia függetlenségét. A béke ellenére a háború Spanyolország és Franciaország között 1659-ig nem fejeződött be, amikor aláírták a pireneusi békét, melynek értelmében a Pireneus lett a végleges határ a két állam között.

A harmincéves háború jelentős változásokat eredményezett Európában. A győztes államok, Franciaország és Svédország növelték befolyásukat az európai ügyekben. Németország számára voltak a legsúlyosabb következményei a háborúnak. 200 évre bebetonozták széttagoltságát, lakossága pedig 17 millió-

ról 10 millióra csökkent. Csehország 3 millió lakosából 700 ezer maradt. A városok többsége elpusztult, a földek elhagyottá váltak, a kereskedelem és az ipar hanyatlott. Az osztrák Habsburgok befolyása csak Ausztriára terjedt ki. A spanyol monarchia elvesztette befolyását az európai politikára.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- Európa nemzetközi kapcsolataiban a XVI. században egyensúlyi helyzet alakult ki, ezzel együtt egymással vallási kérdésekben ellenséges országcsoportok alakultak ki.
- 1618—1648 között a harmincéves háború az európai történelem előző százada vallásháborújának folytatása volt.
- A harmincéves háború következtében a Habsburg dinasztia befolyása Európában jelentősen lecsökkent.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Talált ki a hőst/hősnőt” oktatójátékkal.
Játékszabály. A pedagógus felírja a lapra a történelmi személyiség nevét és beleteszi egy borítékba. A tanulónak előre meghatározott számú kérdésből (például tíz) ki kell találniuk, kiről van szó. A pedagógusok csak „igen”, „nem”, „részben” válaszokat adhat. Ezt lehet pártban, kiscsoportban, vagy az egész osztállyal játszani.
2. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, mi vezetett az európai államok közötti feszültségek kiéleződéséhez a XVII. század elején. 3. Soroljátok fel a harmincéves háború okait és előzményeit. 4. Kiscsoportos foglalkozás. Beszéljétek meg és soroljátok fel a háború szakaszait. Jellemezzétek mindegyik szakaszt. 5. A harmincéves háborúban aratott győzelemnek köszönhetően mely államok növelték befolyásukat Európában?
6. Mutassátok meg a térképen, milyen területi változásokat eredményezett Európában a harmincéves háború. 7. Pótlólagos források segítségével készítetek prezentációt „A harmincéves háború hadvezérei” vagy „Ukrán kozákok a harmincéves háborúban” címmel (szabadon választható). Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 8. Töltsétek ki a füzetben „A harmincéves háború” című táblázatot.

A háborúban részt vevő állam	
Milyen célt akart elérni	
Milyen eredménnyel és következményekkel ért véget számára a háború	

9. A vesztfáliai béke új nemzetközi viszonyrendszer alakított ki, amely a XIX. századig fennállt. Soroljátok fel ennek a rendszernek az alapelveit. 10. **Osztályfoglalkozás.** Mely tényező befolyásolta elsősorban a harmincéves háború hadi eseményeinek menetét?

Kronológia

- **1618—1648** — harmincéves háború.
- **1648** — a vesztfáliai béke aláírása.

Gyakorlat foglalkozás a III. fejezet alapján.

A III. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz a III. fejezet alapján.

IV. Fejezet. Oszmán Birodalom. Kelet-Európa államai a XVII—XVIII. században

16. § Oszmán Birodalom

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan fejlődött az Oszmán Birodalom fénykorában; milyen volt I. (Nagy) Szulejmán uralkodása; mik voltak az európai oszmán hódítások okai és következményei;

a Krími Kánság kialakulásának körülményei az Oszmán Birodalom keretei között.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Milyen oszmán hódítások történtek a XV. században? 2. Kik a janicsárok?

? Miért maradtak abba a XVII. század végére az oszmán hódítások?

I. Nagy Szulejmán. Tiziano Veccelio festménye. 1530.

Jelentős befolyással volt Szulejmánra felesége, **Rokszolána**, aki a hagyomány szerint — ukrán származású volt, a tatárok ejtették fogsága. Hét gyermeket szült a szultánnak. Egyik fia — II. Szelim — szultán lett. Rokszolánával kezdődött az Oszmán Birodalom történetében az a 130 éves időszak, amikor a nők jelentős befolyást gyakoroltak a politikára.

1. Az Oszmán Birodalom háborúi és azok következményei. A XVI. század az Oszmán Birodalom fénykora mind katonai, mind politikai tekintetben. **I. Rettenetes Szelim** szultán (1512—1520) a Perzsia elleni győztes háborúban elfoglalta a Kaukázusontúl és a Kaukázus államait — Azerbajdzsánt, Örményország egy részét, Grúziát, Dagesztánt és Kurdisztánt. Ezután meghódította Szíriát és Egyiptomot. A hódítások lehetővé tették, hogy **kalifának** — minden muszlim vezetőjének nevezze magát.

Az Oszmán Birodalom fénykora **I. Nagy Szulejmán** uralkodására esik (1520—1566). Ebben az időszakban az oszmánok betörték Közép-Európába.

A Földközi-tenger partvidékének meghódítása érdekében I. Szulejmán hatalmas flottát állított fel. Az egyik nagy hódítása Belgrád (Nándorfehérvár) elfoglalása volt — a városé, amelyik sokáig feltartóztatta az Oszmán Birodalom nyomulását Európa irányába. Ezután az oszmán sereg Magyarországra indult, ahol a mohácsi csatában (1526) legyőzte a cseh—magyar sereget. Magyarország területét a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom osztotta meg egymás között. 1529-ben I. Szulejmán megostromolta az osztrák fővárost, Bécsset, ám nem tudta elfoglalni.

Az Oszmán Birodalom a vereség után a Habsburgokat nyilvánította legfőbb ellenségeivé. A szultán támogatni kezdte vallási ellenfeleiket — a protestánsokat, valamint közelebbi kapcsolatba került Franciaországgal is. 1535-ben az államok szerződést kötöttek, ami „első kapituláció” néven ismert. A franciák engedélyt kaptak, hogy akadálytalan beutazhassanak az oszmán területekre és kereskedjenek (biztosítva volt a kereskedő és áruja érinthetetlensége), valamint gyakorolják keresztény hitüket. Azonban ezek a privilégiumok egyoldalúak voltak. 1580-ban ugyanezeket megkapta Anglia is.

I. Szulejmán nagy figyelmet fordított a belpolitikára is. A szultán gondoskodott a kultúra fejlődéséről. Uralkodása alatt rendszerezték a birodalom törvényeit. A szultánt **Törvényhozóként** (Kanunî) is emlegették.

Az állandó háborúk jelentős emberi és anyagi erőforrásokat követeltek. A legkisebb vereség is megingatta a birodalom belső helyzetét, mert csökkent a zsákmány, az adó a meghódított területekről és a rabok száma. A kiesést az adók emelésével kellett kompenzálni. Erre válaszul 1591—1629 között az országban többször lázadás tört ki. A birodalom válsága elmélyült, de volt elég erőtartéka, hogy még évszázadokig komoly ellenség legyen.

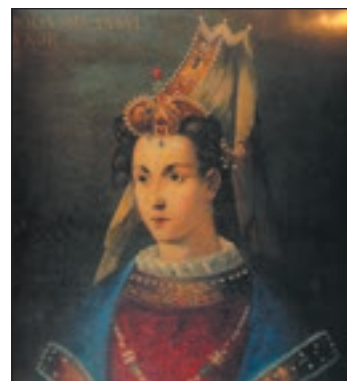
1571-ben az Oszmán Birodalom elszenvedte a soros nagy vereséget. A Lepantói-öbölben Görögország partjainál került sor a csatára, amelyben az európai államok egyesített erői (Szent Szövetség) az első nagy győzelmet aratták az oszmán flotta fölött.

Ettől kezdve már nem volt rendkívüli, hogy az oszmánok vereséget szenvedjenek. Így történt a hotini (1621, 1673) és a bécsi csatákban (1683), a sikertelen csihirini hadjáratokban (1677, 1678), melyek megállították az európai oszmán expanziót. Mindezekben a csatákban részt vettek az ukrán kozákok is.

2. A birodalom gazdasági és társadalmi-politikai helyzete. Az Oszmán Birodalom államberendezkedése és közigazgatási struktúrája az állandó háborúknak volt alárendelve. A tartományokban polgári és katonai igazgatás is volt, szpáhi és **janicsár** helyőrséggel. A szpáhik földbirtokot kaphattak, amiért kötelesek voltak részt venni a háborúban. Békeidőben rendfenntartói és adószedői feladatokat is elláttak.

A hivatalnokok is kaphattak nagy földbirtokokat, amelyeket azonban nem örökíthettek tovább. Annak érdekében, hogy valahogyan mégis megőrizték vagyonukat, a hivatalnokok a földbirtokot átadták a (adományokból — vakf — létrehozott) muszlim vallási intézményeknek. Ez csökkentette a szultán birtokait, ezzel együtt apasztotta a kincstárát, mivel így a birodalom földjeinek harmada után nem fizettek adót. A XVI. század végén az Oszmán Birodalomba is begyűrűzött az „árforradalom”, ami pénzügyi válsághoz vezetett. A legsúlyosabban a szpáhikat érintette, akiken a katonai-közigazgatási rendszer nyugodott. Hanyatlásuk után fontosabb szerephez jutottak a janicsárok. Azonban egy ilyen sereg fenntartásához rengeteg pénzre volt szükség, ami már nem állt rendelkezésre. Az egyetlen dolog, ami megmentette az Oszmán Birodalmat a válságtól, az a hódító háború volt. A XVII. század végén azonban az Oszmán Birodalom több vereséget is elszenvedett.

3. Krími Kánság. Az Oszmán Birodalomnak több vazallusi állama volt: Havasalföld, Moldva, Erdély, Krími Kánság stb. Az utóbbinak különleges volt a helyzete. A Krími Kánságot a Dzsingisz-dinasztia leszármazottai irányították, amelyet a keleti uralkodók tisztelettel öveztek. Ez lehetővé tette, hogy a krími kánok viszonylag szabadon cselekedhettek. Csak

Roxsolána (Hürrem sultána), I. Szulejmán felesége. Ismeretlen festőművész. XVIII. század.

Janicsárok (török szó, jelentése — új sereg) — a török sereg gyalogsága, amelyet fogságba ejtett, többnyire keresztény kislányokból neveltek ki.

A Krími Kánság mint önálló erő fontos szerepet játszott a Volgától a Nyugat-Bugig terjedő területen államainak kapcsolataiban. A krími kánok ellenőrizték a Fekete-tenger északi partvidékét, háborúztak a Moszkvai Állammal „az Arany Horda örökségéért”, hadjáratokat vezettek a litván és a lengyel területek ellen, hogy foglyokat ejthessenek, szövetségre léptek Moszkvával, Litvániával, Lengyelországgal, az ukrán kozákokkal, a helyzettől függően.

? Miben volt más a Krími Kánság helyzete az Oszmán Birodalom fennhatósága alatt?

Hajdú. Idősebb Christoph Weigel műve. 1703.

Hajdúk (az elnevezés vélhetően a hajtó szóból ered, a Balkán szabad pásztoraiból) — népi fegyveres csapatok, amelyek az oszmán fennhatóság ellen harcoltak. A Balkán-félsziget területén a XV-XIX. században tevékenykedtek.

Szelim-mecset Edirnében. Mai látkép.

1584-től kezdtek a szultánok befolyást gyakorolni a következő kán megválasztására.

A Krími Kánság külpolitikai stratégiája olyan elveken alapult, amelyek a XVI. században alakultak ki. Később ezeket „Szelim törvényeinek” nevezték el I. Szelim Giráj kánról. Így többek között a kelet-európai szomszédaikkal — többek között a Litván Nagyfejedelemséggel, a Lengyel Királysággal és a Moszkvai Állammal — való kapcsolataiban a kánság mindig a gyengébbik felet támogatta. Háború idején viszont amelllett harcolt, amelyik erősödőben volt. A krími kánok ezzel akarták megvédeni magukat a szomszédok támadásaitól. Ez a stratégia egész a XVIII. század elejéig működött.

Ugyanakkor a XVII. század elején kezdtek kialakulni a kapcsolatok a krími kánok és a kozákok között. A kozákok szerepet játszottak a kánválasztásokban is.

Az Oszmán Birodalom meggyengülésével hanyatlani kezdett a Krími Kánság is. A XVIII. század végén elfoglalta az Orosz Birodalom.

4. Az oszmán hódítások elleni küzdelmek. Az oszmán uralom megterhelő volt a leigázott népek számára. 1564—1565-ben a szlávok első ízben lázadtak fel az oszmán uralom ellen — a prilepi felkelés, 1598-ban Bulgária területén a tarnovói felkelés stb. A Balkán-félszigetet elborította a **hajdúk** mozgalma. Megtámadták az oszmán hivatalnokokat, katonákat, felgyűjtötték a muszlim településeket. A keresztények támogatták ezeket a megmozdulásokat, a hajdúkat népi hősöknek tartották. Azonban a csatákban rettenthetetlen hajdúk gyakran voltak mértéken felül kegyetlenek, raboltak és erőszakoskodtak.

A keresztény egyház, formálisan megőrizve a lojalitást, támogatta az oszmán megszállás elleni népi mozgalmakat. Az oszmán uralom ellenére a meghódított népek megőrizték kultúrájukat, nyelvüket, noha nem kerülhették el a betagozódást. A meghódított népek küzdelmei meggyengítették az Oszmán Birodalom városait és gyengítették az Európára nehezítő nyomást.

5. Az Oszmán Birodalom kultúrája. A XVI—XVII. században az Oszmán Birodalom kultúrája az iszlám hatásra fejlődött. Vallási előírásai tiltották a világi oktatást (az Oszmán Birodalomban csak a mecsetek mellett szerveződtek iskolák). Ez azonban nem volt akadály annak, hogy figyelemre méltó tudományos munkák, szépirodalmi művek, építészeti és képzőművészeti remekművek szülessenek. A korabeli oszmán kultúrának két időszakát különíthetjük el: a XV. század második felétől a XVI. század végéig — a felemelkedés, a XVII. században pedig, az Oszmán Birodalom egészéhez hasonlóan — a hanyatlás időszaka.

A hanyatlás időszakában az Oszmán Birodalom kultúrája nem tudott jelentős teljesítményeket felmutatni.

A XVII. század végétől megkezdődött az európai kultúra értékeinek gyors terjedése az Oszmán Birodalomban. A művészek fokozatosan eltávolodtak a klasszikus perzsa-arab kultúrától. Az irodalmi műveket lefordították török nyelvre, az európaiaktól átvették a könyvnyomtatást (1725). Így született meg a török kultúra.

Kronológia

- **1571** — lepantói csata.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A hódító háborúknak köszönhetően létrejött a hatalmas Oszmán Birodalom, amelynek területe három világrészre terjedt ki — Európára, Ázsiára és Afrikára.
- Az Oszmán Birodalom fénykora a XVI. század közepe, I. Nagy Szulejmán uralkodásának időszaka.
- Miután a hódítások megszakadtak, a XVII. század közepétől a birodalom hanyatlani kezdett. Gyenge szultánok birtokolták a hatalmat és fokozatosan a szomszédok is felbátorodtak ellene.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Történelmi helyek” októbertől. *Játékszabály.* A tanulók csapatokat alkotnak. A feladat, hogy a párhuzamból írják ki a történelmi-földrajzi helyeket és csoportosítsák a következők szerint: 1) az Oszmán Birodalomhoz tartozó vagy annak protektorátusa alatt levő területek, államok; 2) a legfontosabb csaták helyszínei. A továbbiakban a csapatok válaszolnak a pedagógus által ezekkel a helyszínekkel kapcsolatban feltett kérdésekre.
2. Milyen szerepük volt a háborúknak az Oszmán Birodalom fejlődésében a XVI—XVII. században? 3. **Osztályfoglalkozás.** Miért nevezik I. Nagy Szulejmánt az Oszmán Birodalom legnagyobb uralkodójának? 4. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és jellemezzétek az Oszmán Birodalom gazdasági és politikai helyzetét a XVI—XVII. században. 5. Beszéljétek arról, hogyan harcoltak a meghódított népek az oszmán hódítók ellen. Mi volt a jelentősége ennek a küzdelemnek az Oszmán Birodalom és az európai országok szempontjából?
6. Pótlólagos források segítségével készítsetek prezentációt Rokszolána történelmi szerepéről. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 7. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és soroljátok fel azokat a csatákat, amelyeknek döntő szerepe volt az Oszmán Birodalom fejlődésében. Az egyiket mutassátok be részletesen.
8. **Osztályfoglalkozás.** Az Oszmán Birodalom által meghódított népek felszabadító harcaik során miért nem voltak képesek önállóan kivívni a céljukat? 9. Mivel magyarázható, hogy a XVII. században az Oszmán Birodalom, amelytől korábban minden európai állam félt, szövetségre lépett Franciaországgal? Adjatok részletes választ.

A XVIII. században az egész Oszmán Birodalomban elterjed a kávézóknak divatja. Ezekben az emberek társadalmi hovatartozástól függetlenül kávézhattak, édességet fogyaszthattak, hosszú beszélgetéseket folytathattak. A kávézó volt az a hely, ahol megtudták a híreket, új ismereteket szereztek. A muszlim imámok igyekeztek betiltani a kávézókat, ám sikertelenül. Kávézóba csak férfiak járhattak. A nők a nyilvános fürdőkben beszélgethettek egymással.

Az Oszmán Birodalom történetében a XVIII. század első harmadát tulipán időszaknak nevezik. Ebben az időszakban terjedt el ennek a virágnak a divatja. Az oszmánok közel ezerféle tulipánfajt nemesítettek. Nélkülük nem múlt el egyetlen ünnepség sem a birodalomban. A tulipánok divatja Ibrahim-pasa nagyvezérhez kötődik. Azonkívül, hogy szerette a virágokat, a birodalmat megerősítő reformokat vezetett be. Ibrahim-pasa rendbe rakta az állami kincstárat, csökkentette a hivatalnokrétegre, harcképtelen katonaságra és janicsárookra fordított költségeket. Egyedül a könyvtárakra nem sajnálta a pénzt, török nyelvre fordította le perzsa, arab, európai tudósok műveit.

17. § Moszkvai Állam

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan fejlődött a Moszkvai Állam a XVI—XVII. században; milyen volt IV. Iván uralkodása és hogyan kerültek trónra a Romanovok; milyen volt a vallási élet a Moszkvai Államban.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Hogyan jött létre a Moszkvai Állam? 2. Osztályfoglalkozás. Mit tudtok III. Iván államépítő tevékenységéről?

? A Moszkvai Államban a XVI. században miért alakult ki az önkényuralom mint az abszolút monarchia formája?

Önkényuralom — az abszolutizmus formája a Moszkvai Államban, amelyben az uralkodó korlátlan hatalma despotizmusba hajlik (uralkodói önkény és az uralkodók teljes jogfosztottsága).

Zemskij Szobor (korabeli parlament) — a Moszkvai Állam különböző társadalmi rétegeinek képviselői szerve (a parasztság kivételével) a legfontosabb kérdések megvitatására. Az elsőt 1549-ben, az utolsót — 1654-ben hívták össze.

Szogyebnyik — törvénygyűjtemény a Moszkvai Államban.

Ivan Pereszvetov írnok IV. Iván javaslatára összeállította a „Kiválasztottak Tanácsa” reformtervezetét. Az Oszmán Birodalom mintáját vette át, melyben a szultánnak korlátlan hatalma volt, és minden alattvalója tulajdonképpen a rabszolgája volt. Javasolta, hogy korlátozzák a bojárok hatalmát és befolyását, a nemességre támaszkodva. Pereszvetov véleménye szerint a nemeseket minden lehetséges módon támogatni kell, állami hivatalokhoz kell juttatni őket. A sereg alapján is a nemesi seregnek kell képeznie. A cárnak tett szolgálatokért a nemeseknek fizetséget kell kapniuk.

1. IV. Iván uralkodása. A Moszkvai Állam történelmében a XVI. században alakult ki az abszolút monarchia **önkényuralom** — a cár korlátlan hatalma formájában. Az önkényuralom az uralkodó és a bojárok küzdelmei során alakult ki. Ebben a szembenállásban a cárok a nemességre támaszkodtak, amelyik csak katonai szolgálat kötelezettsége fejében rendelkezhetett földbirtokkal, valamint a pravoszláv egyházra, amelyik a cári hatalom isteni eredetét hangsúlyozta.

III. Vasziliij uralkodása idején (1505—1533) a Moszkvai Állam tovább gyarapodott. Ebben az időszakban keletkezett a „Moszkva — a harmadik Róma” mondás. Filofej nevű szerzetes nevéhez kötik, aki a nagyfejedelemhez címzett levélben fogalmazott a következőképpen: „Tudd, Krisztus és Isten követője, hogy minden keresztény cárság egyetlen uralkodó cárságában egyesült, a próféták könyvei szerint ez maga a római cárság: minthogy két Róma elesett, a harmadik áll, ezért negyedik nem lesz.” Ez igazolta a szándékot az összes pravoszláv keresztény uralására és Moszkva expanzióját a szomszédos országok ellen.

III. Vasziliij halála után hároméves fia, **IV. Iván** foglalta el a trónt (1533—1584). Kezdetben az országot ténylegesen a bojárok egy csoportja irányította, akik a hatalomért küzdöttek. **1547-ben** megkoronázták (felkenték) IV. Ivánt bizánci mintára, a Moszkvai Államot pedig cársággá nyilvánították. Moszkva ezzel megerősítette egyenlőségét a többi állammal. Cárként IV. Iván felállította a Kiválasztottak Tanácsát, amelybe nemesek, az egyház képviselői, bojárok kerültek be. Kidolgozott egy reformtervezetet az állam és a cári hatalom megszilárdítására.

1549-ben összehívták az első **Zemskij Szobort**. Annak döntéseivel életbe léptek a reformok. **1550-ben** elfogadták az új **Szogyebnyik**-et, amelyik megszigorította az államigazgatás centralizáltságát. Korlátozta a helytartók hatalmát, nem ítékezhettek a nemesek felett. A Szogyebnyik megengedte, hogy évente egyetlen napon (Szent György napján) a parasztok átköltözhessenek egyik birtokról a másikra és megnövelte a tulajdonosnak fizetendő váltság összegét. A központi államapparátusban új intézmények jöttek létre — a prikázok, amelyek a gazdaság és a politika egy-egy

ágazatának irányításával foglalkoztak. 1556-ban a Kiválasztottak Tanácsa megszüntette a „kormlenyije” (táplálás) intézményét, melynek értelmében a helyi lakosok eltartották a helytartót, s ehelyett helyi önkormányzatokat hoztak létre a nemesek közül kinevezett „választott emberekből”. Katonai reformot is végrehajtottak. Létrehozták a sztrelec sereget és a „válogatott ezredet” — a nemesekből álló cári gárdát. Ez volt a cár személyes testőrsége. Ettől kezdve a cár nem függött a bojárok által toborzott katonaságtól (opolcsenyije). Ezenkívül bevezették a 15 éves kötelező katonai szolgálatot, amelyért fizetség járt. A reformok eredményei lehetővé tették IV. Iván cár számára, hogy aktív külpolitikát folytasson.

A Moszkvai Állam sajátossága volt, hogy magterülete, amely a XVI. századra alakult ki, kívül esett a világkereskedelmi útvonalakon. Nyugaton ezeket az útvonalakat Svédország, Litvánia és Lengyelország; keleten és délen — a Krími, az Asztrahányi és a Kazányi Kánság tartotta ellenőrzése alatt. Az egyetlen kikötő Arhangelszk volt, amely lehetővé tette a kijutást a világ kereskedelmi útvonalaira, minden évben hat hónapra befagyott.

IV. Iván harcba szállt „az Arany Horda örökségéért”. Az 1548—1552-es háború eredményeként a Moszkvai Állam meghódította a Kazányi Kánságot. 1556-ban IV. Iván harc nélkül elfoglalta az Asztrahányi Kánságot. Ezzel megszerezte az ellenőrzést a gazdag volgai kereskedelmi út fölött. Azonban a Krími Kánságot nem sikerült elfoglalnia. I. Devlet Giráj krími kán még el is foglalta és felgyújtotta Moszkvát. A Fekete-tengerhez vezető út továbbra is zárva volt. Ekkor IV. Iván kirobbantotta az 1558—1583-as livóniai háborút, amivel a Balti-tenger partvidékének elfoglalása volt a célja. Livónia védelmére kelt Litvánia, Lengyelország, Svédország. A Moszkvai Állam vereséget szenvedett.

A XVI. század második felének háborúi, ha meg is növelték a Moszkvai Állam területét, ám teljesen kimerítették az államot.

2. Opricsnyina. IV. Iván vereségei a livóniai háborúban előidézték az opricsnyinát.

IV. Iván, akit a Rettegett melléknévvel illettek, mindenhol árulást látott, megbüntette a bűnösöket és az ártatlanoakat is. Különösen feldühítette egyik legjobb hadvezérének — Andrej Kurbszkij fejedelemnek az átállása az ellenséghez. Ettől kezdve tevékenységükre úgy tekintett, mint az önkényuralom elleni összeesküvésre. 1564-ben IV. Iván váratlanul elhagyta Moszkvát és az Alekszandrivkai szlobodában alakította ki szálláshelyét, kijelentve, hogy erre a bojárok árulása miatt volt szükség. Visszatérésének feltételeként szabta a cár a leszámolást az „árulókkal”. 1565-ben felosztotta a cárság földjeit zemscsinára (a bojárok földbirtokaira) és

Sztrelecek — lőfegyverekkel ellátott reguláris gyalogos katonaság a Moszkvai Államban a XVI. században — a XVIII. század elején. Eleinte a szabad városi és falusi népesség soraiból toborozták őket, majd ez örökös és öröklődő katonáskodássá változott. A sztrelecek a fizetséget pénzben, élelmiszerben, időnként földbirtokban kapták. Önálló sztrelec településeken (szlobodákban) éltek, volt családjuk, kézművességgel és kereskedelemmel is foglalkoztak.

1582-ben a Moszkvai Állam megkezdte a Szibériai Kánság meghódítását. E területek meghódításában érdekelt kereskedő család, a Sztroganovok IV. Iván engedélyével Jermak atamán vezetésével volgai kozákokat fogadtak zsoldjukba, amely sereg vereséget mért a szibériai kánra. A kozákok nyomában a meghódított területekre kereskedők, kézművesek, szökött parasztok érkeztek. Nyomukban a cári sereg és a hivatalnokok. Szibéria megszállása a XVII. század végére zárult le.

Opricsnyina — terület, amely a cár közvetlen irányítása alatt állt; büntetőintézkedések sorozata (kivégzések, földkobzások stb.), amelyek a Moszkvai Államban a XVI. században IV. Iván hajtott végre hatalma megerősítése érdekében.

A MOSZKVAI ÁLLAM TERÜLETI GYARAPODÁSA a XVI—XVIII. században

Borisz Godunov. Ismeretlen festőművész. XVII. század

Zavaros idők (szmuta) — az 1598 és 1613 közé eső időszak a Moszkvai Állam történetében, amelyet társadalmi megmozdulások, a hatalomért folytatott könyörtelen harc, a szomszédos államok betörései, a Rurikok helyett új uralkodó dinasztia, a Romanovok megjelenése jellemezte.

opricsnyinára (a cár földbirtokaira). Az opricsnyina területén a cár tömegesen végezte ki az embereket, elkobozta a földeket, elfojtotta azok ellenállását, akik akadályozták. Az opricsnyina területe egyre növekedett a zemszsinából hozzá csatolt területek által.

Opricsnyinai sereget is toborzott, amely ezrével végezte ki az embereket országszerte. A sereg jelképe egy kutyafej és egy seprű volt, melyek azt jelképezték, hogy meg kell védeni az önkényuralmat, „ki kell harapni és ki kell seperni” belőle az ellenséget. IV. Iván csak Moszkvában (állítólagos árulásuk miatt) 120 bojárt és metropolitát végeztetett ki. Ugyanez történt Novgorodban, Klinben, Tverben is. A novgorodi vérengzés különösen nagyarányú volt. Elpusztult a város lakosságának kétharmada.

Az opricsnyina serege azonban nem tudott ellenállni a krími tatár betörésnek 1571-ben. A következő évben I. Devlet Giráj, akinek seregét erősítették a nogaji tatárok és a jani csárok is, új hadjáratot szervezett azzal a céllal, hogy végső csapást mérjen. Azonban ezúttal a siker nem szegődött a kán mellé és az egyesített opricsnyina és zemszkij sereg legyőzte a mologyinkai csatában. Ez az esemény, a győzelmen kívül, a Moszkvai Állam számára még egy eredménnyel járt: a cár megváltoztatta hozzáállását az opricsnyinához és 1577-ben felszámolta. IV. Iván ugyanakkor az opricsnyinának köszönhetően megszilárdította hatalmát, egyszer s mindenkorra le-törte a bojárok ellenállását.

3. Zavaros idők. A XVI. század végén a Moszkvai Állam válságba került, ami **zavaros idők (szmuta) (1598—1613)** néven került be a történelembe. IV. Iván halála után a fia, Fjodor foglalta el a trónt (1584—1598), azonban a hatalom valójában **Borisz Godunov** bojár kezében összpontosult, aki Fjodor sógora (feleségének a testvére) volt. 1591-ben tisztázatlan körülmények között Uglicsban meghalt IV. Iván utolsó fia, Dmitrij cárevics. Hivatalos közlés szerint a cárevics játék közben ráesett egy késre és az okozta a halálát. Ám terjedt a pletyka, hogy Borisz Godunov parancsára megölték. 1598-ban a gyermektelen Fjodor is meghalt. Halálával kihalt a Rurik-dinasztia.

A nemesség támogatásával a Zemszkij Szobor Borisz Godunovot választotta meg cárnak (1598—1605). Gondoskodott a kézműipar és a kereskedelem fejlődéséről, szorgalmazta a Volga-menti városok építését. Az 1601—1606-os éhínség alkalmával azonban a hatalom tanácstalannak bizonyult. Mindenki az új cárt okolta.

1602-ben a kijevi barlangkolostorban megjelent egy szerzetes, aki a kolostor archimandritájával, Jeliszej Pleteneckij-jel folytatott beszélgetésben IV. Iván megmenekült fiaként, Dmitrijként mutatkozott be. Nemsokára Ál-Dmitrij (ezen a néven került be a történelembe), Volhíniába távozott, hogy nagyhatalmú pártfogót találjon. Ez előbb Konstanty Ostrogski fejedelem volt, majd pedig - Adam Wiśniowiecki. A következő évben Wiśniowiecki Dmitrijt bemutatta III. (Vasa) Zsigmondnak. Jerzy Mniszech mágnás vezetésével megkezdte az önkéntes sereg gyűjtését.

1604 október elején Ál-Dmitrij serege átlépte a moszkvai határt. Erről értesülve, Borisz Godunov kijelentette, hogy Dmitrij valójában egy kolomnai nemes fia, Grigorij Otrepjev, aki a moszkvai csudov monostor szerzetese volt, onnan szökött meg. Dmitrij seregét azonban ez nem állította meg, elfoglalta Novgorod-Sziverszkijt, Csernyihivet, Putyivlt, Kurszkot, Moravszkot, Belgorodot és Rilszket. Ál-Dmitrij seregében volt közel 12 ezer zaporizzsjai kozák is Jan Zaporszki hetman vezetésével. 1605. május 7-én Kroma alatt a teljes moszkvai sereg, miután tudomást szerzett Borisz Godunov haláláról, átállt Ál-Dmitrij oldalára. Június 20-án fehér lovon bevonult Moszkvába, megkoronázták a Kreml Uszpenszkij székesegyházában és röviddel ezután felvette az imperátor címet. A valódi Dmitrij anyja azt mondta, hogy felismeri a fiát.

I. Ál-Dmitrij reformokba kezdett, melyek célja az volt, hogy Moszkva berendezkedése közelebb kerüljön az európai államokéhoz. 1606 májusában elvette feleségül Jerzy Mniszech lányát, Marinát. Azonban kilenc nappal később I. Ál-Dmitrijt a Kremlben összeesküvők megölték **Vaszilij Sujszkij** vezetésével, aki a Rurikok oldalágából származott. A Zemszkij Szobor cárrá választotta IV. Sujszkij Vaszilij néven (1606—1610). A cár azonban nem tudta megoldani a belső

I. Ál-Dmitrij. Szimon Bogusevics festménye. 1606.

IV. (Sujszkij) Vaszilij. Ismeretlen festőművész. XVII. század.

1610-ben bojárak egy csoportja rákényszerítette IV. (Sujszkij) Vaszilijt, hogy mondjon le a trónról. Az új cár megválasztásáig az országot a hét tagú Bojár Duma irányította, ezt „**hétbojárságnak**” nevezték.

Mihail Romanov meghívása a cári trónra 1613. március 14-én. Grigorij Ugrjumov festménye. 1800.

Alekszej Mihajlovics. Ismeretlen festő. XVII. sz.

problémákat. IV. Sujszkij Vaszilij politikájával elégedetlen kozákok, nemesek és parasztok Ivan Bolotnyikov, „Dmitrij cárevics hadvezére” köré gyűltek, aki megindult Moszkva ellen. Csatlakozott hozzájuk még egy álcárevics, aki Péternek, Fjodor cár fiának mondta magát. IV. Sujszkij Vaszilij csak nagy nehézségek árán tudta elfojtani a lázadást.

Ugyanakkor Bjranszkban megjelent egy újabb trónkövetelő, aki Dmitrij cárnak nevezte magát, akinek csodával határos módos sikerült elmenekülnie a moszkvai merénylők elől. Ma sem tudjuk, ki is volt valójában.

1608 januárjában II. Ál-Dmitrij elindult Moszkvába, de nem sikerült elfoglalnia, ezért Tusino faluban berendezte a második fővárost. IV. Sujszkij Vaszilij segítségért fordult a svéd királyhoz, később szövetséget kötött. III. Zsigmond lengyel király, aki éppen Svédország ellen viselt hadat, ebben ellensége megerősödésének lehetőségét látta. III. Zsigmond elfoglalta Szmolenszket és megindult Moszkvába. A helyzetet kihasználta Svédország is, elfoglalta Novgorodot, a Finn-öböl partvidékét, később más területeket is.

A külföldi beavatkozás népfelkelést (opolcsenyije) provokált. Az első népfelkelés, melynek célja a lengyelek kiűzése és a „pravoszláv monachia” helyreállítása volt, vereséget szenvedett. 1611 őszén Kuzma Minyin falusi sztároszta és Dmitrij Pozsarszkij fejedelem vezetésével Nyizsnyij Novgorodban megszervezték a második népfelkelést, amelyik 1612 novemberében felszabadította Moszkvát a lengyel megszállás alól.

4. A Romanov-dinasztia trónra kerülése. Abszolútizmus Alekszej cár idején. 1613 januárjában Moszkvában összeült a Zemszkij Szobor, amelyen cárrá választották a 15 éves Mihail Romanovot (1613—1645), Filaret metropolita fiát. Az új cárral kezdetét vette a Romanov-dinasztia uralkodása.

1617-ben Mihail cár aláírta Svédországgal a sztolbovei békét, amely alapján Moszkva visszakapta Novgorodot, ám Svédország megtarthatta a Finn-öböl partvidékét. A következő évben a cár békét kötött a Rzeczpospolitával.

A XVII. század második felében a Moszkvai Állam politikai életének különböző területein változások történtek, amelyek azt mutatták, hogy az abszolút monarchia önkényuralmi formája véglegesen megszilárdult. **Alekszej cár (1645—1676)** titulusa — „Isten kegyelméből Nagy Uralkodó, Cár és Nagyfejedelem, egész Nagy- és Kis-Oroszország egyeduralkodója” — a cári hatalom isteni eredetét és korlátlan jellegét hangsúlyozta.

Az abszolútizmus alapjait az **1649-ben** elfogadott törvénykönyvben — a **Szobornoje Ulozszenyjé**-ben fektették le. A törvénykönyv a parasztokat véglegesen jobbágyokká nyilvánította, megengedte a szökött parasztok időbeli korlátozás nélküli felkutatását és visszaszolgáltatását földesuraiknak. A Don mentén robbant ki a Moszkvai Állam legnagyobb XVII. századi felkelése Sztjepan Razin vezetésével (1667—1671). Lázadások ko-

rábban is voltak: sólázadás (1648), rézlázadás (1662) stb. Valási jellege volt a szoloveckiji lázadásnak (1667—1676).

5. A Moszkvai Állam és Ukrajna. 1648-ban az ukrán területeken kirobbant a nemzeti-felszabadító háború a Rzeczpospolita ellen. A felszabadított területeken megalakult az ukrán kozák állam — a Zaporizzsjai Had. Bohdan Hmlenickij hetman, a kozák állam vezetője, felvette a kapcsolatot a szomszédos államokkal, támogatókat keresve a Rzeczpospolita ellen. Alekszej cár tisztában volt vele, hogy a kozákok megsegítése háborút jelentene a Rzeczpospolitával, amelyekkel 1634-ben Moszkva aláírta az „örök békét”. Az 1653. október 1-jei Zemszkij Szobor azonban a háború mellett döntött a Rzeczpospolitával és döntött arról, hogy „a Zaporizzsjai Hadat a városaival és a földjeivel az uralkodó kezébe kell helyezni”.

1654. január 8-án Perejaszlavban összeült a tanácskozás, amelynek résztvevői támogatták Kozák Ukrajna és a Moszkvai Állam szövetségét.

A Rzeczpospolita és a Moszkvai Állam háborúja véget ért az 1667. évi andruszovói béke aláírásával. Moszkva visszakapta a Lengyelország által a zavaros időkben (szmuta) elfoglalt területeket és elfoglalta a Hetmanátus bal parti részét. Ukrajna számára a háborúnak súlyos következményei voltak: területét felosztotta egymás között a Rzeczpospolita és a Moszkvai Állam.

6. Nyikon pátriárka reformja. Egyházzsuzakadás. A zavaros időkben (szmuta) az egyház tekintélye jelentős mértékben visszaesett. A papok többsége tisztában volt a reformok szükségességével. **1652-ben Nyikont** választották moszkvai pátriárkává, aki hozzájárult az egyház megreformálásához. A görög egyházzal akarta összhangba hozni, amelyet mintának tekintett a pravoszláv egyház számára. Nyikon utasította a híveket, hogy három újjal vessenek keresztet (ne kettővel, ahogy a Moszkvai Államban szokás volt). Egyszerűsítették a keresztelés és gyónás szertartását, betiltották a nem bizánci, hanem nyugat-európai stílusban festett ikonokat.

Nyikon megkövetelte, hogy mindenki azonnal hagyjon fel a régi szertartásokkal. Ez sértette a régi szertartások híveit. Számos moszkvai pap ellenezte a reformokat. Az ő élükre állt **Avvakum**. Kialakult a pravoszláv egyházban az **óhitűek** irányzata. Avvakum felhívásaira ezrek menekültek az erdőkbe és hoztak létre óhitű közösségeket. Megtörtént az **egyházzsuzakadás**.

Ezenkívül Nyikon követelte, hogy a világi hatalom engedelmessé legyen az egyházzal. Alekszej cár ezt nem tudta elfogadni. Kimerítő harc kezdődött, amelyből a cár került ki győztesen. Nyikont megfosztották pátriárkai címétől. Az egyházreform fő támaszának a cárt nyilvánították, a reform ellenzőit pedig kiátkozták és elítélték. 1682-ben Avvakum protopópát máglyán megégették.

Adam Olearius német tudós feljegyzése a Moszkvai Állam berendezkedéséről 1634—1636-os utazása tapasztalatai alapján

A Moszkvai Állam berendezkedése a politikusok állítása szerint „az uralkodás és az önkény monarchiája”. Az uralkodó, aki cárnak vagy nagyfejedelemnek neveznek, s aki örökli koronáját, egyszemélyben irányítja az országot és minden alattvalója, beleértve a nemeseket és a fejedelmeket, valamint a szegényeket is, a holopjai és a rabja, akikhez úgy viszonyul, mint úr a szolgálóihoz... a nemeseknek szégyenérzet nélkül, azonkívül, hogy ... A nevüket kicsinyítő képzővel használják, és raboknak nevezik magukat, el kell viselniük, hogy rabként viszonyulnak hozzájuk...

? **1.** A Moszkvai Állam berendezkedésének mely jellegzetességét emeli ki a szerző? **2. Osztályfoglalkozás.** Miben különbözik a Moszkvai Állam berendezkedése a nyugat-európai államokétól?

? Hogyan változott meg az egyház szerepe a Moszkvai Államban a XVII. században?

Egyházzsuzakadás — az a jelenség, amikor az egységes egyház két (vagy) több egyházzá szakad, s mindegyiknek önálló hierarchiája és dogmatikája van.

Kronológia

- **1547** — a Moszkvai Cárság létrejötte.
- **1549** — az első Zemszkij Szobor összehívása.
- **1550** — az új Szugyebnyik elfogadása.
- **1552** — a Kazányi Kánság elfoglalása.
- **1556** — az Asztrahányi Kánság elfoglalása.
- **1558—1583** — livóniai háború.
- **1564—1577** — opricsnyina.
- **1582** — a Szibériai Kánság elfoglalása.
- **1598—1613** — zavaros idők (szmuta).
- **1613** — cárrá választják Mihail Romanovot; a Romanov-dinasztia trónra kerülése.
- **1649** — a Szobornoje Ulozsenyje törvénygyűjtemény elfogadása.
- **1652** — egyházi reform kezdeményezése Nyikon pátriárka által. Egyházszakadás.

A Pokrov (Vaszilij Blazsenij) székesegyház Moszkvában (1555—1561) — a XVI. századi építészet legkiemelkedőbb alkotása. Mai látkép.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVI—XVII. századnak nagy jelentősége volt a Moszkvai Állam történetében. IV. Rettegett Iván cár uralkodása lerakta az önkényuralom alapjait.
- A dinasztia kihalása, amit zavaros idők (szmuta) követett, visszavetette a Moszkvai Állam fejlődését.
- Alekszej cár a Romanov-dinasztiából megszilárdította az önkényuralmi rendszert a Moszkvai Államban.
- A XVI—XVII. században a Moszkvai Állam területe jelentősen gyarapodott.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Háromszor négy” oktatójátékkal.
Játékszabály. a tanulónak meghatározott idő alatt ki kell tölteniük a táblázat üresen hagyott rubrikáit.

Dátum	Esemény	Következmény
1549		
	A Kazányi Kánság elfoglalása	
		A zavaros idők (szmuta) vége
		Egyházszakadás. Az óhitűek közösségeinek elterjedése

2. Miért volt IV. Iván mellékeve a Rettegett? Sikeresnek mondhatjuk-e a reformjait? 3. Mi az opricsnyina? Mi volt a célja és hogyan valósult meg? 4. Az önkényuralomban miért a nemesek, és nem a bojárok lettek a támaszai? 5. A XVI. században — a XVII. század első felében a Moszkvai Állam többször megkísérelte kiterjeszteni határait nyugati irányba. Miért fulladtak kudarcba ezek a kísérletek és miért változott az ellenkezőjére a helyzet már a XVII. század második felében? 6. **Osztályfoglalkozás.** Soroljátok fel a zavaros idők (szmuta) következményeit a Moszkvai Állam számára. 7. Mi volt a lényege Nyikon egyházi reformjának és az egyházszakadásnak a XVII. század közepén? 8. A zavaros időkben miért jelentkezett a Moszkvai Államban több ál trónkövetelő is? 9. Milyen szerepet játszott az ukrán kozákság a zavaros időkben a Moszkvai Állam életében?
10. Töltsétek ki „A Moszkvai Állam külpolitikájának alapvető irányvonalai a XVI. században és azok megvalósítása” című táblázatot.

Alapvető irányok	A megvalósítás érdekében tett lépések	Eredmények

11. A füzetben készíttetek vázlatot „Zavaros idők a Moszkvai Államban” címmel.
12. Pótlólagos források segítségével hasonlítsátok össze a Szibériai Kánság Moszkvához csatolásának és Dél-Amerika spanyol konkvisztádorok általi meghódításának körülményeit és következményeit.

18. § Az Orosz Birodalom létrejötte

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan jött létre az Orosz Birodalom; milyen volt I. Péter uralkodása.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Melyik dinasztia került hatalomra a Moszkvai Államban a zavaros idők után? 2. Mi az önkényuralom?

1. I. Péter uralkodásának kezdetei. A XVII. század végén az uralkodók erőfeszítései ellenére a Moszkvai Államnak továbbra sem volt használható útvonala, amely összekötötte volna a világkereskedelem útvonalaival.

Fjodor halála után 1682-ben kitört a harc a hataloméért. A cári trónt I. Péter foglalta el (önállóan 1689—1725 között uralkodott), aki számos problémába ütközött. 1686 óta zajlott az eredménytelen háború az Oszmán Birodalommal. 1695-ben és 1696-ban I. Péter két hadjáratot szervezett Azovba — a török erőd ellen a Don deltájában. Csak a második próbálkozáshoz felállított flotta segítségével tudta elfoglalni az erődöt. Az Oszmán Birodalommal kötött béke eredményeképpen Azov a Moszkvai Államé lett a Azovi-tenger partvidékével együtt. Ez a siker azonban nem oldotta meg a kijáratot a Fekete- és a Földközi-tengerre és a világkereskedelemben való részvételt.

Ekkor I. Péter megváltoztatta külpolitikájának irányvonalát. „Nagy követtséget” szervezett európai országokba (1697—1698). A cár elhatározta, hogy európaivá teszi a Moszkvai Államot, hatalmas flottát épít és kibővíti a kereskedelmet. Ehhez azonban háborút kellett vívni Svédországgal. Ehhez voltak szövetségesei: Szászország (II. Ágost szász választófejedelem, aki egyben a Rzeczpospolita uralkodója volt) és Dánia.

2. 1700—1721-es északi háború. Nystadi béke. A Svédország elleni hadműveleteket a dán király indította el. Eközben II. Ágost elindult Riga ellen, a 34 ezres moszkvai sereg pedig Narva alá érkezett, ami a Balti-tenger keleti partvidékének egyik legfontosabb svéd erődje volt.

XII. Károly svéd király egyetlen csapással kapitulációra kényszerítette Dániát. Ezután 18 ezres sereg élén váratlanul Narva alatt támadt és I. Péterre is megsemmisítő vereséget mért. A moszkvai sereg elvesztette teljes tűzéréségét. Ezután XII. Károly Rigába indult, ahol szétvert II. Ágost seregét.

A vereség arra készítette I. Pétert, hogy felgyorsítsa a reformokat. Megkezdődött a reguláris sereg szervezése rekrutálás útján. Minden parasztudvarról egy főt vittek el 25 évre katonának.

Az újjászervezett sereknek sikerült megkaparintania a Finn-öböl partvidékének egy részét. 1703-ban a Néva torkolatánál befejeződött a Péter-Pál-erőd építése. Ezzel kezdődött meg Szentpétervár a kikötőváros építése — az Orosz Birodalom leendő fővárosáé. A városvédelmére a tenger felőli támadásokkal szemben a Finn-öbölbeli szigeten katonai-tengeri bázis épült Kronstadt néven.

Szentpétervár Moszkva számára „ablak volt Európára”. Annak érdekében, hogy az állam központi részeit összekössék a várossal,

Péter „nagy követjárása” befejezetlen maradt. 1698-ban értesült a sztrelecek lázadásáról és kénytelen volt visszatérni Moszkvába. Majd ezer embert kivégeztek. A sztrelec sereget szélnek eresztették a svédekkel küszöbön álló háború ellenére. Az európai mintájú sereg megszervezéséhez sürgős intézkedésekre volt szükség.

A sztrelecek kivégzésének reggele. Vaszilij Szurikov festménye. 1881.

I. Péter. Maria Klementi festménye. XVIII. század.

Az 1701-es narvai vereség után I. Péter a tűzéréség megújítása érdekében parancsba adta, hogy a templomokból szereljék le a harangok egy részét és fegyvereket öntsenek belőlük. Tulában és az Urálban manufaktúrák épültek, amelyeknek a hadsereget kellett ellátniuk minden szükségessel. Egész falvakat tereltek a manufaktúrákba munkára, ezzel váltva ki a robotot. Az intézkedések eredményeképpen Moszkvának lett 15 ezer ágyúja — több, mint akármelyik európai államnak. A hadsereget 340 ezer főre fejlesztették (ebből 80 ezer fő reguláris hadsereget képezett).

Szentpétervár a Moszkvai Állam számára „ablakká vált Európára”. Annak érdekében, hogy a várost össze tudják kötni az ország központi területeivel, széleskörű csatornaépítések kezdődtek. Ezért azonban nagy árat kellett fizetni: az éhségtől, a betegségektől, és a nehéz fizikai munkától emberek tízezrei haltak meg.

Poltavai csata 1709. Mihail Lomonoszov mozaikja. 1762—1764.

hatalmas csatornaépítések kezdődtek. Ezért nagy árat kellett fizetni: az éhség, a betegségek és a kemény munka következtében több tízezer ember halt meg.

1706-ban XII. Károly elhatározta, hogy döntő csapást mér Moszkvára. Serege a Rzeczpospolitán keresztül elindult Moszkva irányába. Azonban Adam Levenhaupt tábornok, akinek a hadtápot kellett volna biztosítania a svéd sereg számára, a Liszne falu melletti csatában (1708) vereséget szenvedett, ami megváltoztatta a terveket. XII. Károly visszafordult az ukrán területekre, bízva Ivan Mazepa hetman segítségével, akivel korábban titkos megállapodást kötöttek. A lakosság azonban nem támogatta a hetmant. Ráadásul I. Péter büntető intézkedéseivel ellehetetlenített bármi-féle támogatást. A Hetmanátus területét megszállták, a fővárost, Baturint teljes lakosságával együtt elpusztították, a Zaporizzsjai Szcicset lerombolták.

Svédországnak nem maradt más hátra, mint saját erőire és kisebb kozák csapatra támaszkodni. A svéd sereg (30 ezer fő) Poltava alá érkezett, ahol nagy katonai és fegyverraktárak várták, és megkezdte az ostromot. A város helyőrségének megsegítésére elindult a moszkvai főssereg (42 ezer katona) a cár vezetésével. 1709. június 27-én Poltava alatt került sor a döntő ütközetre, amelyben a svédek vereséget szenvedtek.

A háború áthelyeződött a Moszkvai Állam határain kívülre. Dánia és a Rzeczpospolita ismét Svédország ellen támadt. 1710-ben a moszkvai sereg elfoglalta Rigát, amelynek lemészárolták a teljes lakosságát, Revelt (Tallinnt), Viborgot, ami megnyitotta az utat a moszkvai sereg előtt Svédország és Finnország irányába.

A Moszkvai Állam hatalmának növekedése nyugtalanította az európai államokat. Az Oszmán Birodalom szintén revansot akart venni, ezért hadat üzent. I. Péter megpróbálta egyetlen csapással visszavetni az Oszmán Birodalmat. Am 1711-es pruti hadjárata vereséggel végződött. I. Péter kénytelen volt visszaadni az Oszmán Birodalomnak Azovot és lemondani Zaporizzsjáról.

Ily módon I. Péter megerősítette a Moszkvai Állam pozícióit a Balti-tenger partvidékén. XII. Károly amiatt, hogy I. Péter sorra aratta a sikereket, szövetséget ajánlott. A felek közeledtek a megállapodáshoz, ám XII. Károly meghalt Norvégiában a Fredriksten erőd ostromakor.

Az új svéd kormány leállította a háborút Poroszország és Dánia ellen, nekik adták minden németországi birtokukat. A felszabadult erőket a Moszkvai Állam ellen irányították, hogy megállítsák nyomulását a Balti-tenger partvidékén. I. Péter balti flottája 1714-ben a Gangut (Hanko) félsziget mellett lezajlott csatában először győzte le Svédországot. Ezután a moszkvai sereg elfoglalta a Åland-szigeteket és folyamatosan rajtaütéseket szerveztek Svédország partvidékére. 1720 júliusában Grengam-sziget mellett lezajlott döntő csatában a svédek vereséget szenvedtek.

1721. augusztus 30-án a finn Nystad városában aláírták a békeszerződést, melynek értelmében a Moszkvai Államé lett Ész-tország, Livónia, Inkeri, Karélia egy része, valamint több sziget

a Balti-tengerben. 1721. október 20-án I. Péter Feofan Prokopovics ösztönzésére felvette az imperátor címet, a Moszkvai Cár-ságot pedig **Orosz Birodalommá** nyilvánította. Ezzel az állam bizonyította törekvését határai kiterjesztésére és bejelentette igényét a Rusz örökségére. az északi háború eredményeként Oroszország kijutott a Balti-tengerre.

3. Az államigazgatás reformja. A cár uralkodása során egyre ritkábban fordult a bojár dumához. A legfontosabb államügyeket a legodaadóbb személyekre bízta.

1708-ban rendeletet adott ki, amellyel az országot kormányzóságokra (guberniumokra) tagolta. A széles jogkörrel rendelkező kormányzót a cár nevezte ki.

1711-ben megalakította a szenátust — a legfelsőbb törvényhozó, rendelkező és végrehajtó szervet a cár mellett. Bevezette a főügyési tisztséget, amelynek betöltője a helyi hivatalnokokat felügyelte, ezzel megerősítve az államapparátus minden szegmensének ellenőrzését.

1718—1720-ban felszámolták a korábbi kormányzati intézményeket — a prikázokat. Azokat kollégiumok váltották fel, melyek az államapparátusban egy-egy területért feleltek és hatáskörük az egész országra kiterjedt. Az intézmények munkarendjét speciális utasítások és „általános előírások” határozták meg.

Az Orosz Birodalom kialakulásában fontos szerep jutott az 1722-ben bevezetett „ranglétrának”, amely meghatározta a különböző beosztásokat, a hivatali előrehaladás rendjét mind a katonai, mind a polgári állami szolgálatban.

1714-es örökösödési rendeletével I. Péter felszámolta a bojárok és a nemesek közti különbségeket, valamennyien a cárnak (az uralkodónak) és az államnak voltak kötelesek szolgálni. Immár nemcsak a votcsinát lehetett örökbe adni, hanem ahogy ez korábban volt, a pomesztyét is, ami ideiglenesen használhattak a szolgálat fejében.

I. Péter idejében összeírták a parasztokat, az adót nem udvaronként, hanem minden egyes személy után meg kellett fizetni. Ez súlyos terheket rótt a parasztokra.

A rendfenntartásra létrejött a rendőri szervezet — a Preobrazsenszkij prikáz, 1718-tól pedig — a titkos kancellária. Az embereket feljelentés alapján letartóztatták mint hazaárulásban gyanúsítottakat és a kihallgatás során kínzást is alkalmaztak. Mindezek a változások, amelyek célja az uralkodó hatalmának európaibbá tétele volt, csak tovább erősítették a cár egyszemélyi hatalmát.

4. Változások a kultúrában és az oktatásban. I. Péter tisztában volt azzal, hogy az európaizálás érdekében elsősorban az alattvalók — de legalább a szűk környezet világlátását kell megváltoztatni.

A XVII. század végén a nemesek gyerekeit elkezdték külföldön taníttatni. A szakemberek (mérnökök, építészet, hajóépítők stb.) hazatérésük után hivatalt kaptak, szakmájuknak megfelelő helyet

? Mi volt az eredménye az államigazgatás reformjának és az oktatás, valamint a kultúra területén bekövetkezett változásoknak?

I. Péter háborúja és reformjai nagyon sokba kerültek Oroszországnak. Lakossága negyedével zsugorodott. Ugyanakkor európai súlyra tett szert, erősödött a katonai és gazdasági potenciálja, az állam minden irányban kiterjesztette határait. Különösen vonzó volt számára a déli irány.

Lényeges változások történtek az egyház helyzetében. Adrian pátriárka halála után (1700) I. Péter nem engedte meg, hogy új pátriárkát válasszanak, intézkedéseket fogantatosított az egyházi jövedelmek egy részének elvonására és a papság jogainak korlátozására. 1721-ben megjelent a rendelet, amely értelmében egyházi kollégiumot, más néven színódust hoztak létre, amelynek élén világi személy állt. Az egyház alárendelése az államnak, az államapparátus részévé tévése fontos összetevője volt a cár önkényuralmi hatalma megerősítésének.

Kunstkamera Szentpéterváron.
Mai látkép.

1714-ben Szentpéterváron megnyílt a Kunstkamera — Oroszország első természettudományi múzeuma. A tudomány fejlődése lehetővé tette a Tudományos Akadémia megalapítását. A megnyitására már I. Péter halála után, 1725 végén került sor.

Kronológia

- **1700—1721** — északi háború.
- **1709. június 27.** — poltavai csata.
- **1721** — a Moszkvai Cárság Orosz Birodalommá nyilvánítása.

Flotta I. Péter idejéből. Jevgenyij Lanszere festménye. 1909.

foglaltak el a társadalomban, a reformátor cár segítségével voltak az állam átszervezésében.

A XVIII. század első felében kis számban általános és speciális iskolák nyíltak. Nyomdák létesültek, ahol világi témájú könyveket adtak ki. Újságok is megjelentek. Megnyíltak az első közkönyvtárak.

A cár reformjai érintették a régi társadalmi rendet. A nemesek, külföldi szokás szerint, egyre jobban eltávolodtak az „alsóbb” néprétegektől, akiket az európaizálás nem ért el. A XVIII. század első negyedében az ország gyakorlatilag kettészakadt két társadalmi-kulturális csoportra, ami megfelelt az Európában ebben az időben a felvilágosodás hatására végbemenő folyamatoknak: a kisebbik (uralkodó) csoport gondoskodott az állam érdekeiről és Európa felé fordult, a nagy része pedig — hűséges maradt a régi moszkvai hagyományokhoz.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- I. Péter reformtevékenysége a Moszkvai Államot hatalmas Orosz Birodalommá alakította, amely az európai politika fajsúlyos szereplője lett.
- Az Orosz Birodalom kialakulásában döntő szerepe volt az északi háborúban aratott győzelemnek, amely biztosította az állam számára a kijutást a Balti-tengerre, s ezzel együtt a hozzáférést a világkereskedelmi utakhoz.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást „Az utolsó — nyer” oktatójátékkal.
Játékszabály. A játékban tanulópárok vesznek részt. A paragrafus tartalmát kell elmondaniuk oly módon, hogy felváltva mondanak egy-egy mondatot. Az nyer, aki az utolsó mondatot mondja.
2. Mi ösztönzte I. Pétert arra, hogy megreformálja államát? 3. Mondjátok el, mettől meddig tartott az északi háború, s melyek voltak a legfontosabb csatái. 4. Milyen hatással volt a Moszkvai Államra az északi háború? 5. Milyen reformokat vezetett be I. Péter az államigazgatásban? Melyik évben nyilvánította a Moszkvai Államot Orosz Birodalommá? 6. Mely területekkel gyarapodott Moszkva (az Orosz Birodalom) I. Péter uralkodása idején? 7. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és soroljátok fel azokat a változásokat, amelyek a nemesek helyzetében végbementek a XVI—XVIII. században? 8. Mondjátok el, milyen következményekkel járt I. Péter reformtevékenysége Oroszország továbbfejlődése szempontjából.
9. A füzetben készítenek kronológiai táblázatot I. Péter uralkodásának legfontosabb eseményeiről. 10. Pótlólagos források alapján írjatok fogalmazást I. Péterről. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot.
11. **Osztályfoglalkozás.** Képes volt-e Oroszország I. Péter reformjaival behozni a lemaradását a vezető nyugat-európai államoktól?

19. § A Rzeczpospolita a XVII. század második felében — a XVIII. században

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan került válságba a nemesi demokrácia és alakult ki a mágán oligarchia; miként vett részt a Rzeczpospolita a XVII. század második fele — a XVIII. század háborúiban és mik voltak a következmények.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Mikor és hogyan jött létre a Rzeczpospolita? **2.** Mi volt a slachta? Mikor és hogyan alakult ki a nemesi (slachta) demokrácia? **3.** Kik a hajdamákok?

1. Az ukrán nép nemzeti-felszabadító háborúja a XVII. század közepén. A Rzeczpospolita háborúja a Moszkvai Állammal. **IV. Vasa Ulászló** uralkodásának (1632—1648) utolsó évtizede az „arany nyugalom” időszaka volt a Rzeczpospolita történetében. Azonban a lengyel társadalomban egyre nőtt a feszültség a jövőt illetően, a XVII. század második fele valódi túlélési próbatétel volt az állam számára. Az egyik ilyen volt az ukrán nép nemzeti-felszabadító háborúja Bohdan Hmelnickij vezetésével.

Ezen eseményekkel párhuzamosan került sor az új lengyel király megválasztására. **II. János Kázmér** (1648—1668) igyekezett megtalálni a közös hangot a kozákokkal és békét kötni. Azonban sem a zborivi béke (1649), sem a Bila Cerkva-i szerződés (1651) nem oldotta meg a legfőbb kérdést — az ukrán kozák állam elismerését. A háború elhúzódása csak tovább rontotta mindkét fél helyzetét.

1654-ben a Rzeczpospolita belső konfliktusaiba beleavatkozott a Moszkvai Állam. A hetman és a cár aláírták a „márciusi cikkelyeket”. Ennek eredményeképpen a kozákok által visszaszerzett területek a Moszkvai Állam fennhatósága alá kerültek, az ukrán nép pedig esküt tett a cárra. A moszkvai sereg megkezdte a szmolenszki terület, Belarusz és Litvánia meghódítását is.

A cári fennhatóság első éveitől kezdve a kozákság nehezen viselte a moszkvai hatalmat. A kozák vezetők Moszkvát szövetségesnek tekintették, nem pedig mint új birtokost. Mindez nyílt konfliktushoz vezetett, amely az új hetman, Ivan Vihovszkij idejében háborúba torkollott. A háború okozója Moszkva beavatkozása volt a Hetmanátus ügyeibe, valamint a hagyacsi szerződés megkötése a Hetmanátus és a Rzeczpospolita között. A szerződés alapján a Hetmanátus egyenrangú félként csatlakozott volna a Rzeczpospolitához. A kozákok és a tatárok által a moszkvai sereg fölött Konotopnál aratott fényes győzelem ellenére a hagyacsi szerződést több okból kifolyólag sem sikerült megvalósítani: a hetmanok Lengyelország felé fordulását a nép nagyobb része nem fogadta el, maga Ivan Vihovszkij nem volt népszerű és tekintélyes vezető az ukránok körében. Ráadásul a slachta a szerződésre úgy tekintett, mint visszatérésre a régi renchez.

? Milyen következményei voltak az ukrán nép nemzeti felszabadító mozgalmának a Rzeczpospolitára nézve?

IV. Ulászló. Peter Paul Rubens festménye. 1624.

II. János Kázmér. Daniel Schultz festménye. 1658 körül.

A Rzeczpospolita a Svédországgal folytatott háborúban (1655—1660) végletesen legyengült. A Moszkvai Állammal való újabb háború (1660—1667) és az andruszovói béke (1667), később az „örök béke” (1686) után a Rzeczpospolita végleg elveszítette a szmolenszki területet, bal parti Ukrajnát és Zaporizzsját.

? Minek köszönhetően tudott Lengyelország helytállni a Svédországgal való háborúban?

A Rzeczpospolita és Svédország háborújában 1656 karácsony előestéjén a svéd sereg felhagyott a Jasna Góra-i Częstochow kolostor bekerítésével és visszavonult. A svéd sereg nem tudta bevenni a kolostort, ahol a lengyel nép szent ereklyéjét — a częstochowai Fekete Madonna ikont őrizték. Ez az esemény vallási töltetet adott a katolikus lengyelek és a protestáns svédek harcának.

A Rzeczpospolita háborúi után a mágnások többsége, ha el is vesztette jövedelmei és birtokai egy részét, azonban megőrizte pozícióját. Ugyanakkor gyakorlatilag felszámolódott a középnemesség, amelyik képes volt védelmezni a meggyőződését, független volt és a nemesi demokrácia alapját képezte. Az elszegényedett nemesek gyakrabban szegődtek el a mágnások seregeibe vagy vállaltak munkát az udvartartásukban, földet béreltek tőlük. Így gyorsan kialakult a közepes és kismemesek személyes függősége a mágnásoktól. A nemesség többsége az egyes mágnás csoportok érdekeit védelmezte.

2. „Svéd áradat”. Dúlt a kimerítő háború a Rzeczpospolita kiemítő háborúja az ukrán néppel és a Moszkvai Állammal. Kihasználva a dinasztikus vitákat, Svédország igyekezett megvalósítani régi célját — a Balti-tengert „svéd tengerré” változtatni. **1655-ben** a svéd sereg legyőzte a lengyeleket és megszállta Lengyelország, Livónia és Litvánia szinte teljes területét. Janusz Radziwiłł litván fejedelem még szerződést is kötött a svéd királlyal arról, hogy Litvánia beolvad Svédországba. A lengyel király és támogatói Habsburg területre menekültek.

Lengyelországot elborította a harc a hódítók ellen. Az emberek lelkesítése érdekében II. János Kázmér lengyel király megígérte, hogy javítani fog a nép helyzetén. Ezenkívül aláírta a vilnai békét Moszkvával (1656). Ennek értelmében a Moszkvai Állam háborúba kezdett Svédországgal. Azonban a svédek segítséget kaptak. Lengyelország ellen támadt egyik vazallusa, Frigyes Vilmos porosz herceg, brandenburgi választófejedelem, II. Rákóczi György erdélyi fejedelem és az ukrán kozákok Anton Zsdanovics vezetésével. Ráadásul Svédország Radnóton (Iernut) szerződést írt alá a szövetségeseivel, melynek értelmében felosztották egymás között a lengyelországi területeket. A helyzetből kiutat keresve Lengyelország szerződést kötött Poroszországgal a függetlenségének elismeréséről (1657) és rávette Dániát, hogy vegyen részt a Svédország elleni háborúban. II. Rákóczi György seregét pedig bekerítették és az megadta magát.

Végül **1660-ban** Oliwában Lengyelország és Svédország békét kötött, amely alapján II. János Kázmér lemondott Livónia nagy részéről, valamint a svéd korona iránti igényéről. Svédország felért hatalma csúcsára.

Ezzel a háború Lengyelország számára nem ért véget. Újult erővel lángolt fel a Moszkvai Állammal, később pedig az Oszmán Birodalommal, s eltartott egész az évszázad végéig.

3. A háború következményei. Liberum veto. A háborúk következtében a Rzeczpospolita elvesztette területeinek 1/10-ét és lakosságának több mint 40%-át. A gazdaság teljesen tönkrement. Hanyatlottak a falvak és a városok. Csökkent nemcsak a kül-, de a belkereskedelem is. Nem volt elegendő munkaerő, jószág. Jelentősen romlott a földmegművelés és ennek következtében — a terméshozam. Mindez megmutatkozott a nemesek jövedelmén.

A XVII. század második felében a nemesi demokrácia mágnás oligarchiává változott. A politikai életben ennek megnyil-

vánulása volt 1652-ben a liberum veto — szabad vétó megjelenése. Elegendő volt egyetlen képviselő — Wladyslaw Sicinski szavazata a meghozott határozat ellen, hogy leálljon a szejm munkája és megsemmisítsék az összes határozatot.

A liberum veto bevezetése gyakorlatilag megtorpedózta II. János Kázmér reformjait, melyek célja lett volna az ország újjáélesztése a „svéd áradat” után. A király 1668-ban lemondott a trónról, Franciaországba távozott, ahol meghalt. Így ért véget a Rzeczpospolitában a svéd Vasa-dinasztia uralkodása.

Az országos szejm a XVII. század végéig működésképtelen volt, miközben nőtt a helyi szejmek szerepe.

4. III. Sobieski János. A következő királlyá Michał Korybut Wiśniowieckit (I. Mihály), a kozákok elleni harcban magát kitüntető Jeremi Wiśniowiecki fiát választották meg. Azonban rövid uralkodása meglehetősen sikertelennek bizonyult. A királyi hatalom tovább gyengült. Ezenkívül gyakorlatilag vereséget szenvedett a Petro Dorosenko hetmansága alatt álló jobb parti Ukrajnáért folytatott harcban. 1672 nyarán a hetman megsegítésére indult az oszmán sereg, amelyik elfoglalta a legfontosabb erődöt, Kamjanecet és ostrom alá vette Lvivet. A király kénytelen volt aláírni a békét, amelynek értelmében Lengyelország elvesztette Nyugat-Podóliát és elismerte az oszmán Birodalom fennhatóságát az ukrán kozák állam felett.

1673-ban az oszmánokkal vívott chocimi csata előtti napon I. Mihály váratlanul meghalt. Noha a csata Lengyelország győzelmével ért véget, a veszteségek azonban rendkívül nagyok voltak.

Az Oszmán Birodalom elleni küzdelmet Sobieski János folytatta, aki királlyá választották **III. Sobieski János** néven (1674—1696). A szejmben ígéretet tett, hogy visszaszerzi az oszmánoktól az elvesztett területeken. Erre lehetősége nyílt, amikor az oszmán had elindult utolsó európai hadjáratára és 1683-ban ostrom alá vette Bécsset. Megalakult a Rzeczpospolita, a Habsburgok és egyes német fejedelemségek szövetsége. Az egyesített sereg élése III. Sobieski János állt. A lengyel sereg, melynek soraiban ukrán kozákok is harcoltak, vereséget mért az oszmánokra Bécs és Párkány alatt.

Az oszmánellenes koalíció kibővítése érdekében **1686-ban** megszületett az „örök béke” a Rzeczpospolita és a Moszkvai Állam között, amelynek értelmében Lengyelország lemondott Kijevről, amiért pénzbeli kompenzációt kapott. A szerződést megerősítette az ukrán területek két részre szakadását.

III. Sobieski János igyekezett meghonosítani a Rzeczpospolitában az örökletes monarchiát, ám ez a törekvése, akárcsak elődei esetében, megbukott a mágnások ellenállásán. Uralkodása az állam életében az utolsó felemelkedés időszaka volt. A király legnagyobb sikere az Oszmán Birodalom európai terjeszkedésének megállításása volt, noha II. Sobieski Jánost nem érte

? Minek volt köszönhető a Rzeczpospolita megerősödése III. Sobieski János uralkodása alatt?

III. Sobieski János. Daniel Schultz festménye. 1680.

Szent Péter és Pál apostolok katedrális Kamjanec-Pogyilskyban. Mai látkép. Az Oszmán Birodalom felett aratott győzelem jelképe volt Szűz Mária szobrának felállítását az oszmán uralom alatt épített minaret tetejében.

? Minek volt köszönhető, hogy a XVIII. század első felében a Rzeczpospolita megőrizte stabilitását?

A szejm ülése II. Ágost uralkodása idején. Rézkarc Bernard O'Connor „Lengyelország története” című könyvében.

II. Poniatowski Szaniszló Ágost koronázási öltözékben. Marcello Bacciarelli festménye. 1792.

? Miért voltak sikertelenek a Rzeczpospolita államigazgatása megreformálására tett kísérletek?

meg a háború győztes befejezését. Az 1696. évi karlócai békével a Rzeczpospolita visszakapta az elvesztett Nyugat-Podóliát.

5. A szász dinasztia uralkodása. A szász dinasztia 1697 és 1763 közötti uralkodása (II. Erős Ágost és III. Szász Ágost király) ellentmondásos a Rzeczpospolita fejlődése szempontjából. A pusztító háborúk után az ország a XVII. század második felében újjáépült, Európában nőtt a gabona ára, ami felélénkítette a nemesség tevékenységét.

A külpolitikában az uralkodók semlegességre törekedtek. Ugyanakkor a Rzeczpospolita a szomszédos államok háborús szembenállásának terepévé vált. Ráadásul az európai politikában végbement jelentős változások eredményeképpen immár erős államok vették körül, amelyeknek területei igényei voltak vele szemben. Lengyelország uralkodó elitje nem látta ennek a veszélyét. Tévesen úgy vélték, hogy az erős szomszédok érdekeltek a köztük lévő nagy állam egységének megőrzésében.

Erre engedtek következtetni azok az események, amelyek **II. Erős Ágost** uralkodása idején (1697—1706, 1790—1733), aki egyidejűleg Szászország uralkodója is volt, történek. Így például a király bevonta az országot a Svédország és a Moszkvai Állam közötti északi háborúba. Amikor XII. Károly svéd király sikeres ellentámadásba ment át és serege Lengyelország területére lépett, a lengyel nemesség két táborra szakadt, amelyek a konfliktusban egyik, illetve másik oldalt támogatták. A svédek támogatói Leszczyński Szaniszlót választották királynak (1704—1709, 1733—1736) és II. Ágostot lemondásra kényszerítették. Amikor Moszkva győzelmével II. Ágost visszatért a trónra, és a Rzeczpospolita a Moszkvai Állam protektorátusa alá került.

6. Reformkísérletek. Az állam vége. A XVIII. század közepére a Rzeczpospolita elvesztette a nagy európai állam státusát és gyenge országgá változott, amely nem volt képes megvédeni határait és önálló politikát folytatni.

Idővel világossá vált, hogy az országnak sürgős változásokra van szükséges, különösen pedig a liberum veto megszüntetésére. A lengyel társadalomban egyre erősödtek a reformpárti hangok. Ehhez hozzájárultak azok a változások, amelyek az emberek gondolkodásában a felvilágosodás korának hatására végbementek (erről a következő paragrafusban lesz szó).

Az új „gondolati fordulat” egyik megnyilvánulása volt az oktatás és a kultúra területén végbement változások. 1773-ban létrejött a nemzeti oktatási bizottság, amelyet Európában az első oktatási minisztériumnak tartanak. Anyagilag a római pápa által felszámolt jezsuita rend vagyonából tartották fenn. Ezeknek a forrásoknak köszönhetően világi iskolák sorát nyitották meg. Megnyílt két közkönyvtár is: az egyik Andrzej és Józef Załuski mágnások, a másik a király, **Poniatowski Szaniszló Ágost** (1764—1795) tulajdonában volt.

A királyválasztáson kívül a szejm határozatot fogadott el arról, hogy a pénzügyi kérdéseket nem egyhangúan, hanem szavazattöbbséggel kell elfogadni. Ez reményt keltett, hogy sikerül legyőzni a válságot a Rzeczpospolitában.

Uralkodásának első éveiben Poniatowski Szaniszló hozzalátott a lengyel diplomáciai szolgálat kialakításához, megkísérelte korlátozni a hetmanok és a kincstárnokok hatalmát, ami biztosította számára valamelyest a kismemesek támogatását.

Poniatowski Szaniszló reformjainak sikerei elégedetlenséggel töltötték el II. Katalin orosz cárnőt, aki ebben azt a veszélyt látta, hogy csökkenni fog a befolyása Lengyelországra. Ezért amikor a király elhatározta, hogy eltörli a határozatok egyhangú elfogadásának rendjét, Oroszország a vallási türelmesség jegyében rákényszerítette, hogy 1767-ben határozatot fogadjon el a katolikusok és a többi felekezet képviselőinek azonos jogairól. Cserébe a cárnő megígérte, hogy szavatolni fogja a nemesség jogait, amivel áthúzta az összes próbálkozást a reformok bevezetésével. Egyidejűleg az Orosz Birodalom távoli részeibe küldték az ellenzék egyes képviselőit.

Oroszország lépései Lengyelországban polgárháborúhoz vezettek. Bar városában létrejött a nemesség konföderációja „a haza, a hit és a szabadságok, a nemzeti jogok és szabadságok megvédésére, melyek hanyatlóban vannak”.

A konföderációsok fellépése kiprovokálta a hajdamákok és a jobb parti ukrán parasztok újabb lázadását, amit kolijivcsinának neveztek. Mindezek az események okot szolgáltatottak a szomszédos államokban, hogy beavatkozzanak a Rzeczpospolita belügyeibe, ami az ország területének első felosztásához vezetett **1772-ben**. Ezt jóváhagyta a király és a szejm is.

Ez megrázkódtatást jelentett a lengyel társadalomnak, amelyik hajlott a reformok szükségességére. Ám a megtett lépések (a belső vámok megszüntetése, utak, csatornák építése stb.) nem oldották meg a kulcskérdést — az államigazgatás megerősítését és az orosz protektorátus lerázását.

A szejm ülésezése idején, amit a nagy szejmnek neveztek (1788 -1792), a különböző politikai csoportok képesek voltak megállapodni és eltörölni a liberum veto elvet. Elfogadtak számos fontos törvényt a nemesség és a papság megadóztatásáról, 100 ezres hadsereg felállításáról, a polgárok jogainak kiszélesítéséről. A reform legfontosabb pontja az **1791. május 3-i** alkotmány elfogadása volt, amely rögzítette az addigi eredményeket. A dokumentumot a lengyelek Európában az első és a világban a második alkotmánynak tartják.

A helyzet alakulásával Oroszország elégedetlen volt, az orosz hadsereg betört Lengyelországba, vereséget mért a lengyel seregre, amelyik még éppen csak szerveződően volt.

A Rzeczpospolita könyvtárainak története szimbolikusan visszatükrözi az állam sorsát. Załuski család könyvtárát elvitték Szentpétervárra, ahol a cári közkönyvtár része lett. 1921—1934 között egy kisebb részét visszaadták az újjászületett lengyel államnak. Stanisław Poniatowski könyvtárát Tadeusz Chatski a neves oktatási szakember szerezte meg és az általa alapított kremeneci líceumnak ajándékozta. A líceum a lengyel oktatás és kultúra fontos intézménye lett a XIX. első harmadában, amikor a lengyel állam már nem létezett. A líceum felszámolása után a cár kormányzat az intézmény vagyonát az 1834-ben megnyitott Szent Volodimir Kijevi Egyetem alapítására fordította.

Lengyelország második felosztása a lakosság felháborodását váltotta ki. A megszállók elleni harc élére állt Tadeusz Kościuszko, az amerikai függetlenségi háború hőse. 1794. április 4-én a raclawicei csatában megverte az orosz sereget, majd a felkelők elfoglalták Varsót és Vlnót. A nemesség azonban nem támogatta a felkelést. Oroszország és Poroszország támadásba lendült. Az orosz hadsereg Alekszandr Szuworov parancsnokságával szétverte a felkelők fő erőit és bevette Varsót. Kościuszko fogságba került, majd II. Katalin cárnő halála után szabadon engedték. Kivándorolt az Egyesült Államokba, majd 1797-ben visszatért Európába, ahol haláláig élt.

Kronológia

- **1652** — megjelent a liberum veto.
- **1655—1660** — „svéd áradat”.
- **1686** — „örök béke” a Rzeczpospolita és a Moszkvai Állam között.
- **1699** — karlócai béke.
- **1772, 1793, 1795** — Rzeczpospolita három felosztása.
- **1791. május 3.** — a Rzeczpospolita elfogadta a „májusi alkotmány”-t.

Gyakorlat foglalkozás a IV. fejezet alapján.

A IV. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz a IV. fejezet alapján.

1793-ban került sor a Rzeczpospolita második, 1795-ben — harmadik felosztására, amelynek következtében az állam megszűnt. Egyetlen európai állam sem kelt a védelmére.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVII. század második felében — a XVIII. században a nemesi demokrácia negatív irányba fordult. Többek között ez volt a liberum veto, amely alapján a szejm egyetlen képviselője is megvétózhatta bármelyik határozatot.
- Ez a rendszer végeredményben legyengítette az államot, ami felosztásához és a Rzeczpospolitának a politikai térképről való lekerüléséhez vezetett.

Kérdések és feladatok

- ☉ **1.** Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Találjátok ki a hőst vagy a hősnőt” oktatójátékkal.

Játékszabály. A pedagógus felírja a történelmi hős vagy hősnő nevét és borítékba teszi. A tanulók előre meghatározott számú kérdés (például tíz) alapján megpróbálják kitalálni, kiről van szó. A pedagógus csak „igen”, „nem”, „részben” válaszokat adhat. A játékot lehet párban, kiscsoportban vagy osztályszinten játszani.

- 2.** Miért jelent meg a liberum veto? **3.** A Rzeczpospolitában a XVII. század végén a nemesi demokráciát miért váltotta fel a mágns oligarchia? **4.** Milyen hatással volt Lengyelország fejlődésére a „svéd áradat”? **5.** Miért volt félrevezető a stabilitás látszata a Rzeczpospolitában a XVII. század első felében? **6.** Hogyan hatottak a felvilágosodás eszméit a Rzeczpospolita fejlődésére? Mondjatok példákat. **7.** A paragrafus tartalma alapján állítsatok össze kronológiai táblázatot a Rzeczpospolita történelméről a XVII. század második felében — a XVIII. században. Mondjátok meg, melyik volt ezek közül a döntő esemény. Magyarazzátok meg, miért. .

- ☉ **8.** Soroljátok fel az orosz protektorátus okait a Rzeczpospolita fölött. **9. Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és magyarázzátok meg a III. Ágost korában népszerű mondást: „Szász király idejében egyél, igyál és engedd ki a nadrágszíjat.”

- 10.** Mondhatjuk-e azt, hogy az ukránok jogainak mellőzése volt az egyik oka a Rzeczpospolita bukásának? Adjatok részletes választ. **12. Osztályfoglalkozás.** A Rzeczpospolita a XVII. században miért tudott kitartani a külföldi agresszióval szemben, a XVIII. században pedig miért nem? Véleményetek szerint mi volt a legfőbb oka a Rzeczpospolita válságának és bukásának. **13.** Edmund Burke ír államférfi azt mondta az 1791. május 3-i alkotmányról, hogy „a legfőbb jó, amely valaha valamely nemzetnek jutott”. Ez esetben az alkotmány által megfogalmazott államreform miért nem tudta megmenteni a Rzeczpospolitát?

V. Fejezet. Felvilágosodás kora

20. § A felvilágosodás és az ipari forradalom

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan kezdődött az ipari forradalom és milyen hatással volt a lakosságra; mi a felvilágosodás, mettől meddig tartott; kik voltak a felvilágosodás jeles képviselői.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. **Osztályfoglalkozás.** Melyek voltak a humanizmus fő eszméi? 2. Melyek az agrárforradalom sajátosságai? 3. Mi a manufaktúra?

1. A felvilágosodás kezdetei. A XVII. század második felében az értelmiség elkezdte keresni a vallási helyett a racionális magyarázatot a természet és az emberi élet jelenségeire. Az ismeretbővítésnek hatalmas lökést adott a racionalizmus. A tudományos kutatásokat új elvi alapokra helyezték. A tudomány az ismereteket kísérletekből szerezte és matematikai képletek nyelvén szólalt meg.

A XVIII. században az értelembe vetett hit lett az uralkodó: a társadalom tanult rétege úgy gondolta, hogy mindenben csak arra kell hallgatni. Ezeknek az eszméknek lett az összefoglaló neve a **felvilágosodás**.

A felvilágosodás követői meg voltak győződve, hogy ez a korszak elvezeti az embereket a jóléthez. A társadalom legfőbb mentális jellemzőjévé az optimizmus vált. Az emberek hittek abban, hogy a történelem egy jobb világ, az igazságtalan világból egy boldog társadalom felé halad.

A felvilágosodás hazája Anglia volt, ahol a tudományok és a tudás mozgatta a kapitalizmus fejlődését. Az angol tudós gondolkodók, mint Isaac Newton, Thomas Hobbes, John Lock, valamint a holland Benedictus (Baruch) Spinoza és a német Gottfried Leibniz rakták le a felvilágosodás eszmei alapjait.

2. Az ember természete és a természeti elv. A felvilágosodás és az egyház. A felvilágosodás kora a társadalom tudatában elhintette a természeti jog eszméjét. A felvilágosult gondolkodók úgy vélték, hogy minden embernek születésétől fogva vannak természeti jogai, többek között ilyen az élethez, a szabadsághoz és az egyenlőséghez való jog. Ebből következett, hogy a társadalomban fennálló minden különbség (a szegények és a gazdagok, az uralkodók és az alattvalók, a nemesek és privilégiumok nélkül élők között) nem Isten elrendelése, hanem maguké az embereké. Ezért nekik kell megváltoztatni azt, amit maguk hoztak létre.

? Törvényszerű volt-e a felvilágosodás eszméinek megjelenése?

Racionalista világnézet — az a világnézet, amelyik a megismerés legfőbb eszközének és az igazság kritériumának az emberi értelmet tartja, nem pedig az isteni kinyilatkoztatást, vagy a tapasztalatot.

Felvilágosodás — filozófiai-eszmei irányzat a XVII. század második felében — a XVIII. században. Képviselői (tudósok, filozófusok, írók) úgy vélték, hogy a társadalom célja az emberi boldogság, amit a társadalomnak az értelem alapján való átrendezésével érhető el (racionalizmus); a természeti jog, a szabadgondolkodás elméleteit támogatták.

? Mi a természeti jog? Miért gyökeresedett meg ez a fogalom a felvilágosodás korában?

A felvilágosodás képviselői többnyire közömbösen, néha ellenségesen viszonyultak a valláshoz és az egyházzal. Úgy vélték, hogy a világ vagy deista (Isten megteremtette a világot és azután nem avatkozott be az emberek életébe), vagy az ateista módon keletkezett (Isten létezésének teljes tagadása). Az egyház tekintélyének csökkenésével vagyona és privilégiuma az állam célpontjaivá váltak. Az európai uralkodók sorra elvették az egyházak vagyonát. Világi iskolák nyíltak. A római pápának még a jezsuita rendet is fel kellett oszlatnia (később újjászervezték). A legtöbb országban megszűnt az inkvizíció.

? A felvilágosodás mely eszméit hatottak a társadalom életére?

Enciklopedisták — írók egy csoportja, akik Franciaországban 1750—1780 között egy könyvben összefoglalták az általános tudást Denis Diderot és Jean le Rond d’Alembert kezdeményezésére. Szabadkőművéség (francia *franc-maçonnerie*; maszon, fr. *maçon* — kőfaragó, kőműves) — vallási-etikai mozgalom, amelynek tagjai elismerték a „nagy építőmestert” a világ megalkotójának, és magukat temploma építőinek nevezték. A szabadkőművesek erkölcsi megtisztulásra szólítottak fel és az egyesülésre (vallástól és etnikai hovatartozástól függetlenül) a szabadság, egyenlőség, testvériség, tolerancia és az emberiség alapján. Az általános emberi érdekeket és értékeket elé helyezték a nemzet érdekeinek.

A törekvéseket az állam és a társadalom megváltoztatására a felvilágosodás korában az ember törvényes jogának tekintették. A felvilágosult gondolkodók szerint ahhoz, hogy az embereket boldoggá tegyék, elsősorban mindenkinek biztosítani kell természeti jogait, amelyeket az értelem tárt fel. A felvilágosult gondolkodók úgy vélték, hogy eszméiket a felvilágosult uralkodók képesek valóra váltani.

3. Oktatás. Enciklopedisták. Közélet. A felvilágosodás kora elősegítette az oktatás fejlődését. II. Frigyes, Poroszország királya és II. József osztrák császár országaikban egységesen szabályozták a népoktatásügyet. Franciaországban a XVIII. század folyamán az írástudatlanok aránya 79%-ról 63%-ra csökkent. Azonban a felvilágosult emberek kis köre nem mindig tudott szót érteni a lakosság többi részével. A felvilágosult gondolkodók csak azt a tudást tartották valóságosnak, amely a tudomány, az értelem teremtett, nem pedig azt, ami a hagyományokon és a népi bölcsességeken alapult. A néphiedelmeket babonaként és az elmaradottság jeleiként értékelték.

Denis Diderot filozófus úgy vélte, hogy a feladata a korszerű tudást mindenkinek eljuttatni. Elgondolásának az volt a lényege, hogy a felhalmozott tudást egyetlen tájékoztató jellegű könyvben kell összegyűjteni. A kiadvány címe az „Enciklopédia” („Enciklopédia, vagy a tudományok, művészetek és mesterségek rendszeres szótára”) lett, a szócikkek szerzőit pedig **enciklopedistáknak** nevezték.

A kiadvány szervezői Denis Diderot és a matematikus Jean le Rond d’Alembert sikeresen be tudta vonni a munkába a kor nagy filozófusait és íróit, mint: Voltaire, Charles Montesquieu, Paul Henry Holbach, Jean-Jacques Rousseau és mások. Az első kötet 1751-ben jelent meg.

Azonban már 1759-ben betiltották az „Enciklopédia” kiadását, noha illegálisan továbbra is megjelent. A hatalmas munka rendkívüli hatást gyakorolt a korabeli társadalomra, előkészítette az eljövendő változásokat.

A felvilágosodás korában a társadalomban megjelent egy új erő — a közvélemény. Befolyást kezdett gyakorolni az állami politikára, amely korlátozta az uralkodók önkényét.

A közvélemény megjelenési közegei a világi szalonok voltak, amelyek a XVIII. században terjedtek el. Tudományról, filozófiáról, politikáról beszélgettek, híreket cseréltek stb. A szalonokon kívül irodalmi, filozófiai, tudományos társaságok és csoportok alakultak, amelyek feladata volt befolyásolni a közvéleményt és elősegíteni a felvilágosodás eszméinek terjedését.

Az egyik ilyen társaság a szabadkőműveseké volt, amely egy zártkörű titkos közösség volt. A **szabadkőműves mozgalom (franc-maçonnerie)** kezdeményezője volt. Az első szabadkőműves szervezeteket — páholyokat — az angol felvilágosodás képviselői alapították a XVIII. században.

A szalonokon, a szabadkőműves páholyokban folytatott filozófiai-tudományos beszélgetéseken kívül a XVIII. században a világi művészet is fejlődött. Korábban a színházak általában udvariak voltak; a nagyközönség számára is hozzáférhető színházak csak Londonban és Párizsban működtek. A XVIII. században azonban már Európa kisebb városaiban is nyíltak színházak.

Megváltozott ebben az időben a zene szerepe is. Korábban a misék, az udvari ünnepek, a színházi előadások kísérője volt, a XVIII. században azonban önálló műfaj lett. A csembaló, a zongora, a hegedű, a flóta koncerthangszerek lettek. A zeneszerzők és egyben előadók, Johann Sebastian Bach, Josef Haydn, Wolfgang Amadeus Mozart, Ludvig van Beethoven világhírré tettek szert.

Hozzáférhetőbb lett a képzőművészet is. A korabeli művészek kiállításokat szerveztek, melyeket aztán megbeszéltek a szalonokban és a sajtóban.

4. Barokk, klasszicizmus, rokokó, neoklasszicizmus. A XVII. század második felében az európai országok többségében — Olaszországban, Spanyolországban, Németországban és mássutt — az uralkodó művészeti stílus továbbra is a barokk volt. Ugyanakkor Franciaországban már megjelent az új stílus — a **klasszicizmus**, amely az antik mintákat követte.

A színműírók görög és római mitológiát és történeteket dolgoztak fel. A festőművészek ókori isteneket és hősoket ábrázoltak. Az építészek az ókori templomok timpanonjaihoz és oszlopsoraihoz tértek vissza. A barokk művészeketől eltérően a klasszicizmus írói és művészei művészetükben tudatosan törekedtek a kialakult normák betartására.

A klasszicizmus és az új művészeti elvek elterjedésében központi szerepük volt az akadémiáknak. Az elsőket Párizsban alapították — a Festészeti és Szobrászati Királyi Akadémiát (1648) és az építészetit (1671). A Franciaországban megjelenő klasszicizmus elterjedt Európa más országaiban is.

A klasszicista stílusban megírt színdarabok logikus szüszével és érthető nyelven születtek. A darab mindig valamilyen eszme körül forgott. A színdarabban bemutatott események mindig egy helyszínen és egy nap alatt zajlottak le. Megengedhetetlenek voltak a párhuzamos történések. A klasszicista irodalomban és művészetben létezett a műfajok hierarchiája: a tragédia volt az első helyen, a komédia — a legutolsón.

A francia klasszicista tragédia megalapítója volt Pierre Corneille. Színdarabokat és művészetelméleti munkákat írt. Hőseinek sorsa szorososan összefonódott a politikai küzdelmekkel. A mű cselekménye valamilyen történelmi eseményre épült. Corneille darabjai azt igyekeztek igazolni, hogy szükség van az abszolút monarchia megerősítésére. Noha a komédiát a klasszicizmus alsóbb rendűnek tartotta, Jean-Baptiste Molière komédiái voltak a leglátogatottabb színházi előadások

A szabadkőművesek a középkori kőművesek céheiből eredzetetik magukat, ahonnan elnevezésüket vették, egyesületeiket pedig páholyoknak nevezték; a tagok inasokra, legényekre és mesterekre tagolódtak; az öltözékük tartozéka volt a kötény, a kesztyű, a fejfedő. A szabadkőművesség elindulásának általánosan elfogadott dátuma 1717. június 24., amikor megalakult a londoni nagypáholy. Egyes államokban a XVIII. század végén — a XIX. század elején — a szabadkőműves páholyok a szabadgondolkodás elterjesztésének helyszínei és a fennálló hatalom elleni titkos ellenzéki mozgalmak helyszínei voltak.

? Mi játszott közre a művészeti stílusok megváltozásában a XVII—XVIII. században?

Klasszicizmus — művészeti stílus, filozófiai és esztétikai irányzat az európai kultúrában a XVII—XIX. században, amely Franciaországból indult el. Képviselői arra törekedtek, hogy a környező világot a racionalizmus (az értelem) elvei mentén kell megszervezni. Támaszkodott rá, illetve újragondolta az ókori filozófiát és művészetet.

A Versailles-i palotakomplexum (klasszicizmus).

A klasszicizmus legfőbb feladata monumentális művészet megteremtése volt, amely a nemzet egységét jelképezi a trón körül. A személyes érdekeket az államérdeknek vetették alá (első helyen állt az állam, nem pedig az egyes ember). Erre csak az ideális klasszikus hős volt képes. Fokozatosan kialakultak a szigorú magatartási szabályok — az érzelmkitörést az alacsony származás és a rossz nevelés megnyilvánulásának tartották. Az ember legfőbb hivatása az állam szolgálatára volt.

Meisseni porcelán.

A XVII. században Európában divatba jöttek a kínai porcelánból készült termékek. Az európai mesterek megpróbálták rájönni a készítés módjára. E tevékenységük során fedezték fel a fajanszot — a könnyű fehér kerámiát. Azonban ez nem volt olyan kifinomult, mint a porcelán. Később a német alkímista, Johann Böttger felfedezte a porcelán technológiáját és 1710-ben Meissenben megjelent az első porcelán manufaktúra.

a XVIII. században. Művei („Don Juan”, „Az úrhatnám polgár”) mai is népszerűek.

Nicolas Paussin festőművész úgy vélte, hogy a művészeti alkotás tartalmának nemesnek, fenségesnek és magasatosnak kell lennie, a kompozíció pedig — logikusnak és egyszerűnek. Az időszak másik ismert festőművésze volt Jacques-Louis David.

A klasszicista művészet példája volt az építészetben a francia királyok versailles-i rezidenciája.

A XVIII. század első felében új stílus terjedt el — a rokokó (kagylót mintázó dekoratív motívumok), amely a barokk továbbfejlődése volt. Ez a stílus elsősorban a belső berendezésben mutatkozott meg. A rokokó művészek kifinomult tárgyakat alkottak, amelyekkel körülvevé magát az ember kényelmes és kellemes életet élhetett. A stílus jellemzője a díszítettség, a szokatlan és kifinomult formák.

A XVIII. század második felében ismét előtérbe került a lelkesedés a klasszikus formák iránt. Ezt a stílust nevezték **neoklasszicizmusnak** (Kelet-Európában a klasszicizmus része volt), azaz új klasszicizmusnak. Az ízlés megváltozását az hozta, hogy megcsömörlöttek a rokokótól és lelkesítően hatottak Pompeji és Herculaneum római városok feltárása, amelyeket a Vezúv kitörése pusztított el. A római városok precíz építészeti megoldásai arra ösztönözték a XVIII. századi építészeket, hogy a városokat egyszerű és ésszerű tervek alapján építsék. A neoklasszicista művészek úgy vélték, hogy a művészetnek nevelnie és nemesítenie kell az embert. Olyan hőst kerestek, aki kész a hőstetre és méltó a követésre.

5. A felvilágosodás eszméi az irodalomban és a filozófiában.

A felvilágosult gondolkodók többsége, különösen a franciák (Charles Montesquieu, Voltaire, Denis Diderot, Jena-Jacques Rousseau) gondolataikat az irodalom segítségével igyekeztek eljuttatni az emberekhez. A felvilágosodás eszméinek az iro-

A XVII. század második felében és a XVIII. században az európaiak mindennapjaiban új italok váltak elterjedté — a kávé és a tea, amelyek fogyasztása sajátos kultúrával bírt, beszélgetéseknek biztosított teret. Sokkal kényelmesebbekké váltak a lakóházak. A beltér szokványos kiegészítője lett a tükör. Igazi művészeti remeknek tartották a versailles-i kastély tükör termét.

Ekkortájt jelentek meg egyes napjainkban szokványosnak mondható használati tárgyak: az ingás faliórák (Christiaan Huygens holland tudós találmánya) és a zsebórák. Angliában elkezdtek használni az esernyőt. Az európaiak ruhatárának elengedhetetlen részévé váltak a fehérneműk, a hálóruhák, a zsebkendő (először ezek köralakúak voltak). Az új stílus a öltözködési változásokkal is járt: az előző század női ruháit felváltották a könnyű, ókori görög khitónokra emlékeztető ruhadarabok.

Ellenben a lakosság legnagyobb részét kitevő életében alig voltak változások.

dalomban végbement evolúciója követhető végig az olyan szerzők műveiben, mint Daniel Defoe, Jonathan Swift, Pierre-Augustin Beaumarchais, Friedrich Schiller, Johann Wolfgang Goethe és mások.

Daniel Defoe Anglia irodalmában meghonosított egy új pozitív hőst (Robinson Crusoe), aki munkaszeretetével és értelmével mindent elért. A másik angol író, Jonathan Swift a „Gulliver utazásai” című regényében igyekezett megmutatni a felvilágosodás eszméinek gyenge pontjait. Pierre-Augustin Beaumarchais (Franciaország) és Friedrich Schiller (Németország) hősei — egyszerű emberek, akik munkaszeretetükkel, értelmükkel, emberségükkel szembenálltak az arisztokráciával. Ezek a szerzők az emberek természeti jogait hirdették. Johann Wolfgang Goethe irodalmi műveivel az embereket bátornak, erősnek és jónak igyekezett nevelni, akik képesek szembeszállni az igazságtalansággal.

A német felvilágosodás legismertebb képviselője a filozófus Immanuel Kant. Kidolgozta a naprendszernek a végtelen ősi ködből való kialakulásának elméletét, amely mind a mai napig a csillagászatban az egyik tudományos alapeszme. Az ő nevéhez kötődik a jogállam eszméje is.

6. Ipari forradalom és következményei. Adam Smith. Az XVIII. század 70—80-as éveiben Európában **ipari forradalom**, vagy ipari fordulat vette kezdetét. Hazája Anglia volt. Az ipari forradalom első előzménye az agrárforradalom (fordulat) volt a XVI. században. Ez biztosította az ipar számára az olcsó munkaerőt és nyersanyagot.

A másik nélkülözhetetlen előzmény volt a technikai változás. A legfontosabb találmány, amely lökést adott az ipari forradalomnak, a szövőgép tökéletesítése volt. John Kaye, aki takács volt, majd gépész, 1733-ban megalkotta a szövőgépet. Ennek köszönhetően a munka termelékenysége megduplázódott.

A szövés felgyorsulásával újabb probléma keletkezett — kevés volt a fonál. Ebben a technológiai áttörés a takács és ács James Hargreaves nevéhez kötődik. Az általa feltalált fonógép, a „fonó Jenny”, gépesítette a gépi fonást és egyszerre több fonalszálat tudott előállítani. A fonalszál előállításának sebessége 18—20-szorosára növekedett.

Azonban mindezeket a berendezéseket az emberi vagy az állati izomerő működtette, ami akadályozta a termelékenység további növelését. 1771-ben Richard Arkwright olyan vállalatot alapított, amelyben a szövőgépet vízikerek működtette. Ez már nem manufaktúra volt, hanem a történelem első **gyára**. Arkwright gyárában több ezer orsót állított be és 300 embert foglalkoztatott. 1784-ben Edmund Cartwright feltalálta a vetélős szövőgépet, amely megnegyvenszerezte a termelékenységet. Azaz a gépezetek feltalálása, amelyek felváltották a kézi munkavégzést a nyersanyagfeldolgozásban, az ipari forradalom kezdetét jelentették Angliában.

Immanuel Kant arra a következtetésre jutott, hogy az ember a környező világnak csak a töredékét képes megismerni. Vannak „tárgyak önmagukban”, melyeket lehetetlen megismerni, mert lehetetlen bebizonyítani a létezésüket, és fordítva. Ebből az következett, hogy a világot megismerni teljes valójában lehetetlen. Ezzel kritikának vetette alá az emberi értelem korlátlan voltáról alkotott eszmét.

? Mi idézte elő az ipari forradalmat?

Ipari forradalom — áttérés a termelésben a manufaktúráról a gyárra, a kéz munkától a gépi munkára.

Gyár — ipari létesítmény, amelyben a műveletek nagy részét gépekkel végzik.

A „fonó Jenny”. XIX. századi metszet.

A vállalkozók számára a sikeresség legfőbb mutatója a jövedelem lett. Ezért a vállalkozók és a bér munkások megjelenésével érdekellentét keletkezett: vagy a vállalkozó és a termelés fejlesztésének érdekei, vagy a bér munkások érdekei és fizetésük megemlése. A munkások első megmozdulásai a gépek ellen irányultak. A gépeket tartották a munkaviszonyok romlása, a bérek és a dolgozói létszám csökkenése okozóinak. A gépek ellen harcolókat ludditáknak nevezték (névadója Ned Ludlam, aki elsőként törte össze a munkagépét).

Adam Smith „A nemzetek gazdagsága” (1776)

Valójában... az embernek nincs szándékában a közjót szolgálni... Ha az ilyen ember a tőkét befekteti a nemzeti iparba, úgy ezt nem hazafiságból teszi... Ám, miközben gondoskodik saját nyereségéről, ebben az esetben, mint sok más esetben is, ismeretlen kéz irányítja a cél elérésében, amely a legkevésbé sem érdekelte.

? 1. Mit értett Adam Smith az „ismeretlen kézen”? 2. A vállalkozás mely sajátosságaira mutat rá Adam Smith? 3. Smith szerint a vállalkozó cselekedeteit mi motiválja?

A XVIII. század 90-es éveinek elején Angliában már közel 150 gyár működött. Azonban ezek nem tudták kiszorítani a manufaktúrákat, amelyek helyhez voltak „kötve” — az arra alkalmas folyópartokhoz. Az embereknek szükségük volt egy univerzális motorra. Ez lett **James Watt** gőzgépe. Több mint száz éven keresztül ez volt a motor alapvető formája.

A gőzgépek és munkapadok feltalálásával megjelent egy új ágazat, a gépgyártás. Ehhez több fémre volt szükség, ebből következően lökést adott a fémkohászatnak is. A XVIII. század folyamán megoldották az öntöttvas, később az acélgépgyártást, köszönnet, nem pedig fát használva. Ennek eredményeképpen a kőszénkitermelés lett a gazdaság egyik alapvető ágazata (különösen Angliában és a nyugat-német területeken). A gőzgép feltalálása idővel valósággal forradalmasította a közlekedést.

A gépgyártás, a kohászat, a szénkitermelés, a közlekedés fejlődése elősegítette az iparosítást és az ipari társadalom kialakulását.

Az ipari forradalom hozzájárult az új gazdasági és társadalmi szerkezet kialakulásához. A fő szerep a gyári-üzemi termelésé lett. A gyárak és üzemekben előállított termékek a gépekkel való gyártás következtében olcsók voltak; emiatt a piacról fokozatosan kiszorultak a kézművesek és a manufaktúrák termékei. Megváltozott a kereskedelem jellege is, különösen szembe tünő volt ez Anglia példáján. Az országba egyre több nyersanyagot vittek be, és egyre több olcsó terméket vittek ki.

Az ipari forradalom következtében új társadalmi rétegek jelentek meg — a vállalkozók és a bér munkások. Anglia viharos sebességű gazdasági fejlődése, a technikai és a technológiai változások szükségessé tették a végbemenő folyamatos tudományos megalapozását.

Így jelent meg a társadalom gazdasági fejlődéséről szóló tudomány. Egyik megalapítója volt a skót **Adam Smith**, aki a piacgazdaság szükségessége mellett foglalt állást. Fő műve „A nemzetek gazdagsága”, amelyben arról írt, hogy az emberi társadalom — elsősorban szövetség, amelynek alapját a munkamegosztás képezi. A munkamegosztásra való hajlandóság Smith az emberi természet alapvető tulajdonságának tartotta, amely egyidejűleg hozzájárul a társadalom, jólétének növekedéséhez. Ezt a folyamatot a piac — a „láthatatlan kéz” irányítja, amely megszervezi a gazdasági tevékenységet. A piac, s ezzel együtt — a gazdaság zavartalan működéséhez szabad kereskedelemre és a vállalkozás szabadságára van szükség. A kapitalizmus, Smith véleménye szerint, az az egyetlen rend, ami megfelel az emberi természetnek és a jövőben biztosítani fogja a jólétet és a felvirágzást.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVII. század második felét — a XVIII. századot a felvilágosodás korának nevezik.
- A felvilágosodás eszméi jelentős mértékben hozzájárultak a tudomány fejlődéséhez. Azonban csak a lakosság csekély hányadát vonták be, alapvetően az értelmiséget. Az emberek többsége a középkori elképzeléseknél maradt és nem fogadta el az újat.
- Az időszakban a művészet fő feladata a társadalom javának és a polgári kötelezettségeknek az egyéni érzések elé helyezése. Az egyszerű emberek életének és hétköznapijainak megőrkítését méltatlannak tartották a művészet számára.
- A XVIII. század végén Angliában kezdetét vette az ipari forradalom. Előfeltételei voltak az agrárforradalom és a technikai fejlődés. Az ipari forradalom legfontosabb találmánya a gőzgép volt.
- Az ipari forradalom eredményeképpen lényeges társadalmi változások következtek be. A társadalmi rétegek sorában előléptek a vállalkozók és a bérmunkások, ami az ipari társadalom kialakulásának kezdetét jelezte.
- Anglia viharos gazdasági fejlődésével párhuzamosan megjelent a közgazdaságtudomány. Egyik megalapozója Adam Smith volt.

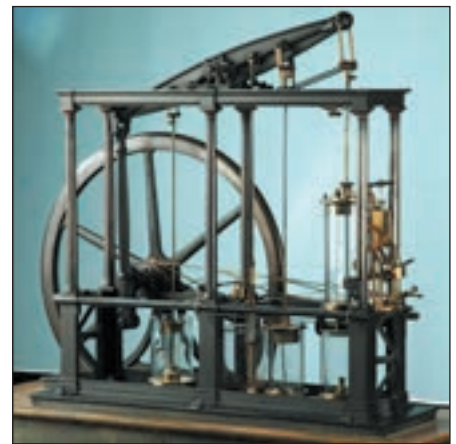

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Szótenisz” oktatójátékkal. *Játékszabály.* A tanulók párokat alkotnak. Egyikük kérdést tesz fel, másikuk szóval, szóösszetétellel vagy rövid mondattal válaszol.
Példák a kérdésekre: 1) Mekkora tartott a felvilágosodás kora? 2) Kiket neveztek enciklopedistáknak? 3) Soroljátok fel a felvilágosodás korának kiemelkedő íróit. 4) Mi az ipari forradalom? 5) Mi volt az alapvető különbség a gyár és a manufaktúra között? 6) Mi változott meg az agrártermelésben a XVIII. században?
2. Miért éppen Anglia lett a felvilágosodás hazája? 3. Állíthatjuk, hogy a felvilágosodás korában az ember az életét az értelem törvényei szerint szervezte? 4. **Osztályfoglalkozás.** Meg lehet-e magyarázni a XVII—XVIII. században a barokk, a klasszicizmus, a rokokó, a neoklasszicizmus megjelenését? E stílusok közül melyek hasonlítanak egymásra? 5. Milyen hatással voltak a felvilágosodás eszméi az oktatás és a tudomány fejlődésére? 6. Miért jöttek létre a világi salonok, közösségek, szabadkőműves páholyok? 7. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és soroljátok fel az agrár- és az ipari forradalom társadalmi következményeit.
8. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és hasonlítsátok össze a felvilágosodás és a humanizmus eszméit. A választ foglaljátok táblázatba. 9. A füzetben foglaljátok kronológiai táblázatba a XVIII. századi ipar legfontosabb technikai újításait.
10. **Osztályfoglalkozás.** Állíthatjuk-e, hogy az ipari forradalom csak a technikai változások következménye volt?

Kronológia

- **XVII. század második fele — XVIII. század** — a felvilágosodás kora.
- **A XVIII. század 70—80-as évei** — az ipari forradalom kezdetei Angliában.

James Watt gőzgépe.

Adam Smith. Ismeretlen festőművész. 1800.

21. § Felvilágosult abszolútizmus

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: mi a felvilágosult abszolútizmus; milyen sajátosságai voltak Ausztriában, Poroszországban, Oroszországban ezen államok felvilágosult uralkodóinak példáján; milyen szerepet játszott a felvilágosult abszolútizmus Európa történetében.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Mi a felvilágosodás? 2. Milyen nézeteket vallottak a felvilágosodás képviselői az államról, az egyházzal és az emberről? 3. Jellemezzétek az abszolút monarchiát. 4. Soroljátok fel a merkantilizmus sajátosságait.

? Felvilágosultnak tekinthető-e a XVIII. század abszolútizmusa?

A Habsburg Monarchiát az egyszerűség kedvéért Ausztriának szokták nevezni, noha Ausztria a birodalomnak csak egyik állama volt, melyeket a Habsburgok „ausztriai háza örökös tartományainak” neveztek.

Felvilágosult abszolútizmus — a XVIII. század második felében az európai monarchikus államokban (Habsburg Birodalom, Porosz Királyság, Orosz Birodalom, Dán Királyság stb.) folytatott politika.

Bécs látképe. Bernardo Bellotto festménye. 1758—1761.

1. A felvilágosult abszolútizmus fogalma. A szabadság, egyenlőség és testvériség elérésének egyik útját a felvilágosodás képviselői a felvilágosult uralkodók — trónon ülő bölcs emberek tevékenységében látták, akik hatalmuknál fogva hozzájárulnak a társadalom iskolázottságának és a közjó emeléséhez. Az időszakban az uralkodó nézet az volt, hogy a közjó elérésének legfőbb eszköze az állam. Ám az uralkodók az egyenlőséget és a szabadságot úgy értelmezték, hogy meg kell erősíteni minden társadalmi réteg jogait és privilégiumait az abszolút monarchia keretei között.

A felvilágosodás korának eredménye volt a felvilágosult abszolútizmus politikája, amely a **XVIII. század második felében** egyes európai monarchikus berendezkedésű államokban jelentkezett. A lényege az volt, hogy felülről meg kell semmisíteni és át kell alakítani a leginkább elavult viszonyokat. Az uralkodók, akik ezt a politikát követték, uralkodásukat a királyok és a filozófusok szövetségeként képzelték el. A felvilágosult abszolútizmus politikájának kulcstényezője volt az állam átalakítása az értelemre alapozva. Ebből az következett, hogy az állam fennálló rendje, a hatalom, a társadalmi viszonyok rendszere átalakításra szorul az új feltételeknek megfelelően. A felvilágosult abszolútizmus jegyei leginkább Mária Terézia és II. József (Ausztria), II. Frigyes (Poroszország), II. Katalin (Oroszország), III. Gusztáv (Svédország), VII. Keresztény (Dánia) uralkodásában nyilvánult meg.

A gyakorlatban a felvilágosult abszolútizmus a közigazgatás átszervezésében, az egyház befolyásának korlátozásában, az egyházi tulajdon szekularizálásában, az állami oktatási rendszer kialakításában, a tudomány fejlesztésében, az adófizetés megszervezésében, a kereskedelem és az ipar fejlődésében, a társadalom egyes rétegei helyzetének megváltozásában stb. nyilvánult meg.

2. Az osztrák Habsburgok birtokai. Mária Terézia és II. József reformjai. A versailles-i béke (1648) hosszú időre megerősítette a német területek széttagozottságát. Németországban több mint 300 fejedelemség, 51 szabad város és közel 1,5 ezer önálló lovagi birtok volt. Mindezeket a területeket a Szent Német-római Birodalom egyesítette. Azonban a Habsburgok

osztrák ágából származó császár valódi hatalma csak a családi birtokokra terjedt ki. Az összenémet parlament (Reichstag), amely Regensburgban ülésezett, szintén nem rendelkezett valódi hatalommal. Németországban nem volt sem egységes hadsereg, sem egységes pénzügyek.

Az egyes területek gazdasági fejlettsége eltérő volt. Minden fejedelem abszolút uralkodóként viselkedett.

A birodalom legnagyobb államai Ausztria, Brandenburg-Poroszország (Poroszország), Szászország, Bajorország voltak. Ezenkívül Ausztriának és Poroszországnak voltak olyan birtokai, amelyek nem tartoztak a Szent Római Birodalom kötelékébe.

Az osztrák Habsburgok hatalma alatt az osztrákokon kívül csehek, szlovákok, horvátok, magyarok, itáliaiak és egyéb népek éltek. A Habsburgok által uralt területek mindegyike saját törvényei szerint élt, saját kincstára és főminisztere — kancellárja volt, megőrizte a rendi-képviselői gyűlést (parlamentet), amelynek tagjai a helyi nemesek, papok, városlakók voltak. Ez a parlament döntött a lakossági adókról.

A társadalomra jelentős befolyással volt a katolikus egyház, a protestánsokat pedig üldözték.

A Habsburg birtokok közül a legfejlettebb Ausztria, Csehország és Szilézia volt; a legelmaradottabb — Tirol és Magyarország. Ausztriában és Csehországban fejlődött a céhes kézműipar, manufaktúrák jöttek létre. A fémkohászat és a fémmegmunkálás voltak a vezető ágazatok. Bécs városának a XVII. század végén 100 ezer lakosa volt.

Az agrárviszonyok eltérőek voltak: Tirolban a hegyi parasztok személyükben szabadok voltak, Csehországban, Magyarországon, Szlovákiában a parasztok jobbagy sorban tengődtek, Ausztriában pedig — de facto szabadok voltak.

A XVII. század végén — a XVIII. század elején Ausztria szinte folyamatosan háborúzott. Legfőbb ellenségei voltak az oszmán Birodalom, Franciaország, később Poroszország. Ezekben a háborúkban a birodalom, egyrészt, növelte birtokait, másrészt — szinte összes erőforrását kimerítette. Kieleződtek a társadalmi és a nemzetiségi problémák, amelyek felkeléshez vezettek Csehországban és Magyarországon.

1740-ben meghalt IV. Károly császár, aki nem hagyott hátra férfi trónörökösöt. A **Pragmatica sanctio** értelmében a következő uralkodó 23 éves lánya, **Mária Terézia** lett. Szinte azonnal háborúba kellett bocsátkozni a trónkövetelőkkel (1741—1748. évi osztrák örökösödési háború). Mária Terézia képes volt megvédeni jogát, ám Ausztria elvesztette Sziléziát. Később ez újabb fegyveres konfliktushoz — a hétéves háborúhoz vezetett.

Mária Terézia a felvilágosult abszolutizmus jegyében reformokat vezetett be a birodalomban. Szinte minden újítás összefüggésben volt azzal a törekvéssel, hogy megőrizze a birodalom egységét. A központi hatalom megerősítése érdekében

Pragmatica sanctio — a trónutódlást rendező törvény, amely kimondta a Habsburg birtokok oszthatatlanságát és a trón nőági örökösödését, amennyiben nincs férfi örökös.

Mária Terézia. Martin van Meytens festménye. 1759.

Mária Terézia az egyetlen női uralkodó volt a Habsburg-dinasztia 650 éves történetében. Okos, energikus, jószágos uralkodó volt, aki iránt lelkesedtek kortársai. Mária Terézia uralkodásának nagyobb részében háborúkat folytatott. Ez a hadsereg megreformálására ösztönözte. Jelentős változásokat vezetett be a birodalom életében. Mária Teréziának 16 gyereke volt, a legismertebb közülük Mária Antoinette — Franciaország királynéja, akit férjével, XVI. Lajossal együtt kivégeztek a nagy francia forradalomban a XVIII. század végén, és II. József, aki anyja halála után a trónt örökölte.

II. József az eke mögött. Képeslap. Richard Assmann rajza.

? Miért volt lehetséges a császárt paraszti munka közben ábrázolni?

II. József császár igyekezett alárendelni az uralkodói hatalomnak az egyházat és csökkenteni a befolyását a társadalomra. Elrendelte, hogy a római pápa rendelkezései csak uralkodói jóváhagyással hirdethetők ki, a szerzetesrendeket pedig alárendelte a helyi püspököknek, csökkentette a kolostorok és a szerzetesek számát. Az egyházi iskolákat világi oktatási intézményekké szervezték, alárendelve a „legfelsőbb tanulmányi bizottságnak”. II. József beleavatkozott a katolikus egyház belső struktúrájába, még egyes szertartásokat is megváltoztatott.

felállította az államtanácsot és a központi bíróságot, aminek köszönhetően minden eszköz a császárnő kezében összpontosult. Ausztriának és Csehországnak közös kancellárja volt.

A sikeres hadviselés érdekében katonai reformra került sor. A zsoldos sereget felváltotta a rekrutálás, ami lehetővé tette a hadsereg létszámának 108 ezerről 278 ezer főre emelését. Az adózás rendezése érdekében bevezették a jövedelem utáni általános adót, amit minden társadalmi réteg megfizetett. Felszámolták a belső vámhatárokat. A parasztok megvásárolhatták az általuk használt földeket és a robotot heti három napban maximálták.

Megjelent a magánjogi kódex (Codex Theresianus) és a büntetőkódex (Constitutio Criminalis Theresiana). Intézkedések történtek az oktatás fejlesztése érdekében: bevezették az általános iskoláztatást, az oktatást leválasztották az egyházakról.

A reformokat folytatta Mária Terézia fia, **II. József** (önállóan 1780—1790 között uralkodott). Tanult és okos ember volt, aki a felvilágosodás eszméin nevelkedett.

II. Józsefnek számos reformelképzelése volt, melyek az alattvalók helyzetének javítását célozták. Tovább erősítette a központi hatalmat. Felszámolta a provinciák rendi gyűléseit, növelte a kancellárok jogköreit, akiket a császár nevezett ki, immár minden tartományban azonos jogokkal rendelkeztek, a bíróságokon és a közigazgatásban bevezette a német nyelvet. 1781-ben enyhített a jobbágyok személyi függőségén.

II. József reformjai a társadalom ellenállásába ütköztek. A jobbágyrendelettel elégedetlenek voltak a fölbirtokosok, különösen a magyarok; az egyházi reform — konfliktust generált a római pápával és a belgiumi lázadáshoz vezetett; a közigazgatási — kiélezte a birodalom népei közötti ellentétet. A császár uralkodásának végefelé maga vontta vissza az összes reformját a jobbágyrendelet kivételével, valamint érvényben hagyta a türelmi rendeletet ki. Nem sokkal a halála előtt II. József császár a következőket mondta: „Abban a szerencsétlenségben volt részem, hogy végignézhettem minden tervem összeomlását.”

3. Brandenburg-Poroszország felemelkedése. II. Nagy Frigyes felvilágosult abszolutizmusa. A vesztfáliai békét követően a brandenburgi választófejedelem birtokai négy részből álltak: Brandenburg, Poroszország (1657-ig vazallusi függőségben állt Lengyelországgal), Kelet-Pomeránia, Kleve Hercegség a Rajna két partján.

Brandenburg-Poroszország területén (alapvetően a folyókon) vezettek keresztül a fő kereskedelmi útvonalak Németország és a Balti-, valamint az Északi-tenger között. Szinte a teljes gabonakereskedelem és közvetítő kereskedelem Angliával és Hollandiával a brandenburgi választófejedelem kezében volt. Ez megalapozta ezeknek a területeknek a fejlődését.

Különösen gyorsan fejlődött Brandenburg-Poroszország **Frigyes Vilmos** választófejedelem idejében (1640—1688).

Vallási békét, az áttelepülőknek kedvezményeket kihirdető választófejedelem jelentősen növelni tudta a képzett munkaerő számát. Csatornákat építtetett, lecsapoltatta a mocsarakat, amivel nőtt a termőföldterület és javultak a kereskedelmi kapcsolatok Angliával és Hollandiával.

A kereskedelemben és az iparban a merkantilizmus politikáját folytatta.

Állami manufaktúrák jöttek létre. Még a börtönöket is műhelyekké alakíttatta. Tilos volt kivinni (az arany és az ezüst) fémpénzt. A természeti adót pénzbeli adó váltotta fel. Bevezették az adóbehajtási rendszert. Az állami szolgálatban szigorú fegyelmet alakítottak ki. Mindezek az intézkedések lehetővé tették erős pénzügyi rendszer és erős (30 ezer fős) hadsereg kialakítását.

1657-ben Frigyes Vilmos elérte, hogy megszűnjön Poroszország vazallusi függősége Lengyelországtól. Fia, **I. Frigyes** (1688—1713) a spanyol örökösödési háborúban való részvételért a császár oldalán Poroszország királya címet kapott tőle.

A következő király **I. Frigyes Vilmos** (1713—1740) minden eszközzel azon igyekezett, hogy erős hadsereget szervezzen, amely biztosíthatja az állam területének megnövelését. Ennek érdekében jelentősen megerősítette a gazdaságot. A hadsereg létszámát ennek köszönhetően 80 ezer főre tudta emelni. A hadseregben szigorú fegyelm uralkodott (a nevezetes „porosz mustra”). A tudomány és a művészet azonban hanyatlott.

I. Frigyes Vilmos területszerző politikáját folytatta fia, **II. Nagy Frigyes** (1740—1786). Amikor király lett, azonnal hadat üzent Ausztriának és elfoglalta Szilézia nagyobb részét.

A háborúnak köszönhetően Poroszország befolyásos európai állam lett, és **II. Frigyes** újabb területhódításokra készült. Azonban a hétéves háború (1756—1763) csaknem teljes katasztrófával végződött a számára. Noha Európa térképe változatlan maradt, a háború következtében az ország Ausztriával egy szintre került.

II. Frigyes nem adta fel a próbálkozást Poroszország területének gyarapítását illetően. 1772-ben Oroszországgal és Ausztriával együtt részt vett Lengyelország első felosztásában. Ezután **II. Frigyes** visszatért kedvenc elfoglaltságaihoz, az irodalomhoz és a művészetekhez. Számos zenemű szerzője és kiterjedt levelezést folytatott filozófusokkal.

II. Frigyes nevéhez kötődik Németország történetében a felvilágosodás kora. Minden intézkedése, noha némelykor egybeestek a felvilágosodás eszméivel, kizárólag arra irányult, hogy megőrizze, illetve javítsa az állam katonai-gazdasági berendezkedését. Ebből a célból a király teljes valósi egyenlőséget hirdetett. Megjelent a „Frigyes Kódex”

Frigyes Vilmos. Frans Luycx festménye. 1650.

I. Frigyes Vilmos. Samuel Theodor Gericke festménye. 1713.

II. Nagy Frigyes. Anna Dorothea Therbusch festménye. 1772.

II. Frigyes reformokat vezetett be, de nem változtatta meg a társadalmi struktúrát. A nemesség, amelyet a hadsereg egyetlen támaszának tartott, az uralkodó réteg maradt.

A földesúri birtokok parasztjai helyzetének javítása érdekében a király kisebb engedményt tett Pomerániában: megtiltotta, hogy a parasztokat elűzzék a földjeikről és azt elvegyék tőlük. II. Frigyes tartott attól, hogy a parasztság helyzetének megváltozásával megszűnik a lehetőség soraikból a rekrutálásra.

Az állami parasztok helyzete azonban javult. Jogot kaptak arra, hogy tulajdonosi legyenek a földnek, és azt továbbörökíthessék. A Reform célja az volt, hogy ne csökkenjen az adófizetők száma az országban.

? Minek volt köszönhető Oroszország felemelkedése a XVIII. században?

Erzsébet. Ivan Visnyakov festménye. 1743.

nevű törvénygyűjtemény, amely mindenki számára biztosította a bíróság előtti egyenlőséget, eltörölte a kínzást.

II. Frigyes elősegítette a földművelés és az ipar (különösen a hadiipar) fejlődését is. Bankok nyíltak, csatornák, utak épültek, hatalmas építkezések folytak Berlinben és Potsdamban.

II. Frigyes gondoskodott a felsőoktatás, részben a középszintű oktatás fejlesztéséről. 1763-ban bevezette a kötelező elemi oktatást, ám annak színvonala alacsony volt.

4. Az Orosz Birodalom a XVIII. században. I. Péter reformjai jelentős lökést adtak az Orosz Birodalom fejlődésének. A XVI–II. század második felében különösen nagy lépést tett az ország a fémkohászatban: a század végére Oroszország a világ élére került a vastermelésben és vasipari termékek gyártásában. Az ipar másik fontos ágazata a hajóépítés volt. A külkereskedelem megötszöröződött, miközben a kivitel felülmúlta a behozatalt.

A sikerek ellenére az ország továbbra is alapvetően agrársz ország volt. A lakosság zöme 95%-a faluhelyen élt, és a falusiak közel fele jobbágyi függőségben állt a földbirtokossal.

1725 januárjában I. Péter meghalt úgy, hogy nem hagyott hátra törvényes örököst. Ez okot szolgáltatott több államcsínyre. A XVIII. század második negyedét az Orosz Birodalom életében a **palotaforradalmak korának** és a kegyencek kormányzása időszakának tartják. Rövid idő alatt több cár váltotta egymást a trónon: I. Katalin (1725–1727), II. Péter (1727–1730), Anna (1730–1740), VI. Iván (1740–1741).

A cár újításai nem értek mély gyökeret ereszteni. Ennek következtében éles harcok bontakoztak ki a nemesek között, akik szolgálataik útján jutottak udvari tisztségekhez, valamint a bojárok, fejedelmek leszármazottai között, akik igyekeztek visszaszerezni régi befolyásukat és ezzel korlátozni a cár hatalmát.

Miután I. Péter lánya, I. Erzsébet lépett trónra (1741–1761) a hatalom végre stabilizálódott. Erzsébet húszéves uralkodása alatt visszaállították az I. Péter által bevezetett kormányzati rendet, csökkentették az udvarnál szolgáló külföldiek számát.

Jelentős esemény volt 1753–1754-ben a belső vámhatárok eltörlése, ami elősegítette a kereskedelem fejlődését. Egyidejűleg Erzsébet intézkedéseket fogantatosított a nemesség helyzetének megszilárdítása érdekében. A földbirtokosoknak megengedte a lélek utáni adóztatást és a parasztok eladását, hogy aztán belőlük legyenek a seregben az újoncok (rekruta).

Az Orosz Birodalom erősödését mutatták győzelmei a héteves háborúban.

Erzsébet utóda unokaöccse, Károly Péter Ulrik (Pjotr Fjodorovics), I. Péter és XII. Károly unokája lett, akik III. Péter néven uralkodott Oroszországban (1761–1762). Csak 186 na-

pig volt hatalomban, ám érkezett rendeletet kiadni az egyházi földek állami tulajdonba vételéről, enyhített az óhitűek üldözésén. A legfontosabb tette a nemesi kiváltságlevél kibocsátása volt, amely eltörölte a nemesek kötelező szolgálatát.

III. Péter 1762. június 28-án eltávolították a hatalomból a XVIII. század utolsó palotaforradalmával és megölték. Az új cár a felesége, II. Katalin lett (1762—1796), aki az összeesküvés legfőbb felbújtója volt. Uralkodását az Orosz Birodalom „aranykorának” nevezik.

II. Katalin folytatta a reformokat, amelyek az önkényuralom további megerősítését célozták. A nemesség juttatta hatalomra, ezért kizárólag az ő érdekükben cselekedett. A cárnő teljes egészében magához vonta a törvények (rendeletek) kiadásának jogát. Megtiltotta, hogy a jobbágyok a kormányzati hivataloknál bepanaszolják a földesurakat, megengedte a földesuraknak, hogy a jobbágyokat Szibériába száműzzék, eladják a föld nélküli jobbágyokat. 1783-ban a jobbágyságot kiterjesztették bal parti Ukrajnára és Szlobodai Ukrajnára is.

A nemesi jogokat a II. Katalin által 1785. április 21-én kibocsátott nemesi és városi kiváltságlevél volt.

1775-ben a cárnő közigazgatási reformot vezetett be. Az Orosz Birodalom területét 50 kormányzóságra (guberniumra) tagolta (a korábbi 23 helyett), amelyek tovább tagolódtak povitokra.

II. Katalin felszámolta a „különleges baltikumi rendet”, átszervezte a Don-vidék kormányzását. Felszámolták a Hetmanátust bal parti Ukrajnában és a kozák berendezkedést Szlobodai Ukrajnában (1765). 1775. augusztus 3-án cári rendelet felszámolta a Zaporizzsjai Szicset. 1781—1783 között felszámolták az ezredekre-századokra való közigazgatási tagolást és helyébe az oroszországi közigazgatási rend lépett.

A jobbágyság helyzetének súlyosbítása, a földbirtokosok önkénye, az uráli gyári munkások nehéz helyzete az 1773—1775-ös **parasztháborúhoz** vezetett Jemeljan Pugacsov vezetésével. A háború hatalmas területre terjedt ki — az Ural déli és keleti részére, Nyugat-Szibériára, Baskíriára, a Permi tartományra, a Káma, a Volga, a Don folyók vidékére.

A lázadók bár arattak néhány győzelmet a cári hadsereg fölött, a lázadást kegyetlenül leverték, a jobbágyrend pedig 1861-ig fennmaradt.

II. Katalin uralkodása idején gyarapodott az Orosz Birodalom területe. A szinte folyamatos háborúknak és diplomáciai megállapodásoknak köszönhetően Oroszországhoz lettek csatolva a következő területek: a Fekete-tenger északi partvidéke és a Krím, Észak-Kaukázus, Kazahsztán egy része, jobb parti Ukrajna, Belarusz, Litvánia, Finnország egy része. Oroszország megvetette lábát Észak-Amerikában is (Alaszka, a Csendes-óceán partvidéke). Oroszország leszámolt régi ellenségeivel: a Krími Kánsággal, a Rzeczpospolitával és Svédországgal.

A nemeseknek adományozott kiváltságlevél (1785) jogilag is a nemesekhez kötöttek a parasztokat és az ingatlan vagyont; a nemeseket felmentették az adózás, a kötelezettségek, a testi fenytés, a kötelező katonai és állami szolgálat stb. alól. A városokban helyi dumákat hoztak létre, a polgárokat vagyoni helyzetük alapján hat kategóriába sorolták. A nemesek földhöz juttatása érdekében államosították a kolostori földbirtokokat. Tovább folytatódott az államapparátus centralizálásra. II. Katalin kezében összpontosult a végrehajtó hatalom.

Jemeljan Pugacsov. Ismeretlen festőművész. 1774.

Kronológia

- **XVIII. század második fele** — a felvilágosult abszolútizmus kora.
- **1740—1786** — II. Frigyes uralkodása Poroszországban.
- **1762—1796** — II. Katalin uralkodása az Orosz Birodalomban.
- **1780—1790** — II. József uralkodása Ausztriában.

II. Katalin. Fjodor Rokotov festménye. 1763.

Sophie Friederike Auguste von Anhalt-Zerbst (II. Katalin)

vagyontalan német fejedelmi családból származott. Apja II. Frigyes porosz király seregének tábornoka volt. Az ő protekciójával adták hozzá a hercegnőt Péterhez, az orosz trónörököséhez. Felvette a pravoszláv vallást és nevét Katalinra változtatta. Férjétől eltérően okos és ambiciózus nő volt, gyorsan elsajátította az orosz nyelvet és az orosz nemzeti sajátosságokat, a nép gondolkodásmódját, amivel megkedveltette magát.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- Mária Terézia, II. József, II. Frigyes, II. Katalin uralkodását a felvilágosult abszolútizmus jellemzi.
- A Szent Német-római Birodalom a harmincéves háború után széttagolt állam maradt. A legerősebb német államok Ausztria és Poroszország voltak.
- II. Frigyes kísérlete, hogy Poroszországot Közép-Európa domináns hatalmává tegye, kudarcot vallott.
- I. Péter halála után Oroszország a palotaforradalmak korába lépett (1725—1762), ami törvényszerű szakasz volt az államban az abszolútizmus megerősítésében. Végeredményben megváltozott a nemesség helyzete, kiszélesedtek jogaik és privilégiumaik.
- A XVIII. század második felében az Orosz Birodalom elérte legnagyobb kiterjedését.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást az „Üres tábla” című oktatójátékkal.
Játékszabály. A táblára a paragraffussal kapcsolatos kérdések vannak felírva. Ezeket a tanóra során kell megválaszolni. A megválaszolt kérdést a pedagógus letörli a tábláról. A játék akkor fejeződik be, amikor üres lesz a tábla. Csapatversenyt is lehet szervezni belőle. Példák a kérdésekre: 1) Mi a felvilágosult abszolútizmus? 2) Soroljátok fel a leghatalmasabb államokat, amelyek a Szent Német-római Birodalomhoz tartoztak. 3) Mi a Pragmatica sanctio? 4) Mely népek fölött uralkodtak az osztrák Habsburgok? 5) Milyen reformokat hajtott végre Mária Terézia? 6) Miről volt nevezetes II. József uralkodása? 7) Az Orosz Birodalom mely társadalmi rétegét támogatta I. Erzsébet és II. Katalin? 8) Mely területek kerültek az Oroszországhoz a XVIII. században?
2. Milyen okok vezettek a soknemzetiségű Osztrák Birodalom létrejöttéhez? 3. **Osztályfoglalkozás.** Mi készítette Mária Terézia, hogy reformokat vezessen be? Soroljátok fel az eredményeket. 4. Milyen célja volt II. Katalinnak a birodalom belső életét érintő reformokkal? 5. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és állapítsátok meg, hogy Mária Terézia, II. József, II. Frigyes és II. Katalin mely intézkedései tekinthetők a felvilágosult abszolútizmus politikája megnyilvánulásának? 6. Milyen változások mentek végre az orosz nemesség helyzetében a XVIII. század folyamán?
7. Pótlólagos források alapján készítsétek el Mária Terézia, II. József vagy II. Frigyes történelmi portréját (szabadon választható). Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 8. Hasonlítsátok össze I. Erzsébet és II. Katalin belpolitikáját az Orosz Birodalomban. A választ foglaljátok táblázatba.
9. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, miért nem fogadták el a kortársak II. József reformjainak egy részét. 10. **Osztályfoglalkozás.** Képes volt-e Oroszország a XVIII. században behozni a lemaradását a vezető nyugat-európai államoktól? 11. Miért mondja azt a mai történészek egy része, hogy II. Katalin oroszországi uralkodása sokkal inkább imitációja volt a felvilágosult abszolútizmus, mint tényleges megvalósítása?

22. § Nemzetközi kapcsolatok a XVIII. században

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan alakultak a nemzetközi kapcsolatok a XVIII. században; melyek voltak a hétéves háború sajátosságai.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: 1. Mely országok között robbant ki az északi háború? Mivel végződött? 2. Mi volt a bari konföderáció?

1. A XVIII. század első harmadának háborúi. A XVIII. század első harmadában több olyan háborút vívtak, amelyek megváltoztatták Európa politikai térképét, amely a harmincéves háború után alakult ki. Európa két nagyhatalma — Spanyolország és Svédország, amelyek vezető szerepet játszottak a XVII. században, elvesztették státusukat.

1701—1714 között zajlott a spanyol örökösödése háború. II. Károly spanyol király halála után robbant ki a konfliktus, akinek nem volt fiúörököse, ezért a trónt Anjou Fülöpére — XIV. Lajos francia király unokájára hagyta. Ezért kiváltotta a Habsburgok osztrák ágából a Szent Német-római Birodalom császára — I. Lipót elégedetlenségét. Igyekezett megvédeni jogát a spanyol Habsburgok örökségére.

Ily módon a konfliktus ugyanúgy festett, mint Franciaország és a Szent Német-római Birodalom hagyományos konfliktusa. Ám a helyzet gyökeresen megváltozott, amikor XIV. Lajos megpróbálta elfoglalni Flandriát, amellyel megsértette Anglia és a Holland Köztársaság érdekeit. Ennek eredményeképpen létrejött egy koalíció, amelynek célja az volt, hogy megakadályozza Franciaország megerősödését. A háború nemcsak Európa, hanem Észak-Amerika területére is kiterjedt.

Kezdetben a háború fő helyszíne Észak-Itália volt, ahol Turin (Torino) alatt a francia sereg megsemmisítő vereséget szenvedett (1706). Itália teljes egészében Ausztria ellenőrzése alá került. Ezután az osztrák sereg partra szállt Spanyolországban. A spanyolok elismerték a Habsburgok hatalmát. Az angol sereg, kihasználva a helyzetet, elfoglalta Menorca szigetét és a Gibraltár-félszigetet, amely ma is Angliához tartozik.

A legádázabb csatára 1709-ben a flandriai Malplaquet falu közelében került sor. Franciaország ismét vereséget szenvedett. Ám ellenfelei is végletesen kimerültek. Ettől kezdve Anglia és a Holland Köztársaság számára az jelentette a nagyobb veszélyt, ha Ausztria megerősödik, miután egyesül Spanyolországgal.

A háború az utrechti (1713) és a rastatti (1714) békeszerződések aláírásával ért véget. Ezek értelmében Anjou Fülöp jogot nyert a spanyol trón öröklésére, ám elvesztette jogát a francia trón öröklésére. Ez keresztülhúzta a dinasztikus szövetséget Franciaország és Spanyolország között. Ausztria megkapta az itáliai és a németalföldi spanyol birtokok többségét, ugyanakkor Spanyolország megőrizte tengerentúli birtokait.

? Milyen okok vezettek a XVIII. század első harmadának háborúihoz?

Az 1709-es malplaquet-i csata. Louis Laguerre festménye. 1713.

Az 1713-as utrechti béke első spanyol nyelvű kiadása.

A Gibraltár-félsziget. Mai látkép.

? A XVIII. században miért alakult ki egyensúlyi helyzet a nemzetközi kapcsolatokban?

A háborúk és a konfliktusok többsége a XVIII. században koalíciós jellegű volt. Azaz a szembenálló feleket országok szövetségei képezték. Eközben minden ország a saját érdekeit védte. II. Frigyes porosz király szerint: „Ha már becsapásról van szó, akkor ezt tegyem meg én.” Minden háború és szövetség arra szolgált, hogy megtartsa az erőegyensúlyt, egyetlen állam se kerüljön fölénybe.

? Miért nevezik időnként a történések a hétéves háborút az első világháborúnak?

Ugyanakkor Anglia kapta meg a jogot, hogy a sötétbőrű rabszolgákat a spanyol gyarmatokra szállítsa. Ezenkívül Anglia megvetette lábát a Gibraltáron, Menorcán és Amerikában néhány francia gyarmat szigeten. Ezzel a múltté lett Franciaország nagyhatalmi szerepet Európában, és az államok közötti egyensúly rendszere, amit az utrechti szerződés fejezett ki, a nemzetközi rend részévé vált. Ausztria lett a legerősebb hatalom a kontinentális Európán, Anglia pedig megerősítette pozícióit a tengereken.

Az északi háború következtében (1700—1721) Svédországnak fel kellett adnia hatalmi pozícióját a Balti-tengeren, amely megszűnt „svéd tó” lenni. Az európai politikában fontos szerepet kezdett játszani az új birodalom — Oroszország.

2. Az egyensúlyi rendszer alakulása a nemzetközi kapcsolatokban.

A XVIII. század első negyedének európai háborúi következtében kialakult az államok közötti végleges egyensúlyi rendszer. A rendszer keretein belül öt államnak volt meghatározó szerepe — Franciaországnak, Angliának, Ausztriának, Poroszországnak és Oroszországnak, amelyek nem engedték meg egymás megerősödését a többiek ellenében. Katonai és diplomáciai aktivitásuk fő terepeivé a kontinensen Itália, Németország, Lengyelország és az Oszmán Birodalom birtokai váltak. Franciaország és Anglia küzdött egymással a dominanciáért Indiában és Észak-Amerikában, Dél-Németalföld fölötti ellenőrzését, és ott volt még az európai kereskedelem kérdése.

Másfajta kérdéskört érintett Ausztria és Poroszország szembenállása, amelyek a közép-európai uralomért küzdöttek. Ide tartozott még Oroszország törekvése, hogy az európai politika központi szereplője legyen és kiterjessze befolyását a Balti- és a Fekete-tengerre.

A XVIII. század háborúi és diplomáciai konfliktusai valamilyen módon összekapcsolódtak, kölcsönösen függtek a felsorolt ellentétektől. Az európai államok közötti küzdelemben a gyarmatok kérdése kezdett az első helyre kerülni. Az óceánon túlra indított katonai akciók nem voltak kevésbé jelentősek, mint az erőviszonyok alakulása Európában.

Mindezek az események több háborúhoz elvezettek: a lengyel örökösödése háború 1733—1735-ben, az osztrák örökösödési háború 1740—1748-ban, Oroszország és az Oszmán Birodalom háborúja 1735—1739-ben.

3. Hétéves háború (1756—1763). A XVIII. század második harmadának háborúi után az európai államok új koalíciókat alkottak. A kontinensen a fő ellenlábasok Poroszország és Ausztria lettek. Ez a konfliktus aktivizálta mindkét fél diplomáciai tevékenységét. Ausztria véghezvitte mondhatni a lehetlent: szövetséget kötött Franciaországgal és Oroszországgal. Poroszországot gyakorlatilag elszigetelték. Csak Angliára és annak pénzügyi forrásaira számíthatott.

Ebben a helyzetben II. Frigyes porosz király 1756-ban hadüzenet nélkül megtámadta Szászországot. A segítségére érkező osztrák sereget szétverte. Ezután II. Frigyes legyőzte a francia sereget is. Azonban a Kelet-Poroszország területére lép orosz egységekkel nem sikerült ilyen gyorsan leszámolni. Az 1757-es gross-jägersdorfi csatának nem volt győztese. 1758-ban az orosz sereg elfoglalta a hatalmas königsbergi erődöt és egész Kelet-Poroszországot. Fontos csata zajlott le Zorndorf mellett, ám ismét nem lehetett győztest hirdetni.

A döntő csatára Kunersdorf mellett került sor 1759-ben, amely II. Frigyes vereségével fejeződött be, maga a király alig tudta elkerülni a fogságot. 1760 szeptemberében az orosz sereg bevonult Berlinbe, 1761-ben pedig a megerősített Kolberg várba. II. Frigyes a lemondáson gondolkodott.

Ekkor meghalt Erzsébet cárnő, és III. Péter foglalta el az orosz trónt — aki II. Frigyes és a porosz rend fanatikus híve volt. Azonnal leállította a háborút és 1762-ben békét kötött Poroszországgal, még szövetséget is ajánlott. Oroszország visszaadta Poroszországnak az összes meghódított területet. Oroszország kilépése a háborúból lehetővé tette, hogy Franciaország és Ausztria 1763-ban békét kössön Poroszországgal a háború előtti elvekhez való visszatérés elvei mentén. A hétéves háborúban való részvétel által az Orosz Birodalom az európai politika jelentős tényezőjévé vált.

Az európai háború alatt küzdelem folyt a gyarmatokért is. Anglia igyekezett megszerezni a francia gyarmatokat Észak-Amerikában és Indiában, Franciaország — elfoglalni az angol birtokokat Európában és ezzel elérni, hogy Anglia engedjen a gyarmati kérdésekben. A győzelem Anglia mellé szegődött, amelyik 1761-ig elfoglalta Kanadát és az indiai francia birtokokat. A helyzet nyugtalanította Spanyolországot, ezért felújította a dinasztikus kapcsolatokat Franciaországgal és belépett a hétéves háborúba. A spanyol sereg azonban gyenge volt és gyorsan vereséget szenvedett. Ennek eredményeképpen Anglia megszerezte a spanyol gyarmatok egy részét.

1763. február 10-én aláírták a párizsi békeszerződést. Ennek alapján Angliáé lett Kanada és az indiai szerzemények többsége, valamint a spanyol Florida. Franciaország visszazerezte Martinique-t és Guadeloupét, Spanyolország Kubát és a Fülöp-szigeteket.

A hétéves háború eredményeképpen Európa politikai térképe nem változott. A párizsi békeszerződés után egész a XVIII. század végéig az európai kontinensen nem volt háború, a vezető államok között pedig béke honolt.

4. Oroszország és az Oszmán Birodalom háborúi. A XVIII. század első felében az Oszmán Birodalom több győzelmet is aratott a szomszédos államok felett. Azonban már a század második felében az európai uralkodók úgy tekintettek

II. Frigyes a hétéves háború egyik csatájáról

Boldogtalan vagyok attól, hogy még mindig élek. A 48 ezres seregből alig 3 ezer katonám maradt. Amikor ezt mondom, mindenki elfut, már nincs hatalmam ezek fölött az emberek fölött... Nincs többé egyetlen eszközöm se, és őszintén szólva, én úgy vélem, hogy minden elveszett.

1. Mikor mondta II. Frigyes ezeket a szavakat? 2. Mi volt az oka ennek az elkeseredettségnek?

A hétéves háború után a vezető államok között kialakult tartós béke több okra vezethető vissza:

- 1) kialakult egy sajátos „tökéletes erőegyensúly”, melynek keretében uralkodóvá vált az a nézet, hogy a háború nem igazolja a hatalmas költségeket, amibe belekerül;
- 2) Ausztria és Franciaország szövetségének megőrzése;
- 3) Oroszország, Poroszország és Ausztria közeledése a közös érdek, Lengyelország felosztása mentén;
- 4) a kontinens nagyhatalmai közötti nagy ellentétek hiánya;
- 5) a nemzetközi jog fejlődése és a morális elvek érvényesülése a felvilágosodás korában, ami megnehezítette a háború szükségességének megindokolását.

? Miért volt az, hogy az állandó vereségek ellenére az Oszmán Birodalom megőrizte területeinek nagy részét?

A çeşmei csata.
Ivan Ajvazovszkij festménye. 1848.

A kücsük-kajnardzsi béke aláírása.
XVIII. századi metszet.

Az Oszmán Birodalom meggyengülése lehetővé tette Oroszország számára, hogy aktivizálja kaukázusi beavatkozását. 1783-ban Oroszország és II. Heraklius a Kartli-Kakheti Királyság (Kelet-Grúzia) uralkodója aláírta a georgijevszki megállapodást, mely alapján Grúzia elismerte Oroszország főhatóságát. Grúzia mindeközben önálló külpolitikát folytathatott és Oroszország megígérte, hogy nem avatkozik be a belpolitikába.

rá, mint gyarmati terjeszkedésük tárgyára. A török szultánok eközben az európai egyensúlyi helyzetet a maguk javára igyekeztek kihasználni. Hosszú időre az Oszmán Birodalom fő szövetségese Franciaország lett, amelyik tisztában volt azzal a veszéllyel, amit a megerősödő Oroszország Európára nézve jelent.

Az 1768—1774-es orosz—török háború Franciaország diplomáciai intrikáinak és a bárri konföderáció törekvéseinek eredménye volt, hogy szövetségest találjanak az Oroszország elleni küzdelemben. Ürügyül ahhoz, hogy hadat üzenjen Oroszországnak, a török szultán Balta városának hajdamákok általi megtámadását használta fel. 1768 őszen a krími kán serege letarolta az ukrán területek egy részét. A következő évben a háborús cselekmények a Fekete-tenger melléki sztyeppéken, a Balkánon és a Kaukázusban bontakoztak ki. 1769-ben az orosz sereg legyőzte a törököket Hotin alatt és elfoglalta Hotint, Jászvásárt, Bukarestet, Taganrogot. 1770-ben Oroszország még két fényes győzelmet aratott (a Larga és a Kagul folyók partján). Ily módon az orosz sereg kijutott a Földközi-tengerre és legyőzte a török flottát a çeşmei öbölben. Ezenkívül az orosz sereg támogatta a görögök felkelését a török uralom ellen. 1771-ben felkelés tört ki Egyiptomban és Szíriában is.

1774-ben a háború az Oroszország számára kedvező kücsük-kajnardzsi béke aláírásával ért véget. Megkapta a Bug és a Dnyeper közti területeket, beleértve a tengeri partvidéke, a Krími erődöket — Kercset és Jenikalét, valamint a Kubányt. A Krími Kánság függetlenedett az Oszmán Birodalomtól. Oroszország kapta a jogot, hogy ellenőrizze a dunai fejedelemségeket, Moldvát és Havasalföldet, amelyek az Oszmán Birodalom vazallusai voltak. Az orosz hajók most már szabadon közlekedhettek a Fekete-tengeren. Kihhasználva ezt, Ausztria 1775-ben elfoglalta Bukovinát.

1783 áprilisában II. Katalin az Orosz Birodalomhoz csatolta a Krím-félszigetet. Ugyanazon év nyarán megkezdődött az orosz Fekete-tengeri flotta építése — Szevasztopol városában.

Válaszul az Oszmán Birodalom új háborúra készült, amely 1787-ben robbant ki, és támogatta Anglia, valamint Franciaország. Oroszország szövetségese Ausztria volt. 1788-ban az orosz sereg ostrommal bevette Ocsakov török erődjét. 1789-ben a Rimnik folyónál (a Duna mellékfolyója) az egyesített orosz—osztrák sereg (7 ezer orosz Alekszandr Szuvorov vezetésével és 18 ezer osztrák katona) elállta az útját a 100 ezres török seregnek és szeptember 11-én fényes győzelmet aratott „nem a számbeliségnek, hanem a tudásnak köszönhetően”. 1790 decemberében Szuvorov elfoglalta Izmail bevehetetlen erődjét a Duna deltájában.

Az orosz sereg győzelme eldöntötte a háború kimenetelét. 1791-ben Jászvásáron aláírták a békeszerződést.

Oroszország megkapta a Déli-Bug és a Dnyeszter közötti területeket. Az Oszmán Birodalom lemondott a Krím-félszigetre vonatkozó igényeiről és elismerte az Orosz Birodalom birtokának. Az egész Fekete-tengeri partvidék a Dnyeszter torkolatától a Krím-félszigetig az Orosz Birodalom határai közé került.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVIII. század nagyobb része háborúkkal telt az vezető európai államok között, amelyek koalícióra léptek egymással az éppen aktuális helyzetnek megfelelően. A háborúk célja az volt, hogy megakadályozzák egyetlen ország többi fölé növekedését.
- Ennek eredményeképpen egyensúlyi helyzet alakult ki Anglia, Franciaország, Ausztria, Poroszország és Oroszország között.
- A XVIII. század legnagyobb volumenű konfliktusa a hétéves háború volt, amelynek eredményeképpen megerősödött az Orosz Birodalom szerepe a nemzetközi kapcsolatokban és továbbra is uralkodó helyzetben volt Anglia a tengereken.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Három mondat” oktatójáték segítségével.
Játékszabály. A tanulóknak a paragrafus egy pontjának tartalmát három egyszerű mondatban kell összefoglalniuk. Az a tanuló nyer, aki a legrövidebb, eközben tartalmilag helyes válasz lesz. A győztest könnyebb megtalálni, ha a feladatot a tanulók írásban végzik el.
2. Melyek azok az Európában hatalmas államok, amelyek a XVIII. század elején elvesztették befolyásukat az európai politikára? Mondjátok el, miért történt így. 3. Melyik volt az a háború, amelynek eredményeképpen Oroszország az európai politika befolyásos tényezőjévé vált? 4. Kiscsoportos foglalkozás. Beszéljétek meg és mondjátok el, melyek azok az államok, amelyek az Oszmán Birodalommal folytatott háborúban gyarapították területeiket. 5. A XVIII. századi nemzetközi kapcsolatokat miért nevezik egyensúlyi rendszernek? Mely államok szembenállása maradt fenn a XVIII. században? 6. Milyen fő célokat akart elérni Anglia a XVIII. század háborúiban? Ez sikerült neki? 7. Mi mentette meg II. Frigyeszt, Poroszország királyát a teljes vereségtől a hétéves háborúban?
8. Soroljátok fel a XVIII. századi európai háborúkat. 9. Pótlólagos információk felkutatásával készítsétek prezentációt a XVIII. század valamelyik háborús konfliktusáról. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 10. Töltsétek ki a füzetben az „Európa vezető államainak céljai a XVIII. századi nemzetközi kapcsolatokban” című táblázatot.

Franciaország	Ausztria	Poroszország	Oroszország	Anglia

11. Osztályfoglalkozás. A XVIII. század háborúit miért nem államok, hanem koalíciók között vívták?

Kronológia

- **1700—1721** — északi háború.
- **1701—1714** — a spanyol örökösödési háború.
- **1740—1748** — az osztrák örökösödési háború.
- **1756—1763** — hétéves háború.
- **1710—1713, 1735—1739, 1768—1774, 1787—1791** — orosz—török háborúk a XVIII. században.

Az ocsakovi török erőd orosz ostroma 1788-ban. Adam Bartsch alkotása. Metszet 1792.

23. § Angol gyarmatok Észak-Amerikában. Függetlenségi háború. Az Egyesült Államok megalakulása

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan jöttek létre Anglia amerikai gyarmatai; mi volt az oka és az indítéka a gyarmatok függetlenségi háborújának; hogyan fejlődött az Egyesült Államok.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Mi a gyarmat, a metropólia? **2.** Mely országok gyarmatosították az amerikai kontinenst? **3.** kiket neveztek puritánoknak? **4.** Mi a föderatív állam?

A Jamestown erőd építése.
Sidney King festménye. 1950.

Az első ukrán telepes Amerikában Ivan Bohdan volt, akit az útra a legendás kapitány, a későbbi író John Smith csábított el, aki résztvevője volt az expedíciónak, amely megalapította Jamestown települést. Bohdan akkor találkozott Smith-tel, amikor az az oszmán fogságból ukrán területre szökött. Bohdan hajóács volt, értett az üveg és a kátrány előállításához. Lehetséges, hogy a tengeren túl az első üvegműhelyt éppen ezért nyitották Jamestownban.

1. Anglia amerikai gyarmatainak létrejötte. Anglia a többi európai államnál később kezdte meg Amerika gyarmatosítását. Az első állandó telepet az angolok **1607-ben** alapították a James folyó torkolatánál (Virginia). Később új telepek jöttek létre tőle északra és délre, végig a part mentén a spanyol Floridától Új-Angliáig. Mindegyiket egymástól függetlenül alapították és mindegyiknek volt kijárat a tengerre. Az első telepek alapítói kereskedelmi társaságok voltak, aki kötelezték magukat a szállításokra és a telepések letelepedésének segítésére az új területeken, valamint a nagy tulajdonosok, akik földet vásároltak vagy ajándékba kaptak a királytól. A társaságok s a tulajdonosok kormányzókat neveztek ki, adót szedtek. A telepések az angol polgárok jogaival megegyező jogokat élveztek.

2. A telepések társadalmi-gazdasági és politikai fejlődése. Az angolok a gyarmatokon szabadabban viselkedtek, mint Angliában. Minden, amit a gyarmatokon elértek, kemény munkájuk eredménye volt, ezért gyorsan függetlenné váltak a társaságoktól és a tulajdonos-nemesektől. A problémák megoldásában előtérbe helyezték az önszerveződést, s nem várták meg, hogy a kormányzó, a kereskedelmi társaság stb. védje meg őket. A gyűlések, a képviselő, a törvények megvitatása, melyeket az angol parlament fogadott el, a mindennapi élet részeivé váltak.

A telepések különbözőképpen viszonyultak a helyi lakossághoz — az indiánokhoz. Egyes telepéseken, különösen a puritánokon, lemészárolták őket, más telepések kereskedtek velük, szövetségeket kötöttek stb.

A telepések gazdasági fejlettségében is lényeges különbségek voltak. A déli telepések, ahol a természeti viszonyok lehetővé tették az ültetvényezést, dohány, cukornád, rizs, gyapot stb. ellátók lettek. Az északi telepéseken a farmergazdaságok és a kézműiparok fejlődtek. A telepések fejlődését visszafogta a gyarmattartó. Az angol telepések fokozatosan nyersanyag függelékévé váltak. Például a gyarmatokról

ÁRUCSERE ANGLIA ÉS AMERIKAI GYARMATAI KÖZÖTT

Időszak	Kivitel	
	Angliából a gyarmatokra	A gyarmatokról Angliába
XVIII. század eleje	334 ezer font sterling	433 ezer font sterling
XVIII. század közepe	4,2 millió font sterling	1,3 millió font sterling

? Mivel magyarázható, hogy a XVIII. század elején több árut vittek ki a gyarmatokra, mint amit behoztak, a XVIII. század közepén pedig — ez pont fordítva volt?

Nemzet — emberek társadalmi-politikai vagy társadalmi-etnikai elven szerveződő stabil csoportja, amelyet közös terület, kultúra, nyelv, hagyományok, állandósult gazdasági kapcsolatok jellemeznek.

Az amerikai nemzet új nemzetfelfogásának kialakulásában szerepet játszottak az amerikai felvilágosult gondolkodók, akik az európai felvilágosodás eszméiből indultak ki. Benjamin Franklint, a kiemelkedő államférfit, felvilágosult gondolkodót, autodidakta tudóst a fiatal amerikai kapitalizmus nagy védnökének nevezték. „Az ember — állította —, saját sorsának kovácsa, nagyon sok múlik saját magán, lélekjelenlétén, akaratán, törekvésein...”

a termékeket csak Angliába szállíthatták, és a gyarmatok számára szükséges termékeket pedig csak a metropóliákból, vagy azok közvetítői által szerezhették be. A telepéseknek megtiltották a vas és a szőrme megmunkálását. Anglia visszafogta a manufaktúrák fejlődését is a telepeken.

A kereskedelem a telepekkel hatalmas jövedelemhez juttatta a metropóliákat. Az angol ipar legfőbb motorja volt.

3. Az észak-amerikai nemzet kialakulása. XVIII. század közepén az angol telepeken kezdett kiformalódní az egységes belső piac, erősödtek a kereskedelmi kapcsolatok a déli és az északi telepek között.

A 13 angol telep lakossága mintegy 2,5 millió fő volt (nem számítva az indiánokat). Az Amerikában töltött időszak alatt a telepéseknek sajátos kultúrája és életvitele alakult ki, amely eltért az európaiaktól. Egyetlen nyelvet használtak — az angolt. A telepések többsége nemzeti hovatartozásában nem a származási országot, hanem az új hazát tartotta döntőnek; büszkén mondták magukról: „Mi — amerikaiak vagyunk.”

Az új nemzet tevékeny vállalkozó emberek közösségéből alakult ki, akik kitartó munkájuknak köszönhetően értek el sikereket.

4. A telepek és a metropóliák közötti konfliktusok okai. A telepek egyre gazdagodtak, egyre nagyobb lett a népességük, és őket már nehezebb volt gazdasági függőségben tartani. Az angol törvények megkerülésével a telepekre a szükséges áru 90%-át illegális úton szállították. Anglia felsőbbségét a telepések csak azért ismerték el, mivel angol alattvalók voltak, és a metropóliájuk védelmezte őket más országok (Franciaország, Spanyolország) beavatkozásától.

A XVIII. század közepén a helyzet megváltozott. Először is a hétéves háború után megszűnt a telepéseket fenyegető külső veszély. Másodszor a metropóliák politikája szigorodott. Az angol parlament például úgy döntött, hogy a hétéves háború során keletkezett államadóság egy részét a telepekre hárítja. Az első lépés volt ezen a téren, hogy kis összegű bélyegilletéket vezettek be. A telepéseknek minden ügyet az angol hivatalnokoknál kellett intézniük bélyegzővel ellátott papíron.

Ez elégedetlenséget váltott ki a lakosság körében. Még azt sem engedték meg, hogy kirakják a bélyegzős papírt. Az angol parlament kénytelen volt visszavonni a bélyegilletéket. Nem sokkal később a parlament vámot vetett ki egyes termékekre, melyeket a telepekre szállítottak. A telepések megtagadták ezeknek a metropóliákból érkező termékeknek a megvásárlását. Válaszul a kormányzók az angol katonasággal próbálta kényszeríteni őket, ami fegyveres összecsapásokba torkollt.

Benjamin Franklin. Joseph Duplessis festménye. 1778.

Anglia amerikai gyarmatokra szánt egy pennys címeres bélyegének próbanyomata. 1765.

„Bostoni teadélután”. Metszet 1789.

? Mi eredményezte az amerikaiak győzelmét a függetlenségi háborúban?

Végeredményben a parlament ezt a törvényt is eltörölte, csak a teára kivetett vámot hagyta meg. Azonban ez is a telepek ellenállásába ütközött. Az újabb adók megfizetésének megtagadását azzal indokolták, hogy nem voltak saját képviselőik az angol parlamentben, amelyik elfogadta ezeket a törvényeket. A telepek meghirdették a jelszót: „Képviselő nélkül semmilyen adót.”

5. „Bostoni teadélután”. A háború indítéka. 1773 őszen az amerikai kikötők felé elindultak a Kelet-Indiai Társaság hajói, teával a fedélzetükön. Az angolelleses fellépéseket koordináló bizottságok gyakorlatilag átvették a hatalmat a telepeken és kényszerítették a bostoni ügynököket, hogy utasítsák vissza az árut. Az ügynökök azonban visszautasították annak teljesítését. A kikötőben összegyűlt tömeg 20 napon keresztül nem engedte kirakodni az árut. Végül néhány indiánnak öltözött férfi feljutott a hajókra és kidobálták a ládákat a tengerbe. Ez az esemény a „**bostoni teadélután**” néven került be a történelembe.

Angliában ezt hadüzenetnek vették. Bostonba bevonult az angol hadsereg. A város és Massachusetts telep gazdasági élete leállt. A lakosok azonban elhatározták, hogy a végsőkig kitartanak. A massachusettsi törvényhozó gyűlés (konvent) több határozatot hozott: a London által kinevezett kormányzó helyett ideiglenes kormányt alakítanak; bevezetik a kincstárnok tisztséget, akinek az adót befizetik; összehívják a kontinentális kongresszust — a telepek képviselőinek gyűlését. Fegyveres csapatokat (milíciákat) szerveztek, amelyek szembeálltak az angolokkal.

6. A függetlenségi nyilatkozat. A háború eseményei. 1774 végén összeült a telepek első kontinentális kongresszusa, amely döntést hozott az angliai áruk bojkottjáról. 1775-ben a második kontinentális kongresszus, immár a háború közepette, kihirdette a háborús állapotot és döntött a telepek közös hadseregének felállításáról. A hadsereg élére **George Washington** állt.

A kongresszus felajánlotta a telepeknek, hogy alakítsanak saját kormányokat. Először ez Virginiában történt meg. 1776 júniusában elfogadták a függetlenségi nyilatkozatot. Virginiát követte a többi telep is.

Mindeközben zajlott a háború. Az angol hadsereg megkísérelte izolálni az északi telepeket a déliektől, ahol az angoloknak erős pozícióik voltak. George Washington hadserege 1776—1777-ben élelmiszer-ellátási gondokkal küzdött és vereségeket szenvedett. Ilyen körülmények között a kongresszus tagjainak többsége nem vállalkozott a végleges szakításra Angliával. A kongresszus III. György angol királyhoz fordult petícióval, melyben megbékélést és a háború befejezését kérte. Válasz helyett a király újabb

katonaságot küldött a telepekre. Ez véget vetett a kongresszus bizonytalanságának. Felállították a bizottságot, amelyik kidolgozta az Amerikai Egyesült Államok függetlenségi nyilatkozatát. A szerzői Thomas Jefferson és John Adams voltak.

1776. július 4-én a függetlenségi nyilatkozatot, a bizottság által javasolt módosításokkal együtt jóváhagyta a kongresszus. A nyilatkozat kimondta az új független állam — az Amerikai Egyesült Államok (USA) megalakulását.

Eközben a háború nem az amerikaiak javára látszott eldőlni. 1776 augusztusában az angol sereg elfoglalta New Yorkot, Philadelphiát. Ilyen körülmények között még Anglia ellenségei (Spanyolország, Franciaország, Hollandia) sem vállalkoztak arra, hogy nyílt szövetséget kössenek az USA-val. Ugyanakkor Amerikába önkéntesek érkeztek, gyűlt pénz, fegyver. Különösen jelentős támogatást nyújtott Franciaország, ahol az észak-amerikai telepek képviselőjében Benjamin Franklin tartózkodott. Az amerikaiak megsegítésére indult többek között a lengyel tábornok, Tadeusz Kościuszko és a porosz tábornok Wilhelm von Steuben.

Az amerikai hadsereg az első jelentős győzelmet Saratoga (New York állam) mellett aratta 1777 őszén. Ezután az új államot elismerte Franciaország, Spanyolország, Hollandia. Oroszország semleges maradt.

A szövetségesektől kapott támogatásoknak köszönhetően az amerikai hadsereg ellentámadásba ment át és Yorktownnál bekerítette az angol sereget, amelyik 1781-ben kapitulált.

7. Versailles-i béke. A háború következményei. 1783. szeptember 3-án Anglia és az USA Versailles-ben (Franciaország) aláírta a békeszerződést. Anglia elismerte az USA függetlenségét és átadta Massachusetts északi határától Georgia déli határáig, nyugaton — a Mississippi folyóig terjedő területet.

A háború és az Angliával való szakítás nehéz gazdasági helyzetet idézett elő a fiatal országban. Kevés volt a közfogyasztási cikk, a papírpénzek inflációja rekordokat döntögetett, jelentős mértékben romlott a lakosság életszínvonala. Mindez belpolitikai harcokhoz vezetett.

A lakosság radikális fele további változásokat és vagyoni egyenlőséget követelt. A konzervatív nézetű emberek keresték a megegyezést az egykori metropóliákkal. Az USA kongresszusa, reális hatalom hiányában, kereste a kiutat a kialakult helyzetből. Kisajátították az angol korona, az angol földtulajdonosok és támogatóik földjeit; a hadsereget szélnek eresztették; a katonáknak fizetség helyett földkiutalási jegyet adtak.

Ezek ideiglenes intézkedések voltak és nem tudták kivezetni a társadalmat a válságból. Az országnak erős központi hatalomra, védett egységes piacra volt szüksége.

George Washington. Gilbert Stuart festménye. 1796.

George Washinton gazdag virginiai ültetvényes volt, aki részt vett az indiánok és a franciák elleni háborúkban és hadvezérként szerzett dicsőséget. Az amerikai szemében az az ember volt, aki képes egy függetlenségi háború élére állni. Főparancsnoki kinevezésében döntő szerepe volt annak, hogy gazdag ember volt, és az amerikaiak többsége úgy vélte, hogy csak az ilyen ember tud valóban független lenni nézeteiben és cselekedeteiben.

Thomas Jefferson. Rembrandt Paele festménye. 1800.

AZ EGYETSÜLT ÁLLAMOK FÜGGETLENSÉGI HÁBORÚJA (1775—1783)

ВІРДЖІНІЯ	Anglia amerikai gyarmatai a XVIII. században
	Számokkal jelölve:
	1. New Hampshire
	2. Rhode Island
	3. Connecticut
	4. New Jersey
	5. Delaware
	6. Maryland
	Határ, amelyen túl az 1763-as királyi rendelet megtiltotta a telepéseknek a területfoglalást
1776	A kongresszus elfogadja a Függetlenségi Nyilatkozatot. Az Egyesült Államok megalakulása (1776. július 4.)
	Az angol csapatok partraszállása
	Az angol csapatok mozgása
	Az amerikai csapatok mozgása
	Az amerikaiak támogatása a francia flotta által
	A legfontosabb csaták helyszínei
	Az angol csapatok kapitulálásának helyszínei
	Az USA határai 1783-ban
Вашингтон	Az USA fővárosa 1791-től
	Angol birtokok
	Spanyol birtokok

Az Egyesült Államok nemzeti zászlaja 1777.

Versailles-i béke. Befejezetlen csoportkép. Benjamin West festménye. 1783.

8. Az államigazgatás megszervezése. Párhuzamosan a függetlenségi háborúval zajlott az államigazgatás megszervezése. Minden államban kormányt és parlamentet alakított, működött az szövetségi kongresszus. Probléma merült fel az szövetségi és az egyes államok igazgatási szervei határhárai szétválasztása körül.

Így 1777-ben elfogadták a „Konföderációs cikkelyeket” (az USA első alkotmányát). Ennek értelmében az szövetségi kongresszus feladata volt, hogy közvetítsen az államok között, irányította a hadsereget és a külpolitikát. Az államok jogkörébe utalta az adóbeszedést, saját pénznyomtatását, vámtarifák jóváhagyását, kereskedelmi egyezmények megkötését. Minden állam egy képviselőt küldött a kongresszusba. Az államok politikai berendezkedésén csak az ő egyhangú döntésükkel lehetett változtatni.

9. Az USA Alkotmánya. A „Konföderációs cikkelyek” keveseket elégítettek ki. Ilyen körülmények között 1787 májusában Philadelphiában az összes államból (kivéve Rhode

Island) összegyűlt 55 képviselő, hogy kidolgozzák az állam alkotmányát. 1787. szeptember 17-én a küldöttek többsége kompromisszumos javaslatot fogadott el és aláírták az USA alkotmányának szövegét, ami ma is érvényben van.

Az alkotmány értelmében a közelebbről meghatározatlan konföderáció helyett az USA föderatív állammá alakult. Annak szubjektumai — az államok — megőrizték jogaik nagy részét, ám az összállami funkciókat átadták a föderális (központ) kormánynak. Így a föderális kormány döntött a külpolitikáról, a védelmi kérdésekről, a pénzügyekről, az összállami törvényhozásról.

Az alkotmány szétválasztotta a hatalmi ágakat (törvényhozó, végrehajtó, bírói) és bevezette a fékek és ellensúlyok rendszerét. A végrehajtó hatalmat az USA elnöke képviselte, akit négy éves időszakra választottak meg. Ő volt az államfő, a kormányfő, valamint a hadsereg főparancsnoka. Az elnök nevezte ki a minisztereket, akiket a kongresszus (parlament) hagyott jóvá, ám nem csak az elnöknek, hanem a követek, a Legfelsőbb Bíróság tagjainak is elszámolással tartoztak. Az elnök megbetegedése, cselekvőképtelensége vagy halála esetén a hatalom az alelnök kezébe ment át, aki egyben a szenátusnak (a kongresszus felsőházának) az elnöke is volt. A kongresszus bizalmatlansági indítványt nyújthatott be az elnök ellen (impeachment).

Az USA törvényhozó hatalma a kongresszus volt. Megállapíthatta és beszédhette az adókat, szabályozhatta a kereskedelmet (a külkereskedelmet és az államok közöttit), pénzt nyomtattathatott, vámot vezethetett be, hadsereget és flottát toborozhatott. A kongresszusnak két háza volt.

Szavazati joggal csak a 21. életévüket betöltött, meghatározott mértékű vagyonnal rendelkező fehér férfiak rendelkeztek. Az alkotmány tehát faji és vagyoni megkülönböztetést rögzített.

Az alkotmány meghatározta a bírói hatalmat is. A legfelsőbb bírói hatalmat a Legfelsőbb Bíróság gyakorolta. Hat (később kilenc) jogász alkotta, akiknek kinevezése életük végéig szólt.

A maga idejében az USA alkotmánya volt a leghaladóbb és a **legdemokratikusabb**. Éles ellentétben állt az európai abszolutisztikus rendekkel. Ugyanakkor az alkotmány bár garantálta a tulajdonjogot, nem vonatkozott semmiféle garancia a demokratikus szabadságjogokra nézve. Ezt a hiányosságot 1789-ben korrigálták.

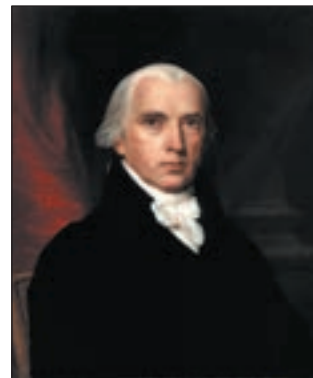
Az összes állam követelésére James Madison államtitkár kidolgozta az alkotmány első tíz módosítását — Bill of the Rights (jóváhagyva **1791-ben**). Ezekben kinyilvánították a gyülekezés, a szólás, a sajtó, a vallás szabadságát, a személy sérthetetlenségét, az ülnöki bíróságot, minden amerikai polgár jogát, hogy önvédelmi célból fegyvert viseljen stb. Később jóváhagyták az állami jelképeket is.

? Hogyan tükröződnek vissza a felvilágosodás eszméi az Egyesült Államok Alkotmányában?

Az Egyesült Államok Alkotmányának aláírása 1787. szeptember 17-én. Howard Chandler Christy festménye. 1940.

Demokrácia — társadalmi politikai rendszer, amelyben a nép az államhatalom forrása. Elvállik egymástól a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom, az államhatalom szervei választások útján jönnek létre.

James Madison.
John Vanderlyn festménye. 1816.

Kronológia

- **1773** — „bostoni teadélután”.
- **1775—1783** — háború az angol gyarmatok függetlenségéért.
- **1776** — az Egyesült Államok Függetlenségi Nyilatkozatának elfogadása.
- **1787** — az Egyesült Államok Alkotmányának elfogadása.
- **1791** — az Egyesült Államok Alkotmányának első tíz alkotmánymódosítása (Bill of Rights).

Gyakorlat foglalkozás az V. fejezet alapján.

Az V. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az V. fejezet alapján.

1777. június 14-én a kongresszus jóváhagyta az USA nemzeti zászlaját, 1782-ben — címerét. A himnusz csak 1931-ben jelent meg.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A XVII. század elejétől kezdetét vette Észak-Amerika angol gyarmatosítása. A XVIII. század közepére 13 angol telep létesült, amelyek lakói az angol koronai alattvalóinak számítottak.
- A függetlenségi háború küszöbén az angol telepeken kialakult az észak-amerikai nemzet. A nemzet minden ismérével rendelkeztek, kivéve az állami függetlenséget.
- A „bostoni teadélután” elkerülhetetlenné tette a telepek és a metropóliák közötti konfliktus fegyverrel való megoldását.
- 1776. július 4-én elfogadták az USA függetlenségi nyilatkozatát. 1783. szeptember 3-án Anglia elismerte az USA függetlenségét.
- Az USA alkotmányát 1787-ben fogadták el. A maga idejében a leghaladóbb és legdemokratikusabb alkotmány volt.
- 1791-ben az USA Alkotmányát kiegészítették tíz demokratikus szabadsággal — Bill of the Rights.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Hólabda” nevű oktatójátékkal.
Játékszabály. A játékban több tanuló vesz részt. Egyikük megnevez egy történelmi személyiséget, művet, emléket, fogalmat stb. A paragrafus alapján. A szó megismétli a következő tanuló és hozzáteszi a következő szót. Így végül egy hosszú lánc alakult ki. Ha a tanuló eltéveszti vagy túl hosszú szünetet tart, akkor kiesik a játékból.
2. Milyen alapvető különbségek voltak a déli és az északi telepek között? Mi volt ennek az oka? **3. Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el miben különböztek az észak-amerikai angol gyarmatok Spanyolország, Portugália, Hollandia, Franciaország gyarmataitól. **4.** Mi és miért nem tetszett a telepeseknek az Angliával való kapcsolatokban? **5.** Melyek voltak az amerikai függetlenségi háború gazdasági, politikai és társadalmi következményei? **6.** Soroljátok fel az USA és Anglia között versailles-i béke feltételeit.
7. Pótlólagos források segítségével írjatok fogalmazást az USA első telepeseiről. **8.** Magyarázzátok meg a telepések jelszavát, amelyek a XVIII. század közepén léptek fel: „Semmilyen adót képviselő nélkül.”
9. Melyek voltak a függetlenségi háború fő eseményei **1775—1783** között? a füzetben az eseményekről készíttetek kronológiai táblázatot. **10. Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mutassátok be az USA alkotmányának fő tételeit. **11. Osztályfoglalkozás.** Megillet-e mindenkit a szabadságjogok és a demokratikus jogok az USA-ban a XVIII. században?

VI. Fejezet. A Kelet a XVI—XVIII. században

24. § Kína és Japán a XVI—XVIII. században

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan fejlődött Kína és Japán a XVI—XVIII. században; milyen hatással volt ezekre az országokra az európaiak megjelenése.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Kit neveztek Kínában az Ég Fiának? **2. Osztályfoglalkozás.** A tudomány és a technikai fejlődésében milyen eredmények születtek a középkori Kínában?

1. Kína. A XVI. században Kínában a Ming-dinasztia uralkodott, amelynek uralma a mai Kína belső tartományaira és Mandzsúriára terjedt ki. Függsében állt a birodalommal Vietnám, Korea és Tibet. A legfőbb hatalom a császár kezében összpontosult, aki hivatalnokok hatalmas seregére támaszkodva uralkodott. A császár és az alattvalók közötti viszony megfelelt az úr s a szolga hagyományos viszonyának.

A Ming-dinasztia császárai uralkodásuk elején a mezőgazdaság megerősítésére törekedtek. Jelentős mértékben tökéletesedtek a munkaeszközök és a mezőgazdasági felszerelések, egy szántóföldről két termést arattak — tavasszal és ősszel; elkezdték használni a trágyát. Nagy sikereket értek el az öntözéses rendszerekkel. A kínai munkások bambusznádból építettek vízvezetéket, használták a vízikereket, építettek töltést.

A Ming birodalom földjei állami és magántulajdonúakra tagolódtak. Az állami földek zömét örökös használatba adták a falusiaknak, amely ezért adót fizetett az államnak, kötelezettségeket teljesített, hidak, paloták, csatornák építésén dolgozott. A XVI—XVII. században a legnagyobb földbirtokosok a császári család tagjai, a nemesség, a vezető hivatalnokok voltak, akik a császártól kaptak földet. A magántulajdonban levő földek után a tulajdonosok fizettek adót, akik földjeiket kis területekre tagosítva bérbe adták a falusiaknak.

A Ming birodalomban kiterjedt adórendszer működött. Minden tíz évben összeírták az adófizetőket, amely nyilvánításokkal a pénzügyekkel foglalkozó hivatalban őriztek.

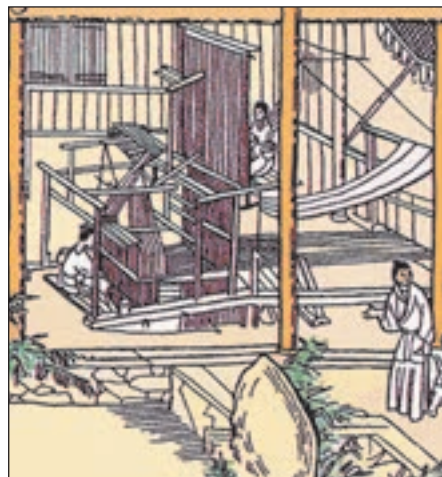
Kínában fejlett volt a kézműipar, ahol a mester dolgozott a családjá tagjaival és az inasaival. A nagy állami műhelyekben a műhelyekhez kötött kézművesek dolgoznak. A XVI. században gyors fejlődésnek indultak a magánmanufaktúrák, főleg szövőmanufaktúrák, amelyek tulajdonosai gazdag kereskedők és kézművesek voltak, bérmunkásokat foglalkoztattak. Az előállított termékeket többnyire külföldön értékesítették.

2. Az európaiak beáramlása Kínába. Portugál tengerészek először **1516-ban** próbáltak meg bejutni Kínába. A XVI. század

? Melyek voltak Kína fejlődésének sajátosságai a XVI—XVII. században?

A Ming-dinasztia császára. Újkori miniatúra.

A kínai selyem előállítása. Újkori miniatúra.

? 1. Mi tette lehetővé az európaiak számára, hogy behatoljanak Kínába és ott megvessék a lábukat? 2. Kína Mandzsúria általi meghódítása miért vezetett annak izolációjához és „bezárkózásához”?

Kínai hivatalnok a kínai helyzetről a XVII. század parasztháborút megelőzően

Jünnan körzetében egész évben nem esett az első. Augusztusban-szeptemberben az emberek ürmöt ettek, októberben fakérget, az év végére elfogyott minden fakéreg — krétát kezdtek enni. Néhány nap múlva felpuffadt a hasuk, az emberek összeestek és halálra voltak ítélve... a városok határában hatalmas gödröket ástak, melyek mindegyikébe több száz embert temettek.

? A fentiek alapján mondjátok el, mi volt a parasztháború egyik oka.

Mandzsuk — tunguz

népcsoporthoz tartozó nomád nép, Mandzsúria (ma Észak-Kína) őslakossága; saját írásbeliségük volt. A kínaiak dzsürsiknek nevezték őket. A XII. században a mandzsuk létrehozták saját államukat — a Csin („Arany”) dinasztiát, amelyet 1234-ben megsemmisítettek a mongolok. A XVII. századig a mandzsuk Kína fennhatósága alatt éltek.

40-es éveiben, megvesztegetve a helyi hatalmat, Huangdong tartománytól északra faktóriumot alapítottak. A portugálok nyílt gyarmatosító politikája az összes helyi törvény megkezdésével arra készítette a kínai hatalmas, hogy határozottan közbelépjen. 1549-ben a portugál telepeseket kiűzték Kínából. Csak a helyi hivatalnokoknak kifizetett hatalmas kenőpénz árán tudták megtartani Makaó kikötőjét.

A XVI. század második felében Kínában megjelentek a spanyolok is, a század végén pedig — a hollandok. Érdeklődött Kína iránt Anglia is. A Ming-dinasztia akkorra visszafordíthatatlan hanyatlásnak indult és nem tudta megállítani a gyarmatosítókat. Az angolok a fegyverek erejével kényszerítették rá a kínai hivatalnokokat, hogy engedélyezzék a kereskedést Guangzhou (kanton) kikötőjén keresztül. Kínai valódi gyarmatosítása azonban csak a XIX. században vált lehetségessé.

3. A XVII. század parasztháborúja. A Ming-dinasztia bukása és a Csin-dinasztia hatalomra kerülése Kínában. A XVII. század 20-as éveiben a Ming-dinasztia gyors hanyatlásnak indult. A nomádokkal való háborúskodás, az udvari klikkek közötti állandó harcok és a mértéktelen adók teljesen tönkretették a falusi gazdaságokat.

Kína északnyugati részeiben megszaporodtak a természeti csapások, a szárazságot árvizek követték, nyaranta a termést elpusztította a sáska. Végül 1628-ban Sanhszi tartomány északi részében kirobbant a parasztháború Zhang Xianzhong és Li Zicheng vezetésével.

A hatalomnak tíz év alatt nem sikerült elfojtani a lázadást. 1639—1641-ben újabb hullám vette kezdetét Li Zicheng vezetésével. Az elfoglalt területeket a földeket szétosztották a falusiaknak és felmentették őket az adófizetés alól. Végül a lázadók serege megindult a főváros — Peking ellen. 1644. április 25-én a felkelők elfoglalták a várost. Az utolsó Ming uralkodó öngyilkosságot követett el, Li Zichenget pedig kikiáltották császárnak.

Ugyanekkor indult meg Peking ellen a **mandzsuk** sereg, amelyik leverte a felkelők seregét. Kínában a mandzsuk Csin-dinasztia kezébe került a hatalom.

A mandzsuk, a hivatalnokokra támaszkodva, akik átálltak az oldalukra, fokozatosan megszerezték az uralmat egész Kína felett. Li Zichenget elfogták és kivégezték, a felkelést elfojtották. A korábbi hódítókkal való ellentétek miatt a mandzsuk nem asszimilálódtak a helyi lakosságba, hanem megőrizték különülését és privilegizált helyzetüket. A külsejüket illetően a mandzsuk legfontosabb megkülönböztető jele a befont haj volt. A mandzsuknak tilos volt házasságra lépni Kína bármely egyéb népéből származóval.

Kína XVII—XVIII. századi kormányzását despotizmusnak nevezzük. Az állam élén a **bogdo kán** állt, aki korlátlan hatalommal rendelkezett.

A Csin-dinasztia szinte folyamatosan hódító háborúkat vívott. Azonban az európaiak megjelenése Kínában és a környező országokban megbontotta a hagyományos rendet, amelyen a bogdo kánok uralma nyugodott. Különösen nyugtalanította a kínai uralkodókat az európaiak katonai fölénye és a kereszténység terjedése.

A mandzsuk elhatározták, hogy a **bezárkózás politikájával** — ország „bezárásával” fognak védekezni az európaiakkal szemben. 1724-ben Kínából kiűzték az összes katolikus miszcionáriust és leromboltak minden keresztény templomot (közel 300-at). 1757-ben Kína lezárta minden kikötőjét az európai kereskedők előtt, Guangzhou kivételével. Így kezdődött Kína csaknem százéves izolációja.

4. Kínai kultúra. A XVI—XVII. század a kínai kultúra virágzásának időszaka. Magas szintet ért el a kézműipar. A Ming-dinasztia óta fejlődött a selyem, a papír, az ékszer előállítása, a fémöntés, a sókitermelés stb. A papírgyártásban vízzel hajtott motort használtak.

Régóta híres volt Kína a porcelánjáról. A porcelánt előállító műhelyek állami tulajdonban voltak; a porcelán előállításából származó hatalmas jövedelmek a császári kincstárba kerültek.

Érdekes felfedezéseket tettek a tengerészetben. Az ellenséges hajókkal szemben a kínai mesterek feltalálták a vízalatti szkafandereket és az aknák legegyszerűbb formáját.

Tökéletesítették a vízkiemelő kereket a földek öntözésére, a fémöntésben széles körben alkalmazták a fűjtatókat.

A technikai felfedezések, a manufaktúra fejlődése, a távoli országokba tett utazások ösztönözték a tudományos ismeretek fejlődését. Az orvostudomány fejlődése szempontjából óriási szerepe volt Zhang Zhongjing „A tífuszról” írt könyvének, Li Sizhen többkötetes „Füveskönyv”-ének, amelyben leírta a gyógynövények és ásványok gyógyító tulajdonságait.

A kínai tudósok elkezdtek tanulmányozni a Nyugat-Európában megjelent tudományos munkákat, lefordították kínaira a matematikai szakkifejezéseket.

A Ming-dinasztia uralkodásának végén Kínában több enciklopédia jelent meg, melyekben összefoglalták az országban felhalmozott tapasztalatokat és tudást. Fejlődött a történet-tudomány is. Folytatódott a XI. században megkezdett kínai krónika „A kormányzást segítő általános tükör” írása. A XVI—XVII. századi Kínában földrajzi munkákat is kiadtak.

Gyorsan fejlődött az építészet. Új paloták épültek, illetve megújították a régieket, tovább építették, illetve részben megújították a Kínai Nagy Falat, számos erős híd épült. Az építkezéseket a nagy súlyok mozgatására felhasználták találmányukat, a csörlőt.

Napjainkig fennmaradt számos XVI—XVII. századi építészeti emlék. A régi monumentalitást felváltotta a kifino-

Despotizmus — törvény által nem korlátozott önkényuralom, amely a szélsőséges centralizáció és az uralkodó zsarnoksága jellemez.

Bogdo kán — Kína császára a Csing-dinasztia idején.

A bezárkózás politikája — a külvilággal (más államokkal) való kapcsolatok szigorú korlátozása. Ezt a politikát folytatta Kína, Korea és Japán a XVII—XIX. században a fennálló rend megőrzése érdekében. Ez azonban ahhoz vezetett, hogy fokozatosan elmaradtak az európai országoktól, amelyek végül erővel kényszerítették ki a bezárkózás politikájának feladását.

Matteo Ricci itáliai jezsuita szerzetes (balról) és Xu Guangqi matematikus (jobbról), akik 1607-ben kínai nyelven kiadták Eukleidészt.

Az Ég Temploma Pekingben. Mai látkép.

? Az európaiak megjelenése hogyan hatott Japán fejlődésére?

Sógun — Japán katonai vezetője. A sógunok tartották kezükben a tényleges politikai hatalmat, a császár hivatala csupán tiszteletbeli volt, leginkább vallási vezető szerepét töltötte be.

Sintó vagy sintoizmus („istenek útja”) — ősi vallás, amelynek követői hittek a jó és a rossz szellemekben, valamint szertartástrend, amivel a japánok igyekeztek a szellemek kedvére tenni.

Szamuraók — japán harcosok, eredetileg nemesek, akiknek egyetlen feladata az uralkodó fegyveres védelme volt. Különleges jogokkal és privilégiumokkal rendelkeztek, nem fizettek adót. Később a szamuraókból földművesek lettek.

multság. Az épületek tetejét ornamentikával, kő és fa szobrokkal kezdték díszíteni, megjelentek a márványhidak és a különböző balusztrádok (függesztett erkélyek, galériák stb.). A Ming-dinasztia korának legrégebbi építészeti emlékei közé tartozik a Tiltott Város és az Ég Temploma Pekingben.

A XVI—XVII. századi festészetben megőrződtek a régi hagyományok. Az időszak legkiemelkedőbb mesterei Lu Ji, Bian Jingzhao. Rendkívüli mesterségbeli tudásról tettek tanúbizonyságot a kínai porcelán festők. Kidolgozták a sokszínű festészet technikáját, amelynek köszönhetően minden tárgy egyedi művészeti értéket képviselt.

Gyorsan elterjedtek a könyvmetszetek. Először a Ming-dinasztia idejében kezdték el alkalmazni a színes fametszeteket. A XVII. században a kínai kulturális termékek megjelentek Európában is.

5. Japán a XVI. században. Japán fejlődése az állam keletkezésétől kezdve olyan jellegzetességeket viselt magán, amelyek összekötötték a Kelet és a Nyugat országaival is. Japán — az az ország, amely megingathatatlanul követte a hagyományokat, ám eközben befogadott mindent, ami hasznára lehetett. Hosszú időn keresztül számára az egyetlen külső hatást Kína jelentette.

Formálisan az állam élén a császár (az ég ura) állt. A XII. század végétől a császárok fokozatosan elvesztették hatalmukat a sógunok javára („a barbárokat legyőző nagy vezér”). Kezdetben a sógunok hadvezérek voltak, majd az állam irányítóivá is váltak, míg a császár a japán vallás, a **sintó (sintoizmus)** legfőbb papja lett.

A földet Japánban a mágnások (daymio) birtokolták. A központi hatalom azonban rendszerint elkobozta azoknak a mágnásoknak a földjeit, akik a hatalom ellen szóltak vagy túlzottan meggazdagodtak.

Az újkor kezdetén Japánban továbbra is szigorúan tartották a négy társadalmi rendre tagolódást: **szamuraók**, falusiak, iparosok és kereskedők. Az udvari szolgák, a papok, az orvosok és a tudósok nem tartoztak egyik társadalmi rendbe se. Renden kívüliek voltak a páriák is — az érinthetetlenek, akik a legszennyesebb munkákat végezték.

A rendi tagolódásban világos hierarchia érvényesült. A legfelső szinten voltak a szamuraók, akik családjakkal együtt a társadalomnak kb. 10%-át tették ki. E renchez való tartozás örökletes volt. Harcosok, mágnások, hivatalnokok tartoztak közéjük. Mindannyiuk privilégiuma volt, hogy két kardot hordhattak és helyzetüknek megfelelő rizsadag járt nekik.

A XVII. században véglegesedett a szamuraók becsületkódexe — a busido, amely alapján életüket a katonáskodásnak kellett szentelni egészen addig, hogy szükség esetén rituális öngyilkosságot kövessenek el (szeppuku vagy ismertebb, de kevésbé szép szóval: harakiri).

A társadalmi rendek közül a következő lépcsőfokot a falusiak foglalták el. Ők biztosították a szamurájok számára a táplálékot. A falusiak nem hagyhatták el gazdaságukat. Pontosán meg volt határozva, mit ehetnek (köleskását, árpát vagy zabot, néha — halat), milyen öltözéket viselhetnek. A rizst a falusiak csak a szamurájok számára termesztették. A kézművesek többsége a városokban élt, és ők is többnyire a szamurájokat szolgálták ki. A kereskedők a társadalmi rend legalsó fokát foglalták el. A társadalom lenézett tagjai voltak. A kereskedők, a kézművesekhez hasonlóan, szigorú szabályok szerint éltek.

A XVI—XVII. században az árutermelés meghonosodásával és az állam centralizációs politikájával összefüggésben a társadalmi tagolódás hagyományos rendszere fokozatosan szétzilálódott. Sokkal nagyobb szerep jutott a vagyoni különbségeknek.

Az újkor kezdetére a belharcok hosszú időszaka után az ország véglegesen több száz mágnásbirtokra tagolódott szét. Minden mágnás hatalmának megerősítése érdekében békés életet igyekezett teremteni. Ez hozzájárult az ország gazdasági felemelkedéséhez, a városok és a külkereskedelem fejlődéséhez. Éppen ebben az időszakban terjedt el a szójaszós, a tofu sajt, az épületekben a fakeretes, papírral bevont tolóajtó és eltolható fal. Véglegesen kialakult a teázás kultúrája — a teaceremónia.

Lényeges változások történtek Japánban az európaiak távol-keleti megjelenése után. Elsőként a portugál tengerészek érkeztek meg Japán partjaihoz **1543-ban**. Az európaiak nemcsak új árukat hoztak magukkal, hanem a kereszténységet is. A japánok megismerkedhettek a lőfegyverrel is, amelynek hosszútávú következményei voltak az ország számára.

Ekkor az egyik mágnás, Oda Nobunaga új fegyverekkel látta el a seregét. Az új taktikának és az új fegyvereknek köszönhetően meghódította a szomszédos mágnások területeit, idővel pedig elfoglalta a fővárost, Kiotót. Eltávolította a sógunt a hatalomból, majd fokozatosan egyesítette az ország nagyobb részét. Birtokain Oda Nobunaga reformokat vezetett be: rendezte az adószedést és a pénzforgalmat, bevezette az egységes mértékegységeket, utakat építtetek, ösztönözte a kereskedelmet, a kézművesség fejlődését, támogatta a keresztényeket. Azonban a katonai vezetők összeesküdtek az uralkodó ellen és rákényszerítették, hogy szeppekut kövessen el. Azonban az összeesküvőknek nem sikerült megtartani a hatalmukat, Oda Nobunaga ügyét egy másik mágnás, Tojotomi Hidejosi folytatta.

Tojotomi Hidejosi befejezte az ország egyesítését. A császár első miniszterré nevezte ki. Összeírták a lakosságot. Minden szamurájt állami szolgálatba vettek. A falusiakat röghöz kötötték és megtiltották, hogy bármilyen fegyvert birtokoljanak (még sarlót és kaszát sem tarthattak). Az iparosok

Fudzsiszan. XVII. század

Honami Koetsu festő és kalligráfus olyan, a maga egyszerűségénél fogva kifinomult csészét készített, melynek színe fokozatosan változott. A csésze a „Fudzsiszan” nevet kapta (a japánok szent hegyéről). Ez a csésze jelentette Koetsu művészetének csúcását.

Oda Nobunaga. Újkori miniatúra.

Tojotomi Hidejosi.
Újkori miniatúra.

Tokugawa Iejaszu. Újkori miniatúra.

Sógunátus — samuráj kormány,
élén a sógunnal.

Izumo no Akuni, a kabuki színház
alapítója. XVII. század eleji miniatúra.

és a kereskedők számára eltörölték a céhek korlátozásait. Arany és ezüst pénzeket kezdtek verni.

Tojotomi Hidejosi gyanakodva viszonyult az európaiakhoz. Miután azok megtagadták, hogy a császár segítségére legyenek a flottaépítésben, 1587-ben megparancsolta az összes európainak és kereszténynek, hogy 20 napon belül hagyják el az országot. Mindenkit kivégeztek, aki nem engedelmeskedett.

1592-ben Tojotomi Hidejosi háborút kezdett Korea meghódítása érdekében. A hatalmas japán sereg gyorsan elfoglalta a Koreai-félszigetet és bevonult Szöulba. A koreai flotta azonban folytatta az ellenállást. A koreaiak teknőspáncéllal borították hajóikat, szétverték a japán flottát és elzárták az összeköttetést Japánnak. Ennek eredményeképpen a japán sereg visszahúzódott a partvidékre, ahol ádáz ellenállást tanúsítottak. 1598-ban, Tojotomi Hidejosi halála után, hazatértek.

6. Tokugava sógunátusa. Az ország „bezárása”. Japánban kitört a háború a mágnások között. Két koalíció alakult: a nyugati Isida Micunari vezetésével és a keleti, **Tokugava Iejaszu** vezetésével. Az 1606-os szekigaharai csatában, amely a legnagyobb csata volt Japán történetében (171 ezer harcos részvételével), fényes győzelmet aratott és **1603-ban** ő lett a sógun. Tokugava Iejaszu a titulust örökletessé tudta tenni, és az ő örökösei utalták Japán több mint 150 éven keresztül. Így jött létre Tokugava sógunátusa.

A sógun megerősítette a központi hatalmat: kiterjesztette az ellenőrzést a városokra, a bányákra, a külkereskedeleme-re, az állami bevételek mintegy 35%-a hozzá folyt be. Nem számolta fel, de gyökeresen átalakította a birtokosi rendszert. Minden új kormányzónak egy évet az újonnan épített fővárosban, Edoban (ma Tokió) kellett élni, ami valójában azt jelentette, hogy túsok voltak. Ha a mágnás elhagyta a fővárost, hátra kellett hagynia a legközelebbi rokonát.

Tokugava államvallássá tette a buddhizmust, minden családnak a kijelölt templomba kellett járnia. A hivatalos ideológia a konfucianizmus volt. Tokugava befejezte a keresztényekkel való leszámolást, 1639-ben pedig kihirdette Japán „bezárását”, azaz az izolációs politikát. A külföldiek (kizárólag a hollandok) csak egyetlen kikötőn keresztül kereskedhettek a hivatalnokok szigorú megfigyelése alatt.

Japán „bezárása” és a despotikus kormányzás hozzájárult a gazdaság felemelkedéséhez, megjelentek az első manufaktúrák. A másik oldalról viszont tönkrementek a falusiak és az ország technikailag igen elmaradott lett.

A sógun sikerei közé tartott az írástudás és a könyvnyomtatás elterjesztése. Ez hozzájárult a japán irodalom felvirágzásához, melynek jeles képviselője volt a költő Macuo Basó — a haiku legnagyobb mestere. A XVII. században keletkezett Japánban a kabuki színház („az éneklés és a táncolás művésze”), amelyben minden szerepet kizárólag férfiak játszottak.

tak. Eleinte a hatalom üldözte a színházat, a szamurájoknak tilos volt az előadásokat látogatni. Ebben az időben jelent meg a japán bábjáték (bunraku) is.

Egyetértetek-e azzal, hogy... Miért?

- A koraujkorban a keleti civilizáció, eltérően az európaiótól, hagyománykövető módon fejlődött.
- A XVII. század közepén a parasztháború és a mandzsu hódítás következtében Kínában dinasztia váltás történt.
- Kína kultúrája ugyanabban a mederben fejlődött tovább, amely a kínai civilizáció megjelenése óta kialakult. A XVI—XVII. században azonban a kínai művészek kiléptek a hagyományos keretből: elkezdtek érdeklődni a személyiség iránt.
- Az újkor kezdetén Japán többszáz mágnásbirtokra volt széttagolva. A császár hatalma szimbolikus volt.
- A XVI. században Japán egyesült a Togukava családból származó sógun despotikus hatalma alatt.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást a „Folytasd az elbeszélést” oktatójátékkal.
Játékszabály. A játékban tanulópárok vesznek részt. A paragrafus valamelyik pontjának tartalmát kell kifejteniük oly módon, hogy sorban mondanak egy-egy mondatot. Az a tanuló nyer, aki az utolsó mondatot mondja.
2. Soroljátok fel a nagy keleti civilizációkat. 3. Milyen szerepe volt a magántulajdonnak a keleti civilizációk életében? 4. Hogyan történt az európaiak benyomulása a Kelet országaiba? Miért ütköztek ellenállásba. 5. Hogyan hatott Kína fejlődésére az 1628—1644-es parasztháború? 6. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, miért döntöttek úgy Kína és Japán uralkodói, hogy „bezárják” országukat az európai előtt? 7. Melyik európai társadalmi rendhez hasonlatosak a szamurájok? 8. Ki volt a sógun? Mikor alapították Japánban a Togukava sógunátust? Milyen eszközök révén erősödött a sógun hatalma Japánban?
9. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és hasonlítsátok össze a Csin-dinasztia császáranak és a japán sógun hatalmát, valamint az európai abszolút uralkodókét. A választ foglaljátok táblázatba. 10. Készítsetek prezentációt „A kínai és a japán kultúra az újkorban” címmel. Vegyétek segítségül a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot.
11. Pótlólagos források segítségével határozzátok meg miben nyilvánult meg a Kelet államainak hatása Európára a XVII—XVIII. században. Magyarazzátok el a dinasztia váltás sajátosságait Kínában a Ming-dinasztia bukásának és a Csin-dinasztia hatalomra kerülésének példáján. 12. **Osztályfoglalkozás.** Kína mandzsu által meghódítása miatt nem változtatta meg az ország civilizációs fejlődését, míg az európaiak megjelenése megtörte a hagyományos történelmi fejlődés útját?

Kronológia

- **1516** — portugál tengerészek elérték Kínát.
- **1543** — portugál tengerészek elérték Japánt.
- **1603** — **Togukava Iejaszu** sógun uralkodásának kezdete Japánban.
- **1639** — Japán „bezárása”. A bezárkózás politikájának kezdete.
- **1644** — a mandzsu Csin-dinasztia uralkodásának kezdete.
- **1757** — Kína „bezárása”. A bezárkózás politikájának kezdete.

Kínai porcelán.

25. § India és Perzsia a XVI—XVIII. században

A PARAGRAFUSBÓL MEGTUDHATJÁTOK: hogyan fejlődött India és Perzsia a koraújkorban; hogyan alakult ki a nagymogulok állama és hogy került hatalomra Perzsiában a Szafavidák dinasztiája; mi volt a következménye az európaiak megjelenésének Indiában; hogyan fejlődött India és Perzsia kultúrája.

EMLÉKEZZETEK VISSZA: **1.** Ki volt az az európai, aki felfedezte az Afrika partjai mentén Indiába vezető tengeri utat? **2.** Mely vallások voltak a legelterjedtebbek a középkori Indiában? **3.** Mi a különbség a varnák és a kasztok között?

? Állíthatjuk-e, hogy a mongol hódítások megerősítették az iszlám befolyást Indiában?

Bábur. Metszet a XVII. század elejéről.

Záhirud-Dín Muhammad Bábur a Dzsingisz kán és Timur Lenk leszármazottja volt és Ferganában uralkodott. A belháborúk sikertelensége után a XV. század végén elfoglalta Afganisztánt, s Kabulban rendezte be rezidenciáját. A nagy hadvezér és rettenthetetlen harcos egyidejűleg tehetséges író is volt. Világhírűvé váltak visszaemlékezései, a „Báburnáme”, amelyben nemcsak saját hadjáratait és hódításait írja le, hanem India növény- és állatvilágát is.

1. A nagymogulok állama. A XVI. század elején a XIII. században létrehozott indiai szultanátus végtelen számú egymással ellenséges fejedelemségre esett szét. A legfőbb uralkodó — a delhi szultán — hiába igyekezett kegyetlen háborúkban hatalma alá hajtani az engedetlen fejedelmeket (rádzsákat). Különösen Ibrahim Lodi szultán volt ebben kitartó. A vazallusok azonban összefogtak ellene és segítségért fordultak Kabul uralkodójához, **Báburhoz** (1494—1530).

Bábur, akinek erősebb serege és tüzérsege is volt, Pánipatnál (1526) szétverte a delhi szultán seregét. **1526-ban** megalapította a **nagymogulok államát**, amely 200 évig állt fenn.

Bábur Mogulisztánból (a Mongol Birodalom felbomlása után a mai Kazahsztán és Kirgizisztán területén a XIV—XV. században fennálló államból) érkezett Indiába, ezért őt és mindenkit, aki vele tartott, moguloknak neveztek.

Bábur rövid ideig uralkodott. 1530-ban utódja a fia, Humájun lett, aki 25 éven keresztül harcolt azért, hogy hatalmát jogosnak ismerjék el. Humájun halála után a trónt 13 éves fia, **Akbar** örökölte (1556—1605). 1561-ben kezdte meg Hindusztán meghódítását. 1568—1592 között meghódította az Indus és a Gangesz közötti területet és több reformot vezetett be. Bölcs uralkodóként tisztában volt vele, hogy az államban a nyugalom fenntartása érdekében meg kell nyernie az alattvalókat, ezért eltörölte a nem muszlimok adóját (a dzsizját). 1575-ben megnyitotta az Istentiszteletek Házát, ahol hitvitákat rendezett. Keresztények, buddhisták, hinduk, zsidók vitatkoztak Akbar jelenlétében.

Ez a vallási türelmesség felháborodást váltott ki a muszlim imámok körében, akik 1580-ban felkelést szítottak. Annak leverése után Akbar meghirdette az új vallást — az Isteni hitet (Dín-i-Iláhi).

Akbar fiának, **Dzsahángírnak** az uralkodása idején (1605—1658) a birodalom nyugalomban és békében élt. Fejlődött a kultúra, a művészet, a tudomány, az építészet.

Dzsahingír halála után a négy fia között kitört a trónutódlási harc. Ebből **Aurangzeb** került ki győztesen (1658—1707) — erős, akaraterős, kegyetlen és alattomos uralkodó volt. Mint hithű muzulmán, a császár eltörölte a vallási türelmességet, 1679-ben pedig visszaállította a dzsizját. Au-

rangzeb uralkodása alatt nem volt nyugalmi időszak. A birodalom a szétesés állapotába került. 1674-ben kikiáltották a Marathák Királyságát, a császár halála után pedig három állam jött létre, amelyeket egymással kibékíthetetlen harcot folytattak. Ez a belháború tette lehetővé, hogy az európai gyarmatosítók elfoglalják Indiát.

2. Európaiak Indiában. A XVI. század elején Indiába megérkeztek az európaiak. Az elsők a portugál tengerészek voltak. Elfoglaltak több kikötőt a nyugati partvidéken. Az indiai portugál kolóniákat az alkirály irányította. A portugál katonasággal és kereskedőkkel együtt megjelentek a misszionárius szerzetesek is, aki a kereszténységet igyekeztek terjeszteni.

A XVII. századtól kezdve az európai expanzió felerősödött. Az angolok és a hollandok 1600-ban és 1602-ben megalapították kelet-indiai kereskedelmi társaságaikat és fokozatosan kiszorították a portugálokat. Előbb a hollandok jelentek meg, de idővel az angolok és a franciák is berendezkedtek itt.

Az európai birtokok azonban csak néhány partmenti várost jelentettek. 1639-ben az angol telepesek megvetették lábukat Madrász városában, majd Bombayben. Franciaország elfoglalta Puduccserit, majd más városokat. Az angol és a francia gyarmatosítók harcai évtizedekig elhúzódtak. Az angolok a XVIII. század 60-as éveiben tudták véglegesen kiszorítani Indiából a franciákat. Megerősítve uralmukat, megindultak India belseje felé, a hatalmas országot angol gyarmattá süllyesztve.

3. Az indiai kultúra fejlődése. Az indiai kultúra a mogulok uralkodása idején magas szintet ért el. Ezt elősegítette, hogy támogatták a művészetek képviselőit. India legjelentősebb írója Akbar idejében Abul Fazl volt, aki több kötetben megírta Akbar uralkodásának történetét, amely a korabeli India eseményeinek fontos forrása. Abul Fazl perzsa nyelven írta művét, amely a mogulok államnyelve volt. Az indiai kultúra kivételes darabjai a korabeli művészi miniatúrák, amelyek később példaként szolgáltak Rembrandt művészetéhez. A perzsa mesterek Mir Sajjid Ali és Abd al-Samad a császári festőműhelyt vezették („Han Kitab”), amelyet Akbar alapított. Itt készültek a csodálatos miniatúrák Bábur és Akbar műveihez.

A korabeli India másik nagy sikere volt a drágakövek és a féldrágakövet megmunkálása. Igazi művészeti csoda volt a nagymogulok trónja (a „Páva trón”).

Akbar és utódai idejében Indiában hatalmas építkezések voltak: mecsetek, erődpaloták, mauzóleumok épültek. Akbar egyik hatalmas erődpalotája Delhiben épült fel. A másik ilyen épületet Agra közelében emelték, a sivatagban, olyan

? Az európaiak megjelenése Indiában miért nem vezetett a bezárkózás politikájához?

I. Nagy Akbar. Újkori miniatúra.

Badruddin Mohammed Akbar (I. Nagy Akbar) India egyik legkiemelkedőbb uralkodója (sáhinsáh) volt. Uralkodása idején a nagymogulok állama fénykorát érte. Meghódította Hindusztánt, könyörtelenül elpusztította az ellenálló törzseket, azoknak pedig, aki alávetették magukat, megengedte, hogy megtartsák kormányzatukat adófizetés fejében. Akbar óriási birodalmat hozott létre. Megreformálta a közigazgatást, amelynek eredményeképpen erős központosított rendszer alakult ki. Akbar támogatta a tudomány és a kultúra fejlődését, noha ő maga élete végéig írástudatlan maradt.

A nagymogul állam építészeti remekműve a Tádzs Mahal mauzóleum Agrában. Sáh Dzsahán mogul sah parancsára épült 1631-ben elhunyt felesége emlékére. Fehér márványból épült a medence és a négy sarokminaret, amelyek visszatükröződtek a medence víztükrében. Az épület ma is áll.

A Szafavidák dinasztiája Szafi ad-Dín sejkről kapta a nevét, megalapította a Szafavida szerzetesrendet (mérsékelt sííták). Ez egy olyan rend volt, amelyek a szunniták és a sííták között is ismert volt. A jól szervezett rend tagjai a sejk fanatikus hívei voltak, akit szentnek tartottak. A XV. században a rend sejkjei uralták Azerbajdzsánt, a rend tagjainak többsége türk nomád törzsekből származott.

I. Iszmáíl. Ismeretlen festőművész. XVI. század.

volt, mint egy szellemváros, házakkal, parkokkal, tavakkal és teraszokkal, amelyeket kövezett utak kötnek össze.

4. A perzsa sahok birodalma. Perzsia története hasonlít az Oszmán Birodalom történetére. Hatalmas állam volt, amelyik a XVII. század végére lehanyatlott. Az állam élén a sah állt, akinek az alattvalók a föld és az állatok után adót fizettek. Azonban ezt az adót nehéz volt beszedni, mivel a lakosság harmada nomád életmódot folytatott. A letelepedett lakosság földműveléssel foglalkozott. Azok voltak a legfejlettebb vidékek, ahol kiépült az öntözőrendszer. Híresek voltak a perzsa kézművesek, akik céhekbe tömörültek. Perzsiában hagyományosan fejlett volt a kereskedelem.

1502—1736-ban Perzsiában a Szafavidák dinasztiája uralkodott.

Az új dinasztia első sahja **Ismáíl** (1502—1524) és utódai, Azerbajdzsán és Irán kivételével, rövid idő alatt meghódították Örményország, Irak, Türkmenisztán és Afganisztán területét. A Szafavidák birodalmának kiterjesztését elősegítette, hogy nem sértették meg a kormányzás és az adószedés hagyományos iszlám formáját (sőt a terményadót és a városok adóját 1/6-ára csökkentették). Az államhatalom inkább a sah tekintélyére, mintsem az állam egységére épült. A XVI. század 80-as éveiben a népfelkelések meggyengítették a sah hatalmát, amit azonnal kihasznált a többi állam: az Oszmán Birodalom elfoglalta Sirvánt és Azerbajdzsánt, a buharai üzbec kánok — Horászán és Herát egy részét, a nagymogulok — Afganisztán területének nagy részét. A külpolitikai nehézségeket megtetézte a gazdasági válság — gyakorlatilag leállt a mozgás a karavánutakon, szétrombolták az öntözőrendszereket, a kézművesek tönkrementek.

A nehéz helyzetből a kiutat **I. Abbász sah** (1587—1629) találta meg, aki később a Nagy melléknevet kapta. 1587—1588-ban fontos győzelmet aratott a buharai üzbec kán fölött, 1590-ben — előnytelen békét kötött az Oszmán Birodalommal, ám ez lehetővé tette számára, hogy belső reformokat hajtson végre. Azok megerősítették a sah hatalmát, ily módon lehetővé téve a külpolitikai problémák megoldását.

Három háború eredményeképpen az Oszmán Birodalom visszaszerezte az 1590. évi szerződéssel elvesztett területeket, visszaszerezte a nagymoguloktól Afganisztánt, az angol Kelet-Indiai Társaság segítségével kiszorította a portugálokat a Perzsa-öböl deltájában az ormozi tranzitkikötőből. I. Abbász diplomáciai kapcsolatokat tartott fenn európai államokkal.

I. Abbász utóda kevésbé sikeres uralkodó volt. A XVIII. században Perzsia elvesztette területeinek nagy részét az Oszmán Birodalom és az Orosz Birodalom javára, az afgán törzsek az ország fővárosát is elfoglalták. Ám **Nádir** hadve-

zér sikeres hadjárataival ismét visszaállította Perzsia korábbi határait. Sakhént (1736—1747 között uralkodott) folytatta a hódításokat és országához csatolta a Kaukázuson túl nagyobb részét, a közép-ázsiai kánok vazallusának tekintették magukat. Nádír sah legsikeresebb hadjáratot a nagymogulok állama ellen vezette 1739-ben. A zsákmány lehetővé tette az adók csökkentését, nagy katonai üzemek építését, az öntözőrendszerek újjáépítését, a kereskedelem fejlesztését. Uralkodása idején Iránban vallási türelmesség honolt.

Idővel azonban Nádír sah gyanakvóvá és kicsinyessé vált és ismét megemelte az adókat. Ennek következtében összeesküvés szerveztek ellene és megölték. Nádír sah halála után Irán szétesett öt egymással ellenséges viszonyban álló kánvárságra. 1758-ban **Karím zand** kán egyesítette az országot, reformokat vezetett be az ország újjáélesztése érdekében. Azonban nem nyilvánította magát sahhá. A külpolitikában korlátozta a kapcsolatokat az európai államokkal, mert nem akarta megismételni India sorsát. Halála után ismét kitört a belháború, amely azzal végződött, hogy 1796-ban az új Kadzsár-dinasztia került a trónra.

5. Perzsia kultúrája. Perzsia kultúrája a XVI—XVIII. században az iszlám kultúra jegyében fejlődött, megőrizve a helyi hagyományokat.

Különösen híres volt Perzsia kézműves termékeiről: perzsa szövetek, szőnyegek, fegyverek, edények. Mindezeket eladásra készítették, különösen értékes áruk voltak Európában. Az iráni mesterek megtanulták a kínai porcelán előállítását is.

Magas színvonalra emelkedett a képzőművészet. A hatalmas épületeket mozaikok, freskók, faragások díszítették.

A XV—XVII. századi iráni miniatúrák a világ klasszikus művészeti értékeinek kiemelkedő darabjai. A legismertebb miniatúrákkal díszített epikus mű a „Sáhnáme, azaz a Királyok Könyve”. A legtehetségesebb kalligrafisták másolták Kamal al-din Bihzad vezetésével és 250 miniatúrával díszítették Iszmáil sah fia, Tahmásp számára. A XVII. századtól a miniatúrák önálló művészeti műfajjává fejlődtek, függetlenül az irodalmi alkotástól. A miniatúrákat tartják az iráni kultúra csúcspontjának a Szafavidák uralkodása idején.

Fontos kulturális központok voltak Herát, Tebriz és Perzsia fővárosa, Iszfahán, amelynek 600 ezer lakosa volt. Ezekben a városokban könyvmásoló műhelyek működtek.

1641-ben Iszfahánban az örmény Jacob Jan megnyitotta az első nyomdát.

Tovább fejlődött az irodalom. Perzsa nyelven elsősorban költői műveket írtak. Ezek az alkotások a sah uralkodásáról szóltak.

I. Abbász reformjainak célja a központosított hatalom megerősítése volt. Különválasztotta az államigazgatási szerveket, állandó hadsereget szervezett, amely puskákkal és ágyúkkal volt ellátva, megreformálta a pénzügyeket. A sah támogatta a kézműipart és a kereskedelmet (a selyemkereskedelem állami monopólium volt).

I. Abbász. Dominicus Custos metszete. 1600.

Iszfahánban 162 mecset, 49 medresz — iszlám iskola, 273 közfürdő, központi fedett bazár és megszámlálhatatlan karavánszeraj és üzlet volt. Az egész várost átszelte az 58 méter széles és 5 kilométer hosszú ún. csar-bag (sétautakkal, folyókákkal, pavilonokkal, medencékkel, szabályos rendben ültetett platánokkal és ciprusokkal tarkított kert). A városban számos palotakomplexum épült. Különösen kiemelkedett a Nags-e Dzshán tér („A világ képe”), két mecsettel és az Áli kapuval (Fenséges kapu). Ezek az épületek ma is állnak, a világörökség részét képezik.

Kronológia

- **1602—1736** — a Szafavidák uralkodása Perzsiában.
- **1526** — a Nagymogul Birodalom megalapítása Dél-Ázsiában.
- **1556—1605** — Akbar uralkodása a nagymogul államban.
- **1587—1629** — I. Abbász sah uralkodása Perzsiában.

A VI. fejezet összefoglalása.

Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz a VI. fejezet alapján.

Egyéttetek-e azzal, hogy... Miért?

- India régóta Ázsia egyik leggazdagabb állama volt. A XVI. században újabb hódítók érkeztek — a mogulok, akik megalakították a nagymogul államot. Az a XVIII. század elejéig állt fenn.
- A nagymogulok államának széthullása egybeesett az angol tengerészek aktív térfoglalásával, aminek eredményeként India fokozatosan Anglia legnagyobb és leggazdagabb gyarmatává vált.
- A nagymogulok államának kultúrája egyesítette az indiai, a perzsa, a közép-ázsiai, az arab kultúra elemeit és megismételhetetlen szépségű örökséget hagyott hátra az utókornak.
- Keleten az Oszmán Birodalom legfőbb versenytársa Perzsia volt, amelyben a Szafavidák uralkodtak. A Szafavida-dinasztia időszakában Irán fénykora I. Abbász uralkodásának idejére esett. A XVII. század végén Perzsia gyorsan hanyatlani kezdett.

Kérdések és feladatok

1. Ellenőrizték a megszerzett tudást az „Igaz — hamis” oktatójátékkal.
Játékszabály. A tanulók eldöntik, hogy a felkínált meghatározások közül melyik helyes, és melyik hamis. Ezután a pedagógus megkéri a tanulókat, hogy maguk is állítsanak össze néhány igaz — hamis állítást. Példák: 1) Miután Bábur meghódította Indiát, az országban a mogulok kezdtek uralkodni. 2) a Szafavidák Perzsiában uralkodtak. 3) I. Abbász India leghatalmasabb uralkodója volt. 4) India és Perzsia nem folytatott bezárkózási politikát. 5) 1796-tól kezdve Indiában a Kadzsár-dinasztia uralkodott. 6) Perzsia fővárosa I. Abbász idejében Iszfahán volt.
2. Miért sikerült Báburnak viszonylag könnyen elfoglalni a Delhi Szultánátust? 3. Milyen belpolitikát folytatott Akbar? Soroljátok fel, milyen indokokkal vezetett be vallási reformokat. 4. Mi okozta a nagymogulok államának hanyatlását? 5. **Páros foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, milyen következményei voltak India számára az európaiak megjelenésének? 6. Hogyan jött létre a Szafavidák állama? 7. Milyen reformokat vezetett be I. Abbász? Azok milyen eredménnyel jártak? 8. Miről volt híres Nádír sah? 9. Milyen új építészeti megoldásokat alkalmaztak a Szafavidák új fővárosának, Iszfahánnak az építéseihez?
10. A füzetben készítettétek összehasonlító táblázatot „Az indiai és az iráni kultúra vívmányai a XVI—XVII. században” címmel. 11. Állítások össze Akbar vagy I. Abbász történelmi portréját (szabadon választható). A bemutatás formája prezentáció. Vegyétek igénybe a tankönyv elektronikus mellékletében található vázlatot. 12. Pótlólagos források segítségével soroljátok fel, milyen eredményeket tudott felmutatni az indiai kultúra a nagymogulok államának időszakában.
13. **Kiscsoportos foglalkozás.** Beszéljétek meg és mondjátok el, hogy India és Perzsia kiemelkedő uralkodóinak reformtörekvései miért csak ideiglenes eredményeket hoztak. 14. **Osztályfoglalkozás.** Mi volt a közös és az eltérő India és Perzsia fejlődésében a XVII—XVIII. században?

- „Árforradalom”, 14
A bezárkózás politikája, 133
A lakosság migrációja, 20
A reneszánsz korának humanizmusa,
Abszolutizmus (abszolút monarchia), 45
Anglikán egyház, 64
Ártermelés, 75
Barokk, 40
Bekerítések, 63
Bogdo kán, 133
Csillagászat, 43
Deklaráció, 72
Demokrácia, 129
Despotizmus, 133
Divat, 23
Egyházszakadás, 93
Ellenreformáció (katolikus reformáció
vagy katolikus újjászületés), 37
Enciklopedisták, 106
Exekúciós mozgalmak,
Expanzió, 75
Faktórium, 7
Felvilágosodás, 105
Felvilágosult abszolutizmus, 112
Filvark,
Forradalom, 68
Fronde, 53
Gaiduki, 86
Gyár, 109
Gyarmat, 7
Gyarmatbirodalom, 7
Gyarmati háborúk, 14
Harmincéves háború, 80
Independensek, 70
Ipari forradalom, 109
Janicsárok (török szó, jelentése — új sereg), 85
Jezsuiták, 38
Kalózkodás, 66
Kálvinizmus, 37
Klasszicizmus, 107
Kolumbusz előtti civilizációk, 10
Koraújkor (korai modern kor), 4
Köztársaság, 60
Lutheranizmus, 35
Mandzsuk, 132
Merkantilizmus, 51
Misszionáriusok, 38
Nagy földrajzi felfedezések, 6
Nemesi demokrácia, 75
Németalföld, 57
Nemzet, 125
Nemzeti-felszabadító háború, 57
Oligarchia, 60
Önkényuralom, 88
Opricsnyina, 89
Parlamenti monarchia, 72
Polgárháború, 69
Politikai restauráció, 72
Pragmatica sanctio, 113
Protekciónizmus, 51
Protectorátus, 71
Protestantizmus, 35
Puritánok, 64
Racionalista világnézet, 105
Reformáció, 30
Reneszánsz, 25
Sintó vagy sintoizmus („Istenek útja”), 134
Sógun, 134
Sógunátus, 136
Szabadkőművesség, 106
Szamurájok, 134
Szekularizáció, 36
Sztrelecek, 89
Szugyebnyik, 88
Tordesillasi szerződés, 8
Újkor (modern kor), 4
Választófejedelmek, 30
Vallás—(hugenotta) háborúk, 48
Vallási háborúk, 36
Zavaros idők (szmuta), 90
Zemszkij Szobor (korabeli parlament), 88

Fogalomszótár

a 8. osztály „Világtörténelem” tankönyvhöz

Словник термінів до підручника з «Всесвітня історія» 8 клас

A

A bezárkózás politikája — Політика самоізоляції

A lakosság migrációja — Міграція населення

A reneszánsz korának humanizmusa Гуманізм епохи Відродження (Ренесансний гуманізм)

Abszolutizmus (abszolút monarchia) — Абсолютизм (абсолютна монархія)

Anglikán egyház — Англіканська церква

„Árforradalom” — «Революція цін»

Ártermelés — Товарна продукція

B

Barokk (latin barocco — Бароко

Bekerítések — Обгороджування

Bogdo kán — Богдыхан

C

Csillagászat — Астрономія

Deklaráció — Декларація

D

Demokrácia — Демократія

Despotizmus — Деспотія

Divat — Мода

E

Egyházszakadás — Церковний розкол

Ellenreformáció (katolikus reformáció vagy katolikus újjászületés) — Контрреформація (католицька Реформація, або католицьке відродження)

Enciklopedisták — Енциклопедисти

Exekúciós mozgalmak — Екзекуційні рухи

Expanzió — Експансія

F

Faktórium — Факторія

Felvilágosodás — Просвітництво

Felvilágosult abszolutizmus — Освічений абсолютизм

Filvark — Фільварок

Forradalom — Революція

Fronde — Фронда

G

Gaiduki — Гайдуки

Gyár — Фабрика

Gyarmat — Колонія

Gyarmatbirodalom — Колоніальна імперія

Gyarmati háborúk — Колоніальні війни

H

Harmincéves háború — Тридцятилітня війна

I

Independensek — Індепенденти

Ipari forradalom — Індустріальна (промислова) революція

J

Janicsárok (török szó, jelentése — új sereg) — Яничари

Jezsuiták — Єзуїти

K

Kalózok — Флібустьєри

Kálvinizmus — Кальвінізм

Klasszicizmus — Класицизм

Kolumbusz előtti civilizációk — Цивілізації доколумбової Америки

Koraújkor (korai modern kor) — Ранній Новий час (Ранньомодерна доба)

Köztársaság — Республіка

L

Lutheranizmus — Лютеранство

M

Mandzsuk — Маньчжури

Merkantilizmus — Меркантилізм

Misszionáriusok — Місіонерство

N

Nagy földrajzi felfedezések — Великі географічні відкриття

Nemesi demokrácia — Шляхетська демократія

Németalföld — Нідерланди («нижні землі»)

Nemzet — Нація

Nemzeti-felszabadító háború — Національно-визвольна війна

O

Oligarchia — Олігархія
Önkényuralom — Самодержавство
Opricsnyina — Опричнина

P

Parlamenti monarchia — Парламентська монархія
Polgárháború — Громадянська війна
Politikai restauráció — Політична реставрація
Pragmatica sanctio — Прагматична санкція
Protekciónizmus — Протекціонізм
Protektorátus — Протекторат
Protestantizmus — Протестантизм
Puritánok — Пуритани

R

Racionalista világnézet — Раціоналізм
Reformáció — Реформація
Reneszánsz — Відродження

S

Sintó vagy sintoizmus („istenek útja”) — Синто, або синтоїзм («шлях богів»),
Sógun — Сьогун
Sógunátus — Сьогунат
Szabadkőművesség — Масонство, або франкмасонство
Szamurájok — Самураї
Szekularizáció — Секуляризація
Sztrelecek — Стрільці
Szügyebnyik — Судебник

T

Tordesillasi szerződés — Тордесільяська угода

U

Újkor (modern kor) — Новий час (Модерна доба)

V

Választófejedelmek — Курфюрсти
Vallás— (hugenotta) háborúk — Релігійні (гугенотські) війни у Франції
Vallási háborúk — Релігійні війни

Z

Zavaros idők (szmuta) — Смутний час
Zemskij Szobor (korabeli parlament) — Земський собор

Tartalomjegyzék

Előszó	3
Ismétlés. Bevezetés.....	4
I. Fejezet. Nagy földrajzi felfedezések és a kapitalista viszonyok kialakulása	
1. § Az európaiak felfedezései	6
2. § Az Újvilág gyarmatosítása. A nagy földrajzi felfedezések következményei és jelentősége.....	12
3. § Az anyagi világ és a társadalom...	16
4. § Nyugat-európai életmód.....	20
Gyakorlat foglalkozás az I. fejezet alapján	24
Az I. fejezet összefoglalása	24
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az I. fejezet alapján.	24
II. Fejezet. Érett reneszánsz. Reformáció Nyugat-Európában	
5. § Humanizmus. Érett reneszánsz....	25
6. § Reformáció Németországban	30
7. § A reformáció és az ellenreformáció terjedése Európában.....	35
8. § A barokk kor kultúrája. Az új európai tudomány megszületése	40
Gyakorlat foglalkozás az II. fejezet alján.....	44
Az II. fejezet összefoglalása	44
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az II. fejezet alapján	44
III. Fejezet. Nyugat-és Közép-Európa a XVI—XVII. században	
9. § Az abszolút monarchia kialakulása Franciaországban	45
10. § Az abszolút monarchia megszilárdulása Franciaországban..	51
11. § A Habsburgok államai. A németalföldi nemzeti-felszabadító háború	56
12. § Anglia	62
13. § Angol forradalom	68
14. § A Rzeczpospolita	74
15. § Nemzetközi kapcsolat a XVI. század- ban — a XVII. század elején. A harmincéves háború	79
Gyakorlat foglalkozás az III. fejezet alapján.....	83
Az III. fejezet összefoglalása.....	83
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az III. fejezet alján.....	83
IV. Fejezet. Oszmán Birodalom. Kelet-Európa államai a XVII—XVIII. században	
16. § Oszmán Birodalom	84
17. § Moszkvai Állam	88
18. § Az Orosz Birodalom létrejötte....	95
19. § A Rzeczpospolita a XVII. század második felében — a XVIII. században	99
Gyakorlat foglalkozás az IV. fejezet alapján.....	104
Az IV. fejezet összefoglalása	104
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az IV. fejezet alapján ..	104
V. Fejezet. Felvilágosodás kora	
20. § A felvilágosodás és az ipari forradalom	105
21. § Felvilágosult abszolutizmus.....	112
22. § Nemzetközi kapcsolatok a XVIII. században.....	119
23. § Angol gyarmatok Észak-Amerikában. Függetlenségi háború. Az Egyesült Államok megalakulása	124
Gyakorlat foglalkozás az V. fejezet alapján.....	130
Az V. fejezet összefoglalása.....	130
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz az V. fejezet alján.....	130
VI. Fejezet. A Kelet a XVI—XVIII. században	
24. § Kína és Japán a XVI—XVIII. században.....	131
25. § India és Perzsia a XVI—XVIII. században.....	138
A VI. fejezet összefoglalása.....	142
Tesztfeladatok tematikus dolgozatokhoz a VI. fejezet alján.....	142
Szakkifejezések szótára	143
Fogalomszótár a 8. osztály „Világtörténelem” tankönyvhöz ..	144

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

**ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович**

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

**Підручник для 8 класу з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано

Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Окремі зображення, що використані в оформленні підручника,
розміщені в мережі Інтернет для вільного використання.

Переклад з української

Перекладачі *Ч. Фединець, І. Сакал*

Угорською мовою

Редактор *І. Сакал*

Коректор *Е. Сабов*

Комп'ютерна верстка *В. Моцкіна*

Формат 84x108/16. Ум. друк. арк. 15,54. Обл.-вид. арк. 13,4. Наклад 2019 прим. Зам. № 1615.

Видавець і виготовлювач МПП «Букрек»,
вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000. Тел./факс: (0372) 55-29-43.

E-mail: info@bukrek.net. Сайт: www.bukrek.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.